

Verní a neverní královi*

Angelika Herucová – Pavol Hudáček

Abstract

HERUCOVÁ, Angelika – HUDÁČEK, Pavol: Loyalty and Disloyalty to the King.

In the Middle Ages, a good relationship between the ruler and his people was built on loyalty (*fidelitas*). Loyalty to the king was also very important for the political order and for the preservation of the power of the ruler and his people (magnates, mounted warriors, bishops, abbots and provosts). The oath of personal fidelity, devotion and loyalty was part of a ritual to strengthen the relationship between the lord and his man. In Medieval Latin, the words *fides* and *fidelitas* originally had a religious meaning – believer, a Christian, and Faith. Later, these words began to refer to the relationship between people, e. g. between the king and his faithful supporters who swore to him fidelity, devotion, reliability, and loyalty. Medieval intellectuals commented on fidelity, oaths, and infidelity. In their works, they were mainly concerned with affection, love, friendship, morality, and loyalty in the relationship between the lord and his people, which resulted in fidelity (*forma fidelitatis*). The people loyal to the king should not act against their lord's interests, nor should they hurt him. They have received property, social promotion or exemption from previous service for their loyalty and their tireless and devoted services. The examples from the Kingdom of Hungary, cited in the study from diplomatic as well as narrative sources, show the importance assigned to fidelity by the kings and by the scribes who authored the chronicles. They viewed it as the foundation, the royal and main building block, of a functional realm to rule.

Keywords: Middle Ages, king, loyalty, disloyalty, magnates, Arpads, Kingdom of Hungary

DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.1>

Vernosť (*fidelitas*) sa v stredovekých prameňoch spomína veľmi často. Kresťanský charakter európskeho stredoveku a osobné väzby, na ktorých bola postavená správa stredovekých kráľovstiev, viedli k vyzdvihovaniu vernosti a oddanosti panovníkovi. Bola to jedna z najdôležitejších kvalít, ktorú mohol a mal podriadený človek preukazovať.¹ Cez vernosť alebo nevernosť (zradu) bola v listinách a kronikách formulovaná veľká časť zaznamenaných vzťahov kráľa k jednotlivcom alebo výsadným spoločnostiam. Otázkou je, kto patril medzi verných královi alebo, lepšie povedané, koho latinský termín *fideles* označoval. Boli to všetci veľmoži, bojovníci, biskupi a opáti, ktorí mali blízko k panovníkovi?

* Štúdia bola vypracovaná v rámci grantu VEGA 2/0110/17 Symboly, gestá a ceremónie v stredoveku a VEGA 2/0129/18 Panovnícka moc v stredoveku, riešených v Historickom ústave SAV v Bratislave a grantu APVV-16-0047 „Od denára k euru“. Fenomén peňazí v dejinách Slovenska od stredoveku po súčasnosť.

1 Vernosť má pôvod v kniežacích a kráľovských družinách. Charakterizoval ju osobný vzťah družiníkov – bojovníkov k ich kniežatám či kráľovi, z ktorých sa neskôr stali hradskí a dvorskí hodnostári. Vernosť teda poznali už barbarické (pohanské) vojenské spoločnosti. K tomu pozri napríklad: GRAUS, František. Raněstředověké družiny a jejich význam při vzniku států ve střední Evropě. In *Československý časopis historický*, 1965, roč. 13, č. 1, s. 1-18; SKALSKI, Kazimierz. Drużyna przyboczna władców zachodniosłowiańskich. In TYSZKIEWICZ, Jan (ed.) *Z dziejów średniowiecznej Europy środkowowschodniej*. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 1998, s. 17-34; MESIARKIN, Adam. Úloha družiny při formování základov včasnostředověkých politických jednotiek v strednej a východnej Európe. In *Medea : Studia mediaevalia et antiqua*, 2010/2011, roč. 14/15, s. 39-55.

Alebo výsada byť zaradený medzi „verných“ kráľovi prislúchala len hŕstke najvýznamnejších a najobľúbenejších ľudí, na ktorých sa mohol panovník vždy spoľahnúť? Mohli byť jeho verní aj ľudia s nižším spoločenským postavením, ktorí plnili pre kráľa rozličné povinnosti a služby mimo panovníckeho dvora, alebo išlo o veľmi exkluzívnu skupinu? Pochopiť, čo sa v stredovekých prameňoch pod termínom *fidelitas* myslelo, kto a ako sa mohol stať verným kráľovi, akým spôsobom sa upevňovalo vzájomné puto medzi panovníkom a jeho ľuďmi, je kľúčové pri výskume mnohých aspektov fungovania spoločnosti a vzťahov na stredovekých kráľovských dvoroch aj mimo nich.²

S výskumom vzťahu kráľa a jeho verných ľudí sú úzko prepojené podoby mocenských vzťahov (vazalita, familiarita a pod.), vývin kráľovskej administrácie, rôzne podoby uplatňovania moci a právnych princípov, a napokon aj formovanie šľachty. Okrem všeobecnejšieho exkurzu k problematike vernosti v stredoveku je hlavným zámerom tohto textu naznačiť na príklade stredovekého Uhorska, akým smerom sa môže uberať výskum vernosti a nevernosti kráľovi. Nebudeme sa však podrobne zaoberať dobovými špecifikami právneho a politického myslenia pri vzniku, vývoji a zmenách vernosti, ktoré sú obsiahnuté v dielach stredovekých vzdelancov alebo pri používaní špecifickej terminológie na označovanie kráľovských ľudí v panovníckych listinách a listoch.

Ľudia, ktorí pôsobili na panovníckom dvore, získavali od kráľa za svoje služby jeho náklonnosť, uznanie, spoločenské výsady a výhody, úrady a materiálne zabezpečenie (majetky alebo podiely z kráľovských príjmov).³ Vládca im dôveroval a mohol sa spoľahnúť na ich „vernosť“, ktorú mu pravidelne preukazovali pri plnení svojich povinností na dvore, pri správe krajiny alebo na vojenských výpravách. Očakával od nich služby, pomoc alebo podporu a mal moc, postavenie a prostriedky, aby ich k sebe pripútal. Úvody kráľovských listín, či už v promulgáciách, arengách alebo na začiatkoch narácií pravidelne odkazovali na preukázanú vernosť. Karol Veľký napríklad dával svoje rozhodnutia na známosť „*všetkým svojim početným verným, tak súčasným ako aj budúcim*“.⁴

V Uhorsku sa vo väčšine donácií z 13. storočia určených pre kráľovských ľudí (napr. servientov a ďalších) uvádza špecifická formulácia „*verným patrí odmena*“. Napríklad keď Ondrej II. odmenil v roku 1214 komesa Sebeša, hneď po invocácii a intitulácii donačnej listiny nasleduje všeobecné konštatovanie, ako treba ver-

2 Všeobecne k vernosti pozri: CANNING, Joseph. *A History of Medieval Political Thought, 300 – 1450*. London ; New York : Routledge, 1996, s. 59-64; ZERMATTEN, Coralie – SONNTAG, Jörg. Loyalty in the Middle Ages : Introductory Remarks on a Cross-Social Value. In SONNTAG, Jörg – ZERMATTEN, Coralie (eds.) *Loyalty in the Middle Ages : Ideal and Practice of a Cross-Social Value*. Turnhout : Brepols, 2015, s. XI-XXI.

3 Všeobecne k šľachte v Európe pozri: FORST DE BATTAGLIA, Otto. The Nobility in the European Middle Ages. In *Comparative Studies in Society and History*, 1962, roč. 5, č. 1, s. 60-75.

4 Die Urkunden der Karolinger I. : Diplomatum Karolinorum I. In *Monumenta Germaniae Historica : Diplomata Kar. 1*. MÜHLBACHER, Engelbert (ed.). Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1906, č. 81, s. 116 (774), č. 97, s. 140 (775), č. 114, s. 161 (777), č. 153, s. 207 (786), č. 164, s. 221 (790), č. 211, s. 282 (811). „...*omnium fidelium nostrorum magnitudini...(alebo aj)...omnium fidelium nostrorum magnitudini presentium scilicet et futurorum...*“

nosť a verné služby odmeňovať.⁵ Za verné služby a neustále preukazovanie vernosti dostali v roku 1216 od Ondreja II. majetky na Gemeri aj kráľovi verní – *fideles nostri* – bratia Peter a Ztras.⁶ Podobných príkladov sa dá nájsť veľa. Aj v prípadoch, keď vernosť nie je primárnym dôvodom na vydanie donácie a darovanie majetkov, adresát listiny bol často predstavený ako kráľov „verný“. Tak to bolo napríklad v donácii z roku 1208 pre nitrianskeho komesa Tomáša, ktorou dostal od kráľa majetok Pezinok.⁷

Teoretické vnímanie vernosti a prečo ju arpádovskí kráľi odmeňovali, je výstižne vyjadrené Belom IV. v donácii majetku Topolčany pre Dionýza z Túrje z roku 1235: „*Kedže moc všetkých kráľov a kráľovstiev sa zakladá len na samej vernosti ich (poddaných) a keďže táto vernosť prevyšuje iné občianske cnosti, čím je (vernosť) medzi ľuďmi pre skazenosť a úpadok nedokonalejšou a zriedkavejšou, o to viac si ju treba ceniť a vyvažovať veľkými odmenami, kedykoľvek svojimi zásluhami prekročí všetky súčasné (pozemské) možnosti. (...) aby ostatní, povzbudení vidinou odmeny, hojnejšie pristupovali k vykonávaniu skutkov vernosti.*“⁸

Ruka v ruke s vernosťou, na ktorej stáli stredoveké politické vzťahy, ide aj jej opak – nevernosť a zrada. Z verných sa stávali neverní, čo sa často spomína v kronikách a listinách. Aj keď niekto zložil panovníkovi prísahu vernosti, neznamenal to, že ju neskôr neporušil.⁹ Kráľovskí ľudia síce niekedy boli neverní, no kresťanský panovník im mohol odpustiť previnenia a prijať ich späť do svojej priazne. Udelenie milosti po zrade, ktoré bolo spojené s verejným zmierením kráľa s jeho ľuďmi, ktorí svoju neveru oľutovali, bolo bežnou súčasťou politického života.¹⁰

Byť neverný voči kráľovi znamenalo, že šľachtic bol neposlušný a jeho činy boli v rozpore s kráľovskými záujmami. V arpádovskom Uhorsku boli časté nástupnícke spory medzi kráľom a kniežatom (Ondrej I. a jeho brat Belo, Šalamún a jeho

5 *Codex diplomaticus ac epistolaris Slovaciae I* (ďalej CDSI I). MARSINA, Richard (ed.). Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1971, č. 188, s. 142-143: „*Fidelitas illorum constanciam regia liberalitas congrue remunerat, pro quibus meritorum allegat fidelitas et servicii commendabilis longanimitas favorabiliter intercedit.*“

6 CDSI I, č. 204, s. 159-160.

7 CDSI I, č. 205, s. 160-161.

8 *Codex diplomaticus ac epistolaris Slovaciae II* (ďalej CDSI II). MARSINA, Richard (ed.). Bratislava : Obzor, 1987, č. 1, s. 3-5.

9 LUSCOMBE, D. E. Introduction: the formation of political thought in the west. In BURNS, J. H. (ed.) *The Cambridge History of Medieval Political Thought, c. 350 – c. 1450* (ďalej *The Cambridge History*). Cambridge : Cambridge University Press, 1988, s. 159-160; RAZIM, Jakub. *Věrní Přemyslovci a barbarští Čechové : Česko-říšské vztahy v raném a vrcholném středověku*. Praha : Leges, 2017, s. 60-61, 157. K prísahám vernosti pozri napríklad: CANNING 1996, s. 45, 47, 59-64; BEREND, Nora. Oath-taking in Hungary. A window on medieval social interaction. In GÓRECKI, Piotr – DEUSEN, Nancy van (eds.) *Central and Eastern Europe in the Middle Ages : A Cultural History*. London ; New York : I. B. Tauris, 2009, s. 3, 42, 47-48; NODL, Martin. *Sacramenta fidei*. In DOLEŽEL, Jiří – WIHODA, Martin (eds.) *Mezi raným a vrcholným středověkem*. Brno : AÚ AV ČR, 2012, s. 433-442; ZUPKA, Dušan. *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Árpád Dynasty (1000 – 1301)*. Leiden ; Boston, 2016, s. 63-64.

10 BISSON, Thomas N. The “Feudal Revolution“. In *Past & Present*, 1994, roč. 142, s. 24-27, 37-38; BISSON, Thomas N. *The Crisis of the Twelfth Century : Power, Lordship, and the Origins of European Government*. Princeton ; Oxford : Princeton University Press, 2009, s. 50-52, 105-106; RAZIM 2017, s. 143. K panovníckej moci pozri: ZUPKA, Dušan. *Rex eris, si recte facias: si non facias, non eris*. Panovnícka moc a jej reprezentácia v stredovekej strednej Európe (10. – 13. storočie). In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 202-226.

bratranec Gejza a Ladislav, Koloman a jeho brat Álmoš).¹¹ Prípadne neskôr, aj medzi kráľom a jeho (ambicióznym) nástupcom – kráľovým bratom (napríklad Imrichom a Ondrejom II., synmi Bela III.) alebo kráľom a najstarším synom (Ondrejom II. a jeho synom Belom IV., Belom IV. a jeho synom Štefanom V.). Sľúbiť vernosť oponentovi kráľa bolo jedným z najvýraznejších prejavov nevernosti.

V tejto súvislosti je zaujímavý list magistra Rogeria pre Jakuba, biskupa v Preneste, ktorým ho informoval o udalostiach v kráľovstve pred a počas mongolského vpádu (1241 – 1242).¹² Začína opisom situácie na začiatku vlády Bela IV. Ten pri svojej korunovácii v Stoličnom Belehrade „niektorých z jeho barónov, ktorí sa kedysi pripojili k otcovi proti nemu, donútil odísť z krajiny, ďalších uvrhol do väzenia. Akéhosi z popredných mužov, (Ondrejovho) palatína Dionýza, dal zbaviť svetla očí.“¹³ Ich previnením bola teda nevernosť Belovi IV., a to aj v čase, keď formálne zachovávali vernosť vtedajšiemu kráľovi Ondrejovi II., hlavne v čase tesne po jeho smrti. Rogerius ich konanie ostro odsúdil, keď napísal, že „medzi týmto kráľom a jeho otcom nezriedka vyvolávali rozbroje a pohoršenie, takže raz tu, raz tam zhromažďovali vojsko (...) a isto by medzi sebou bojovali. Keď sám kráľ prišiel na otcov dvor, títo ľudia mu neprejavovali nijakú úctu, ale snažili sa ho hanobiť slovami i skutkami. A proti životu otca a synov sa sprisahali, aby potom, čo by ich mečom pobili“ mohol každý dostať svoju časť z uhorského územia. Ich hlavnou vinou, na ktorej stála obžaloba zo zrady (nevery), bol list rakúskemu vojvodovi Fridrichovi II. Bojovnému a ponuka uhorskej koruny pre rímskonemeckého cisára Fridricha II.¹⁴ Títo odsúdení šľachtici pravdepodobne neboli rehabilitovaní.¹⁵

Kráľovská moc stála a padala na vernosti jeho ľudí. Patrili k nim hlavne tí, ktorí pôsobili na panovníckom dvore a tvorili tak svetské alebo cirkevné elity (velmoži, komesi, slobodní bojovníci, biskupi, opáti, prepošti a ďalší). Pohybovali sa v blízkosti kráľa, bojovali za neho, modlili sa za neho, vykonávali diplomatické služby, podieľali sa na vláde alebo správe krajiny.¹⁶ Vernosť bola prizma, cez ktorú bola formulovaná príslušnosť k niekomu alebo patrenie do istého sociálneho, ale hlavne mocensko-majetkového, okruhu. Postavenie všetkých týchto kráľových verných (*fideles regis*) stálo na priazni panovníka, na jeho náklonnosti, odmenách,

11 K tomu pozri: KOSZTOLNYIK, J. Zoltán. Dynastic Intrigues and Domestic Realities during the Reigns of Andrew I and Béla I. In *Hungarian Studies Review*, 2001, roč. 28, č. 1-2, s. 93-108; BAGI, Daniel. The Dynastic Conflicts of the Eleventh Century in the Illuminated Chronicle. In BAK, János M. – VESZPRÉMY, László (eds. and trans.) *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest: CEU Press, 2018, s. 139-158.

12 Rogerii Carmen Miserabile. In *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum II* (ďalej SRH II). JUHÁSZ, Ladislaus (ed.). Budapestini: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1938, s. 551-588; Epistola magistri Rogerii in Miserabile Carmen super destructione regni Hungariae per Tartaros (ďalej ROGERIUS). In *Tatársky vpád*. MARSINA, Richard – MAREK, Miloš (eds.). Budmerice: Rak; Veda, 2008, s. 57-125.

13 ROGERIUS, Cap. 4, s. 66-67.

14 ROGERIUS, Cap. 9, s. 70-72.

15 Jedným z odsúdených bol tiež palatín Jula (Július) Kán. Jeho potomkovia neskôr pôsobili na dvoroch arpádovských kráľov. Pozri komentár: In *Tatársky vpád*, s. 156; ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000 – 1301* (ďalej MVA). Budapest: História, MTA Történettudományi Intézet, 2011, s. 18.

16 CANNING 1996, s. 59-64. V prameňoch sa kráľovskí ľudia označujú rôzne, napríklad *fideles*, *nobiles*, *milites*, *servientes*, *famuli*, *clientes* alebo aj *maiores*, *seniores*, *optimates*, *proceres*, *potentes*, *meliores*. K tomu pozri: FREED, John B. The Origins of the European Nobility: The Problem of the Ministerials. In *Viator: Medieval and Renaissance Studies* (ďalej *Viator*), 1976, roč. 7, s. 215; RAZIM 2017, s. 137.

daroch a prístupe k moci. Z toho vyplývali ich mocenské a finančné výhody.¹⁷ Na druhej strane však aj mocenská pozícia panovníka stála na uznaní, vojenskej podpore jeho verných a ich službách v správe krajiny. Spolupráca kráľa a jeho verných (*consensus fidelium*) pri rozhodovaní o politických veciach (vojna, mier, schvaľovanie zákonov, vnútorné konflikty a pod.) bola postavená na ich vzájomnom rešpekte a porozumení. Panovník nemohol pri dôležitých rozhodnutiach obchádzať svojich prívržencov. Spravidla si nechal poradiť od starších, skúsených a vysoko postavených ľudí (veľmožov, biskupov, opátov), ktorých názory často akceptoval. Vernosť bola totiž vnímaná ako ich vzájomný vzťah. Kráľ svoju krajinu nespravoval sám. Dobre mohol vládnuť iba v spolupráci so svojimi vernými.¹⁸ Spolu tak vytvárali spoločenstvo verných, ktoré bolo založené na vzájomnej dôvere, podpore a pomoci.

Tak ako panovníci zverovali svojim verným jednotlivé územia, z ich poverenia spravovali komitát alebo panstvo s hradom, takisto aj arcibiskupi a biskupi vo svojich diecézach mohli zabezpečiť stabilitu a dobré fungovanie iba vďaka pomoci a vernosti svojich ľudí.¹⁹ Dalo by sa zjednodušene povedať, že jedni bez druhých nemohli dlhodobo udržať svoje výsadné postavenie a moc. Tento vzťah stál na vzájomnom rešpekte, spolupráci a ochrane. Bez ich podpory by králi výrazne oslabili svoju moc a nedokázali udržať moc a poriadok v krajine.²⁰

V prameňoch sa spoločenstvo najbližších a najvýznamnejších verných podporovateľov pána (kráľa, biskupa a podobne), ktoré nebolo založené na pokrvnosti, ale na vernosti a lojalite svojich členov označovalo ako „rodina“ – *familia, familia regis*. Ľudia (*fideles*), ktorí do tohto spoločenstva patrili a verne slúžili kráľovi, sa

17 PRESTWICH, John O. The military household of the Norman kings. In *The English Historical Review*, 1981, roč. 96, č. 378, s. 1-7, 34-35; CHURCH, Stephen David. The Rewards of Royal Service in the Household of King John : A Dissenting Opinion. In *The English Historical Review*, 1989, roč. 110, č. 436, s. 293-294; ALTHOFF, Gerd. Friendship and Political Order. In HASELDINE, Julian (ed.) *Friendship in Medieval Europe*. Stroud : Sutton Publishing, 1999, s. 91-105.

18 HOLLISTER, Warren C. – BALDWIN, John W. The Rise of Administrative Kingship : Henry I and Philip Augustus. In *The American Historical Review*, 1978, roč. 83, č. 4, s. 870, 882, 887, 889, 901-903; NELSON, Janet L. Kingship and Royal Government. In MCKITTERICK, Rosamond (ed.) *The New Cambridge Medieval History : Volume 2., c. 700 – c. 900*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995, s. 395, 397, 404, 407-408, 412, 416-417, 426, 429-430; CANNING 1996, s. 59-64; PÖSSEL, Christina. Authors and recipients of Carolingian capitularies, 779 – 829. In CORRADINI, Richard et al. (eds.) *Texts and identities in the early Middle Ages*. Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2006, s. 253-266; SCHNEIDMÜLLER, Bernd. Rule by Consensus : Forms and Concepts of Political Order in the European Middle Ages. In *The Medieval History Journal*, 2013, roč. 16, č. 2, s. 456-457; ZUPKA, Dušan. Formy komunikácie politických elít v stredovekej strednej Európe (Uhorsko, Rakúsko, České krajiny, 1250 – 1350). In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3, s. 386, 398-399, 402, 404.

19 LEYSER, Karl. The German Aristocracy from the Ninth to the Early Twelfth Century. A Historical and Cultural Sketch. In *Past & Present*, 1968, roč. 41, č. 1, s. 25-26; ARNOLD, Benjamin. Servile Retainers or Noble Knights? The Medieval Ministeriales in Germany. In *Reading Medieval Studies*, 1986, roč. 12, s. 74-75, 77-78; FREED, John B. Nobles, Ministeriales, and Knights in the Archdiocese of Salzburg. In *Speculum*, 1987, roč. 62, č. 3, s. 583; CANNING 1996, s. 45, 47, 59-64; RAZIM 2017, s. 55-56, 108, 146, 157.

20 AIRLIE, Stuart. The Aristocracy in the Service of the state in the Carolingian Period. In AIRLIE, Stuart (ed.) *Power and its problems in Carolingian Europe* (ďalej *Power*). Farnham : Routledge, 2012, s. 5, 8-9, 13-18; AIRLIE, Stuart. The Palace of Memory : The Carolingian Court as Political Centre. In *Power*, s. 2-3, 7-8; AIRLIE, Stuart. Bonds of Power and Bonds of Association in the Court Circle of Louis the Pious. In *Power*, s. 193-194, 197-198; INNES, Matthes. People, Places and Power in Carolingian Society. In JONG, Mayke de – THEUWS, Frans – RHIJN, Carine van (eds.) *Topographies of power in the early Middle Ages*. Leiden ; Boston ; Köln : Brill, 2001, s. 397-398, 409.

v prameňoch spomínajú ako *homines de familia, familiares* alebo *familiares regis*.²¹ Pri správe a ovládaní krajiny boli vzťahy medzi vládcom a jeho ľuďmi založené hlavne na ich osobnej zodpovednosti, osobnej vernosti a bezprostrednom osobnom kontakte pri výkone úradov a poskytovaní služieb. Kráľ sa pri riadení, rozhodovaní, vojenských výpravách a obrane krajiny vždy spoliehal na svojich veľmožov, biskupov, opátov, prepoštov a slobodných bojovníkov. Od ich služieb a vojenskej podpory záviselo, či si dokázal udržať moc. Uhorský kráľ preto od svojich veľmožov vždy vyžadoval vernosť, ktorej uplatňovanie malo pre fungovanie kráľovstva kľúčový význam. Ak sa toto nedodržiavalo, hrozil rozpad kráľovskej autority. To sa udialo za posledných Arpádovcov v období takzvanej „šľachtickej anarchie“ na prelome 13. a 14. storočia. K tomuto stavu smeroval vývoj počas celého 13. storočia, ktorý sa však začal prejavovať hlavne počas vlády Ladislava IV. Kumánskeho a naplno vyvrcholil po jeho smrti v roku 1290. Rôzne oligarchistické frakcie sa snažili podporiť nástupníctvo „svojho“ kráľa, od ktorého si sľubovali čo najmenší vplyv na ich vlastné mocenské postavenie a domíniá. Na svojich panstvách chceli vládnuť bez výrazných zásahov panovníka a záväzkov voči nemu.²² Ondreja III., bratranca Ladislavovho otca,²³ „priviedli“ do Uhorska z Benátok. Viacerí šľachtici však žiadali od pápeža Bonifáca VIII. na miesto Ondreja iného kráľa,²⁴ nehovoriac už o zmätku, ktorý nastal po jeho smrti a vymretí arpádovskej dynastie. Snaha o zosadenie panovníka, zmenu na tróne či spochybnenie legitimacy vládnuť boli najvýraznejšie prejavy „nevernosti“ voči kráľovi.

Panovník sa so svojimi ľuďmi pravidelne stretával buď na dvore alebo počas neustáleho cestovania po krajine. Osobná prítomnosť kráľa (*presentia regis*)²⁵ na týchto miestach posilňovala jeho autoritu, legitimovala jeho postavenie a zvyrazňovala jeho majestát. Veľmi dôležité bolo, že týmito návštevami si vytváral a udržiaval dobré vzťahy s vernými ľuďmi. Bol to efektívny spôsob výkonu a upevňovania panovníckej moci. Králi na lokálnych alebo celokrajinských zhromažde-

21 LEYSER 1968, s. 25-26; FREED 1976, s. 215; HOLLISTER – BALDWIN 1978, s. 870, 882, 887, 889, 901-903; HENNEBICQUE, Régine. Structures familiales et politiques au IXe siècle : en groupe familial de l'aristocratie franque. In *Revue Historique*, 1981, roč. 265, č. 2 (538), s. 294, 302, 315-317; PRESTWICH 1981, s. 1-7, 34-35; ARNOLD 1986, s. 74-75; FREED 1987, s. 583; TAKAYAMA, Hiroshi. *Familiares Regis* and the Royal Inner Council in Twelfth-Century Sicily. In *The English Historical Review*, 1989, roč. 104, č. 411, s. 357-358, 365, 368, 371-372; BEDOS-REZAK, Brigitte. Secular Administration. In MANTELLO, Frank Anthony Carl – RIGG, A. George (eds.) *Medieval Latin : An Introduction and Bibliographical Guide*. Washington : The Catholic University of America Press, 1996, s. 209-210, 212; ALTHOFF 1999, s. 96-99.

22 Ku „šľachtickej anarchii“ pozri: SZÚCS, Jenő. *Az utolsó Árpádok*. Budapest : MTA, 1993, s. 279-347; ZSOLDOS, Atilla. Téténytől a Hód-tóig : Az 1279 és 1282 közötti évek politikatörténetének vázlatja. In *Történelmi Szemle*, 1997, roč. 39, č. 1, s. 69-97; ZSOLDOS, Atilla. Kings and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries. In *Hungarian Historical Review*, 2013, roč. 2, č. 2, s. 211-242.

23 Ondrej III. bol vnukom Ondreja II., synom Štefana Pohrobka, ktorý bol tým pádom bratom Bela IV., starého otca Ladislava IV. Kumánskeho. Foundation for Medieval Genealogy, online, url:[<https://fmg.ac/Projects/MedLands/HUNGARY.htm>].

24 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.*, Cap. 186 (ďalej Chron. Hung. comp. saec. XIV) : *SRH I*. DOMANOVSKÝ, Alexander (ed.). Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1937, s. 477. Pozri aj: VLASKO, Vladimír. *Feudálna anarchia na prelome 13. a 14. storočia a páni z Kőszegu*. [dizertačná práca] Bratislava : HÚ SAV, 2016, 141 s.

25 K tomuto termínu: LEYSER, Karl. Frederick Barbarossa: Court and Country. In REUTER, Timothy (ed.) *Communications and Power in Medieval Europe : The Gregorian Revolution and Beyond*. London ; Rio Grande : The Hambledon Press, 1994, s. 144-155; ROACH, Levi. Hosting the king : Hospitality and the royal *iter* in tenth century England. In *Journal of Medieval History*, 2011, roč. 37, s. 39-40; BACHRACH, David. Exercise of royal power in early medieval Europe : The case of Otto the Great 936 – 73. In *Early Medieval Europe*, roč. 16, 2009, č. 4, s. 394-395.

niach v čase významných cirkevných sviatkov pravidelne prijímali pocty a prísahy vernosti od svojich ľudí, vzájomne sa obdarovávali, zúčastňovali sa hostín, bohoslužieb a riešili spory. Vtedy sa kráľ aj rituálne zmieroval so vzbúrencami ochotnými sa poddať a prijať jeho milosť.²⁶ Kráľovská návšteva kláštora alebo biskupského sídla bola pre opátov a biskupov významnou udalosťou. Pre panovníka to bol, okrem iného, aj efektívny spôsob, ako kontrolovať činnosť, záväzky a vernosť predstavených týchto dôležitých cirkevných inštitúcií.²⁷

Súčasťou rituálu pri upevňovaní vzťahu medzi pánom a jeho človekom (vazalita) bola aj prísaha osobnej vernosti (*sacramentum fidelitatis, sacramentum fidei*), oddanosti a lojality. Pri rituálnej prísaha sa prevažne významní ľudia, ktorí sa tým stali podporovateľmi kráľa, verejne zaviazali, že mu vždy poskytnú podľa svojho postavenia a možností vojenskú pomoc, radu a podporu. Kráľ od nich na jednej strane vyžadoval osobné služby a povinnosti, ale na druhej strane im aj garantoval, že sa bude o nich starať, brániť ich a podporovať.²⁸ Vazalita však nebola jediným možným vzťahom medzi vládcom a jeho vernými, ktorý sa uplatňoval v stredovekej Európe. Viacerých ľudí prepájala s panovníkom len záväzok osobnej vernosti, ktorú pravdepodobne sprevádzala aj prísaha, no bez toho, aby za to dostali léno (majetok) tak ako vazali.²⁹

K osobnej a verejne sľúbenej vernosti, prísahám a nevní sa vyjadrovali aj stredovekí vzdelanci 10. a 11. storočia, napríklad Richer z Remeša, Abbo z Fleury alebo Fulbert z Chartres. Vo svojich dielach sa zaoberali hlavne náklonnosťou, láskou, priateľstvom, morálkou, lojalitou vazala k svojmu pánovi, ktorej výsledkom bola vernosť (*forma fidelitatis*) a z nej vyplývajúca vzájomná pomoc, ochrana, bezpečie a podpora. Verní nesmeli svojmu pánovi ubližovať ani konať proti jeho

26 LEYSER, Karl. Ottonian Government. In *The English Historical Review*, 1981, roč. 96, č. 381, s. 746-749; LEYSER, Karl. Ritual, Ceremony and Gesture : Ottonian Germany. In REUTER, Timothy (ed.) *Communications and Power in Medieval Europe : The Gregorian Revolution and Beyond*. London ; Rio Grande : The Hambledon Press, 1994, s. 196, 201-202; NELSON, Janet L. Rulers and Government. In REUTER, Timothy (ed.) *The New Cambridge Medieval History : Volume 3, c. 900 – c. 1024*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999, s. 96-97, 105-107, 119-120; EHLERS, Caspar. Having the King – Losing the King. In *Viator*, 2002, roč. 33, s. 2, 4, 8, 11, 14-16, 26; REUTER, Timothy. *Regemque, quem in Francia pene perdidit, in patria magnifice recepit* : Ottonian ruler representation in synchronic and diachronic comparison. In NELSON, Janet L. (ed.) *Medieval Politics and Modern Mentalities*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006, s. 129-144.

27 LEYSER 1981, s. 722, 732-733; WARNER, David A. Thietmar of Merseburg on Rituals of Kingship. In *Viator*, 1995, roč. 26, s. 55, 64; BERNHARDT, W. John. King Henry II of Germany : Royal Self-Representation and Historical Memory. In ALTHOFF, Gerd – FRIED, Johannes – GEARY, J. Patrick (eds.) *Medieval Concepts of the Past : Ritual, Memory, Historiography*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002, s. 47-48, 53; AIRLIE 2012, Bonds, s. 201-202; INNES 2001, s. 429-431.

28 ODEGAARD, Charles Edwin. Carolingian Oaths of Fidelity. In *Speculum*, 1941, roč. 16, č. 3, s. 284-296; ODEGAARD, Charles Edwin. The Concept of Royal Power in Carolingian Oaths of Fidelity. In *Speculum*, 1945, roč. 20, č. 3, s. 279-289; HELBIG, Herbert. *Fideles Dei et regis* : Zur Bedeutungsentwicklung von Glaube und Treue im hohen Mittelalter. In *Archiv für Kulturgeschichte*, 1951, roč. 33, s. 279-287; FREED 1976, s. 238-239; LE GOFF, Jacques. *Time, Work, & Culture in the Middle Ages*. Translated by Arthur Goldhammer. Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1980, s. 238, 241-242, 252, 285, 357; ARNOLD 1986, s. 74-75, 77-78; BEDOS-REZAK 1996, s. 214; CANNING 1996, s. 59-64, 85, 89, 93; CATTANEO, Grégory. The Oath of Fidelity in Iceland. A Tie of Feudal Allegiance. In *Scandinavian Studies*, 2010, roč. 82, č. 1, s. 21-22, 25-27, 33-34; STONE, Rachel. *Morality and Masculinity in the Carolingian Empire*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011, s. 193; NODL 2012, s. 438-440.

29 CANNING 1996, s. 59-64; RAZIM, Jakub. *Fidelis et utilis*. Čechy a říše v kronice Widukinda z Corvey. In TAUCHEN, Jaromír – SCHELLE, Karel (eds.) *Státoprávní vztahy českého státu a římskoněmecké říše ve středověku a jejich důsledky pro další vývoj*. Ostrava : KEY Publishing, 2012, s. 31, 33-34, 36-37; RAZIM 2017, s. 55-56, 66-67, 108, 126. K tomu pozri: LYSÝ, Miroslav. *Moravia, Mojžírovci a Franská říša : Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnóm stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 176-177, 183-200, 210-223.

záujmom.³⁰ Vernosť často zastrešovala množinu vlastností, ktoré sa od dobrého veľmoža, kráľovho podporovateľa, očakávali.

V prameňoch sa vernosť kráľovi najčastejšie označuje latinským termínom *fidelitas*. Verní, oddaní a spoľahliví ľudia, ktorí sa pohybovali v blízkosti panovníka a slúžili mu na dvore alebo pri správe krajiny, sa označujú termínom *fideles regis* alebo *fideles nostri*.³¹ Zaujímavý je aj termín *amicitia*, ktorý vyjadroval prevažne priateľský vzťah, vzájomný rešpekt a uznávanie istej morálno-mocenskej nadradenosti medzi vládcami. Prípadne takto mohol byť označený aj vzťah dvoch osôb založený na vernosti a lojálnosti, napríklad medzi kráľom a jeho najvýznamnejšími ľuďmi zo svetského alebo cirkevného prostredia, ktorí zastávali na dvore vysoké funkcie, plnili isté služby alebo patrili k jeho radcom (*amici regis*).³²

Ľudia, ktorí zložili panovníkovi prísahu vernosti, mohli pochádzať z rozličných spoločenských vrstiev.³³ Pôvodne to boli najvýznamnejší veľmoži (*proceres, optimates*) a cirkevná elita. Až neskôr k nim patrili i kráľovskí služobníci (*servientes, milites* a podobne), ktorí slúžili na jeho majetkoch a mali aj vojenské povinnosti. *Fideles* boli teda prevažne spoločenská elita na dvore a tí, ktorí mali mimoriadne vojenské zásluhy, plnili pre panovníka špecifické úlohy (*servicium*) alebo preukázali svoje schopnosti v iných oblastiach. Tie vedel panovník náležite oceniť. Kráľ svojich ľudí obdarovával, spoločensky povyšoval, obklopoval sa nimi a zároveň im umožňoval podieľať sa na moci. Odmeňovanie verných malo prehlbovať lojalitu kráľových podporovateľov a posilniť ich vernosť.³⁴

V stredovekej latinčine mali slová *fides* a *fidelitas*, okrem všeobecného významu „dôvera“, pôvodne náboženský význam – veriaci, verný Bohu a kresťan, nasledovník Krista. Týmito slovami sa začal neskôr označovať aj vzťah medzi ľuďmi (*fidelitas*), ktorý vyjadroval oddanosť, vernosť, istotu, spoľahlivosť, dôveryhodnosť,

30 BACHRACH, Bernard S. Enforcement of the *Forma Fidelitatis* : The Techniques Used by Fulk Nerra, Count of the Angevins (987 – 1040). In *Speculum*, 1984, roč. 59, č. 4, s. 796-799, 802-803, 805-811, 818-819; BISSON 1994, s. 24-27; BOUCHARD BRITTAIN, Constance. *Strong of Body, Brave & Noble. Chivalry & Society in Medieval France*. Ithaca ; London : Cornell University Press, 1998, s. 39-41; GERMAIN, Analié. Loyalty, Friendship and Love in the Letters of Fulbert of Chartres. In *Imago Temporis. Medium Aevum*, 2008, roč. 2, s. 114-117, 124, 131-132; BISSON 2009, s. 50-52, 105-106. K tomu pozri: MARKUS, R. A. The Latin fathers. In *The Cambridge History*, s. 97-98.

31 *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*. BARTAL, Antonius (ed.). Lipsiae ; Budapestini : In aedibus B. G. Teubneri ; Sumptibus Societatis Frankliniae, 1901, s. 271-272; *Lexicon latinitatis medii aevi Hungariae IV : A Magyarországi középkori latinság szótára IV*. (ďalej LLMH) Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987 – 1933, s. 74-79; *Stredoveká latinčina I : Lexicon Mediae Latinitatis Slovaciae A – I*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2013, s. 419-420; *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum XII : Slovník středověké latiny v českých zemích 12* (ďalej LMLB). Praha : Academia, 1990, s. 649, 651; *Mediae latinitatis lexicon minus* (ďalej MLLM). NIERMEYER, J. F. (ed.). Leiden : E. J. Brill, 1976, s. 422-423.

32 LLMH I, s. 152-153; BEDOS-REZAK 1996, s. 209-210; ALTHOFF 1999, s. 92-94; EPP, Verena. Rituale frühmittelalterlicher ›amicitia‹. In ALTHOFF, Gerd (ed.) *Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter*. Sigmaringen : Thorbecke Verlag, 2001, s. 11-12; GERMAIN 2008, s. 115-117, 124, 131-132; RAZIM 2017, s. 146. Pozri príklady z Uhorska: *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia I. (1000 – 1131)* (ďalej DHA I). GYÖRFFY, György (ed.). Budapest : Akadémiai Kiadó 1992, č. 114, s. 326 (1097); č. 115, s. 327 (1097).

33 K tomu pozri: WIHODA, Martin. Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených. In NODI, Martin – WIHODA, Martin (eds.) *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku : Colloquia mediaevalia Pragensia 9* (ďalej *Šlechta, moc*). Praha : Filosofia, 2007, s. 17-18, 20.

34 ODEGAARD 1941, s. 287-288; GANSHOF, François Louis. Benefice and Vassalage in the Age of Charlemagne. In *The Cambridge Historical Journal*, 1939, roč. 6, č. 2, s. 149-151, 154-155. K tomu pozri: ZÚPKA 2018, s. 390-393, 398-399.

lojalitu, feudálnu vernosť, prísahu vernosti, sľub, záruku a záväzok voči pánovi. Pánov *fidelis* bol jeho vazal, verný a lojálny podporovateľ. Vernosť k panovníkovi mala naďalej silný kresťanský význam, čo naznačuje aj formulácia v stredovekých prameňoch *fideles Dei et regis*.³⁵ Podľa Františka Grausa koncept vernosti vyjadroval hlavne biblický ideál, ktorý cielavedome propagovala cirkev pri upevňovaní kráľovskej autority v ranom stredoveku.³⁶

V uhorských prameňoch z 11. – 12. storočia latinské termíny *fides*, *fidelitas*, *fidelis* tiež označovali veriaceho a kresťanskú vieru,³⁷ ako aj verných arpádovských kráľov (arcibiskupi, biskupi, opáti, veľmoži, palatín, komesi, podkancelár, dalmátski mešťania).³⁸ Vzťah medzi uhorským kráľom a jeho ľuďmi (napr. *servientes*, *serviens regis*)³⁹ bol najčastejšie vyjadrený termínom *fidelitas*. Mysleli sa tým služby, ktoré od nich panovník očakával. Vytvorilo sa tak spoločenstvo verných kráľovi (inštitúcia *familiaritas*),⁴⁰ ktoré bolo založené na vzájomnej dôvere, priateľstve, náklonnosti, rešpektovaní a dobrom vzťahu (*affinitate*, *familiaritate*).

Ľudia v okolí kráľa sa stávali súčasťou tohto spoločenstva vďaka svojim zásluhám na dvore, na vojenských výpravách⁴¹ alebo pri správe krajiny. Za splnené povinnosti a preukázané zásluhy dostávali od panovníka majetky, rozličné výsady alebo podiel z kráľovských príjmov.⁴² Uhorskí veľmoži (*princeps*, *procer*, *iobagio regis*)

35 WEIJERS, Olga. Some notes on 'fides' and related words in medieval Latin. In *Archivum latinum medii aevi*, 1977, roč. 40, s. 78-84; NELSON, Janet. Kingship and empire. In *The Cambridge History*, s. 221-223, 247; NELSON, Janet L. Kingship and empire in the Carolingian world. In McKITTERICK, Rosamond (ed.) *Carolingian culture: Emulation and innovation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 61-63; CANNING 1996, s. 45, 47, 59-64; STONE 2011, s. 192-193.

36 GRAUS, František. Über die sogenannte germanische Treue. In GRAUS, František. *Ausgewählte Aufsätze (1959 – 1989)*. Stuttgart: Thorbecke, 2002, s. 133-179; FREED 1976, s. 238-239; FREED, John B. Reflections on the Medieval German Nobility. In *The American Historical Review*, 1986, roč. 91, č. 3, s. 568-569; CANNING 1996, s. 59-64. K tomu pozri: WIHODA 2007, s. 11; RAZIM 2017, s. 66-67.

37 Libellus de institutione morum (ďalej Libellus). In *SRH II*. BALOGH, Iosephus (ed.), s. 620-621; Stephanus I: 8. In *Decreta regni mediaevalis Hungariae I. 1000 – 1301: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary I. 1000 – 1301* (ďalej DRMH I). BAK, M. János – BÓNIS, György – SWEENEY, James Ross (eds.). Idyllwild: Charles Schlacks, Jr. Publisher, 1999, s. 3; Stephanus I: 12, 33. In *DRMH I*, s. 4, 7; DHA I, č. 5/II, s. 39, 40 (1001); č. 8, s. 52 (1009); č. 26, s. 118 (1037), č. 86, s. 265, č. 88, s. 267 (1091); č. 96, s. 282 (1092), č. 136/I, s. 367, (1109); č. 151, s. 411 (1121).

38 DHA I, č. 9/1, s. 58 (1009); č. 28/II, s. 123 (1030 – 1038); č. 43/I, s. 151 (1055); č. 46, s. 162 (1057); č. 81, s. 240 (1082 falzum); č. 120/II, s. 339 (1103 falzum); č. 130, s. 357 (1108); SZEKFŰ, Julius. Die Servienten und Familiaren im ungarischen Mittelalter. In *Ungarische Rundschau*, 1913, roč. 2, s. 529, 531, 536, 538, 548.

39 K tomu pozri: VÁCZY, Péter. A királyi serviensek és a patrimoniális királyság. In *Századok*, 1927 – 1928, roč. 61, č. 7-8, 9-10, s. 243-290, 351-414; BAK, M. János. Feudalism in Hungary? In BAGGE, Sverre et al. (eds.) *Feudalism. New Landscapes of Debate*. Turnhout: Brepols, 2011, s. 207-209.

40 SZEKFŰ 1913, s. 525-557; BAK 2011, s. 204, 208-210. K tomu pozri všeobecne: ALTHOFF 1999, s. 96-99. O vernosti, úradoch, kastelániách, familiarite a honore v Uhorsku podľa prameňov zo 14. storočia pozri: FÜGEDI, Erik. Királyi tisztség vagy hűbér? In *Történelmi Szemle*, 1982, roč. 25, č. 3, s. 483-509; FÜGEDI, Erik. Castles and Castellans in Angevin Hungary. In VARDY, B. Steven et al. (eds.) *Louis the Great, king of Hungary and Poland*. New York: Boulder 1986, s. 49-64; ENGEL, Pál. *Honor, castrum, comitatus*. Studies in the Government System of the Angevin Kingdom. In *Questiones medii aevi novae*, 1996, roč. 1, s. 91-100; RADY, Martyn. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. Basingstoke; New York: Palgrave, 2000, s. 110-112, 132-134; ENGEL, Pál. *The Realm of St Stephen. History of Medieval Hungary, 985 – 1526*. Translated by Tamás Pálosfalvi. London; New York: I. B. Tauris, 2001, s. 73, 124-128, 151-153. K tomu pozri: ŽEMLIČKA, Joseph. Origins of Noble Landed Property in Přemyslide Bohemia. In BAK, János M. (ed.) *Nobilities in Central and Eastern Europe: Kinship, Property and Privilege*. Budapest; Krems: Hajnal István Alapítvány; Medium Aevum Quotidianum Gesellschaft, 1994, s. 7-20.

41 BAK 2011, s. 205-206. K vojenskej organizácii stredovekého Uhorska pozri: ZSOLDOS, Attila. The First Centuries of Hungarian Military Organization. In VESZPRÉMY, László – KIRÁLY, Béla K. (eds.) *A Millennium of Hungarian Military History*. New York: Social Science Monographs, 2002, s. 3-25.

42 ENGEL, 2001, s. 73; RADY 2000, s. 31, 36-37, 58-61, 79-85, 94-95, 109, 123-126; BAK 2011, s. 210-211. Podobne pozri: DALEWSKI, Zbigniew. Władca i możni w Kronice Galla Anonima. In *Ślechta, moc*, s. 35.

a preláti (biskup, opát, prepošt),⁴³ ktorí na dvore a v krajine zastávali vysoké funkcie, sa vďaka osobnej vernosti panovníkovi stávali členom „kráľovskej domácnosti“ (*domus*). Išlo o veľkú kráľovskú rodinu (*familia*), ktorá stála a padala na vernosti, oddanosti a pomoci všetkých jej príslušníkov. Tí však do kráľovskej rodiny nemuseli patriť navždy. Toto spoločenstvo sa totiž mohlo meniť alebo dopĺňať v dôsledku vojenských úspechov alebo zrady a nevernosti kráľovských spoločníkov. Niektorí z nich mohli stratiť svoju výnimočnú pozíciu pri výmene panovníka. Nový panovník si síce mohol ponechať časť verných svojho predchodcu, ale často s jeho nástupom na trón prišli na dvor a získali podiel na moci v krajine noví ľudia. Väčšina týchto ľudí mu slúžila ešte predtým, ako sa stal uhorským kráľom.⁴⁴

Veľmoži, ktorí mali vysoké postavenie na panovníckom dvore, často zastávali dvorské úrady nielen za vlády kráľa, ktorý ich do úradu dosadil, ale mnohokrát aj za vlády jeho následníka. A to aj v tom prípade, ak kráľ a jeho budúci nasledovník nevychádzali dobre.⁴⁵ Jedným z vysoko postavených ľudí za vlády kráľa Imricha bol napríklad sedmohradský vojvoda Benedikt, syn Korláta. Spolu so svojou manželkou Totou, dvornou dámou kráľovnej Konštancie Aragónskej, dostali za verné služby od panovníka majetky. V kráľovskej donácii spečatenej zlatou bulou (kovovou pečaťou) z roku 1221 je na prvom mieste vyzdvihnutá ich *fidelitas*. Po nástupe Ondreja II. sa Benedikt na kráľovskom dvore ešte nejaký čas udržal, keďže mu preukazoval poslušnosť (*exhibuerit obsequie*). Ale „rôzne veci“ sa stanú a „srdce (*duša*)“ šľachtica sa z rôznych príčin zmení, a tak ho Ondrej vyhnal z kráľovstva a zhabal jeho majetky.⁴⁶ V roku 1221 sa Ondrej zmiloval, síce nie nad Benediktom, ale nad jeho ženou Totou, a to práve pre jej vernosť. Kráľovná Konštancia po Imrichovej smrti v roku 1204 utiekla aj so štvorročným synom (korunovaným kráľom) Ladislavom III. do Viedne. Chlapec tam nečakane zomrel a Ondrej, ktorý už predtým vládol v krajine ako regent, poslal Konštanciu naspäť do Aragónska. Tota však ostala na kráľovskom dvore aj po Konštancijinom „odchode“ a, zjavne nie úplne verne voči svojej pôvodnej pani, poskytovala „tak rady, ako aj svoju spoločnosť a (...) vernú oporu“ (*fidelitatis solatio*) ďalšej kráľovnej, Ondrejovej manželke Gertrúde Meránskej. Za tieto služby a náklonnosť jej boli neskôr vrátené majetky, ktoré pôvodne vlastnila so svojím mužom.⁴⁷

Vzťah kráľa a jeho verných veľmi dobre vystihujú mravné ponaučenia pre Imricha, syna Štefana I., spísané niekedy v prvej polovici 11. storočia. Ľudia, ktorí sa

43 K tomu pozri: FÜGEDI, Erik. The Aristocracy in Medieval Hungary. Theses. In BAK, János M. (ed.) *Kings, Bishops, Nobles and Burghers in Medieval Hungary*. London: Variorum reprints, 1986, s. 1-14 (IV); HUNYADI, Zsolt. *Maiores, Optimates, Nobiles: Semantic Questions in the Early History of the Hungarian Nobility*. In SEBŐK, Marcell (ed.) *Annual of Medieval Studies at CEU 1996 / 1997*. Budapest: CEU, 1998, s. 204-211.

44 RADY 2000, s. 1, 3-4, 7, 16, 18, 20, 28-29, 33, 36-39, 44, 58-61, 79-85, 94-95, 126-131, 144-146; BAK 2011, s. 209-210, 215. Ku kráľovskej a kniežacej moci, ktorá bola závislá na dohode s vernými ľuďmi (veľmoži a biskupi), pozri aj príklady z Čiech a Poľska: BAK, M. János – LUKIN, Pavel. Consensus and Assemblies in Early Medieval Central and Eastern Europe. In BARNWELL, P. S. – MOSTERT, Marco (eds.) *Political Assemblies in the Earlier Middle Ages*. Turnhout: Brepols, 2003, s. 95-113; WIHODA 2007, s. 11-29; DALEWSKI 2007, s. 31-35, 39.

45 Príkladov je viacero a nešlo o výnimočný jav. Za všetky napríklad Mog / Moch, ktorý bol palatínom aj Imricha v rokoch 1198 – 1199, aj Ondreja II. 1206. MVA, s. 16-17, 338.

46 *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis III/1* (ďalej CDH). FEJÉR, Georgius (ed.). Budae: Typis Typogr. Regiae Vniversitatis Vngaricae, 1829, s. 317; *Regesta regum striptis Arpadianae critico-diplomatica I/I*. SZENTPÉTERY, Imre (ed.). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1923, č. 362, s. 120.

47 CDH III/1, s. 317-318.

pohybovali v blízkosti kráľa, sú označení ako *satelles*, *amici* a *servi*.⁴⁸ Termín *satelles* sa objavuje aj v uhorskej kronikárskej kompozícii zo 14. storočia. Označoval dvoranov a vojenských sprievodcov kráľa alebo jeho „vazalov“.⁴⁹ Teda najbližších verných kráľa alebo kráľovnej. Panovník sa na nich mohol kedykoľvek spoľahnúť a na ich žiadosť boli ochotní vykonať aj násilné činy.⁵⁰ Kapitola o úcte k biskupom pripomína mladému panovníkovi, aby si získal ich priazeň (*benivolentia*).⁵¹ Bez pomoci biskupov, ktorí sa mohli za neho a jeho kráľovstvo prihovoriť u Boha a navyše mali aj výnimočné postavenie a moc v krajine, nemohol predsa panovník spokojne a dobre vládnuť. Kapitola o úcte panovníka k veľmožom a slobodným bojovníkom (*militibus*)⁵² hovorí, že ozdobou vlády je na prvom mieste vernosť, potom odvaha, bystrosť, zdvorilosť (ušľachtilosť) a dôvera (spoľahlivosť) veľmožov, komesov a slobodných bojovníkov.⁵³ Mladému Imrichovi sa prízvukuje, aby sa títo ľudia stali jeho „*otcami a bratmi*“.⁵⁴ Teda, zrejme v zmysle spoločenstva verných, ako jeho budúca *familia regis*. Oni mali zaňho v prvom rade bojovať, a nie ponížene slúžiť.⁵⁵ Autor ponaučenia zrejme naznačoval, že aj keď sa Imrich stane kráľom a bude nadriadený svojim ľuďom, mal by si ich napriek tomu vážiť a rešpektovať ako svojich partnerov. Imrichovi sa ďalej odporúča, že ak bude mierumilovný, jeho ľudia ho budú nazývať kráľom a slobodní bojovníci ho za to budú milovať. Ak si však nebude vážiť komesov a veľmožov, a bude ich ponižovať, udatnosť jeho bojovníkov bude oslabená, a tak aj jeho kráľovstvo bude vydané napospas cudzincom. Z tohto odporúčania vyplýva, že ak sa k nim nastávajúci kráľ nebude správať vhodne, z jeho verných ľudí sa môžu stať neverní, pretože už nebudú ochotní brániť svojho kráľa. To potvrdzuje aj posledná veta kapitoly. Imrich sa mal tomuto neželanému stavu vyhnúť. Ak si želal, aby sa tak nestalo, mal im prejavovať svoju náklonnosť. Jeho ľudia si potom budú navždy vážiť kráľovskú dôstojnosť a celé kráľovstvo tak bude žiť v pokoji.⁵⁶

Sprisahaniami proti kráľovi a kráľovstvu sa zaoberá jedno z ustanovení druhého zákonníka Štefana I. Ak by niekto zradil kráľa a konal by v neprospech kráľovstva, nemal právo na azyl v kostole. V prípade, ak by vystúpil proti kráľovi, jeho dôstojnosti alebo mal len v úmysle ho zradiť, alebo by sa pridala k tým ľuďom, ktorí sa o to pokúšali, tak mal byť prekliaty a vylúčený zo spoločenstva kráľovských

48 Libellus, s. 619. K panovníckym zrkadlám pozri: KLINKENBERG, H. M. Über karolingische Fürstenspiegel. In *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 1956, roč. 7, s. 82-98.

49 MLLM, s. 939.

50 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 70, 71, s. 322-323; *Chronica de Gestis Hungarorum e Codice Picto Saec. XIV. : The Illuminated Chronicle, Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. BAK, János M. – VESZPRÉMY, László (eds. and trans.). Budapest : CEU Press, 2018, s. 128-133.

51 Libellus, s. 622. K vernosti biskupov pozri: CANNING 1996, s. 63-64.

52 BAK 2011, s. 209.

53 Libellus, s. 623. „...*decor regiminis est fidelitas, fortitudo, agilitas, comitas confidentia principum, comitum, militum.*“

54 Libellus, s. 623. „*Illi enim sint filii mi tibi patres et fratres...*“ Podobne pozri: WIHODA 2007, s. 18; DALEWSKI 2007, s. 37.

55 Libellus, s. 623. „*Illi tibi militent, non serviant, eorum omnium sine ira et superbia atque invidia, pacifice, humiliter, mansuete...*“

56 Libellus, s. 624. „...*ut tua dilectione cingulati semper regali dignitati adhereant inoffensi ut regnum per omnia sit pacificum.*“

verných (*omnium fidelium communione privetur*).⁵⁷ Ďalší bod tohto zákonníka sa týka intríg *comites* (myslia sa tým zrejme nielen dvorania, ale aj správcovia komitátov). Ak niekto klamal nejakému komesovi alebo inému vernému (kráľa) (*comitum vel alteri persone fidei*), že počul panovníka hovoriť o strate jeho priazne, čiže o ich konci, a dokáže sa mu to, mal prísť o život.⁵⁸ Ohováranie v spoločenstve najbližších ľudí kráľa bolo teda časté, zrejme pri súperení o jeho priazeň a výhodnejšie mocenské postavenie na dvore či v krajine. Ináč by takéto nariadenie medzi článkami zákonníka nemalo zmysel. Snahy za každých okolností získať čo najväčšiu panovníkovu náklonnosť viedli k nebezpečným intrigám medzi príslušníkmi kráľovského dvora a kráľovými ľuďmi. Tie mohli skončiť zdanlivou alebo reálnou „neverou“ oklamaných, predtým verných ľudí kráľa. Aby sa tomuto predišlo, Štefan I. nariadil potrestať takýchto intrigánov najprísnejším trestom – stratou života.

Intrigy, ktoré ohrozili kráľa, aj keď nie priamo medzi dvoranmi, spomína Obrázková kronika, jedna z verzií kompozície uhorských kroník zo 14. storočia. Kráľ Štefan II. chcel krátko po svojej korunovácii v roku 1116 obnoviť mier s českým kniežatom, a preto sa vybral na moravsko-uhorské hranice. Na rokovania s Čechmi prišiel aj „človek neprestajne zlomyseľný, menom Žolt (Solth), ktorého pre nespravodlivé konanie vyhнали z Uhorska“.⁵⁹ Ten tajne vyslal ku Štefanovi II. posla, zároveň ho ubezpečujúc, že je mu verný – *fidelis sum domino meo*⁶⁰ – aby kráľa varoval pred úmyslom českého kniežata zajať ho. Spomenutý posol mal v podstate to isté povedať aj kniežatú, len o uhorskom kráľovi. Žoltove zámerné ohováranie a nevernosť voči uhorskému panovníkovi naštrbili dôveru medzi panovníkmi, čo napokon viedlo k nezmyselnej bitke. Obe strany totiž očakávali útok tých druhých. Podľa autora kroniky bolo jedným z dôvodov vojenského stretu to, že: „*neuvážlivý kráľ urobil tak, ako vravel Žolt, a neporadil sa so svojimi ľuďmi*“ (*sine suorum consilio*).⁶¹ Kosmova kronika, ktorá má časovo bližšie, dôveryhodnejšie a podrobnejšie informácie o tomto stretnutí a následnej bitke, Žolta vôbec nespomína.⁶² Je zrejmé, že pri stretnutí týchto panovníkov došlo k nedorozumeniu a pôvodne nemali v úmysle proti sebe zdvihnúť zbrane. Postava Žolta v Obrázkovej kronike môže byť len jedným z literárnych nástrojov autora. Podobné postavy sa v tomto prameni pravidelne vyskytujú v podobe dobrých a zlých radcov uhorských kráľov,⁶³ ktorí mali preberať zodpovednosť za ich činy. Žoltov príbeh jasne vyjadruje dobové vnímanie toho, aká nebezpečná a potenciálne tragická mohla byť strata dôvery, viery a vernosti svojmu panovníkovi.

O vernosti servientov a šľachticov kráľovi a uhorskej korune, ako aj ich práve na odpor, ak nebudú panovníkom dodržiavané prijaté ustanovenia, hovorí Zlatá bula Ondreja II.

57 Stephanus II: 19. In *DRMH I*, s. 11. „*Si quis in regem aut in regnum conspiraverit, refugium nullum habeat ad ecclesiam. Et si quis contra regis salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid conspiraverit aut conspirare aliquid temptaverit, seu temptanti sciens consenserit, anathematizetur et omnium fidelium communione privetur.*“ Podobné znenie má aj ustanovenie Ostrihomskej synody. Syn. Strig.: 74. In *DRMH I*, s. 64. K tomu pozri: NELSON 1988, s. 229. Podobne pozri: DALEWSKI 2007, s. 35.

58 Stephanus II: 21. In *DRMH I*, s. 11.

59 Chron. Hung. comp. saec. XIV., Cap. 153, s. 434-435.

60 Chron. Hung. comp. saec. XIV., Cap. 153, s. 435.

61 Chron. Hung. comp. saec. XIV., Cap. 153, s. 435.

62 Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, Liber III, Cap. 42. In *Monumenta Germaniae Historica : Scriptores rerum Germanicarum, Nova series*. BRETHOLZ, Berthold (ed.). Berolini : APVD Weidmannos, 1923, s. 215-217.

63 K radcom pozri aj: WIHODA 2007, s. 25.

z roku 1222.⁶⁴ Právo na odpor mali svetskí a cirkevní predstavitelia. Ak kráľ poruší ich práva, mohli sa individuálne alebo spoločne proti tomu ohradiť a nemali byť súdení za nevernosť – zradu (*sine nota infidelitatis*).⁶⁵ Aj neskorší zákonník Ondreja III. z roku 1298 zmieňuje zradu tou istou terminológiou, ako bola použitá v Zlatej bule. Všetci, čiže baróni, šľachtici a iní, ktorí sa dopustili krádeží, násilia, plienenia cudzích majetkov a nenapravili to do stanoveného termínu, mali byť exkomunikovaní a súdení za nevernosť – zradu voči kráľovi (*nota infidelitatis*). A navyše všetky majetky týchto neverných mali potom pripadnúť kráľovskej komore.⁶⁶

Kompozícia uhorských kroník zo 14. storočia spomína viacero vysokopostavených ľudí, ktorí slúžili kráľovi. Kronikár alebo uhorská dvorská tradícia na viacerých miestach zdôrazňuje, že arpádovskí králi a kniežatá sa rozhodovali a konali až po porade so svojimi vernými. Činy samotných kráľov a iných príslušníkov Arpádovcov, či už ich uhorská tradícia vykresľovala ako horších alebo lepších, boli do istej miery vnímané pozitívne. Akoby za všetko zlo a krviprelievania neboli zodpovední samotní králi, ale ich zlí radcovia, ako bol napríklad spomínaný Žolt. Teda vina za zlé rozhodnutia kráľov sa presúvala na ich verných alebo na ľudí, ktorí ich oklamali a boli im neverní, napríklad počas dynastických bojov v krajine v 11. storočí.

Kráľovi ľudia sú v tomto kronikárskom diele len málokedy označení ako jeho fideles. Vo viacerých kapitolách je však z kontextu rozprávania zrejmé, že to boli jeho najbližší spolupracovníci, na ktorých sa mohol spoľahnúť. Ako verný človek budúceho kráľa Petra Orseola tu vystupuje „naničhodník“ Buda, ktorý chcel po smrti Štefana I. spolu s kráľovnou Gizelou ustanoviť za kráľa práve Petra. Po Petrovom úteku z krajiny Budu rozsekali na kusy a jeho dvom synom vypichli oči. Uhrov síce znepokojoval a trápil kráľ Peter, ale za všetko zlé mohol hlavne jeho verný Buda a jeho podlé rady (*cuius consilio Petrus Vngariam afflixerut*).⁶⁷ Keď nový kráľ Samuel Aba vyhlásil všetky nariadenia Petra Orseola za neplatné, o tieto zmeny sa postarali traja významní veľmoži Viske, Stojslav (*Toyslau*) a Pezli. Podľa kronikára nie kráľ, ale jeho verní veľmoži chceli zabezpečiť lepší život pre Uhrov. Oni sa snažili o to, aby krajine znovu vládol panovník z domáceho kráľovského rodu, a nie „nejaký prišelec“.⁶⁸ Uhorskí veľmoži (*nobiles*)⁶⁹ neboli spokojní s vládou Samuela Abu, pretože ich ponižoval. Robil to, pred čím varovali spomínané ponaučenia mladého Imricha. Podľa kroniky veľmoži preto už Samuela Abu nepovažovali za svojho pána a chceli ho zavraždiť. Ktorýsi z nich, zrejme naďalej verný kráľovi, mu však všetko vyzradil. Päťdesiat (neverných) veľmožov,

64 K tomu pozri: ZSOLDOS, Atilla. II. András Aranybullája. In *Történelmi Szemle*, 2011, roč. 53, č. 1, s. 1-38.

65 1222: 31. In *DRMH I*, s. 34-35. Pozri aj úvodnú časť zákonníka z roku 1267. In *DRMH I*, s. 40. K nepokojným časom v krajine a nevernosti kráľovských ľudí pozri zákonník z roku 1298. In *DRMH I*, s. 46. K tomu pozri: BAK 2011, s. 205-206.

66 1298: 3. In *DRMH I*, s. 48, 116. K tomu pozri: HAJNIK, Imre. *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád-és a vegyesházi királyok alatt*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1899, s. 388; RADY 2000, s. 2; RADY, Martyn. Hungarian Procedural Law and Part Two of the *Tripartitum*. In RADY, Martin (ed.) *Custom and Law in Central Europe*. Cambridge : Centre for European Legal Studies, 2003, s. 68; BAK 2011, s. 213-214.

67 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 70, 72, s. 322, 325.

68 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 72, s. 326.

69 K šľachte v Uhorsku pozri: FÜGEDI 1986, s. 1-14 (IV); MÁLYUSZ, Elemér. Hungarian Nobles of Medieval Transylvania. In BAK, János M. (ed.) *Nobilities in Central and Eastern Europe : Kinship, Property and Privilege*. Budapest ; Krems : Hajnal István Alapítvány ; Medium Aevum Quotidianum Gesellschaft, 1994, s. 25-51; HUNYADI 1998, s. 204-211; BAK 2011, s. 205-206.

zrejme tých, ktorí chceli kráľa zradiť a zavraždiť, nechal Samuel Aba v Čanáde zatvoriť do jedného domu a svojim bojovníkom prikázal, aby ich zabili.⁷⁰ Pred hnevom uhorského kráľa niektorí z veľmožov utiekli k nemeckému kráľovi Henrichovi III. Nasledovala bitka pri Ménfő, kde Peter Orseolo s pomocou nemeckého panovníka porazil Samuela Abu. Podľa kronikára však mohol Samuel Aba vyhrať, keby z boja neutiekli jeho bojovníci, ktorí naďalej zachovávali priateľstvo (vernosť) s vyhnaným Petrom Orseolom (*nisi quia Hungari quidam amicitiam Petro regi reservantes*).⁷¹ Na uhorský trón znovu zasadol Peter Orseolo, no veľmoži Viska, Buha a Buhna neboli s jeho vládou spokojní a mali v úmysle sa ho zbaviť. Chceli, aby sa do Uhorska vrátili Ondrej, Belo a Levente (synovia Vazula), ktorí predtým museli utiecť z krajiny. Pochádzali z rodu kráľa Štefana I., a preto im spomenutí veľmoži naďalej verne slúžili (*intemeratam fidelitatem servabant*). Zachovávali tak vernosť jeho rodu, pretože prvý uhorský kráľ si ich vybral a povýšil (*qui eos dilexerat et exaltaverat*), teda prijal medzi svojich verných.⁷² Vďaka uhorským veľmožom Budovi a Devečerovi, kronikárom označených za zradných (*perfidis*), sa kráľ dozvedel o plánoch Viska, Buha a Buhnu.⁷³

Vernosť a neveru uhorských veľmožov k príslušníkom kráľovského rodu rieši aj ďalší príbeh z uhorskej kronikárskej kompozície. V roku 1059 sa vo Várkony (dnešnom Tiszavárkony) stretli kráľ Ondrej I. a jeho brat knieža Belo. Kráľ sa obával, že ak zomrie jeho syn Šalamún, nebude môcť vládnuť bez Belovho súhlasu. Poradil sa teda so svojimi vernými mužmi, ako má ďalej postupovať (*vocavit ad consilium suum duos fideles suos*). Ondrej chcel podrobiť vo Várkony svojho brata skúške, či si bude robiť nároky na uhorský trón. Na červenom prestieradle mal dostať na výber medzi korunou reprezentujúcou kráľovstvo a mečom predstavujúcim kniežatstvo. V prípade, ak by sa Belo chcel stať kráľom, mali ho Ondrejovi ľudia na mieste zabiť. To si vypočul Mikuláš, komes poslov, ktorý kráľov zámer prezradil kniežatú, aby ho varoval pred hroziacou smrťou.⁷⁴ Hoci Mikuláš slúžil kráľovi, upozornil Bela na hroziace nebezpečenstvo zrejme preto, lebo bol jeho (verným) človekom. Keď Belo utiekol do Poľska, kde chcel získať vojenskú pomoc, Ondrej poslal kvôli bezpečnosti svojho syna Šalamúna k nemeckému kráľovi. So Šalamúnom odišli aj viacerí uhorskí veľmoži. Keď Belo s poľskými oddielmi vpadol do Uhorska, Ondrej nemal dostatok svojich ľudí (verných bojovníkov). Navyše väčšina tých, ktorí neodišli s jeho synom, sa pripojila k Belovi.⁷⁵ Čiže tí, ktorí ostali pri panovníkovi, ho napokon aj tak zrazili. Keď pri Tise došlo k bitke, Ondrejovi ľudia si uvedomili neodvratnosť Belovho víťazstva, opustili svojho kráľa a prešli ku kniežatú.

Tieto príklady ukazujú, ako sa z verných stávali neverní. Ako veľmi rýchlo a ľahko opustili svojho kráľa a prešli k jeho protivníkovi, ktorý získal prevahu a stal sa novým kráľom. Keď sa boj alebo celková mocensko-politická situácia vyvíjala v neprospech

70 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 75, s. 329.

71 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 76, s. 330. K priateľstvu pozri: ALTHOFF 1999, s. 91-105.

72 Osobný vzťah k panovníkovi umožňoval takýmto ľuďom spoločenský vzostup. WIHODA 2007, s. 23; DALEWSKI 2007, s. 40-44.

73 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 81, s. 336.

74 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 92, s. 354.

75 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 93, s. 356-357. „Porro Hungari, qui erant apud regem Andream, videntes victoriam fecisse ducem Belam dimisso rege Andrea versí sunnt ad ducem Belam.“

ich pána, nezdráhali sa opustiť ho a prejsť na stranu víťaza. Navyše, mnohokrát bez ohľadu na kresťanské cnosti. V prípade Bela I. dopadli bývalí podporovatelia jeho protivníka dobre, keďže bol k nim zhovievavý. Bývalým Šalamúnovým ľuďom ponechal majetky a dovolil im vrátiť sa do Uhorska. Mnohí kráľovu láskavosť prijali, vrátili sa a stali sa z nich verní nového kráľa (*Unde plurimi de illis facti fideles redierunt*).⁷⁶ V tomto prípade je opäť možné v kronikárskom texte vidieť aj literárny zámer autora, ktorý mohol opakujúcimi sa príbehmi o zrade pripomínať morálne ponaučenie o hodnote vernosti, ale aj vlastnosti správneho kresťanského panovníka byť milosrdný a odpúšťať.

Panovník veľakrát vzal na milosť veľmožov, ktorí ho zradili a podporili jeho protivníka. Keď kráľ nad ním zvíťazil a týmto previnilcom odpustil a vrátil im majetok, tak títo ľudia sa mohli znovu vrátiť do spoločenstva jeho podporovateľov. Prípadne sa stávalo, že kráľovi nepriatelia, ktorí pomáhali inému panovníkovi alebo kandidátovi na uhorský trón, opustili svojho pána a pridali sa na stranu víťaza. Takíto zradcovia využili momentálnu politickú situáciu a podporili iného panovníka, aby si tak zabezpečili lepšie postavenie a výhody vo svoj prospech.

Podľa kompozície kroník zo 14. storočia hral významnú rolu v boji o trón veľmož Vid, ktorý bol verným kráľa Šalamúna. Podľa kronikára mal Šalamún veľmi zlú povosť, pretože vždy počúval Vida a jeho zlé rady.⁷⁷ Vid neprestajne nabádal Šalamúna, aby sa zbavil Gejzu, ktorého kniežatstvo chcel získať pre seba. Jeho jedovaté slová (*venenosus verbis comitis*) kráľa natoľko ovplyvnili, že napokon na jeho naliehanie napadol kniežata Gejzu.⁷⁸ V roku 1073 na dunajskom ostrove pri Ostrihome rokovali a uzatvorili mier. Vymenili si rukojemníkov, ktorí mali zaručovať zachovávanie mieru a priateľstva. Šalamún poslal ku kniežatstvu odporného Vida a mierumilovného Erneja. Gejza poslal ku kráľovi varadínskeho (správne biharského) biskupa a hriešneho Vatu.⁷⁹ Obe strany zastupovali dobrí aj zlí ľudia (Ernej a Vid, biskup a Vata). Z ďalšieho kontextu pri opise nasledujúcich udalostí je zrejmé, že kronikár chcel hlavne poukázať na dobré a zlé povahové stránky kráľa a kniežata, symbolicky zastúpené ich vernými ľuďmi. Pri ich rozhodovaní o mieri alebo vojne, dobrom alebo zlom konaní, zavážila buď jedna, alebo druhá strana. Za dobré alebo zlé rozhodnutia kráľa alebo kniežata neboli zodpovední oni, ale ich verní, presnejšie dobrí alebo zlí radcovia. Keď bol Šalamún v tom istom roku na Vianoce v Ikervári, Vid ho neustále podnecoval, aby vojensky zakročil proti Gejzovi, a to aj napriek uzatvorenému mieru. Začiatkom roku 1074 Šalamún prišiel do kláštora Szekszárd a podobne mu radili aj ostatní jeho ľudia. Sľubovali mu, že sú mu v tejto veci stále verní (*quia omnes consilarii sui tibi fideles sunt*). Tieto rady počul opäť szekszárdskeho kláštora Willermus a okamžite vyslal posla, aby varoval knieža. Opátova vernosť Gejzovi mohla vyplývať z toho, že bol synom Bela I., zakladateľa spomenutého kláštora. Willermova vernosť k rodine zakladateľa bola v optike autora cnostná, aj keď mu po vyzradení kráľových úmyslov hrozilo, že stratí priazeň Šalamúna a jeho zlých radcov. Keď opátov posol prišiel ku Gejzovi, spo-

76 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 94, s. 358-259.

77 K zlým radám veľmožov pozri: DALEWSKI 2007, s. 33-35, 39.

78 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 105, 109, 110, s. 371, 374, 376.

79 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 112-113, s. 377-378.

ločnost' mu už robili jeho zlí radcovia, pripravení ho zradiť, Petrud, Szolnok a Bikás (*erant ibi iniqui consiliarii et ipsius ducis traditores*). Kniežatu hovorili, že opátove slová nie sú pravdivé a nemá veriť „tomuto opilcovi“. Knieža tak dal na radu svojich zradných veľmožov, a ďalej si už nerobil starosti s opátovým varovaním.⁸⁰ Počas bitky so Šalamúnom v Kemeji pri Tise veľmoži Petrud a Bikás (*traditores*), pôvodne verní Gejzovi, zradili a prešli ku kráľovi. Gejza bitku prehral a stiahol sa k Vacovu. Tam sa stretol so svojím bratom Ladislavom a olomouckým kniežatom Otom. Postáždžoval sa na zradcov a stratu svojich dobrých a verných ľudí, ktorí padli v boji (*quia bonos et fideles suos amisisset et de traditoribus conquerebatur*).⁸¹ Aj keď Šalamún vyhral bitku, jeho odporný radca Vid – kráľova zlá stránka – ho znovu nabádal, aby zaútočil na Gejzu a jeho spojencov. Vtedy sa veľmož Erneja – kráľovo (dobré) svedomie – rozplakal. Vždy bol totiž zástancom mieru (*semper paci amator*) a nesúhlasil s ďalším bojom. Kráľ ho preto podozrieval, že nie je v skutočnosti jeho človekom, ale je verný kniežatu (*quod tu fidelis sic duci*). Erneja odpovedal kráľovi, že to tak nie je. Nechcel len, aby kráľ bojoval proti svojim bratrancom a aby sa uhorskí vojaci navzájom zabíjali. Šalamún však, ako vždy, dal prednosť radám zlého Vida, nie dobrého Erneja a znovu sa chystal vojensky napadnúť Gejzu a Ladislava.⁸² V bitke pri Mogyoróde bol Šalamún porazený. Keď potom chodil knieža Ladislav po bojisku a zbadal mŕtveho Erneja, úprimne trúchlil nad jeho smrťou, lebo bol dobrým a mierumilovným človekom. Na jeho žiadosť Ernejove telo potom odniesli a pochovali vo Vacove. Ladislav našiel aj Vidovo telo a aj keď bol zlý a ich nepriateľ, nechal ho, ako dobrý a milosrdný človek, tiež pochovať. Knieža Ladislav tu vystupuje ako správny kresťan, milujúci a odpúšťajúci vládca – neskorší svätý kráľ.⁸³ Ešte predtým však bojovníci Gejzu a Ladislava znetvorili Vidovo mŕtve telo, pretože bol podľa slov kronikára zodpovedný za nešťastné udalosti – na jeho radu došlo medzi kráľom a kniežatami k vojne, v ktorej stratili svojich bratov a synov. Tak ako v prípade Štefana II. a Žolta v príbehu z obdobia o niekoľko rokov neskôr (aj keď tam bol podľa kronikára kráľ nahnevaný, lebo na rozdiel od Vida, Žolt bitku prežil), za všetko zlo a krviprelievanie nebol zodpovedný Šalamún, ale Vid – kráľova zlá stránka. Keď sa Šalamún vrátil do Mošonu, jeho matka ho vyhrešila za to, že ju neposlúchal, nenechal si poradiť od Erneja a ostatných verných (*nec consilium Erneja, nec consilium aliorum fidelium tuorum*), ale vždy počúval len zlého Vida.

Aj keď naračné pramene poskytujú na príbehy bohaté a literárne rozvinutejšie príklady vernosti a nevery voči kráľovi, najviac zmienok o nich sa nachádza v už spomínaných donačných listinách. Panovník v arengách a naráciách týchto dokumentov⁸⁴

80 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 114-115, s. 379-381.

81 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 117, s. 383-384.

82 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 119, s. 386-387. K Vidovi a Ernejovi pozri aj: Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 121, s. 389.

83 K tomu pozri: SZOVÁK, Kornél. The Image of the Ideal King in Twelfth-Century Hungary. Remarks on the Legend of St. Ladislav and the Illuminated Chronicle. In BAK, János M. – VESZPRÉMY, László (eds. and trans.) *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest: CEU Press, 2018, s. 159-180.

84 KURCZ, Agnes. Arenga und Narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1962, roč. 70, s. 327-353; MARSINA, Richard. Die Arengen in ungarischen Urkunden bis zum J. 1235. In DUŠKOVÁ, Sáša (ed.) *Folia Diplomatica I*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971, s. 219-224; BAK 2011, s. 213-214. Pozri aj: ADAMSKA, Anna. Treści religijne w arengach polskich dokumentów średniowiecznych. In *Studia Źródłoznawcze*, 2000, roč. 38, s. 1-33.

spomína, za čo všetko udeľuje svojim ľuďom majetok, podiel z príjmu alebo výsady. Mnohokrát sa pritom zmieňuje, kto ho zradil a kto mu preukazoval aj v ťažkých časoch vernosť. Popis skutkov kráľových bojovníkov, ktorí získavali donáciami majetky, často reflektoval vernosť, ako aj to, čoho boli tieto skutky prejavom. Jedným z ľudí, ktorých kráľ Belo IV. odmenil, bol Ondrej, syn Ivanku. V narácii donácie z roku 1253 sa dá dočítať, že Ondrej dal kráľovi *ex speciali fidelitatis ardore* po bitke pri rieke Slaná svojho koňa, keď jeho vlastný zahynul. Umožnil Belovi utiecť, a tak ho zachránil.⁸⁵ Kráľovi ľudia sa v donáciách nie vždy označujú ako *fideles nostros*, ale veľaokrát len ako *homines, nobiles, comites, iobagiones nostros*, a podobne. Uhorská kráľovská kancelária používala v listinách z 12. – 13. storočia pre kráľovských ľudí bežnú formulu *dilectus et fidelis noster*. Často sa v nich hovorilo o osobnej vernosti (*per se et personaliter*), neúnavnej poctivosti (*indefesse probitatis*) a mimoriadnych zásluhách, preukazovaných niekedy už od panovníkovej mladosti a potom počas spôsobenia na kráľovskom dvore, zastávania úradov, počas vojenských výprav, obrane krajiny, diplomatických službách a podobne.⁸⁶ Tieto donácie dostávali ľudia, ktorých kráľ osobne poznal a ich služby, zásluhy alebo vojenské úspechy mnohokrát videl na vlastné oči. Pri opise ich zásluh sa v textoch týchto listín značne preháňa a spravidla sú tiež bohaté na superlatívy. Za ich vynikajúce neúnavné a obetavé služby, oddanosť, vernosť a lojalitu získavali od panovníka z jeho vďačnosti a lásky majetok, spoločenské povýšenie alebo vyňatie zo služby.⁸⁷ Uhorskí králi v donáciách za donáciou, listinách za listinou, zmieňujú, vyzdvihujú a odmeňujú vernosť. Veľmi dobre to vystihuje napríklad úvodná časť donácie Bela IV. pre komesa Detrika z roku 1236, podľa ktorej sa „zásluhy verných pomocníkov (...) nemajú obísť nevdakom (a) mlčaním“.⁸⁸

85 CDSI II, s. 294, č. 421.

86 FÜGEDI, Erik. *Castle and Society in Medieval Hungary (1000 – 1437)*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1986, s. 65, 72, 79, 111-115; FONT, Márta. Przedstawiciele drobnej szlachty na pograniczu polsko - węgierskim w XIII wieku i losy ich rodu. In WYROZUMSKI, Jerzy – BUKOWSKI, Waldemar (eds.) *Cracovia -Polonia - Europa*. Kraków : Secesja, 1995, s. 427-439; RADY 2000, s. 31, 36-37, 58-61, 79-85, 94-95, 109, 123-126; BAK 2011, s. 205-206, 210-211. Podobne pozri: DALEWSKI 2007, s. 38.

87 *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg I. : Die Urkunden von 808 bis 1270*. WAGNER, Hans et al. (eds.). Graz ; Köln : Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1955, č. 40, s. 21-22 (1156), č. 46, s. 24-25 (1171), č. 57, s. 30-31 (1195), č. 61, s. 32-33 (1198), č. 64, s. 35-36 (1199), č. 68, s. 38 (1202), č. 69, s. 39 (1202), č. 81, s. 50 (1208), č. 82, s. 52 (1208); č. 85, s. 57 (1209), č. 86, s. 58 (1209), č. 88, s. 60 (1210), č. 92, s. 62-63 (1212), č. 105, s. 72 (1217), č. 115, s. 80 (1221); č. 122, s. 87 (1222).

88 CDSI II, č. 9, s. 9.

Cituj:

HERUCOVÁ, Angelika – HUDÁČEK, Pavol: Verní a neverní kráľovi. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 1-17. ISSN 1337-6861. DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.1>

Mgr. Angelika Herucová, PhD.
Oddelenie stredovekých dejín
Historický ústav SAV
P. O. Box 198, Klemensova 19
814 99 Bratislava
Slovenská republika
angus71@gmail.com

Mgr. Pavol Hudáček, PhD.
Oddelenie stredovekých dejín
Historický ústav SAV
P. O. Box 198, Klemensova 19
814 99 Bratislava
Slovenská republika
pavolhudacek81@gmail.com

Věrnost v Kosmově kronice

Jakub Razim

Abstract

RAZIM, Jakub: Fidelity in the Chronicle of the Czechs by Cosmas of Prague.

This study focuses on the *Chronica Boemorum* by Cosmas of Prague, which is one of the most important narrative sources for Czech history in the era of the Přemyslid dynasty. An analysis of this literary work attempts to address the question of how the chronicler worked with the category of fidelity that is nowadays considered to be one of the fundamental ideas and widespread legal forms through which the medieval society expressed its hierarchical order. It is no coincidence that domestic rulers and noble persons closely related to the throne found themselves at the centre of attention, as most of the information that Prague dean Cosmas left behind is related to members of the political elite. Following the pioneering monograph of Dušan Třeštík, the concept of fidelity in the *Chronica Boemorum* is discussed and reinterpreted. The main reason is that Třeštík's approach is based on traditional fief terminology and doctrine, which has been recently attacked by postmodern deconstructivists headed by prominent British historian Susan Reynolds. At first, legal rituals, such as promises and oaths, are presented as means to establish, strengthen, or terminate fidelity ties, binding together Přemyslids and provincial magnates. The major part of the study is then devoted to the content of fidelity commitments. Although it was based predominantly on the duty of loyalty and service, medieval *fides* or *fidelitas* was not at all uniform. On the contrary, it flexibly adapted to the socio-cultural and geographical context. Therefore, it seems appropriate to examine this topic with the help of an analytical probe that captures the (un)loyal rulers and their servants depicted in the *Chronica Boemorum* as heroes providing encouragement to be followed, or villains worthy of condemnation. While doing so, a methodological inspiration may be drawn from the classical work of František Graus and, under his influence, it is possible to distinguish one-sided uncompromising obedience (*obedientia*) from two-sided fidelity based on reciprocity (*fides*, *fidelitas*).

Keywords: Middle Ages, Přemyslids, monarchy, Czech Lands, Kosmas, *Chronica Boemorum* (Kosmas's chronicle), fidelity, oaths of fidelity

DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.2>

Kníže a jeho věrní

V příspěvku se budu zabývat Kosmovou kronikou, proslulým literárním dílem z 12. století, jež skýtá bohatství informací o českých dějinách za vlády Přemyslovců. Je tedy jen přirozené, začít citátem z pera Dušana Třeštíka, medievisty, který je považován za předního znalce tohoto kronikářského díla.¹ V Třeštíkově vlivné monografii s názvem *Kosmova kronika a s podtitulem Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení* se můžeme dočíst následující řádky: „Kníže je pro Kosmu především pánem, jediným pánem všech Čechů, kteří jsou jeho vasaly. Je možné, že termíny, kterých jsme tu nuceni používat, nevystihují plně specifiku českých lenních vztahů té doby, nesporné ovšem je, že lenní právo analogické tomu, které známe z jiných zemí, tehdy v Čechách existovalo.“ Nebo o stránku dále:

1 Komentovanou bibliografii sestavil KOPAL, Petr. Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice. In WIHODA, Martin - REITINGER, Lukáš (eds.) *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely* (dále *Proměna středovýchodní Evropy*). Brno : Matice moravská, 2010, s. 359-371, zde s. 368-371.

„Vše, co u Kosmy skutečně jasně vystupuje, se soustřeďuje okolo vyhraněné ideologie věrnosti, která se právě v 11. století silně rozvíjí.“²

Třeštík rekonstruuje sociální a myšlenkovou tvářnost přemyslovské epochy pod vlivem svého učitele a nadřízeného v Historickém ústavu ČSAV Františka Grause.³ Spolu s Grausem předpokládá, že se u nás za časů kronikáře a pražského děkana Kosmy etablovala lenní pyramida. Obyvatelstvo bylo spojeno především osobní a majetkové závislosti (formální hledisko), půda byla v Čechách a na Moravě rozdělována do dočasného užívání výměnou za poskytnutí služeb (materiální hledisko). Kdo ve spleti feudálně-vazalských práv a povinností uvízl, musel si být vědom morálního příkazu věrnosti neboli fidelity, třebaže se jím vždycky a ve všem neřídil. Organizační platforma spolupráce mezi přemyslovským seniorem na knížecím stolci a jeho českými vazaly se údajně vyvíjela z domácích kořenů, avšak nelišila se od situace, jaká byla v zemích středověké západní Evropy. Tak lze v kostce charakterizovat Grausem navržený a Třeštíkem převzatý model přemyslovského „státu“ doby knížecí.⁴ Nelze sice říci, že by odborná veřejnost zůstala netečná k otázkám, které si v 60. letech 20. století položil Dušan Třeštík.⁵ Pravdou ale je, že o srovnatelnou analýzu věrnosti v soukolí mocenského dualismu českého knížete a velmožů se po Třeštíkově už nikdo nepokusil, ačkoliv máme pádné důvody se domnívat, že diskuze je stále otevřená.⁶

Impulsem k opětovnému promýšlení „státnosti“ v době Kosmově může být třeba kritika hlášaná britskou historičkou Susan Reynoldsovou, která rozvířila polemiku ve vědeckých kruzích svým konstatováním, že feudálně-vazalský systém se v Evropě nezačal rozvíjet dříve než ve 12. století a že byl výtvozem učených právníků ve službách byrokratizující se monarchie. Reynoldsové kniha *Fiefs and vassals* otrásla tradiční naukou lenního státu a práva, ukotvenou v právněhistorických učebnicích a příručkách, přičemž dozvuky jejího tažení proti „mýtu feudalismu“ se nevyhnuly

2 TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepiscetví a politického myšlení*. Praha ; Brno : Academia, 1968, citáty na s. 161, 162. Svě výsledky přetavil taktéž do populárněji laděné knihy TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*. 2. vyd. Praha ; Brno : Melantrich, 1972 a zde zvl. s. 187 a násl.

3 Srv. VÁLKA, Josef – WIHODA, Martin. Myslití (na) Dušana Třeštíka. In *Časopis Matice moravské*, 2007, roč. 126, č. 2, s. 254-262.

4 GRAUS, František. Lenní právo v Čechách. In *Český lid*, 1952, roč. 7, č. 3-4, s. 67-73. O „feudální ideologii věrnosti“ GRAUS, František. Počátky českého státu a vývoj „státní“ ideologie. In *Slavia Occidentalis*, 1962, roč. 22, s. 147-163, s. 150 a násl. K lennímu diskursu v českém dějepiscetví ZELENKA, Jan. *Beneficium et feudum. Podoba a proměny lenního institutu*. Praha : Historický ústav, 2016, s. 114 a násl.; NOVOTNÁ, Markéta. Uchopení lenní problematiky v české a evropské literatuře z hlediska historiografického diskursu. In *Historia Slavorum Occidentis*, 2014, roč. 2(7), s. 199-211, zde s. 204 a násl.

5 Stručně RUSSOCKI, Stanisław. Elita władzy w Kronice Czechów Kosmasa Praskiego. In *Pamiętnik Słowiański*, 1973, roč. 23, s. 237-255, zde s. 253-254; BLÁHOVÁ, Marie. Stát a vláda státu v pojetí kronikáře Kosmy. In PANIC, Idzi – ISPERKA, Jerzy (eds.) *Średnowiecze polskie i powszechnie 2*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2002, s. 115-137, zde s. 135-136; KOPAL, Petr. „Politické hry“ v Kosmově kronice. In DOBOSZ, Józef – KUJAWIŃSKI, Jakub – MATŁA-KOZŁOWSKA, Marzena (eds.) *Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów*. Poznań : Instytut Historii UAM, 2007, s. 89-121, zvl. s. 95, 104-105.

6 Samotný autor se k problému vrátil už jen v drobných poznámkách MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan. *Ideové proudy v českém umění 12. století*. Praha : Academia, 1985, s. 19-20; TŘEŠTÍK, Dušan. „Gloria regni“ Vratislava II. Hymnus „Versus post missam“ a kronikář Kosmas. In NODL, Martin – SOMMER, Petr – DOLEŽALOVÁ, Eva (eds.) *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*. Praha : Argo, 2004 s. 285-298, zde s. 287, 294; TŘEŠTÍK, Dušan. Počátky českého politického myšlení. In HEROLD, Vilém – MÜLLER, Ivan – HAVLÍČEK, Aleš (eds.) *Dějiny politického myšlení II/1. Politické myšlení raného křesťanství a středověku*. Praha : OIKOYMENH, 2011, s. 404-446, zde s. 427.

ani českému prostředí.⁷ K přehodnocení starších názorů nabádá ale i ta část historiografie, jež dokáže lépe než kdysi docenit různé odstíny fidelity a postihnout celou škálu jejího uplatnění v mezilidských vztazích. Pokud nahlédneme do sborníků bilancujících výzkum z poslední doby, naznáme, že fenoménu věrnosti se podařilo úspěšně vymanit nejen ze zajetí „germánských“, ale nyní už i „feudálně-vazalských“ interpretačních schémat.⁸ Historická věda postupuje v těsném sepětí s příbuznými humanitními obory a poukazuje na proměnlivost objektu našeho zájmu, ať už v čase, nebo v závislosti na konkrétních životních okolnostech.⁹ Věrnost je prezentována jednak jako etická hodnota, jednak jako pravidlo chování, jehož hlavní náplní byla ve středověku lojalita a ochota sloužit.¹⁰ Tvrdí se také, že fidelita usnadňuje bezkonfliktní fungování společnosti a zvyšuje její soudržnost. Často opakovaným argumentem proto je, že uvádí do pohybu mechanismus reciprocity, který sblízuje jednotlivce a redukuje nejistotu v běžné komunikaci. Vzbuzuje totiž v člověku očekávání, posilované všemožnými symbolickými praktikami, že se může v budoucnu na druhého obrátit a že se dočká solidární pomoci.¹¹

Jak patrně, oproti Třeštíkově máme výhodu, že se ve svých úvahách o věrnosti můžeme opřít o rozsáhlejší metodologické zázemí, které je obohaceno o interdisciplinární přístupy a tříbeno na neustále se množících pramenných studiích. Jestliže se čím dál naléhavěji zdůrazňuje, že fidelita odedávna patřila k pilířům společenského řádu a že nebyla žádným historickým monolitem, je legitimní tázat se, jakou podobu na sebe brala u nás v období Přemyslovců. Vzhledem k tematickému záběru tohoto časopiseckého čísla je nasnadě, že se v centru pozornosti ocitnou knížata a velmoži. Jsou koneckonců čelními protagonisty Kosmovy kroniky, která je nenahraditelným zdrojem poučení o minulosti. Až na výjimky bude tak odhlédnuto od náboženské sféry, v níž křesťané vystupují jakožto *fideles Dei*. Všimnout si důsledně nebudu ani přeshraničních styků s otonsko-sálskou říší a piastovským Polskem, jejichž barvitě peripetie by vydaly na samostatnou publikaci. Startovním bodem se stane terminologická sonda do Kosmova slovníku, kde lze mezi cca 90 výskyty latinských výrazů *fides* a *fidelitas* včetně jejich opozit

7 REYNOLDS, Susan. *Fiefs and vassals. The medieval evidence reinterpreted*. Oxford : OUP, 1994. K tomu ZELEŇKA 2016, s. 154 a násl.

8 Výběrově FAŁKOWSKI, Wojciech – SASSIER, Yves (eds.) *Confiance, bonne foi, fidélité. La notion de fides dans la vie des sociétés médiévales (VIe-XVe siècles)* (dále *Confiance, bonne foi, fidélité*). Paris : Classiques Garnier, 2018; SONNTAG, Jörg – ZERMATTEN, Coralie (eds.) *Loyalty in the Middle Ages. Ideal and practice of a cross-social value* (dále *Loyalty in the Middle Ages*). Turnhout : Brepols, 2016; LÉPSIUS, Susanne – REICHLIN, Susanne (eds.) *Fides / Triuwe* (dále *Fides / Triuwe*). Berlin : Akademie-Verlag, 2015. Na jednotlivé studie v těchto sbornících obsažené bude ještě odkazováno potud, pokud se jeví relevantní.

9 Ve světle formulí přísah ESDERS, Stefan. Fidelität und Rechtsvielfalt. Die sicut-Klausel der früh- und hochmittelalterlichen Eidformulare. In BOUGARD, François (ed.) *Hiérarchie et stratification sociale dans l'Occident médiéval (400 – 1100)*. Turnhout : Brepols, 2008, s. 239-256. Ze starších publikací např. BECHER, Matthias. *Eid und Herrschaft. Untersuchungen zum Herrscherethos Karls des Großen*. Sigmaringen : Thorbecke, 1993; MAGNOU-NORTIER, Elisabeth. Fidélité et féodalité méridionales d'après les serments de fidélité (Xe – début XIIe siècle). In *Annales du midi*, 1968, roč. 80, č. 89, s. 457-484. U nás se o vytěžení přísah a slibů z úředních písemností 13. století zasloužil JAN, Libor. Lenní přísahy a přísahy věrnosti na dvoře posledních Přemyslovců. In WIHODA, Martin – MALÁČEK, Demeter (eds.) *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*. Brno : Matice moravská, 2006, s. 101-112.

10 ESDERS 2008, s. 254.

11 Ve zhuštěné podobě REHBERG, Karl-Siegbert. Reziprozität und institutionelle Risikoverminderung. Soziologische Anmerkungen zur „Loyalität“ In *Loyalty in the Middle Ages*, s. 423-452. Na vybraném příkladu GÖRICH, Knut. Fides und fidelitas im Kontext der staufischen Herrschaftspraxis (12. Jahrhundert). In *Fides / Triuwe*, s. 294-309.

podchytit tři významové roviny: důvěru, (křesťanskou) víru a věrnost.¹² Těžiště práce bude následně spočívat v praxeologickém rozboru oněch případů, které se točily okolo věrnosti. Cílem bude představit dějinné aktéry a odhalit logiku jejich jednání.¹³ Nemusí jít nutně jen o sociální kontext, ale zároveň o intenzitu, s jakou se fidelita prosazovala, klidně i v kolizi s jinými normami.¹⁴

Rituály věrnosti

Než přistoupím k detailnějšímu záběru na Kosmovo pojetí fidelity, zastavím se v krátkosti u právních rituálů, kterými se navazovala, posilovala, či zpřetrhávala věrnostní pouta sblíživí vladaře z dynastie Přemyslovců s velmožskou elitou.¹⁵ V *Kronice Čechů* se setkáváme s obraty *data fide, per fidei sponsonem a fidem promissam*, za kterými lze rozeznat věrnostní sliby pronášené v okamžicích, kdy vystala potřeba stabilizovat přemyslovské knížecí panství dovnitř a navenek.¹⁶ Závazek loajality byl veřejně artikulován při uzavírání mírových smluv a vojenských aliancí se sousedními Piastovci,¹⁷ anebo, což je pro sledovanou problematiku závažnější, když si panovník chtěl pojistit oddanost mužů rozsazených v hradeckých centrech, z nichž byly přemyslovské země spravovány.¹⁸ Sliby působily jako sociální tmel, ať je kníže od svých lidí vynucoval, nebo je sám dával. Názornou ukázkou může být „volební agitace“ moravského úředníka Svatopluka, který se chystal roku 1104, že připraví o knížecí úřad Bořivoje II. Aniž by se pouštěl do zbrklého útoku na Prahu, Svatopluk raději vsadil na tajné shánění přívrženců po Čechách. Moravští poslové dostali proto za úkol, nešetřit úplatky, dary ani sliby, aby k sobě přivábili nespokojence s Bořivojovým režimem (*alios pecunia corrumpunt, alios muneribus, alios promissionibus obligant*).¹⁹ Téhož prostředku ostatně užil pět let nato i Boři-

12 Obecně WEIJERS, Olga. Some notes on „fides“ and related words in medieval Latin. In *Archivum latinistae mediae aevi*, 1977, roč. 40, s. 77-102; HELBIG, Herbert. *Fideles Dei et regis*. Zur Bedeutungsentwicklung von Glaube und Treue im hohen Mittelalter. In *Archiv für Kulturgeschichte*, 1951, roč. 33, č. 1, s. 275-306; KROESCHELL, Karl. Die Treue in der deutschen Rechtsgeschichte. In KROESCHELL, Karl. *Studien zum frühen und mittelalterlichen deutschen Recht*. Berlin : Duncker & Humblot, 1995, s. 157-182; SCHULTZ-BALLUFF, Simone. Triuwe – Verwendungsweisen und semantischer Gehalt im Mittelhochdeutschen. In KRIEGER, Gerhard (ed.) *Verwandtschaft, Freundschaft, Bruderschaft. Soziale Lebens- und Kommunikationsformen im Mittelalter*. Berlin : Akademie Verlag, 2009, s. 271-296.

13 LEPSIUS, Susanne – REICHLIN, Susanne. Einleitung. In *Fides / Triuwe*, s. 221-230. K tomu KELLER, Hagen. Zum Charakter der „Staatlichkeit“ zwischen karolingischer Reichsreform und hochmittelalterlichem Herrschaftsausbau. In *Frühmittelalterliche Studien*, 1989, roč. 23, č. 1, s. 248-264, zvl. s. 255 a násl.

14 DEUTINGER, Roman. *Königsherrschaft im Ostfränkischen Reich. Eine pragmatische Verfassungsgeschichte der späten Karolingerzeit*. Ostfildern : Thorbecke, 2006, s. 102-103.

15 K pojmovému ukotvení elit(y) v historiografii středověku GOETZ, Hans-Werner. Eliten in der Forschung und im zeitgenössischen [Selbst-] Verständnis des frühen Mittelalters. In BOUGARD, François – GOETZ, Hans-Werner (eds.) *Théorie et pratiques des élites au Haut Moyen Âge. Conception, perception et réalisation sociale*. Turnhout : Brepols, 2011, s. 101-126. Pro naše země KALHOUS, David. Čeští velmoži 10. věku. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická (C)*, 2006, roč. 52, č. 1, s. 5-13.

16 O jejich místě ve „veřejném“ prostoru WIHODA, Martin. Obtížné příbuzenství. Konflikty a smířování přemyslovských knížat. In NODL, Martin – WIHODA, Martin (eds.) *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*. Brno : Matice moravská - Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2008, s. 71-83, kde se ale směšují přísahy a sliby.

17 COSMAE, Lib. I, Cap. 34, s. 61; Lib. III, Cap. 1, s. 162; Lib. III, Cap. 16, s. 179. Edice: Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*. In *MGH: Scriptores rerum Germanicarum. Nova series 2*. BRETHOLZ, Bertold (ed.). Berolini : Weidmanos, 1923.

18 COSMAE, Lib. III, Cap. 32, s. 203. Srv. JAN, Libor. Budování monarchie českých Přemyslovců. Postřehy a úvahy. In *Proměna středovýchodní Evropy*, s. 117-136, zde s. 131, jenž už před časem vyzdvihl fakt, že se věrnostní poměr uvnitř vládnoucí elity realizoval prostřednictvím správy hradů.

19 COSMAE, Lib. III, Cap. 17, s. 180.

voj, když se střetl o trůn s knížetem Vladislavem I., ale s jedním rozdílem, že si sliby a přísahy vymohl od svých podporovatelů, aby zvýšil jejich odhodlání změřit síly s Vladislavem (*obligat sacramentis et promissionibus*).²⁰

Torzovitost pramenů bohužel zabraňuje lépe popsat rituální scénář a zjistit, jak probíhal a jak zněl přednes slibujícího. Nechybějí ale indicie, že ústně sdělené ujištění o věrnosti bylo doprovázeno symbolickým gestem, pakliže stanuli tváří v tvář vazal a jeho pán. Vodítkem je nám Kosmova relace o lenní svrchovanosti Břetislava II. nad polským knížetem Zbyhněvem. Dějepisovo mnohoznačné *per manus traditionem*²¹ může odpovídat buď podání, nebo vložení ruky do dlaní seniora, při kterémžto úkonu bývala ruka atributem moci, přenášené z jedné osoby na druhou.²² Bylo by však ošemetné, vyvozovat z tohoto úryvku, že celá přemyslovská monarchie nesla rysy feudálního uspořádání, jak tvrdil Dušan Třeštík. Hovoří-li kronikář o Česích a Přemyslovcích, nikde ani nenaznačuje, že by věrnostní imperativ byl nějak provázán s udělováním výsostných úřadů, práv či majetků směrem od knížete k předákům. Příhoda, která svedla dohromady Břetislava a Zbyhněva, nemůže být proto záminkou ke kombinaci, že by se na domácí půdě rozvinul klasický lenní systém pozůstávající ze dvou prvků, materiálního (léno) a personálního (fidelita), které by spolu měly být existenčně spjaty.²³ Jistotu ohledně vnějších projevů věrnosti tudíž postrádáme, zato máme spolehlivě zaznamenán jiný ve středověku rozšířený zvyk, že sliby byly zesilovány přísahami.²⁴

Latinskými výrazy *sacramentum*, nebo výjimečně *iuramentum* se Kosmas dovolává přísah, o kterých italský historik Paolo Prodi se znalostí věci prohlásil, že v předmoderní Evropě tvořily základní výstavbový prvek, na němž byl vybudován

20 COSMAE, Lib. III, Cap. 29, s. 198.

21 Gesta rukou analyzuje GARNIER, François. *Le langage de l'image au Moyen Âge 1. Signification et symbolique*. Paris : Le Léopard d'Or, 1995, s. 206 a násl.; BURROW, John Anthony. *Gestures and looks in medieval narrative*. Cambridge : CUP, 2002, s. 11 a násl.; PEIL, Dietmar. *Die Gebärde bei Chrétien, Hartmann und Wolfram. Erec, Iwein, Parzival*. München : W. Fink, 1975, s. 195 a násl., 198 a násl. Z právně-historické perspektivy VON AMIRA, Karl. Die Handgebärden in den Bilderhandschriften des Sachsenspiegels. In *Abhandlungen. Bayerische Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse*, 1909, roč. 23, s. 61-264, zde s. 239 a násl., 242 a násl. včetně latinské terminologie; VON AMIRA, Karl – VON SCHWERIN, Claudius. *Rechtsarchäologie. Gegenstände, Formen und Symbole germanischen Rechts*. Berlin ; Dahlem : Ahnerbe-Stiftung, 1943, s. 81, 83. Transcendentní rozměr probírají SCHMITT, Jean-Claude. *Svět středověkých gest*. Praha : Vyšehrad, 2004, s. 70 a násl.; LE GOFF, Jacques. Symbolický rituál vazalství. In LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha : Argo, 2005, s. 335-402, zvl. s. 339-340, 348-349.

22 COSMAE, Lib. III, Cap. 1, s. 162. Různé interpretace tohoto poněkud enigmatického aktu najdeme u polských historiků: BENYSKIEWICZ, Krzysztof. Układ pokojowy Władysława Hermana z Brzetysławem II w 1093(94) roku w świetle Kroniki Kosmasa. In *Studia nad Historią, Kulturą i Polityką*, 2008, roč. 2, s. 15-26; SOCHACKI, Jarosław. Polsko-czeski konflikt o Śląsk w ostatnim dziesięcioleciu XI w. In *Gdańskie studia z dziejów średniowiecza*, 2003, roč. 9, s. 255-271; LABUDA, Gerard. Kiedy książę Bolesław Krzywousty stał się lennikiem księcia czeskiego w ziemi kłodzkiej? (Przyczynek do krytyki Kroniki Czechów Kosmasa). In *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Historia*, 1990, roč. 45, s. 91-97.

23 Za všechny ALTHOFF, Gerd. Establishing Bonds. Fiefs, Homage, and Other Means to Create Trust. In BAGGE, Sverre – GELTING, Michael H. – LINDKVIST, Thomas (eds.) *Feudalism. New Landscapes of Debate*. Turnhout : Brepols, 2011, s. 101-114. Diferencovaněji KIENAST, Walther. Rechtsnatur und Anwendung der Mannschaft „Homagium“ in Deutschland während des Mittelalters. In WOLFF, Ernst (ed.) *Deutsche Landesreferate zum 4. Internationalen Kongreß für Rechtsvergleichung in Paris 1954*. Düsseldorf : Michael Triltsch, 1955, s. 26-48.

24 SCHMIDT-WIEGAND, Ruth. Eid und Gelöbniß, Formel und Formular im mittelalterlichen Recht. In CLASSEN, Peter (ed.) *Recht und Schrift im Mittelalter*. Sigmaringen : Thorbecke, 1977, s. 55-90, zde s. 57 a násl. Pro specifický vývoj na Rusi STEFANOVIČ, Petr S. Expressing Loyalty in medieval Russia. Oath vs. Oral Formulas. In AUZÉPY, Marie-France – SAINT-GUILLAIN Guillaume (eds.) *Oralité et lien social au Moyen âge, Occident, Byzance, Islam : parole donnée, foi jurée, serment* (dále). Paris : ACHCByz, 2008, s. 147-156.

politický a právní řád.²⁵ Ve stejném duchu se dnes píše o věrnostních přísahách,²⁶ o nichž nacházíme doklady v *Kronice Čechů*. Věříme-li svědectví pražského kronikáře, musíme dojít k závěru, že *sacramenta* byla v přemyslovské epoše praktikována i ve vnitřních, i v zahraničních vztazích a že nabývala formy buď individuální, nebo kolektivní. Jejich posláním bylo garantovat do budoucna neporušenost panovníkovy vůle a pro tento účel mobilizovat jeho stoupence (tzv. promisorní přísahy). Jindy bylo považováno za nezbytné, aby přísahy dodaly váhu nějakému skutkovému tvrzení, ať se odehrálo na soudě či mimo něj (tzv. asertorní přísahy).²⁷

Námětem přísah byly na jedné straně parametry soužití s okolními panovníky, nejen s piastovskými knížaty Boleslavem Chrabrým²⁸ a Vladislavem Heřmanem,²⁹ ale rovněž s římským králem Jindřichem V. Roku 1107 se totiž přemyslovský kníže Svatopluk, vězněný v saském Goslaru, musel přísežně zavázat, že výměnou za propuštění na svobodu a uznání trůnních práv vyplatí Jindřichovi deset tisíc hřiven stříbra.³⁰ Na straně druhé, pro nás pozoruhodnější, objevují se v politickém životě středověkých Čech a Moravy význačné události, během nichž obyvatelé přísahají, že budou stát loajálně při svém vladaři. Je nicméně typické, že Kosmas odhaluje pouze vrchol společenského ledovce, na jehož špičce je usazen pražský kníže. Kolektivně byla složena přísaha roku 1039 v průběhu vojenského tažení, které pod velením Břetislava I. proniklo do polského Hnězdna. Velmoži shromáždění nad hrobem svatého Vojtěcha v cíli výpravy slavnostně přislíbili, že se budou do budoucna držet zákonů vtělených do tzv. hnězdenských dekret.³¹ Někdy za Břetislavova panování se pak museli přední z lidu zaručit svou věrností, že se postarají, aby byl po pražskému biskupovi Šebíři zvolen za jeho nástupce Břetislavův syn Jaromír.³² Když se konečně roku 1055 sešli členové knížecího doprovodu u lůžka, v němž na hradě v Chrudimi dožíval své dny již několikrát

25 PRODI, Paolo. *Das Sakrament der Herrschaft. Der politische Eid in der Verfassungsgeschichte des Okzidents*. Berlin : Duncker & Humblot, 1997, passim a zvl. s. 63, 74 a násl., 83 a násl., 129. Dále srv. HOLEN-STEIN, André. *Die Huldigung der Untertanen Rechtskultur und Herrschaftsordnung (800 – 1800)*. Stuttgart : New York : Gustav Fischer Verlag, 1991, se shrnutím na s. 507 a násl.; MICHAUD-QUANTIN, Pierre. *Universitas. Expressions du mouvement communautaire dans le Moyen-Age latin*. Paris : J. Vrin, 1970, s. 233 a násl. O fenoménu přísah v Uhrách ZUPKA, Dušan. *Rituály a symbolická komunikácia v stredovekej strednej Európe (Arpádovské Uhorsko 1000 – 1301)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2011, s. 56-58.

26 Z novějších titulů ESDERS, Stefan. *Rechtliche Grundlagen frühmittelalterlicher Staatlichkeit: der allgemeine Treueid*. In POHL, Walter – WIESER, Veronika (eds.) *Der frühmittelalterliche Staat. Europäische Perspektiven*. Wien : ÖAW, 2009, s. 423-434; DEPREUX, Philippe. *Les Carolingiens et le serment*. In *Oralité et lien social au Moyen âge*, s. 63-80, zvl. s. 68 a násl.; FAŁKOWSKI, Wojciech. *Les réactions sociales dans le cadre des serments de fidélité*. In *Confiance, bonne foi, fidélité*, s. 209-224. Přehledově KOLMER, Lothar. *Pro-missorische Eide im Mittelalter*. Kallmünz : Lassleben, 1989, zvl. s. 76-77, 106, 354-356.

27 Shrnutí ŽEMLIČKA, Josef. *Sacramenta v politickém životě přemyslovských Čech*. In BŘEZINA, Luděk – KONVIČNÁ, Jana – ZDYCHINEC, Jan (eds.) *Ve znamení země Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc.* Praha : Casablanca, 2006, s. 16-26; ŽEMLIČKA, Josef. *Rituál přísahy a koruna Václava II. K obrazu dvora posledních Přemyslovců*. In BOBKOVÁ, Lenka – HOLÁ, Mlada (eds.) *Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám*. Praha ; Litomyšl : Paseka, 2005, s. 35-46; NODL, Martin. *Sacramenta fidei*. In DOLEŽEL, Jiří – WIHODA, Martin (eds.) *Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci*. Brno : Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 2012, s. 433-441.

28 COSMAE, Lib. I, Cap. 34, s. 61.

29 COSMAE, Lib. III, Cap. 1, s. 162.

30 COSMAE, Lib. III, Cap. 21, s. 187.

31 COSMAE, Lib. II, Cap. 4, s. 86.

32 COSMAE, Lib. II, Cap. 22, s. 114; Lib. II, Cap. 23, s. 116.

vzpomínaný „český Achilles“, zapřísáhl se umírajícímu Břetislavovi, že budou respektovat seniorát a s ním i přednost v nástupnictví pro nejstaršího z rodu Přemyslovců.³³

Věrnost ale přísahali také urození jednotlivci, předstupující před knížetem a zavazující sebe sama gesty a promluvami. Zpraveni jsme přinejmenším o jistém nejmenovaném bojovníkovi, který roku 1108 zasáhl do bojů o moc mezi českými knížaty, sesazeným a v polském exilu prodlévajícím Bořivojem II. a jeho přemožitelem Svatoplukem. Zatímco Bořivoj vpadl do východních Čech, opíraje se o piastovskou ozbrojenou pomoc, Svatopluk se zrovna podílel na říšské intervenci do Uher. Obrana země byla svěřena zemskému předákovi Vackovi, jenž byl zatlačen do defenzivy a v obtížné situaci se rozhodl uchýlit k vojenské lsti. Jednomu se svých mužů přikázal, aby se vydával za přeběhlíka a vetřel se tak do nepřátelského ležení. Tady Vackův bojovník křivě odpřísáhl na svou víru (*confirmat per sue fidei sacramentum*), že se Svatopluk vrací do vlasti, čímž přiměl Bořivoje s jeho piastovskými spojenci, aby se stáhli. „*Lživými zprávami oni jsou přestraseni, též noci se vrátili do Polska*“, komentuje náš kronikář se zadostiučiněním, jak Vacek „převezl“ nenáviděné Poláky, vměšující se do cizích záležitostí a těžící z rozbrojů mezi Přemyslovci. Možná trochu zarážející může být shovívavý postoj k znevažování přísahy. Zapříčiněn je ale nepochybně česko-polskou animositou, která rezonuje u Kosmy natolik silně, že dovede ospravedlnit dokonce i perfidii Vackova špeha v táboře oblehatelů.³⁴

Snadno bychom se mohli přesvědčit, že *Kronika Čechů* se zmiňuje právě tak často o fidelitě jako o jejím porušování, které se na první pohled zdá být běžným koloritem raně a vrcholně středověké vládní praxe.³⁵ A přeci nelze z Kosmových příběhů o křivopřísežnících jednoduše usuzovat, že by věrnostní přísahy a sliby hrály ve „veřejném“ životě marginální roli, nebo že by neměly právní relevanci.³⁶ Těžko by se potom vysvětlovalo, proč česká knížata vůbec lpěla na rituálech věrnosti. Ani by nebylo jasné, proč se kronikáři o tematiku zajímali a obšírně se o ní rozepisovali, odsuzující vesměs zradu a chválíce věrnost, navíc v souvislostech, které „hýbaly“ přemyslovským světem. Správnější bude souhlasit s míněním, podloženým Kosmovou výpovědí, že slíbená, nebo odpřísáhnutá věrnost byla jak nosnou

33 COSMAE, Lib. II, Cap. 13, s. 102.

34 COSMAE, Lib. III, Cap. 22, s. 189. O Kosmových stereotypech a invektivách vůči Polákům KRZEMIENSKA, Barbara. Polska i Polacy w opinii czeskiego kronikarza Kosmasa. In *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Seria 1. Nauki Humanistyczno-Społeczne*, 1960, roč. 15, s. 75-95; KRZEMIENSKA, Barbara. Češi a Poláci v mínění svých nejstarších kronikářů. In GROBELNÝ, Anđělín – BAKALA, Jaroslav (eds.) *Tisíc let česko-polské vzájemnosti 1*, Opava : SÍŮ ČSAV, 1966, s. 53-83; VANÍČEK, Vratislav. „Bohemi, infestissimi Polonorum inimici“? Literární emoce a politické reality od Galla Anonyma po Jindřicha z Isernie. In ODRZYWOLSKA-KIDAWA, Anna (ed.) *Klio viae et in via. Opuscula Marco Cetwiński dedicata*. Warszawa : DiG, 2010, s. 27-62.

35 K porušování přísah a jeho významu pro výzkum věrnosti BUSCHMANN, Nikolaus – MURR, Karl Borromäus. „Treue“ als Forschungskonzept? Begriffliche und methodische Sondierungen. In BUSCHMANN, Nikolaus – MURR, Karl Borromäus (eds.) *Treue. Politische Loyalität und militärische Gefolgschaft in der Moderne*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2008, s. 11-35, zde s. 22 a násl.

36 Názor podle všeho zastává WOLVERTON, Lisa. *Hastening toward Prague. Power and society in the medieval Czech lands*. Philadelphia : Pennsylvania State University Press, 2001, s. 81. O zdánlivém „paradoxu“ věrnosti a vazalů, způsobeném tím, jak se zrcadlí v pramenech, pojednal inspirativně BLOCH, Marc. *Feudální společnost*. Praha : Argo, 2010, s. 243 a násl.

politickou ideou, tak účinným právním regulativem.³⁷ A to proto, že kodifikovala pružná a přitom závazná „pravidla hry“,³⁸ kterými se řídila interakce mezi panovníkem a velmoži.³⁹

Co do obřadu, v jehož rámci se přísahy doby knížecí odbývaly, nepanuje mezi historiky shoda. Přímočařejší úvahy Josefa Žemličky se snaží dokázat, že Kosmův oblíbený výraz *sacramentum* čerpal z odborné slovní zásoby středověké latiny, a protože byl odvozen od adjektiva *sacer*, nejenže odkazoval na něco posvátného a uctívaného, ale rovnou zahrnoval fyzickou přítomnost svatých relikvií, na něž se přísahal.⁴⁰ Opatrnější výklad Martina Nodla zase oponuje, že Kosmovo *sacramentum* je neutrální vyjádření, které sice evokuje přísahu, nemusí ale nutně znamenat, že by do ní byl zapojen světec a jeho tělesné pozůstatky. Nodl taktéž soudí, že se v přemyslovských Čechách tradovala nějaká prostší varianta rituálu a že přísaha na relikvie byla výjimkou. Když už ji zpravodajové čas od času uvádějí, nelitují námahy, aby ozřejmili bližší okolnosti. Nebude snad daleko od pravdy domněnka, že důvod pro zřídkavé uplatnění relikviáře v politické komunikaci tkví ve skutečnosti, že navazování věrnosti bylo samo o sobě považováno za posvátné. Nebylo třeba je dodatečně sakralizovat a spoléhat na synergický efekt, který měl zajistit církevní akt dotýkání se schránek na ostatky.⁴¹

Novým argumentem do diskuse by mohla být jednak komparace s křesťanským Západem, kde byly relikviářové přísahy od 8. do 13. století převažujícím, nikoliv ale výlučným zjevem,⁴² jednak vlastní Kosmovo svědectví, pokud se mu naslouchá pečlivě. Že by ostatky svatých patřily k ceremoniální výbavě, bez níž by se domácí přísahy věrnosti neobešly, nelze doložit jinak, než s přispěním dvou kronikářských zápisů, jejichž slabinou je, že děj situují do zahraničního prostředí a že nesou punc mimořádnosti. Zaprvé: Jak víme, pražský děkan vypravuje o vpádu Čechů do Polska roku 1039, který byl úspěšně završen obsazením Hnězda a vyhlášením Břetislavových dekret nad hrobem svatého Vojtěcha. Své odhodlání dodržovat nově vydané předpisy zpečetili prý bojovníci na čele s knížetem přísahou věrnosti. Učinili tak se zdviženými pravicemi a nad ostatky českého světce, avšak nedotkli se hrobu ani jeho obsahu, jak bývalo zvykem.⁴³ Zadruhé: Kosmas

37 Zvláštnostem předmoderního práva, jehož překračování nemusí být nutně popřením jeho existence, se věnuje WEITZEL, Jürgen. Versuch über Normstrukturen und Rechtsbewußtsein im mittelalterlichen Okzident 450 – 1100. In LAMPE, Ernst-Joachim (ed.) *Zur Entwicklung von Rechtsbewußtsein*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1997, s. 371-402; WEITZEL, Jürgen. „Relatives Recht“ und „unvollkommene Rechtsgeltung“ im westlichen Mittelalter. Versuch einer vergleichenden Synthese zum „mittelalterlichen Rechtsbegriff“. In CORDES, Albrecht – KANOWSKI, Bernd (eds.) *Rechtsbegriffe im Mittelalter*. Frankfurt am Main : Lang, 2002, s. 43-62.

38 Koncept a slovník německého historika Gerda Althoffa adaptuje pro účely přemyslovské medievistiky KOPAL 2007.

39 Po Třeštíkovi DALEWSKI, Zbigniew. *Rytuał i polityka opowieść Galla Anonima o konfliktie Bolesława Krzywoustego ze Zbigniewem*. Warszawa : IH PAN, 2005, s. 221-222; KALHOUS, David. *Anatomy of a duchy. The political and ecclesiastical structures of early Přemyslid Bohemia*. Leiden : Brill, 2012, s. 19.

40 ŽEMLIČKA 2006.

41 NODL 2012.

42 KOLMER 1989, s. 233 a násl., 236-238; DAVID, Marcel. *Le serment du sacre du IXe au XVe siècle 1*. Strasbourg : Palais de l'Université, 1951, s. 89 a násl.

43 COSMAE, Lib. II, Cap. 4, s. 86. „Tunc dux extendens manum suam super sacram tumbam sic orsus est ad populi turbam: Extendite, fratres, simul vestras ad Dominum dextras et ad meos attendite sermones, quos volo ut vestre fidei sacramento confirmetis.“ Srv. NODL 2012, s. 437; KOLMER 1989, s. 236.

informuje, že na dvorském sjezdu, konaném v Bamberku roku 1124 a obeslaném českým knížetem Vladislavem, se říšská nobilita zavázala přísahou na ostatky svatých, že vytáhne po boku Jindřicha V. do Saska proti povstalcům.⁴⁴ Přestože *Kronika Čechů* žádné průkaznější stopy neposkytuje, nabízí alespoň ke zvážení hypotézu, že přísaha věrnosti nevyžadovala užití relikviáře a že se obvykle spokojila s řečí úst a těla. Počítat lze každopádně s pozdvižením pravice jakožto univerzálním, leč významově neurčitelným gestem, které se vyskytovalo napříč křesťanskou Evropou a které neuniklo Kosmově zvědavosti (*extendite...dextras*).⁴⁵

Předpokládá se rovněž, že podobně jako se věrnost mezi „hráči“ na politické šachovnici přemyslovských Čech a Moravy (re)definovala skrze veřejně inscenovaný rituál slibů a přísah, museli mít zúčastnění aktéři po ruce instrumentarium symbolických úkonů, jimiž bylo možno věrnostní svazek platně ukončit. Přihlédnutí k elitní kultuře rozvíjející se v západním sousedství a k diplomatickým návštěvám Přemyslovců v říši by tomuto názoru mohlo dát opodstatnění.⁴⁶ Potíž však je, že Kosmas vytvořil historickou fresku, která je poseta bílými místy a vyvolává otazníky. Jestliže se zaměříme na formální vyvázání se z povinnosti fidelity, za nejlépe zdokumentovanou lze označit kauzu vznešeného družiníka Zderada. Protože se jí budeme dále zabírat, stačí zběžně předeslat, že Zderad byl oblíbencem krále Vratislava, jenž vládl 1061 – 1092 nejprve jako kníže Vratislav II., od roku 1086 jako král. Zderad, který byl Vratislavovi blízký, se nesnesl s nejstarším královským synem Břetislavem (II.), kterého urazil, pročež byl od Břetislavových ozbrojenců roku 1091 úkladně zavražděn. Důležité je, že mezi oběma trvala pouta věrnosti do okamžiku, než je Přemyslovec rozerval jednak slovem (*abrenuncio ibi fidei meae*),⁴⁷ jednak výmluvným skutkem, když mrštil Zderadovi do obličeje svou rukavici (*proiecit in faciem eius cirotecam*).⁴⁸ Méně okázalý způsob, jak vnést do soužití mezi „věrnými“ svár a současně upozornit, že se cosi nežádoucího přihodilo, bylo udržovat od druhých odstup.⁴⁹ Nejinak si počínali moravští úředníci Oldřich a Litolt, potomci Konráda Brněnského, jež kronikář záměrně klade do opozice vůči „věrným“ synům olomoucké kněžny Eufemie, Svatoplukovi a Otovi.

44 COSMAE, Lib. III, Cap. 56, s. 229. „... spondeat nunc fidei super sacra plenaria, quod sua tollat arma et sequatur me post festum sancti Iacobi apostoli in Saxoniam. Assentiunt omnes et collaudant principes atque coniurant bellum adversus Saxones secundum edictum cesaris.“

45 O pluralitě středověkých forem přísahy ve spojení s pozvednutím rukou vedle citované Kolmerovy monografie srv. BILLACOIS, François. Le corps jureur. Pour une phénoménologie historique des gestes du serment. In VERDIER, Raymond (ed.) *Le Serment 1. Signes et fonctions*. Paris : Editions du Centre national de la recherche scientifique, 1991, s. 93-101. Ze starších prací AMIRA 1909, s. 227 a násl., 257 a násl.; VON KÜNSSBERG, Eberhard. *Schwurgebärde und Schwurfingerdeutung*. Freiburg im Breisgau : Herder, 1941, s. 27-28.

46 WIHODA 2008, s. 78-79 s bibliografií.

47 Srv. COSMAE, Lib. III, Cap. 19, s. 184. „...Borivoy, cui iam abrenunciarat fidelitatem et fraternitatem suam et amicitiam.“

48 COSMAE, Lib. II, Cap. 44, s. 150-151. K symbolice hozené rukavice ve smyslu zbavení se závazku SCHWINEKÖPER, Berent. *Der Handschuh im Recht, Ämterwesen, Brauch und Volksglauben*. 2. vyd. Sigmaringen : Thorbecke, 1981, zvl. s. 76, 82, 110; VON AMIRA – VON SCHWERIN 1943, s. 94. Odhazování předmětů na znamení ukončení závislosti vazala a pána rozebírá v souvislosti s rituálem zv. „*exfestucatio*“ BLOCH, Marc. Les formes de la rupture de l'hommage dans l'ancien droit féodal. In *Nouvelle revue historique de droit français et étranger*, 1912, roč. 36, s. 141-177, zde zvl. s. 154 a násl.

49 ALTHOFF, Gerd. Überlegungen zu einem Zentralbegriff der mittelalterlichen Herrschaftsordnung. In ALTHOFF, Gerd. *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde (dále Spielregeln der Politik)*. Darmstadt : WBG, 1997, s. 199-228, zde s. 203 a násl.; ALTHOFF, Gerd. Ungeschriebene Gesetze. Wie funktioniert Herrschaft ohne schriftlich fixierte Normen. In *Spielregeln der Politik*, s. 282-304, zde s. 294 a násl.

Není divu. Když kníže Břetislav II. vpadl roku 1099 na Moravu, aby sobě upevnil pozici a svému synovi Bořivojovi nástupnictví, olomoucká knížecí rodina setrvala a poddala se, kdežto Oldřich s Litoltem uprchli a své statky přepustili „na dálku“ Břetislavovi pouze proto, aby byly ušetřeny plenění.⁵⁰

(Ne)věrný kníže

Dospěli jsme do bodu, kdy se můžeme posunout od právních rituálů k normativním představám, které se za vnějškovými projevy věrnosti ukrývají.⁵¹ Půdorys, na němž spočívala ve středověkých Čechách mocenská rovnováha knížete a předáků,⁵² popisuje *locus classicus* Kosmova historického líčení a učebnicový příklad dobře známý z odborné literatury. Základní stavební kámen monarchie je pevně zabudován do Jaromírova „státnického“ proslovu, který zazněl roku 1034 u příležitosti nastolení knížete Břetislava I., následujícího na trůně po zesnulém otci Oldřichovi. Přemyslovský kníže Jaromír, slepý stařec těžce zkoušený dlouhodobým pobytem v žaláři, ustoupil tehdy od svých nástupnických nároků a usadil na pražský kamenný stolec mladšího a perspektivnějšího Břetislava. Během intronizační slavnosti Jaromír nechal Břetislava provolat za knížete a doporučil shromážděným Čechům, aby pro příště dbali „konsenzuálního“ modelu spolupráce mezi panovníkem a politickou reprezentací.⁵³ Byl to ovšem kronikář Kosmas, kdo Jaromírovi „vnuknul“ svůj vladařský ideál a kdo si pro dosažení většího dramatického efektu vypomohl jednak biblickou látkou, jednak literární pozůstalostí po autorech z dob pohanského starověku⁵⁴:

„Po řádném dokonání obřadů pohřebních vzal [Jaromír] za ruku synovce Břetislava a vedl ho ke knížecímu stolci. A jako když se děje při volbě knížete, házeli přes mříže hořejší síň peníze, deset tisíc nebo ještě více, mezi lid, aby se netlačili na knížete, sedícího na stolci, nýbrž raději chytali házené peníze. Když byl kníže posazen na stolci a nastalo ticho, Jaromír, který držel synovce za pravici, pravil k lidu: ‚Hle, váš kníže!‘ A oni zvolali třikrát: ‚Krlěšu,‘ to je: Kirie eleison. A opět řekl Jaromír k lidu: ‚Přistupte z rodu Municů, přistupte z rodu Těpticů!‘ a volal jmenovitě ty, o nichž věděl, že jsou zvláště ve zbrani mocní, stáli ve věrnosti, udatní v boji a že vynikají bohatstvím. Když poznal, že u něho stojí, pravil: ‚Poněvadž mi můj osud nedopouští, abych byl vaším knížetem, ustanovujeme vám tohoto a povyšujeme na knížete, abyste ho byli poslušni, jak je důstojno knížete, a povinnou věrnost mu zachovávali, jak náleží vládcí. A tebe, synu, napomínám a opět a opět to v mysl ti vštěpovat budu, abys tyto zde ctil jako otce a miloval jako bratry a ve všech potřebách aby sis je bral

50 COSMAE, Lib. III, Cap. 9, s. 169-170. Srv. WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906 – 1197*. Praha : NLN, 2010, s. 148 a násl.

51 Obecně DILCHER, Gerhard. *Mittelalterliches Recht und Ritual in ihrer wechselseitigen Beziehung*. In *Frühmittelalterliche Studien*, 2007, roč. 41, s. 297-316.

52 Výstižně TŘEŠTÍK 2011, s. 427.

53 Srv. BLÁHOVÁ 2002, s. 130 a násl.

54 O jejich literární funkci KOLÁŘ, Antonín. *Kosmovy vztahy k antice*. In *Sborník Filosofické fakulty Univerzity Komenského*, 1925, roč. 3, s. 21-99, zde s. 36 a násl. a nověji s korekturami ŠVANDA, Libor. *K recepci antiky v Kosmově kronice*. In *Graeco-Latina Brunensia*, 2009a, roč. 14, s. 331-340.

za rádce. Těmto poruč hrady a lid ke správě, neboť na nich česká země stojí i stála a stát bude na věky.“⁵⁵

Z četby Kosmovy kroniky se lze domýšlet, že interakce knížete a předáků, jak je zachycena v Jaromírově fingované promluvě, zahrnovala dvě kvalitativně svébytné vztahové roviny: věrnost a poslušnost. Až potud se historikové shodují. Méně jistoty ale panuje v otázce, jak obě roviny pojmově uchopit, už jen proto, že mezi nimi neexistovala žádná pevná a nepřekročitelná hranice.⁵⁶ S odvoláním na klasika oboru Františka Grause přesto učiníme pokus, vychýlit pomyslné misky vah ve prospěch interpretace, která od sebe odlišuje jednostrannou, nekompromisní poslušnost (*obedientia*) a okolnostmi podmíněnou věrnost fungující na zásadě „něco za něco“ (*fides, fidelitas*).⁵⁷ Kosmova dikce svádí přinejmenším k úvahám, že došlo-li k ozbrojenému střetu, byli Čechové podrobeni nastolenému Přemyslovci jakožto svému vojevůdci (*dux*) a rozkazy nejvyššího velitele museli plnit bez odmlouvání.⁵⁸

Jinak vypadala situace, pokud se knížata a jejich muži právě neúčastnili bojů. Vychází-li z Jaromírových úst respekt k síle velmožů a pobídka ke svornosti, lze z jeho dalších vět vyrozumět, že v klidovém období byla sounáležitost s elitou pěstována recipročně.⁵⁹ Zůstával tudíž prostor k nejrůznějším kalkulacím s plněním věrnostních povinností, v zásadě však platilo, že členové politického národa

55 COSMAE, Lib. I, Cap. 42, s. 77-80. „*Post expletis rite funebrii exequiis accipit Bracizlaum fratrualem et ducit eum ad sedem principalem; et sicut semper in electione ducis faciunt, per superioris aule cancellos decem milia nummorum aut plus per populum spargunt, ne ducem in solio comprimant, sed potius sparsos nummos rapiant. Mox duce locato in solio et facto silentio tenens dextram sui fratruelis Iaromir dixit ad populum: Ecce dux vester! At illi succlamant ter: Krlessu, quod est Kyrieleison. Et iterum Iaromir ad populum: Accedant, inquit, de gente Muncia! accedant de gente Tepca! et vocat eos nominatim, quos norat armis potentiores, fide meliores, milicia fortiores et divitiis eminentiores. Quos ut sensit adesse, dixit: Quoniam me mea fata non sinunt, ut sim vester dux, hunc assignamus vobis in ducem et collaudamus, quo ei obediatis, ut dignum est duci, et debitam fidelitatem exhibeatis, ut par est suo principi. Te autem, fili, moneo et repetens iterum iterumque monebo, istos colas ut patres, hos diligas ut fratres et in omnibus negociis tibi consiliarios habeas. His urbes et populum ad regendum committas, per hos enim Boemie regnum stat et stetit atque stabit in sempiternum.*“ Překlad vybraných pasáží Kosmova kronika česká. 7. vyd. HRDINA, Karel – BLÁHOVÁ, Marie (eds.). Praha; Litomyšl: Paseka, 2005, zde s. 75.

56 GRAUS, František. Herrschaft und Treue. Betrachtungen zur Lehre von der germanischen Kontinuität. In *Historica*, 1966, roč. 12, s. 5-44, zde s. 12-13.

57 GRAUS, František. Über die sogenannte germanische Treue. In GRAUS, František. *Ausgewählte Aufsätze (1959 – 1989)*. Stuttgart: Thorbecke, 2002, s. 133-179, zde s. 176-177. O vztahu poslušnosti a věrnosti výběrově KERN, Fritz. *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter. Zur Entwicklungsgeschichte der Monarchie*. 6. vyd. Darmstadt: WBG, 1973, s. 328 a násl., 359 a násl.; BOSL, Karl. Herrscher und Beherrschte im deutschen Reich des 10. – 12. Jahrhunderts. In BOSL, Karl. *Frühformen der Gesellschaft im mittelalterlichen Europa. Ausgewählte Beiträge zu einer Strukturanalyse der mittelalterlichen Welt*. München: Oldenburg, 1964, s. 135-155, zvl. s. 137 a násl., 154-155; GUREVIČ, Aron Jakovlevič. *Kategorie středověké kultury*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 143 a násl.

58 TŘEŠTÍK 1968, s. 160-161. Jak si všiml Dušan Třeštík s příslovečným smyslem pro detail, specifické postavení panovníka ve válečném a klidovém stavu a s nimi spojená terminologická distinkce *dux - princeps* by mohly mít svůj předobraz v Isidorových Etymologiích. Srv. též TŘEŠTÍK 2004, s. 293-294; KOPAL 2010, s. 366.

59 Vedle Třeštíkových příspěvků uvedených výše srv. RUSSOCKI, Stanisław. Vznik vládního systému a způsob panování v patrimoniálních monarchiích střední Evropy. (Několik diskusních poznámek.). In *Československý časopis historický*, 1980, roč. 78, č. 3, s. 399-414, zde s. 407-408; RUSSOCKI, Stanisław. Le rôle de la „fidelitas“ et du „beneficium“ dans la formation des États slaves. In *Acta Poloniae Historica*, 1972, roč. 26, s. 171-188, zvl. s. 173, 179 a násl. Pro etnografické paralely MAIR, Lucy Philip. *Primitive government*. Harmondsworth: Penguin Books, 1970, s. 107 a násl., 166 a násl. K jejich aplikovatelnosti KELLER, Hagen. Reichsorganisation, Herrschaftsformen und Gesellschaftsstrukturen im Regnum Teutonicum. In *Fondazione CISAM (ed.) Il secolo di ferro. Mito e realtà del secolo XI*. Spoleto: Presso la Sede del Centro, 1991, s. 159-195, zde s. 189-191 a v pozn.

sdíleli hodnotu nazývanou v latinských pramenech „*fides*“, nebo „*fidelitas*“, jež byla obsahově mnohotvárná a nabývala ostřejších obrysů případ od případu. Kosmou častokrát skloňovaná kategorie, překládaná do moderního jazyka jako věrnost, svazovala ruce oběma stranám archaické „společenské smlouvy“, nejen vrchnímu správci přemyslovských držav (*princeps*), ale i vlivným osobnostem zdržujícím se okolo trůnu. Kníže měl těmto „lepší“ z lidu naslouchat, spolupodílet se s nimi na vládě a odměňovat je za jejich podporu.⁶⁰ Na oplátku spoléhal, že vrstva složená z veřejně exponovaných církevních prelátů, bojovníků, úředníků a zástupců přemyslovského rodu bude svému knížeti zavázána oboustrannou loajalitou v míru a „slepou“ oddaností ve válce.⁶¹

Někdy se soudí, že věrnostní pouta měla svůj původ v přísaze skládané při intronizaci knížete a že dosednutí Břetislava I. na trůn roku 1034 je toho důkazem.⁶² Avšak Kosmas ani přísně vzato netvrdí, že Břetislavovi na počátku jeho vladařské kariéry někdo přísahal, ani blíže nepopisuje žádnou rituální inscenaci věrnosti, která by byla spojena s převzetím moci v režii Přemyslovců Břetislava a Jaromíra. Nezbyvá proto, než pracovat s pouhými dohady a kombinacemi, pro něž by svědčily nanejvýš analogie s inauguracemi panovníků v sousední říši.⁶³ Naopak je nade vši pochybnost, že vystupování, které se očekávalo od „věrných“ Čechů, bylo vzorem i pro moravské úředníky. Svatovítský děkan Kosmas si totiž neodpustil kratičkou poznámku, v níž se vyslovil s uznáním o příchylnosti (*obedientia et fides*), kterou k pražskému knížeti chovali pozůstalí po Otovi I. Olomouckém, kněžna Eufemie a děti Svatopluk s Otou (II.) Černým.⁶⁴

Jde-li o křesťanskou církví propagovanou etiku poslušnosti,⁶⁵ nutno připomenout, že se ke stejné myšlenkové tradici hlásí Kosmas, když apeluje na čtenáře: Kdo chce dosáhnout spásy, musí být ochoten, zřít se vlastní vůle a odevzdat se autoritě jednak biblického zákona, jednak duchovních, kteří jsou prostředníky Boha a pozemskými

60 O tom ŠVANDA, Libor. K obrazu ideálního panovníka v Kosmově kronice. In KRMÍČKOVÁ, Helena et al. (eds.) *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové*. Brno : Maticе moravská, 2006, s. 211-221, zde s. 219.

61 Strukturu této skupiny ilustruje záznam o sněmu v Dobeníně roku 1068. COSMAE, Lib. II, Cap. 23, s. 115, na nějž poukazuje IWAŃCZAK, Wojciech. Elita dworska w kronice Kosmasa. In DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana (ed.) *Dvory a rezidence ve středověku 3. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*. Praha : HÚ AV ČR, 2009, s. 381-392, zde s. 385. Srv. ZEMLIČKA, Josef. „*Omnes Bohemi*“. Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě. In *Mediaevalia Historica Bohemica*, 1993, roč. 3, s. 111-133; WIHODA, Martin. Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených. In NODL, Martin – WIHODA, Martin (eds.) *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*. Praha : Filosofia, 2007, s. 11-29.

62 IWAŃCZAK 2009, s. 390; WIHODA 2008, s. 78. Autoři navazují na starší práce KULECKI, Michał. Ceremoniał intronizacyjny Przemysławów w X – XIII wieku. In *Przegląd Historyczny*, 1984, roč. 75, č. 3, s. 441-451, zde s. 446, nebo opatrněji SCHMIDT, Roderich. Die Einsetzung der böhmischen Herzöge auf den Thron zu Prag. In BEU-MANN, Helmut – SCHRÖDER, Werner (eds.) *Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter. Ergebnisse der Marburger Rundgespräche 1972 – 1975*. Sigmaringen : Thorbecke, 1978, s. 439-463, zde s. 451.

63 Srv. SCHEYHING, Robert. *Eide, Amtsgewalt und Bannleihe. Eine Untersuchung zur Bannleihe im hohen und späten Mittelalter*. Köln : Böhlau 1960, s. 70 a násl.; SCHMIDT, Roderich. *Königsumritt und Huldigung in ottonisch-salischer Zeit*. 2. vyd. Sigmaringen : Thorbecke, 1981; SCHEIBELREITER, Georg. Der Regierungsantritt des römisch-deutschen Königs (1056 – 1138). In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1973, roč. 81, s. 1-62.

64 COSMAE, Lib. III, Cap. 9, s. 170. „*Otonis autem filii Zuatopluk et Ottik cum matre sua Eufemia multum obediētes duci erant et fideles*“.

65 MELVILLE, Gert. Gehorsam und Ungehorsam als Verhaltensformen. In MELVILLE, Gert. *Frommer Eifer und methodischer Betrieb. Beiträge zum mittelalterlichen Mönchtum*. Wien ; Köln ; Weimar : Böhlau, 2014, s. 139-159. Stručněji ANGENENDT, Arnold. *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*. 3. vyd. Darmstadt : WBG, 2005, s. 569-570.

„bojovníky“ za jeho věc.⁶⁶ Ve falzu zakládací listiny pražského biskupství,⁶⁷ zakomponovaném do *Kroniky Čechů*, najdeme třeba zmínku o fundaci kláštera při kostele Sv. Jiří v Praze. Osazen měl být jeptiškami, které by žily „*pod řeholí svatého Benedikta a pod poslušenstvím abatyše Marie*“.⁶⁸ Jinde zase uvádí kronikář na scénu biskupa Vojtěcha s řezenským mnichem Kristiánem, synem Boleslava I. V rozmluvě předcházející Vojtěchovu odchodu z Čech se budoucí světec netají zklamáním, že se jeho christianizační záměry nesetkávají ve vlasti s pochopením. Nabízí proto svou biskupskou berlu Kristiánovi se slovy, že lid bude mít raději za pastýře Boleslavova potomka, že ho bude následovat a že člen vládnoucího rodu bude spíše schopen „*trestati neposlušné*“.⁶⁹ Když později do majetkového sporu mezi hlavami přemyslovských diecézí, pražským Jaromírem-Gebhartem a olomouckým Janem, zasáhne kurie, obrací se papež Řehoř VII. přímo na knížete Vratislava II. V listu zaslaném do Čech žádá Vratislava, aby konfliktního Jaromíra, ztrpčujícího život jak knížeti, tak olomouckému biskupovi, „*s úctou přijal a ve všem ho poslouchal jako svého duchovního otce a pastýře*“.⁷⁰

Obedience byla ovšem vyžadována nejen církevní hierarchií na čele s papežem, ale i světskou vrchností. O podřízenosti bez kompromisů se Kosmas vyjadřuje jednak v citovaném Jaromírově proslovu, jednak v historce o dobrovolné abdikaci knížete Vladislava I., která ale vypovídá více o konkrétních rodinných vazbách Přemyslovců. Aniž bychom znali příčinu, proč ke změně na Pražském hradě došlo, víme alespoň tolik, že koncem roku 1117 povolal Vladislav z vyhnanství bratra Bořivoje II., svého předchůdce a konkurenta v boji o trůn, dobrovolně mu přepustil vládu a spokojil se s údělem v Čechách. Hlavní role na politickém jevišti se přesto Vladislav nevzdal. Kronikář, který byl Bořivojovi nakloněn, musel vysvětlit paradoxní zvrát, který nastal po roce 1117 v poměru knížete a údělníka. Kosmovi proto nezbylo, než se odvolat na Bořivojovu ušlechtilou povahu a pochválit, že se nenechal strhnout odstrašujícím příkladem uherských Arpádovců a že ukázal odstupujícímu Přemyslovcovi svou dobrou vůli: „*Uděлил svému bratru polovici svého knížectví, ležící od řeky Labe na sever, a byl též, ač mladšího, ve všem poslušen, a vždy ho ctí předcházeje, nic nečinil bez jeho rady.*“⁷¹

66 Poslední slova pražského biskupa Heřmana pronesená na smrtelném loži podle COSMAE, Lib. III, Cap. 49, s. 222. „*Fateor enim, quia ego peccator compeccantes de peccato suo non redargui et potentes inique agentes et delinquentes non solum honoravi, verum etiam amavi, quos increpare et, si non obedirent, excommunicare debui. Postquam enim occubuit Bracizlaus iunior, quo nec fuit nec erit dux melior, hac in terra floruit iniquitas, germinavit superbia, pullulavit fraus, dolus et iniusticia, et ego semper dolens dolui, quod mihi cum bono duce non licuit mori. Ve mihi! quia silui, quia apostatricem gentem non revocavi nec in gladio anathematis pro Christo dimicavi: sed me ipsum et populum christianum passus sum per tactum manus cum gente non sancta pollui, sicut scriptum est: ‚Qui tangit inmundum, inmundus erit‘ et: ‚Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea‘ aut: ‚Que conventio Christi ad Belial?‘ Apostatricem gentem dico Iudeos, qui per nostram negligentiam post baptismum relapsi sunt in Iudaismum. Unde valde timeo, ne Christus mihi hoc obiciat et inferiorem me proiciat in orcum*“ . Srv. ERDMANN, Carl. *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens*. Stuttgart : Kohlhammer, 1935, s. 10-11, 185 a násl.

67 *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae 1 (805 – 1197)*. FRIEDRICH, Gustav (ed.). Praegae : Sumptibus Comitiorum regni Bohemiae, 1904 – 1907, č. 371, s. 342. Srv. TRŠTÍK 1968, s. 128-129.

68 COSMAE, Lib. I, Cap. 22, s. 43. „*...sub regula sancti Benedicti et obedientia filie nostre, abbatisse Marie.*“

69 COSMAE, Lib. I, Cap. 29, s. 52. „*Te plebs ista mavult dominari et tibi magis obedire quam mihi. Tu consilio et auxilio tui fratris superbos comprimere, negligentes arguere, inobedientes corrigere, infideles increpare poteris.*“

70 COSMAE, Lib. II, Cap. 31, s. 127. „*Adhuc etiam et hoc efficiente Mahtilda dominus papa legatis Boemorum tradit apices literarum, in quibus mandat et precipit duci, ut fratrem suum honorifice suscipiat et ei quasi patri suo et pastori per omnia obediat atque in pace cum Dei benedictione vivat.*“

71 COSMAE, Lib. III, Cap. 43, s. 218. „*Borivoy autem non inmemor accepti beneficii dat fratri suo dimidiam sui ducatus partem, que sita ultra fluvium Labe tendit ad aquilonem, eratque fratri suo licet iuniori in omnibus obediens et semper honore eum preveniens nihil sine suo consilio gessit.*“

Odsuneme-li stranou poslušnost, jíž lid ve zbrani prokazuje trůnícímu Přemyslovcovi, musí se v našem zorném poli objevit konečně také věrnostní svazek, tmelící dohromady knížete a zemské předáky. Z Jaromírových rad Břetislavovi jsme poznali, že spolupráce v rámci politické elity měla v časech míru spočívat na radě a pomoci při správě knížectví. Co ale vsutku obnášela, dá se nejlépe ilustrovat na modelových postavách (ne)věrných panovníků a jejich služebníků, se kterými Kosmas seznamuje a kterými inspiruje své publikum. Není přitom bez zajímavosti, že na stránkách *Kroniky Čechů* vystupují hrdinové bok po boku antihrdinů. Jedni jsou vyzdvihováni, kdežto druzí, ač zatracováni, přeci svými odíozními činy napomáhají zvýraznit kontury samotné věrnosti.⁷² Snad nejproslulejšími „dábly“ vzbuzujícími opovržení jsou pak v kronikářově podání urození Vršovci, perfidní nepřátelé Přemyslovců (*numquam fuere fideles*), kteří se nerozpakují vztáhnout ruku na své pány a vládce, za což se jim dostává kruté, leč spravedlivé odplaty. Božím trestem, který na Vršovce dopadá, je nechvalně známé trojí vyvraždění rodu.⁷³

O mnoho lépe si nestojí v Kosmových očích ani král Vratislav, vportrétovaný v temných barvách s jasně patrnými rysy tyрана.⁷⁴ Aniž by tak byl výslovně označen, je Vratislav hanlivě přirovnáván ke lstivé lišce a pomstychtivému medvědovi a obdařen charakteristickými atributy, které byly ve středověké učené diskusi kladeny do nesmiřitelného kontrastu s panovníckým ideálem.⁷⁵ Jedním z dějových momentů, který celkově chmurný obraz prvního českého krále dokresluje, je příhoda z českého tažení do Míšeňska roku 1088. Vratislav tenkrát využil příležitosti, která se mu naskytla, aby vlákal do smrtelné léčky předáka Benedu. Jelikož Přemyslovce kdysi urazil, musel Beneda uprchnout ze země a nyní pobýval na biskupském dvoře v Míšni. Pod slibem bezpečí byl povolán k jednání na odlehlé místo za vojenským táborem, poté byl lstí odzbrojen a i když se pokusil hrdinně vzdorovat přesile, byl Vratislavovými bojovníky zavražděn a jeho mrtvola zneuctěna. Český král nedodržel dané slovo (*sub fidei pacto*), porušil tím pádem závazná „pravidla hry“ a podle dobových představ o reciprocitě v mezilidských vztazích se stal „nevěrným“.⁷⁶ Ba co víc, mezi současníky nechyběly hlasy přirovnávající Vratislava k antickému krutovládci Nero-novi. Dokladem jsou nám sázavské přípisky ke Kosmově kronice, které sice vznikly až ve 2. polovině 12. století, zřejmě však čerpaly ze starších nekrologických záznamů, prohlašujících Benedův tragický skon za mučednickou smrt.⁷⁷

72 Srv. DEUTINGER 2006, s. 97.

73 COSMAE, Lib. I, Cap. 42, s. 79. K tomu KOPAL, Petr. Kosmovi dáblové. Vršovsko-přemyslovský antagonismus ve světle biblických a legendárních citátů, motivů a symbolů. In *Mediaevalia Historica Bohemica*, 2001, roč. 8, s. 7-40; WOLVERTON, Lisa. *Cosmas of Prague. Narrative, classicism, politics*. Washington : The Catholic University of America Press, 2015, s. 182 a násl.

74 REITINGER, Lukáš. *Vratislav. První král Čechů*. Praha : Argo, 2017, s. 53 a násl., jehož zasvěceného pramenového rozboru se přidržujeme.

75 Přehledně s literaturou ANTONÍN, Robert. *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*. Praha : NLN, 2013.

76 Boleslav Chrabrý, o němž píše Kosmas jako o Měškovi, si vysloužil nelichotivý titul *perfidus* za podobných okolností. Pozval do Krakova na hostinu Boleslava III., s nimž měl uzavřen mír, aby posléze nic netušícího Přemyslovce nechal oslepit a uvrhnout do žaláře, čímž měl porušit *pax, fides a ius hospitale*. COSMAE, Lib. I, Cap. 34, s. 61. Názory historiků na důvody, proč Kosmas zaměnil jména obou Piastovců, se různí. Viz LUŇÁKOVÁ, Ludmila. Násilí mezi přemyslovskými knížaty. In *Časopis Matice moravské*, 2017, roč. 136, č. 2, s. 209-234, zde s. 212-213, 227 a v pozn.

77 COSMAE, Lib. II, Cap. 40, s. 143-145. Srv. REITINGER 2017, s. 62-63.

Kritický podtón kronikářova vyprávění, který proniká míšeňskou epizodou Vratislavovy panovnické kariéry, vystoupí do popředí ještě zřetelněji, jestliže srovnáme tuto pasáž s pomstou královského syna a Kosmova oblíbence Břetislava II. na královském rádcu a vilikovi Zderadovi. Zderad byl roku 1091 na Břetislavův pokyn úkladně zavražděn. Incident ne nepodobný zradě, které padl za oběť Beneda, se odehrál na společné výpravě Vratislava a Břetislava proti Konrádovi Brněnskému. Hodnocení je však opačné. Zderad je prezentován nikoliv jako martýr, nýbrž jako zemský škůdce, poněvadž je činěn odpovědným za Vratislavovu vnitřní politiku tíhnoucí ke konfrontaci mezi pražskými a moravskými Přemyslovci. Nedbání příkazu věrnosti je najednou omlouváno snahou o obecné blaho. Viděno Kosmovou optikou, Břetislav se zasloužil o obnovu pořádku, když odstranil z cesty Zderada, všemocného Vratislavova důvěrníka, který byl překážkou pro smírné řešení konfliktu mezi členy vládnoucí dynastie. Odhlédneme-li od vznešených motivů sledujících vyšší zájem po nastolení míru, padá rovněž na váhu, že Zderad Přemyslovce veřejně zostudil. Ve sledované příběhové linii se zdá jen logické, že uražený Břetislav udělal symbolickou tečku za vztahem fidelity, visícím beztak na vlásku, když vilikovi vmetl do tváře svou rukavici se slovy „*hle důvěru, kterou jsem ti slíbil, odvolávám*“. Že nenáviděný králův rádc zanedlouho nato klesl pod kopími Břetislavových bojovníků, nebylo přičítáno k tíži jejich pánovi.⁷⁸ Naopak. Na královském dvoře bylo násilné odklizení Zderada schvalováno jako oprávněné, třebaže se o činu nemluvilo nahlas.⁷⁹

Dalším Přemyslovcem, jehož věrnost byla na stránkách *Kroniky Čechů* vystavena těžkým zkouškám z vladařské praxe, byl kníže Bořivoj II. Přestože mu Kosmas v porovnání s nástupcem Svatoplukem projevoval sympatie, sotva mohl omluvit Bořivojův sebezničující povahový sklon, dopřávat sluchu falešným našeptávačům a pod jejich vlivem opouštět v kritických okamžicích své spojence. Nečestně se Bořivoj II. zachoval, už když se nechal roku 1103 se svými rádci Hrabišou a Protivenem zkorumpovat polskými penězi. Zlákán prý vidinou tisíce hřiven, předčasně ukončil válečnou kampaň, jež pronikla přes Vratislavsko do Opavska s cílem zasáhnout do nástupnických bojů mezi Piastovci. Jakmile se Bořivoj domluvil se svým nepřítelem Boleslavem III. Křivoústým, bez výčitek opustil Boleslavova soupeře o polskou korunu Zbyhňeva, čímž porušil dané slovo (*fidem promissam abnuere*). Ohledy ale nebral ani na moravského úředníka Svatopluka, kterého přiměl bojovat s Poláky a kterého těžce urazil (*indignatus valde*), protože se s ním nerozdělil o kořist. Pražský děkan Kosmas okomentoval tuto záležitost stroze a neubráníl se moralizujícímu nadhledu: „*Ó mamone! Tys králem všeho zlého, přítelem podvodu, protivníkem a nepřítelem věrnosti, ty potlačuješ spravedlnost a podvracíš spravedlivé soudy.*“⁸⁰

78 COSMAE, Lib. II, Cap. 44, s. 150-151, citát na s. 150. „*Quam, inquit, pollicitus sum, en abrenuncio tibi fidem meam, et avertens equum proiecit in faciem eius cirotecam.*“ Pro interpretaci ANTONÍN 2013, s. 348-349.

79 COSMAE, Lib. II, Cap. 44, s. 151. „*Solus rex meret et plorat et omnes iuvenem laudant, quamvis aperte laudare non audeant.*“

80 COSMAE, Lib. III, Cap. 16, s. 178-179, citát na s. 179. „*O pecunia, tocius mali regina, fraudis amica, fidei hostis et inimica, tu iusticiam comprimis, recta iudicia subvertis!*“ O ambivalentním Kosmově vztahu k penězům jako nástroji středověké politiky KAMP, Hermann. Geld, Politik und Moral im hohen Mittelalter. In *Frühmittelalterliche Studien*, 2001, roč. 35, č. 1, s. 329-347, zde s. 334 a násl.; HECK, Roman. Problemy państwa i władzy w „Kronice“ Kosmasa, In *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*, 1970, roč. 109, s. 5-19, zde s. 14-15. Obšírně WOLVERTON 2015, s. 176 a násl.

Ztrácejí postupně důvěru ve své okolí, v němž tušil všude nepřátele usilující o převrat, nechal se posléze Bořivoj roku 1107 obelstít agentem pracujícím ve prospěch úředníka Svatopluka, jakýmsi vnukem Hapatovým. Podle kronikáře šlo o člověka nebojácného a lstivého, který se po příjezdu z Moravy na knížecí dvůr neštítel, získat si důvěru tím, že odpřisáhl svou lživou povídačku o útěku před Svatoplukem a o připravovaném spiknutí proti Bořivojovi (*ut sibi magis credatur, dicta sua confirmat sacramentis*). Výstraha pohnula Bořivoje, aby potrestal za velezradu nevinné předáky Božeje s Mutinou (*ut hostes rei publice punire*), spřátelené Vršovce, byť doposud setrvali neochvějně při knížeti (*amicos suos fideles*). Že se stala křivda, uznává dokonce i Kosmas, který vršovskému rodu nebyl vůbec nakloněn.⁸¹ Plán na pomstu však ztroskotat, a protože zpřetrhal pouta loajality mezi knížetem a jeho „věrnými“, obrátil se vzápětí proti Bořivojovi. Božej s Mutinou byli včas varováni, prchli ode dvora a přešli do řad Bořivojových odpůrců, aniž by na nich ulpělo ódium zrádců. Hlavy vršovského rodu se nejprve sblížily s Přemyslovcem Vladislavem, který se již dříve odřekl „věrnosti, bratrství a přátelství“ ke staršímu bratru Bořivojovi (*abrenunciarat fidelitatem et fraternitatem suam et amicitiam*), načež roku 1107 Božej s Mutinou dopomohli k českému trůnu Svatoplukovi.⁸² Vypravěč pak nenechává nikoho na pochybách, že Bořivojův pád nebyl než přirozeným důsledkem jeho „přehmatů“, jichž se dopustil vůči svým nejbližším. Postup v příkrém rozporu se společenskou normou oslabil soudržnost mezi panovníkem a předáky, na jejichž „souhře“ vrchnostenská autorita stála a padala. Obrazně řečeno: „*Neprozetelně přesekal silné větve, na nichž jednak sám opřen seděl, jednak jeho sláva visela, a skácel se z vysokého vrcholu.*“⁸³

(Ne)věrný služebník

Reciprocita mezi vládnoucími a ovládanými, kteří si prokazují navzájem věrnost slovy a skutky, vyžaduje, abychom teď obrátili perspektivu zkoumání. Záhy ostatně zjistíme, že na přemyslovské panství se dá stejně dobře pohlížet shora jako zezdola, z pozice těch, kdo se nalézeli pod mocí pražského knížete. Archetypem proradného služebníka (*deterior infidèle*), jehož Kosmas přivádí na scénu a jemuž propůjčuje hlavní úlohu v dramatu z bájného dávnověku, je nejmenovaný Durynk. Kronikář ho pohrdavě nazývá „*druhým Jidášem*“ (*Iudas secundus*), protože měl podle pověsti zavraždit knížecího syna, kterého mu svěřil do výchovy Vlastislav, vládce kmene Lučanů. Poté, co Čechové dobyli vítězství ve válce s Lučany, stál Durynk chlapci hlavu

81 O trestném činu velezrady ve středověku HIS, Rudolf. *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters 2. Die einzelnen Verbrechen*. Weimar : Böhlau, 1935, s. 36 a násl. Kontroverze dosud trvá ohledně rozlišení zločinu proti majestátu a infidelity, což dokumentují ESDERS, Stefan. *Treueidleistung und Rechtsveränderung im frühen Mittelalter*. In ESDERS, Stefan – REINLE, Christine (eds.) *Rechtsveränderung im politischen und sozialen Kontext mittelalterlicher Rechtsvielfalt*. Münster : Lit, 2005, s. 25-61, zde s. 32 a násl.; WEITZEL, Jürgen. *Das Majestätsverbrechen zwischen römischer Spätantike und fränkischem Mittelalter*. In WEITZEL, Jürgen (ed.) *Hoheitliches Strafen in der Spätantike und im frühen Mittelalter*. Köln : Böhlau, 2002, s. 47-83; HAGENEDER, Othmar. *Das crimen maiestatis, der Prozeß gegen die Attentäter Papst Leos. III. und die Kaiserkrönung Karls des Großen*. In MORDEK, Hubert – KEMPF, Friedrich (eds.) *Aus Kirche und Reich. Studien zu Theologie, Politik und Recht im Mittelalter. Festschrift für Friedrich Kempf zu seinem 75. Geburtstag und fünfzigjährigen Doktorjubiläum*. Sigmaringen : Thorbecke, 1983, s. 55-79, zvl. s. 64 a násl. V Kosmově vnímání ale zjevně oba pojmy splývaly, jak potvrzuje níže rozebíraná kauza úředníka Litolta. COSMAE, Lib. III, Cap. 12, s. 172.

82 COSMAE, Lib. III, Cap. 19, s. 184-185.

83 COSMAE, Lib. III, Cap. 9, s. 184. „*Talibus artibus atque insidiis vir bonus et simplex dux Borivoy deceptus et multum mendaciis credulus ramos robustos, quibus et ipse innixus sedit et honor suos pependit, incaute precipit et ab alto culmine cecidit.*“

sekerou a odnesl ji na podnose českému knížeti Neklanovi v očekávání, že bude odměněn. Panovníka zastihl v jeho sídle na pražském hradě, se svým ohavným „darem“ byl nicméně odmrštěn. Za všeobecného opovržení byl nakonec Durynk postaven před výběr, jakým způsobem chce ukončit svůj život.⁸⁴ „*Já jsem směl zabít svého nepřítele, ale ty nikoliv svého pána,*“ odvětil Neklan krutému vychovateli. Vyjádřil tak hluboce zakořeněné přesvědčení, jemuž přikyvuje Kosmas, že vztáhnout ruku na svého pána znamená dopustit se současně těžkého hříchu proti božímu přikázání (*peccatum*) a závažného zločinu proti pozemskému zákonu (*scelus crudele*).⁸⁵ Zrádné jednání tu kronikáře přímo vybízí ke srovnání s novozákonní předlohou, jestliže Durynk, podobně Jidáši, žádá od panovníka honorář za smrt Vlastislavova nedospělého synka.⁸⁶

V seznamu Kosmových záporných hrdinů bychom mimoto našli jméno znojemského knížete Litolta. Po vyhnání z Moravy knížetem Břetislavem II., jehož pozadí nám zůstává utajeno, našel Litolt útočiště ve službách Gotfrida, hraběte na hradě Raabs. Jelikož se těšil Gotfridově „*přátelské důvěře*“, byla mu tato rakouská pevnost svěřena do správy (*sub fide amicabiliter prestitutum*). Přemyslovský exulant si ale z Raabsu udělal základnu pro přepadání vesnic na moravské straně hranice, čímž vyprovokoval Břetislava k ozbrojené odvetě. Pod tíhou událostí, když hrozilo, že se Gotfried s Břetislavem za jeho zády dohodnou, odhodlal se znojemský Přemyslovec k akci a lstí se zmocnil Raabsu, jehož posádku vylákal z hradeb. Gotfried se cítil zrazen a svého někdejšího chráněnce obětoval. V souladu s právním obyčejem povolal Litolta zrádcem (*perfidum esse*) a nepřítelem země (*rei publice inimicum*)⁸⁷. Aby o sídelní pevnost nepřišel, musel ovšem spojit síly s Břetislavem. Litolt udatně vzdoroval, tenčily se mu však zásoby, a tak mu po několika týdnech obléhání nezbylo, než se pod rouškou noci spasit útekem.⁸⁸

Jiný exemplární případ, na němž je demonstrováno, kterak strážce pevnosti zrazující důvěru svého velitele dochází spravedlivého potrestání, nabízí osobnost vznešeného Přivítana. Kosmovo líčení ho zastihuje roku 1109 na Pražském hradě. Ve víru nástupnických sporů mezi Přemyslovci se Přivítan zasadil, aby sídlo českých knížat přešlo do rukou Bořivoje II. Jakmile se však roku 1110 na trůně usadil Vladislav I., byl Bořivojův straník za svou oddanost „odměněn“ jednak vypovězením do Polska, jednak potupným, veřejně vykonaným trestem nošení prašivého psa na zádech. Rituální praktika měla zbavit provinilého šlechtice jeho cti (*talem honorem portat*), přičemž se u její sociální funkce dá postihnout vývojový posun od prostředku smíření v 10. století k ryze sankčnímu opatření ve 12. století. Pachatel, který pochod hanby podstoupil, byl podle Jakoba Grimma symbolicky degradován na úroveň zvířete a jako zvíře mohl být prostě zabit a pověšen. Bernd Schwenk ve psu spatřuje narážku na

84 COSMAE, Lib. I, Cap. 13, s. 29-32. Srv. GRAUS 1962, s. 151-152.

85 Obecně HELBIG 1951, s. 290.

86 COSMAE, Lib. I, Cap. 13, s. 31-32, citát na s. 31. „*Aufer ab aspectu nostro tua dona, sceleste, tua scelera excedunt modum et veniam nec dignam inveniunt vindictam. Ad hoc flagitium nec potest dignum excogitari preiudicium nec par supplicium. An putas, quod facere non potuisses, quod fecisti, si voluisses? Mihi autem fuit licitum occidere inimicum, sed non tibi dominum. Hoc quod peccasti peccatum maius est, quam dici potest peccatum.*“ Srv. TŘEŠTÍK, Dušan. Miscellanea k I. staroslovanské legendě o sv. Václavu: „Každý kdo povstává proti pánu svému, podoběn jest Jidáši“. In *Československý časopis historický*, 1967, roč. 15, č. 3, s. 337-343, který rozvíjí podněty GRAUS 2002, s. 144, 152, 174-175; GRAUS 1966, s. 30-31.

87 HIS, Rudolf. *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters 1. Die verbrechen und ihre Folgen im allgemeinen*. Leipzig: Theodor Weicher, 1920, s. 581-582.

88 COSMAE, Lib. III, Cap. 12, s. 172. O Litoltovi WIHODA 2010, s. 150-152.

věrnost, nejinak Stefan Weinfurter, který navíc připomíná biblický kontext, v němž tento čtyřnohý tvor evokuje nečistotou a zkaženost. Zdrženlivější Jean-Marie Moeglin zase míní, že zakomponování psa coby běžné součásti dvorského koloritu není ničím více, než výrazem privilegovaného statusu trestance, a tedy signálem, který byl pro obecenstvo bez obtíží srozumitelným.⁸⁹

Buď jak buď, stojí za povšimnutí, že akt pomsty vykonaný na Přivitanovi ospravedlňuje *Kronika Čechů* právě obviněním z účasti na vzpouře a z porušení věrnostních slibů Vladislavovi (*Wladizlao duci promissam fidem derogat*). Kronikářovo podání, ač tendenční,⁹⁰ věrohodně dokumentuje, že zpronevěřilost vůči knížeti nebyla brána na lehkou váhu, že naopak uváděla do pohybu soukolí trestního procesu. Vyvstává zároveň otázka, co dělat, když bojovník uvízne v konfliktu loajalit mezi panovníkem současným a minulým, který byl sehnán z trůnu.⁹¹ Kosmas moralizuje, aniž by prozrazoval, jak by se podle jeho názoru dalo překonat dilema, kdy věrnost jednomu Přemyslovcovi zkrátka musela mít za následek „nevěrnost“ jinému, úspěšnějšímu kandidátu na pražský stolec.⁹²

V průběhu válek „více než občanských“ (*bellum plus quam civile*)⁹³, zuřících mezi českými a moravskými Přemyslovci, mohlo porušení fidelity spočívat konečně i v tom, že bojovník opustil svévolně bezpečí hradu svěřeného k hájení a přeběhnul do opozičního tábora. Hromadná dezerte byla reálnou hrozbou, v jejíž uskutečnění doufal Svatopluk Olomoucký, když se roku 1105 vypravil k sídelnímu hradu, aby svrhl Bořivoje II. z trůnu. Protože se mu ale nepodařilo ovládnout Prahu lstí, obrátil se bez boje na spěšný ústup na Moravu. Obezřetný kníže Bořivoj, jenž si nedělal o svých ozbrojencích iluze (*timuit suorum perfidiam, ne sua castra deserentes ad hostium se transferrant miliciam*), prý tenkrát ani nepomýšlel pronásledovat vojsko svého poraženého soka dál, než k pomeznímu hvozdu.⁹⁴ Není divu. Později byl Svatoplukem opravdu svržen, avšak když se mu po smrti olomouckého úředníka naskytl roku 1109 příležitost, neváhal a sám využil skrytých sympatizantů v řadách hradske posádky (*perfidorum*), aby znovu opanoval centrum knížecích Čech a Moravy.⁹⁵

Na opačném pólu hodnotového spektra, než kde se nacházejí spiklenci proti panovníkovi, ocitají se v Kosmově historickém opusu „věrní“ služebníci, na jejichž podpoře

89 Klasický GRIMM, Jacob. *Deutsche Rechtsaltertümer* 2. Darmstadt : WBG, 1974, s. 254 a násl. S korekcemi SCHWENK, Bernd. Das Hundetragen. Ein Rechtsbrauch im Mittelalter. In *Historisches Jahrbuch*, 1990, roč. 110, s. 289-308 (o Přivitanovi na s. 299); WEINFURTER, Stefan. Ein räudiger Hund auf den Schultern. Das Ritual des Hundetragens im Mittelalter. In AMBOS, Claus et al. (eds.) *Die Welt der Rituale. Von der Antike bis heute*. Darmstadt : WBG, 2005, s. 213-219 (o Přivitanovi na s. 215-216); MOEGLIN, Jean-Marie. Harmiscara - harmschar - hachée. Le dossier des rituels d'humiliation et de soumission au Moyen Âge. In *Archivum latinitatis medii aevi*, 1996, roč. 54, s. 11-65 (o Přivitanovi na s. 40 v pozn. a na s. 44).

90 Srv. ANTONÍN 2013, s. 310.

91 O tom MÜLLER, Jan-Dirk. *Spielregeln für den Untergang. Die Welt des Nibelungenliedes*. Tübingen : Niemeyer, 1998, s. 159 a násl.; ALTHOFF, Gerd. *Verwandte, Freunde und Getreue. Zum politischen Stellenwert der Gruppenbindung im früheren Mittelalter*. Darmstadt : WBG, 1990, s. 7-9; VAN EICKELS, Klaus. Verwandtschaft, Freundschaft und Vasallität. Der Wandel von Konzepten personaler Bindung im 12. Jahrhundert. In DENDORFER, Jürgen - DEUTINGER, Roman (eds.) *Das Lehnswesen im Hochmittelalter. Forschungskonstrukte - Quellenbefunde - Deutungsrelevanz*. Ostfildern : Thorbecke, 2010, s. 401-412, zde s. 407-409. Pro mladší dobu a „lenni“ věrnost SPIESS, Karl-Heinz. Loyalität und Illoyalität an spätmittelalterlichen Fürstenhöfen im Reich. In *Loyalty in the Middle Ages*, s. 183-204.

92 COSMAE, Lib. III, Cap. 32, s. 202-203.

93 COSMAE, Lib. II, Cap. 45, s. 151; Lib. II, Cap. 47, s. 154. Srv. WOLVERTON 2015, s. 197 a násl.

94 COSMAE, Lib. III, Cap. 17, s. 181-182.

95 COSMAE, Lib. III, Cap. 28, s. 198.

„česká země stojí i stála a stát bude na věky.“⁹⁶ Ne náhodou jsou mužové pohybující se v blízkosti knížete označováni jako *fideles ducis*. Protože se těší důvěře Přemyslovců a vládnoucímu rodu se odvděčují skutky, jsou jim svěřovány nejnaléhavější úkoly vyplývající z potřeb středověké vládní praxe.⁹⁷ Pro ilustraci není třeba chodit daleko: Když Boleslav I. hledal někoho, kdo by tajně převezl tělo zavražděného bratra Václava do kostela Sv. Víta, údajně proto, aby Václavova zázračná moc byla připisována Vítovi, obrátil se Kosmou demonizovaný „bratrovrah“⁹⁸ na své věrné družiníky (*fidis clientibus*).⁹⁹ Zrovna tak mohl vsadit na své domácí přívržence kníže Oldřich, který se roku 1004 vrátil z říšského zajetí do vlasti, načež pověřil jednoho „sobě věrného bojovníka“ (*militem mittit sibi fidelem*), aby tajně pronikl do Prahy obsazené v té době Boleslavem Chrabrým a aby pomohl zevnitř při osvobození sídelní pevnosti od Poláků.¹⁰⁰

Na přízni vládnoucích Přemyslovců byli v Kosmově době závislí rovněž pražští biskupové, od kterých se požadovalo *fidele servitium*.¹⁰¹ Dva z vrcholných církevních prelátů zmiňovaných v *Kronice Čechů* přitom jdou příkladem a ztělesňují kánon vlastností, jimiž se měl vyznačovat přemyslovský služebník v sutaně. Prvním je litoměřický probošt Lanc, důvěrník Vratislava II., jehož chtěl kníže prosadit za biskupa na kolokviu v Dobeníně roku 1068. Vratislav musel od svého záměru upustit poté, co narazil na nesouhlas zemských předáků, kteří by na biskupském stolci raději viděli Přemyslovce Jaromíra. Kosmova barvitá historika o volebním shromáždění Čechů, jež se postavilo knížeti na odpor, stojí přesto za zaznamenáním. Skýtá totiž vítané pramenné svědectví o dobovém významu fidelity.

V úryvku typickém pro literární žánr zv. *laudatio*¹⁰² se o hlavním protagonistovi dobenínských jednání dočítáme slova chvály, v nichž Kosmas velebí nejen Lancův rodokmen, učenost, vážnost a mravy, ale především jeho příchyllost k přemyslovskému trůnu: „*Toho času žil na dvoře knížecím jakýsi kaplan Lanc, ze Saska ze vznešeného rodu pocházející, muž vysoce důstojný a velmi učený, povýšený na probošta kostela litoměřického, mravy i životem ne v rozporu s hodností biskupskou. A poněvadž zůstával knížeti vždy věrný, kníže všemožně o to stál, aby byl biskup pražský.*“ Obdivným tónem pak hovoří Vratislav k zástupcům bojovníků: „*Výborná tvá věrnost, každého dne mně osvědčovaná, vyžaduje toho a nutí mě, abych učinil, co chci dnes učiniti, a aby se z toho poučili budoucí, jak mají býti svým pánům věrni.*“¹⁰³

96 COSMAE, Lib. I, Cap. 42, s. 79. „...per hos enim Boemie regnum stat et stetit atque stabit in sempiternum.“

97 Srv. DEUTINGER 2006, s. 106.

98 TŘEŠTÍK 1968, s. 163; ANTONÍN 2013, s. 178-179.

99 COSMAE, Lib. I, Cap. 19, s. 38.

100 COSMAE, Lib. I, Cap. 36, s. 64-65.

101 Viz chválu Šebíře COSMAE, Lib. I, Cap. 41, s. 76-77. „*Severus presul successit in ordine sextus, qui tempore iuventutis mire enituit decore agilitatis, quia, quotquot erant in curia ducis, omnes suis precellens obsequiis, sedulum suo domino et magis gratum, quia fidele, exhibebat servitium.*“

102 Přehledně ŠVANDA, Libor. Chvály osob v Kosmově kronice. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada klasická N. Graeco-Latina Brunensia*, 2005, roč. 10, s. 85-111, zde s. 89 a násl.

103 COSMAE, Lib. II, Cap. 22-24, s. 113-117, citáty na s. 114 a 115. „*Erat autem tunc temporis in curia ducis quidam Lanczo capellanus, de Saxonia nobili prosapia natus, vir personatus et admodum literatus ac prepositura Lutomericensis ecclesie sublimatus, moribus et vita non contradicens honori pontificatus; et quia duci semper fidelis mansit, omnibus modis dux elaborabat, his Pragensis presul ut sit. ....Egregia tua fides mihi spectata cotidie exigit hoc et cogit me, ut faciam, quod facturum sum hodie, et ut per hoc discant posterī, quantum dominis suis debeant fideles fieri.*“ Srv. ŠVANDA, Libor. *Chvály osob v česko-latinských historiografických textech 12. století. Disertační práce na Ústavu klasických studií FF MU v Brně*. Brno, 2009b, s. 120. K interpretaci Vratislavova počínání v návaznosti na snahy o zřízení arcibiskupství REITINGER 2017, s. 219 a násl.

S větším zdarem proběhla biskupská volba, která roku 1099 vynesla do čela pražské diecéze Heřmana, kaplana blízkého knížeti Břetislavovi II. V dialogu, v němž se na Břetislava obrací jeho spojenec a švagr Wiprecht z Grojče, aby doporučil ustanovení Heřmana za biskupa, je obsažena sice mnohomluvná, pro naše téma nicméně důležitá chvalořeč: „*Kdysi, dokud žil král, tvůj otec, má rada něco platívala; nyní žijí na světě lidé takových mravů, že sebe sami za něco mají, ač nic nejsou, a nelíbí se jim nic, co jiný radí, nýbrž jen to, co si myslí sami. Ale vy lépe víte, že v tak svaté věci ti, kdo radí ku prospěchu církve svaté, mají býti prosti hněvu a nenávisti, prosti útrpnosti a přátelství. Neboť kde ty věci duchu vadí, klame se lidský úsudek. Mne však ani přátelství s nikým nezavazuje, ani útrpnost nemate; ani mne nenávist neštve, ani hněv nerozštěpuje, abych nevyslovil před vámi, čeho žádá řád spravedlnosti. Jest tu kaplan otce tvého a nyní tvůj, jménem Heřman, jež vy lépe znáte než já. Býval vždy v službě královské stálý, v tajemství věrný, v poselstvích spolehlivý jednatel, cudný, střízlivý, pokorný a skromný, žádný násilník, žádný ctižádostivec, žádný hrdopýšek, a co je první ctností u duchovního, obzvláště učený; pokud lze hleděti k lidskému mínění, jeví se mužem dobrým a bezvadným; jen jedině mu snad vadí, že jest cizinec“.¹⁰⁴*

Kronikář užívá rétorické figury známé jako *notatio*, když obdařuje svého hrdinu dlouhým řetězcem přívlastků, v Heřmanově případě veskrze kladných, odmyslíme-li si kritickou narážku na cizí původ. Přes veškerou rozvláčnost Kosmova uměleckého projevu ale bedlivému oku neunikne, že se chvála nevyčerpává diskrétností, diplomatickým taktem, nebo obvyklými ctnostmi duchovního, jež korunuje učenost. Jako už tolikrát předtím, i při biskupské volbě roku 1099 byla skloňována oddanost vládnoucím Přemyslovcům coby klíčová charakteristika středověkých Čechů (*fidelis, fidus*).

Věrnost v Kosmově kronice

V závěrečné rekapitulaci bude vhodné, shrnout poznatky, ke kterým dospělo zamýšlení nad *Kronikou Čechů* sepsanou ve 12. století od pražského děkana Kosmy. V návaznosti na průkopnickou monografii Dušana Třeštíka jsem se tázal, jakým způsobem pracuje kronikář s kategorií věrnosti neboli fidelity, jež se stává pro moderní historiografii výzvou a pro humanitně orientované badatele čím dál přitažlivějším sociokulturním jevem. Oproti dřívějšímu jsou její morální, politické a právní aspekty studovány nezávisle na tradičních dogmatech o „germánském“, nebo „feudálním“ středověku. Věrnost je tak více než kdy předtím vnímána jako faktor měnící se v prostoru a čase, hlavně je ale považována za základní pilíř společnosti v jejím dějinném vývoji, neboť se soudí, že usnadňuje soužití mezi lidmi a přispívá k jeho stabilitě.

104 COSMAE, Lib. III, Cap. 7, s. 167-168. „...*dum rex pater tuus viguit, meum consilium valuit; nunc horum vivunt homines morum, qui semetipsos putant aliquid esse, cum nihil sint, et quibus nullius nisi quod ipsi sapiunt placet consilium. Sed vos melius scitis, quod in tam sancto negocio, qui consulunt sancte ecclesie utilitati, vacuos decet esse ab ira et odio, a misericordia et amicitia, nam ubi ista officiant animo, humana fallitur opinio; me autem nec alicuius amicitia obligat, nec misericordia supplantat, nec odium exagitat, nec ira inflammat, quo minus coram vobis eloquar, iusticie quod postulat ordo. Est patris tui et nunc tuus capellanus, quem vos melius nostis, nomine Hermannus. Hic semper fuit regis in servicio constans, in commisso fidelis, in legationibus agendis fidus executor, castus, sobrius, humilis et modestus, non violentus, non ambitiosus, non elatus et, que prima est in clerico virtus, adprime litteratus et, quantum spectat ad humanam opinionem, cernitur esse bonus vir et perfectus ad unguem, si solum non obsit, quod hospes sit.“ Srv. ŠVANDA 2009b, s. 116-117; TŘEŠTÍK 1968, s. 147; KOLÁŘ 1925, s. 55-57.*

Osu výkladu o fidelitě tvoří „politická hra“ mezi knížaty z rodu Přemyslovců a zemskou elitou, což je dáno prostou skutečností, že právě o nich Kosmas zanechal nejvíce hmatatelných stop. Abych hlouběji pronikl k „ideologii věrnosti“ (Dušan Třeštík) a odhalil její místo v životě knížecích Čech a Moravy, vypomohl jsem si jazykovým a praxeologickým rozbořem *Kroniky Čechů*. Šlo mi zaprvé o zmapování výskytu u termínů *fides* a *fidelitas*, které v jazyce středověkých pramenů odpovídají našemu pojmu věrnosti. Zadruhé bylo cílem zachytit v konkrétních situacích panovníky a jejich služebníky, jež jsou prohlašováni za (ne)věrné a jež se v Kosmově světě zhostili role buď hrdinů vybízejících k následování, nebo padouchů hodných odsouzení. Metodologickou inspiraci jsem tady čerpal z historické dílny Františka Grause a pod jeho vlivem odlišil jednostrannou, nekompromisní poslušnost vyžadovanou za válečného stavu (*obedientia*). V protikladu k ní je traktována věrnost, podmíněná okolnostmi a pěstovaná v době míru na zásadě reciprocity (*fides, fidelitas*), jíž jsem se věnoval podrobněji.

Do zorného pole se dostaly nejprve rituály věrnosti, které vyznačovaly počátek a konec věrnostních svazků, eventuelně utvrzovaly již existující, oboustranně platné závazky mezi vládcem a ovládanými. Při četbě Kosmovy kroniky lze narazit v první řadě na sliby a přísahy, které se připomínají v souvislosti s uzavíráním mírových smluv a vojenských spojenectví se sousedními monarchiemi stejně jako v krizových a politicky vypjatých okamžicích. Tehdy, kdy si Přemyslovec na trůně chtěl „pojistit“ své muže a kdy měl na zřeteli obranyschopnost hradské soustavy, řešení nástupnického rébusu, obsazení biskupského stolce, nebo dodržování zákonů. Přestože nechybějí doklady o křivopřísežnicví, Kosmovy příběhy z našich starších dějin vzbuzují i tak přesvědčení, že věrnostním slibům a přísahám se věřilo a že Přemyslovci spoléhali na jejich mobilizační, integrační a garanční funkci. Že porušení fidelity nebylo ani zdaleka bráno na lehkou váhu, je zřejmé z exemplárního potrestání jistého Přivítana, který byl odsouzen k nošení prašivého psa na zádech a vypovězen do Polska, protože se zpronevěřil knížeti Vladislavovi I.

Co bylo vlastně obsahem věrnosti spojující Přemyslovce s vlivnými osobami v jejich bezprostředním okolí? Odpověď se zdá být ukryta ve „státnické“ řeči knížete Jaromíra, kterou měl pronést, když urovnával cestu k trůnu pro mladšího Břetislava I. Jaromírovými ústy Kosmas propaguje vzájemně prospěšnou spolupráci při správě knížectví, která je vystavěna na půdoryse fidelity. Všeobecně byli členové politické elity vyzváni, aby ve válce zachovávali bezmeznou podřízenost a nastal-li klid zbraní, tedy alespoň solidaritu podle hesla „něco za něco“. Panovníkovi bylo zase kladeno na srdce, aby velmožům naslouchal, svěřoval jim úřady a odměňoval je za jejich ochotu podílet se na chodu země. Jak konkrétně měla ovšem jejich „spoluvláda“ v dobách míru vypadat, ilustruje svatovítský kronikář na příkladech. Dozvídáme se, že fidelita zahrnovala povinnosti negativního i pozitivního rázu. Na jednu stranu se předpokládalo, že si „věrní“ mezi sebou nebudou jakkoliv škodit, takže bylo zapovězeno, aby se znevažovali (Zderad, Beneda), prohřešovali se proti slibu věrnosti (Přivítan), byli nespravedlivě vystaveni trestnímu stíhání za zradu (Božej, Mutina), uchýlovali se bez závažného důvodu k vojenské lsti (Litolt), porušovali dané slovo, nebo se rovnou připravovali o život (Vratislav). Strážci pevností a velitelé nesměli svévolně dezertovat,

nebo přeběhnout k nepříteli (Přivitan), natož aby se nechávali zkorumpovat penězi (Bořivoj II., Hrabiša, Protiven). Avšak nejhorším zločinem, vyvolávajícím opovržení, bylo vztáhnout ruku na svého pána (Vršovci, bájny Durynk).

Na druhou stranu Kosmas neopomíjí zdůraznit u věrnosti její pozitivní složku, jejímž působením jsou knížecí důvěrníci (*fideles ducis*) „manévrováni“ do plnění úkolů, které pro obtížnost a naléhavost nelze svěřit nikomu jinému. Boleslav I. na ně prý spoléhal, když chtěl zahladit památku na zavražděného bratra Václava. Oldřichovi byli oporou, když osvobozoval Prahu od Poláků. Nejinak se hledělo na vrcholné představitele české a moravské církve, přinejmenším o pražských biskupech víme, že byli knížeti povinováni loajální službou (*fidele servicium*). Specifikována je její náplň u Heřmana, kaplana přemyslovského knížete Břetislava II. a kandidáta na biskupský úřad, u něhož si Břetislav cenil oddanosti, diplomatického nadání a schopnosti uchovat tajemství. Nakonec se nelze ubránit skepsi ohledně lenního paradigmatu, kterého se po Grausově vzoru chopil Třeštík. V *Kronice Čechů* postrádáme sebenepatrnější údaje, naznačující, že by světští, nebo duchovní činitelé přejímali na svá bedra spolu se závazkem věrnosti nějaká knížecí práva, úřady či statky ve formě léna. Nelze tím pádem dovozovat, že by se u nás vyvinul klasický lenní systém porovnatelný se západní Evropou. Na vratké půdě se pohybují ale i ti, kdo tvrdí, že zdroj fidelity tkvěl v kolektivních slibech či přísahách, skládaných novému knížeti během nastolovacího ceremonálu (Břetislav I.), poněvadž Kosmovy zápisy nemohou jejich tezi jednoznačně ani potvrdit, ani vyvrátit.

Cítuj:

RAZIM, Jakub. Věrnost v Kosmově kronice. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 18-39. ISSN 1337-6861. DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.2>

PhDr. Mgr. Jakub Razim, PhD et PhD
Právnická fakulta Masarykovy univerzity
Veveří 158/70
611 80 Brno
Česká republika
Právnická fakulta Univerzity Palackého
17. listopadu 8
771 11 Olomouc
Česká republika
jakub.razim@post.cz

Úteky, vyhnanci a renegáti na moravsko-bavorskom pohraničí v 9. storočí*

Matej Harvát

Abstract

HARVÁT, Matej: Fugitives, Exiles and Renegades on the Moravian and Bavarian Borderlands in the 9th Century.

The early medieval juridical norms commonly outlawed and, consequently, banished people convicted of serious crimes like murder, adultery or woman kidnapping. In the case of the ruling authority, monarchs punished the acts of treason and infidelity mainly with exile. Sources referring to the Moravian principality in the 9th century often mention exiles and fugitives from the higher social strata. The article provides a specification of these persons and a partial analysis of the political circumstances motivating the banishments and requests for asylum in the Moravian principality. Besides the remarkable case of Pribina, who was sent to exile by the Moravian prince Mojmir, almost every known exile and outcast came to the realm of the Moravians from the Carolingian Eastern March (*Marcha orientalis*). Therefore, the paper addresses the politics of exile on the Slavic and Bavarian borderlands near the Middle Danube and attempts to clarify the occurrence of Wilhelminers and, partly, of the Mojmirid outcasts.

Keywords: Great Moravia, Moravians, exiles, Wilhelminids, Eastern March

DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.3>

Európsky včasný stredovek možno s istou dávkou zovšeobecnenia charakterizovať ako obdobie postupného etablovania monarchickej moci. Formovanie kráľovstiev na územiach, ktoré počas antiky netvorili súčasť Rímskej ríše, ale naopak patrili do geografického priestoru barbarika, bolo zásadne ovplyvnené prenikaním nových politických vzorov a mocenských inštitúcií do sveta archaických kolektivistických spoločností. „Barbarské“ germánske a slovanské populácie dlhé obdobie nezverovali hierarchicky najvyššiu mocenskú pozíciu výlučne jedinému dedičnému vládcovi. Takzvaní germánski králi síce predstavovali najmocnejších reprezentantov kmeňových spoločností, ich postavenie však prinajmenšom do začiatku 9. storočia ešte nezodpovedalo charakteru dedičnej monarchie dynastickeho typu.¹ V bádani o „postrímskom“ či „barbarskom“ tradičnom zriadení sa všeobecne hovorí o špecifickej forme vojenského vodcovstva, ktorú v germánskych spoločnostiach reprezentovali takzvané kmeňové kráľovstvá.² Kráľovská hodnosť

* Táto práca bola podporená agentúrou VEGA v rámci projektu: VEGA 2/0129/18: Panovnícka moc v stredoveku. Vývoj panovníckej moci od veľkomoravských kniežat po uhorských kráľov neskorého stredoveku.

1 WALLACE-HADRILL, John M. *Early Germanic Kingship in England and on the Continent*. Oxford : Oxford University Press, 1971, s. 124-151. Porovnaj: BYSTRICKÝ, Peter. Kráľovská hodnosť u Germánov. In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 45-70; STEINHÜBEL, Ján. Slovanské „gentes“ a ich vladkyovia, kniežatá a kagani od sťahovania národov po Svätopluka. In KOVÁČ, Dušan a kol. (eds.) *Slovenské dejiny v dejinách Európy. Vybrané kapitoly*. Bratislava : Veda, 2015, s. 264-269.

2 WENSKUS, Reinhard. *Stammesbildung und Verfassung: Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Graz : Böhlau Verlag, 1961, s. 576-582. K prelínaniu rímskych a germánskych tradícií vodcovstva a kráľovstva pozri: WOLFRAM, Herwig. The Shaping of the Early Medieval Kingdom. In *Viator : Medieval and Renaissance*

bola v podmienkach včasnostredovekých teritoriálnych zoskupení a politicko-etnických celkov (*gentes*) inštitucionálne nómum, implementované až v dôsledku kontaktov s rímskym a kresťanským svetom. Moc a právomoci neskorších stredovekých patrilineárnych panovníkov výrazne presahovali staršie meritokratické postavenie kmeňových vodcov. Inými slovami, v mnohých európskych regiónoch až do 9. – 11. storočia panovník skôr viedol než vládol.³

Na rozdiel od centralizovanejších oblastí karolínskeho Západu či byzantského východného Stredomoria, politické zoskupenia stredovýchodnej Európy determinovali z hľadiska mocensko-správneho usporiadania odlišné historické predpoklady. Špecifickosť stredoeurópskych pomerov bola príčinou skutočnosti, že koncentrácia moci v rukách tunajších dedičných monarchov nastala až okolo roku 1000. Najvplyvnejšie rody Arpádovcov, Přemyslovcov a Piastovcov počas 10. – 11. storočia natoľko upevnili svoje spoločenské postavenie, že kniežacia, respektíve kráľovská moc zostala po nasledujúce storočia výsostnou doménou pokrvných príbuzných, ktorí svoj vládarsky status legitimizovali prostredníctvom prináležitosti k dynastickej línii.⁴ V prípade výskytu odstredivých mocenských tendencií a vnútorných politických konfliktov, pokúšajúcich sa narušiť panovníkom garantovaný vládcovský systém, využívali reprezentanti panovníckych rodov rozmanité prostriedky na presadzovanie zvrchovanej pozície. Jedným z dôležitých represívnych nástrojov, ktorý našiel miesto v právnej praxi európskych monarchií – a ešte skôr v barbarských zákonníkoch z 5. – 9. storočia – bol inštitút vyhnania do exilu.

Vyhnanstvo ako forma trestu bolo široko uplatňované od antiky až do moderných čias.⁵ Počas včasného stredoveku slúžilo vyhánanie do exilu na sankcionovanie neakceptovaného konania, preto boli nezriedka z komunity právne vylúčení jedinci usvedčení z obzvlášť závažných prečinov. Išlo najmä o vraždu, cudzoložstvo, unesenie snúbenice, ale aj zabitie v nutnej obrane. V prvej tretine 9. storočia cisár Ľudovít Pobožný aktualizoval staršie kodifikácie franského práva (*Pactus legis Salicae*) a vydal nové právne nariadenia, ktoré stanovovali vyobcovanie do vyhnanstva predovšetkým ako trest za úmyselné zabitie a únos cudzej snúbenice.⁶ Nútený exil bol tiež zvyčajným postihom za rebéliu proti panovníckej autorite, a to najmä v prípade, že na previnilcoch nebol uplatnený rovno hrdelný trest alebo iná

Studies, 1970, roč. 1, s. 11-20.

3 MODZELEWSKI, Karol. *Barbarská Evropa*, Praha : Argo, 2017, s. 314-332; WOLFRAM, Herwig. Frühes Königtum. In ERKENS, Franz-Reiner (ed.) *Das frühmittelalterliche Königtum, Ideelle und religiöse Grundlagen*. Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2005, s. 42-64, obzvlášť 44-48, 55-56.

4 Súhrne pre Čechy, Uhorsko a Poľsko pozri: BEREND, Nora – URBAŇCZYK, Przemysław – WISEWSKI, Przemysław. *Central Europe in the High Middle Ages. Bohemia, Hungary and Poland c. 900 – c. 1300*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013, s. 165-211. Dobrý prehľad diskusie o dosahoch a limitoch panovníckej moci českých Přemyslovcov predstavuje: ŽEMLIČKA, Josef. Kníže a král v souřadnicích přemyslovského věku. In *Český časopis historický*, 2016, roč. 114, č. 1, s. 7-30.

5 K rozličným podobám vyhnanstva v stredoveku, ako aj k dobovým konceptualizáciám exilu a vyhnančov pozri: NAPRAN, Laura – VAN HOURS, Elisabeth (eds.). *Exile in the Middle Ages, Selected Proceedings from the International Medieval Congress, University of Leeds, 8–11 July 2002* (ďalej *Exile in the Middle Ages*). Turnhou : Brepols, 2004.

6 Hludovici Pii Capitularia: Capitula legibus addenda a. 818, 136, §7, 9, 13. In *Monumenta Germaniae Historica*, (ďalej MGH) : *Capitularia Regum Francorum I.* (ďalej *Capit. I.*). BORETIVS, Alfredvs (ed.). Hannover : Hahniani, 1883, s. 282, 284.

forma mocenskej deprivácie (oslepenie, kastrácia, poslanie do kláštora). Známym príkladom dobovej politickej praxe trestania prejavov odporu je zosadenie bavorského vojvodu Tassila III. v roku 788. Tohto agilolfingského panovníka po usvedčení z údajného spojenectva s Avarmi jeho suverén Karol Veľký omilostil. Tassilo nebol síce za svoje previnenie popravený, ale spoločne so synom Theodom museli odísť do kláštora a vstúpiť do mníšskeho stavu (*tonsoratus et in monasterio missus*), čím ich rod stratil podiel na moci.⁷ Franský súd tiež rozhodol, že „*Bavori, ktorí v nepriateľstve proti pánu kráľovi Karolovi chceli vytrvať, boli poslaní do vyhnanstva.*“⁸ Prax vypovedania do exilu zhrňuje aj životopis Ľudovíta Pobožného, keď spomína rozsudok nad odbojným obodritským kniežaťom Slavomírom. Na dvore v Cáchach Slavomíra a jemu verných predákov obvinili z revolty proti cisárovi: „*ten, keď bol obviňovaný zo vzbury a nijako sa nechcel brániť proti výčitkám, bol vypovedaný do vyhnanstva (exilo est deportatus)*“.⁹ Doživotným vypudením bol teda zločinec alebo politický oponent navždy odstránený z komunity a nemohol sa podieľať na moci.

Vyhnanie však nemuselo byť trvalé. Nezriedka mohlo slúžiť na dočasné vyobcovanie osoby alebo osôb, ktoré sa previnili voči platným právnym normám, prípadne bolo pre vládnucu autoritu užitočným riešením na istý čas eliminovať nepohodlných jedincov zo sfér spoločenského a politického vplyvu.¹⁰ Strata prináležitosti ku kmeňovému spoločenstvu bola pre človeka včasného stredoveku traumatizujúcim aktom, keďže vyhnanca vylúčením zo spoločenských zväzkov zbavovali dovtedajšieho slobodného postavenia v rámci širšieho kolektívu.¹¹ Vyhnaním sa ľudia dostávali mimo práva (ang. outlaw) a z hľadiska právnych a politických nárokov sa stávali vydedencami. V stredovekom Anglicku boli ľudia mimo zákona prirovnávaní k vlkom a vyhlásení za štvancov; prostredníctvom vyslovenia legálnej formulky *caput gerat lupinum* („nech nosí vlčiu hlavu“) boli vydedenci vystavení beztrestnému zabitiu zo strany akéhokoľvek človeka.¹² Trest pre človeka, ktorý sa

7 *Annales regni Francorum*. ad. a. 788. In *MGH : Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* (ďalej *SS rer. Germ.*). KÜRZE, Fridericus (ed.). Hannoverae : Hahniani, 1895, s. 81-82.

8 „...*et pauci Baiuarii, qui in adversitate domni regis Caroli perduare voluerant, missi sunt in exilio.*“ *Annales regni Francorum*. ad. a. 788, s. 82. Preklad podľa: STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo: Počiatky stredovekého Slovenska*. 2. prepracované vydanie. Bratislava : Rak, 2016, s. 132.

9 Anonymi *Vita Hludowici imperatoris* 31. In *Magnae Moraviae fontes historici II : Textus biographici, hagiographici, liturgici* (ďalej *MMFH II*). BARTOŇKOVÁ, Dagmar – VEČERKA, Radoslav (eds.). Praha : Koniasch Latin Press, 2010, s. 16. K ďalším príkladom vypudenia do exilu v latinských prameňoch z 8. – 9. storočia pozri: STEINHÜBEL 2016, s. 131-133.

10 Vyhnanie významného mocenského aktéra mohlo byť v niektorých prípadoch výhodné pre obe strany – kráľovskú autoritu aj vyhnanca. Na príklade vyhnanca kastílskeho šľachtica Rodriga Díaza, známeho ako El Cid, kráľom Alfonsom VI. v poslednej tretine 11. storočia sa dá ilustrovať, že exil mohol v stredovekých podmienkach slúžiť aj na dočasné vyradenie vplyvnej osoby z politického boja. V tomto prípade kastílsky šľachtic neprišiel k zásadnejšej ujme, naopak bolo mu umožnené mocensky sa realizovať v inom prostredí. Pozri: MCGLYN, Michael. Exile and the Nature of Law in Medieval Castile (The Un-Lawing of the Cid). In *Interface. Journal of European Languages and Literature*, 2018, roč. 3, č. 5, s. 63-96.

11 STEINHÜBEL, Ján. *Kapitoly z najstarších českých dejín*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku 2012, s. 12-17.

12 Bez trestné zabíjanie vyhnaných štvancov ako legálny rozsudok zrušil až v 14. storočí anglický kráľ Eduard III. PUGH, Ralph. Early Registers of English Outlaws. In *The American Journal of Legal History*, 1983, roč. 27, č. 4, s. 319. Podľa staršieho, ale dnes už neudržateľného názoru Felixa Liebermana malo byť vypudenie (*Freidlosigkeit, friðlauss*) ako osobitý trestno-právny koncept importované do anglo-saského prostredia zo Škandinávie. LIEBERMANN, Felix. Die *Friedlosigkeit bei den Angelsachsen*. In *Festschrift für Heinrich Brunner zum siebzigsten Geburtstag dargebracht von Schülern und Verehren*. Weimar : Hermann Böhlau Nachfolger, 1910, s. 17-37. V severských ságach pomerne často vystupujú vylúčené osoby a ľudia mimo zákona. Táto skutočnosť viedla k dodnes živej diskusii o postavení a osobitostiach stredovekých štvancov

aktom vyhnaní stáva vlkom (*wargus sit*), je známy aj z franského prostredia.¹³ Vlastnou komunitou zvrhnutí vydedenci sa tak nezriedka uchýľovali k životu na okraji, ktorého pravidlá neraz diktoval zboj a plienenie, a v prípade hierarchicky vyššie postavených vyhnancovej najmä hľadanie mocenského uplatnenia v iných krajinách. V niektorých prípadoch sa ale jedinec vylúčený mimo kolektívu mohol za konkrétne stanovených podmienok vykúpiť alebo opätovne vrátiť do svojej komunity.¹⁴

Na účely ďalšieho výkladu je možné schematicky oddeliť vynútený exil, čiže vypudenie zo spoločenstva vyššou autoritou, a dobrovoľný exil, keď jedinec alebo skupina opustili krajinu či obec z vlastného rozhodnutia, často však práve kvôli reálnemu ohrozeniu alebo politickému tlaku. Skutočnosťou zostáva, že vyhnanstvo malo vo včasnom stredoveku i v neskorších dobách rozličné podoby – trestné nariadenia prikazujúce vypudenie z pospolitosti alebo individuálne rozhodnutie utiecť a hľadať útočisko v novom prostredí bývali celkovo podmienené rôznymi dôvodmi.

V písomných prameňoch z 9. storočia sa v súvislosti s moravským prostredím vyskytuje hneď niekoľko zaujímavých aktérov, ktorí boli z rôznych príčin vyhnaní alebo nútení utiecť do krajín ovládaných kniežatami z mojmírovského rodu. Všeobecne sa dá konštatovať, že z obdobia mojmírovskej Moravy (c. 830 – 907) disponujeme pre oblasť stredného Podunajska oproti predchádzajúcim (a čiastočne aj nasledujúcim) obdobiam pomerne početnými svedectvami o vylúčených či prenasledovaných osobách, ktoré boli svojho času skutočnými renegátmi – odpadlíkmi a exulantmi snažiacimi sa znovunadobudnúť vplyvné postavenie alebo iba prežiť politické turbulencie nepokojnej doby.¹⁵ Napriek skúposti prameňov na bližšie detaily o postavení či konaní vyhnancovej je možné z dostupných svedectiev v prevažne východofranských naračných textoch načrtnúť aspoň rámcový pohľad

ako špecifických jedincov severských spoločenstiev. K tomu pozri: POILVEZ, Marion. Outlaws of the Northern Sea: A comparison in the northern corpus. In JENNINGS, Andrew – REEPLOEG, Silke – WATT, Angela (eds.) *Northern Atlantic Islands and the Sea : Seascaapes and Dreamscapes*. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2017, s. 97-112; AHOLA, Joonas. *Outlawry in the Icelandic Family Sagas* [nepublikovaná dizertácia]. Helsinky : University of Helsinki, 2014. K revízii Liebermannovej tézy o výlučne škandinávskom pôvode inštitútu vyhnanstva pozri: VAN HOÛTS, Elisabeth. The Vocabulary of Exile and Outlawry in the North Sea Area around the First Millennium. In *Exile in the Middle Ages*, s. 13-28.

13 Pactus legis Salicae LV, 2. In *MGH : Leges I, Leges nationum germanicarum*. ECKHARDT, Karl E. (ed.) Hannover : Hahniani, 1962, s. 206.

14 MODZELEWSKI 2017, s. 283.

15 V tejto súvislosti nie je bez zaujímavosti spomenúť Longobardského kráľovského pretendenta Hildigisa z polovice 6. storočia. Ide snáď o prvého z prameňov z včasného stredoveku známeho vyhnanca, ktorý sa zvykne spájať so stredným Dunajom. Hildigis sa ako legitímny, ale vyhnaný dedič panovníckeho titulu zapojil do mocenských bojov proti Longobardom na strane znepriatelených Gepidov. Jeho renegátske výboje, ktoré podnikal aj z území Slovanov, v hrubých obrysoch zaznamenal: PROCOPÍUS. *De bello Gothico* III 34, 35. In *Procopii Caesariensis opera omnia, Vol. I : De bellis libri I. – IV*. HAURY, Jacob – WIRTH, Gerhard (eds.). Lipsiae : B. G. Teubner, 1962. Porovnaj: PAULUS DIACONUS. *Historia Langobardorum* I 21. In *MGH : Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI. – IX*. WAITZ, Georg (ed.). Hannoverae : Imp. Bibliopolii Hahniani, 1878. Treba ale dodať, že pokým tradičný výklad slovenskej a českej historiografie používa Hildigisov príbeh zaznamenaný Prokopiom na dokazovanie prítomnosti Slovanov na strednom Dunaji v 6. storočí (TRÉŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 39-44, 46-49; STEINHÜBEL 2016, s. 37-38), tak byzantský autor pravdepodobne popisuje Hildigisove pôsobenie u Slovanov na dolnom Dunaji. K tomu pozri: CURTA Florin. Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelom k Čechám a Moravě). In *Archeologické rozhledy*, 2008, roč. 60, č. 4, s. 661-663; CURTA, Florin. The early Slavs in Bohemia and Moravia: a response to my critics. In *Archeologické rozhledy*, 2009, roč. 61, č. 4, s. 734-735; DULINICZ, Marek. The Lombard Headman Called Ildigis and the Slavs. In *Archaeologia Adriatica*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 237-246.

na osoby podieľajúce sa na mocenských zápasoch v moravsko-bavorskom pohraničí slovanského a karolínskeho sveta. Niektoré výpovede inak mlčanlivých včasnostredovekých prameňov navyše umožňujú formulovať opatrné závery o politickom charaktere územia moravských kniežat a jeho vzťahu ku východofranskému prostrediu.

Exulant Pribina

Kým takmer všetky dostupné svedectvá popisujú mužov z bavorsko-franského prostredia, ktorí počas 9. storočia našli azyl na Morave, tak neskorší panónsky knieža slovanského pôvodu Pribina bol, naopak, z oblasti nachádzajúcej sa severne od stredného Dunaja vyhnaný. Pribinove vyhnanie zaznamenal iba spis *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* z roku 870, pochádzajúci zo skriptória salzburského arcibiskupstva. Prameň vznikol so zámerom preukázať oprávnenosť nároku bavorskej cirkevnej metropoly na Panóniu, kde vtedy pôsobil Metod ako pápežom designovaný arcibiskup.¹⁶ Text zapísaný anonymným salzburským klerikom hovorí, že v čase, keď sa Ratbod stal prefektom Východnej marky, čiže niekedy okolo roku 833, prišiel k nemu cez Dunaj „akýsi Pribina vyhnaný Mojmírom, kniežatom Moravanov“.¹⁷

Je pozoruhodné, že *Conversio* na rozdiel od moravského kniežata Mojmíra (*dux Maravorum*) neuvádza, aké mal Pribina postavenie; v texte je uvedený iba neurčito ako *quidam*. Formulácia prameňa naznačuje, že v očiach autora bol Mojmír na hierarchicky vyššej pozícii.¹⁸ Hodnosť kmeňového kniežata s centrom v Nitre Pribinovi prisúdila až historiografia, a to na základe vety v nasledujúcej kapitole, kde sa uvádza svätenie kostola na Pribinovom naddunajskom majetku (*proprietas*), ktorý mal vlastniť ešte pred osudným vyhnaním.¹⁹ Moderné historické bádanie z údaja o „mieste nazývanom Nitrava“ a z niekoľkých ďalších nepriamych indícií vyvodzuje, že Pribina bol pôvodne nitrianskym kniežatom, ktorý vládol ako *dux gentis* svojmu kmeňovému kniežatstvu rozprestierajúcemu sa na území dnešného Slovenska.²⁰ *Conversio* ako jediný text popisujúci Pribinove vyhnanie však umožňuje aj odlišný výklad.

Pribinova pôvodná naddunajská dŕžava je zahalená tmou, ktorú nijaký súdobý prameň neosvetľuje.²¹ *Conversio* ako písomný doklad o nárokoch salzburskej die-

16 K motivácii vzniku prameňa a jeho autorstvu pozri: NÓTÁRI, Tamás. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* – Document of an early medieval show trial. In *Sectio Juridica et Politica* 2007, roč. 25, č. 1, s. 95-114; *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantänien und Pannonien*. WOLFRAM, Herwig (ed.). Ljubljana ; Laibach : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2012, s. 16-33.

17 *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg (ďalej Conversio)*. LOŠEK, Fritz (ed.). Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1997, s. 120: „In cuius spacio temporis quidam Priwina exulatus a Moimaro duce Maravorum supra Danubium venit ad Ratbodum.“

18 K tomu pozri: SIEKLICKI, Jan. Quidam Priwina. In *Slavia Occidentalis*, 1962, roč. 22, s. 115-146. Obaja aktéri sa v predmetnej vete v *Conversio* spomínajú prvýkrát.

19 *Conversio*, Cap, 11, s. 122: „Cui quondam Adalrammus archiepiscopus ultra Danubium in sua proprietate loco vocato Nitrava consecravit ecclesiam.“

20 Podrobne aj s ďalšou literatúrou pozri: STEINHÜBEL 2016, s. 111-137.

21 Nitrianske kniežatstvo predstavuje skôr hypoteticky predpokladaný, než v prameňoch bezpečne zachytený mocenský útvar. Porovnaj: STEINHÜBEL 2016, s. 111-115; TŘEŠTÍK, Dušan. *Vznik Velké Moravy*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 127-135. Najstarší doložený názov Nitry sa hodnoverne (!) uvádza až

cézy na Panóniu relatívne obšírne popisuje jeho pôsobenie až po vyhnaní. Vzhľadom na intenciu textu kladie do popredia salzburské záujmy a kontakty biskupov a misionárov s Pribinovým neskorším územím s centrom v Blatnohrade / Mosapurcu.²² Avšak oblasť, z ktorej bol Pribina vyhnaný moravským Mojmirom, ostáva mimo záujmu autora *Conversio*. Tento prameň o pôvodnej dŕžave referuje iba nepriamo, v dvoch vyššie citovaných vetách z kapitoly 10. a 11. Väčšinovo prijímaný výklad, predpokladajúci že Pribina sídlil v Nitre, sa zakladá práve na druhej vete hovoriacej o svätení kostola salzburským arcibiskupom Adalramom. Stredoeurópska medievistika však zvyčajne neberie do úvahy spornú hodnovernosť vety z 11. kapitoly.²³ Prinajmenšom od 30. rokov 20. storočia bolo bádateľom zrejmé, že veta o svätení kostola v Nitre nezapadá do kontextu danej pasáže a jednoznačne ide o vsuvku.²⁴ Otázkou stále zostáva či ide o vsuvku z druhej polovice 9. storočia, ktorá bola do textu iba štylisticky nešikovne včlenená pôvodným autorom,²⁵ originálnu marginálnu glosu prevzatú do hlavného textu neskorším odpisovateľom²⁶ alebo až o neskoršiu interpoláciu.²⁷

Vzhľadom na skutočnosť, že vetu nemáme doloženú v najstaršej dochovanej rukopisnej vetve,²⁸ ako aj kvôli faktickej nepravdepodobnosti svätenia kostola v relatívne periférnej Nitre v prvej tretine 9. storočia, sa spomenutá zmienka zdá byť skôr neskorším prípisom. Z údajov o svätení kresťanského chrámu v gescii Salzburgu navyše nie je celkom jasné, akým veriacim mal v danej dobe slúžiť, keďže samotný Pribina bol podľa toho istého prameňa pokrstený až po vyhnaní.²⁹ Tento rozpor v texte *Conversio* sa väčšinou vysvetľuje hypotézou o bavorskej manželke

k r. 880 v pápežskej bule *Industriae tuae*: Epistolae 90. In *MMFH III : Diplomata, epistolae, textus historici varii*. BARTOŇKOVÁ, Dagmar – VEČERKA, Radoslav (eds.). Praha : Koniasch Latin Press, 2011, s. 165-166.

22 K Pribinovmu pôsobeniu a postaveniu v Pannónii, a k tendenčnému zámeru *Conversio* pozri: WOLFRAM, 2012, s. 28-33, 183-192; ŠTIH, Peter. Priwina: slawischer Fürst oder fränkischer Gräf? In BRUNNER, Karl – MERTA, Brigitte (eds.) *Ethnogenese und Überlieferung. Angewandte Methoden der Frühmittelalterforschung*. Wien : R. Oldenbourg Verlag, 1994, s. 209-222.

23 Hodnovernosť zmienky spochybnili najmä Martin Eggers a Charles Bowlus, ktorí však jej interpretáciu podriaďujú svojmu dlhodobému (a diskutabilnému) zámeru, pokúšajúcu sa lokalizovať jadro mojmirovskej Moravy na územiach súčasného Srbska, Bosny či Maďarska. BOWLUS, Charles R. *Franks, Moravians, and Magyars : The Struggle for the Middle Danube 788 – 907*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1995, s. 105; EGGERS, Martin. *Das Größmährische Reich. Realität oder Fiktion?* Stuttgart : Anton Hiersemann, 1999, s. 159-160. Zmienku o Pribinovom kostole kritickejšie posudzuje vzhľadom na archeologické situácie v Nitre aj maďarský archeológ Béla Szóke. Najnovšie: SZÓKE, Béla M. Priwina in Nitra und Mosaburg. In FUSEK, Gabriel (ed.) *Archäologische Studien zum frühen Mittelalter*. Nitra : Archeologický ústav, 2017, s. 176-177. Historickú spoľahlivosť tejto vety čiastočne spochybňuje aj Vladimír Vavřínek v svojej novšej populárne ladenej knihe: VAVŘÍNEK, Vladimír. *Cyril a Metoděj mezi Konstantínopolí a Římem*. Praha : Vyšehrad, 2013, s. 101-103.

24 WEINGART, Miloš. Pribina, Kocel' a Nitra v zrkadle prameňov doby cyrilometodejskej. In STANISLAV, Ján (ed.) *Ríša Vel'komoravská*. Praha : L. Mazáč, 1933, s. 334-335; KOS, Milko. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Razprave Znanstvenega Društva : Ljubljana, 1936, s. 74.

25 O tejto možnosti uvažoval najprv: TŘEŠTÍK 2001, s. 113–114. Rovnako aj: LYSÝ, Miroslav. *Moravia, Mojmirovci a Franská říša: Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnóm stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 91.

26 KOS 1936, s. 74; LOŠEK 1997, s. 123 pozn. č. 130.

27 Herwig Wolfram v najnovšom kritickom vydaní prameňa hodnotí túto vetu ako interpoláciu: WOLFRAM 2012, s. 51. O neskoršom pôvode zmienky uvažuje aj BOWLUS, Charles. Nitra: when did it become a part of the Moravian realm? Evidence in the Frankish sources. In *Early Medieval Europe*, 2009, roč. 17, č. 3, s. 319, 327.

28 Iba tri rukopisy *Conversio* (W₃, W₄ a W₆) obsahujú predmetnú vetu. Porovnaj rukopisné stemma vypracované Fritzom Lošekom: LOŠEK 1997, s. 16.

29 *Conversio*, Cap. 10, s. 120: „Qui statim illum praesentavit domno regi nostro Hludowico, et suo iussu fide instructus baptizatus est in ecclesia sancti Martini loco Treisma nuncupato...“

Pribinu (snád' z vilhelmovského rodu), ktorá mala údajne prísť do Nitry sprevádzaná svojimi kresťanskými vernými. Novovybudovaný kostol v Nitre mal podľa úvah historikov slúžiť práve Pribinovej manželke a jej sprievodu, ako aj ďalším kresťanským cudzincom.³⁰ Celkovo bolo dodnes vyslovených niekoľko zaujímavých hypotéz, snažiacich sa ozrejmiť, prečo Adalram ako hlava bavorskej arcidiecézy podnikol cestu do vzdialenej a pohanskej Nitry, aby tam vysvätil kostol na majetku človeka, ktorý ani nebol kresťanom (pričom Pribinu nepokrstil ani pri príležitosti údajnej vysviacky) a ktorého doménu beztak nijaký súdobý prameň nespomína.³¹ Všetky predpoklady väčšinou vychádzali len z apriórneho presvedčenia o mocenskom význame Nitrianskeho kniežatstva, ako aj z názoru, že Salzburg si od konca 8. storočia nárokoval územie severne od stredného Dunaja – čiže aj „Nitriansko“, ktoré malo byť zhruba do r. 833 samostatným kniežatstvom. V literatúre sa bežne uvažuje, že v povodí Váhu a Nitry christianizačne pôsobila salzburská misia, kým na Morave misionári z Pasova.³² Faktom zostáva, že nárok na naddunajské územia je písomne doložený iba u predstaviteľov Pasovskej diecézy, kým misijné záujmy Salzburgu podľa *Conversio*, aj podľa iných prameňov³³ v prvej polovici 9. storočia nesiahali za dunajské brehy. Pravdepodobne interpolovaná veta z 11. kapitoly *Conversio* je jedinou zmienkou, ktorá kladie salzburské pôsobenie v naddunajskom priestore do prvej polovice 9. storočia, respektíve pred rok 829.³⁴

Je však celkom pravdepodobné, že veta o Nitrave mohla byť do textu vpísaná niekedy medzi 10. – 12. storočím. Až v neskoršom období je možné oprávnenejšie predpokladať záujem salzburských arcibiskupov o dokazovanie ich zásluh pri christianizácii území na ľavom brehu Dunaja. Z hľadiska cirkevnej správy bola Nitra pevnejšie etablovaná až od roku 880, keď krátkodobo získala status biskupstva.³⁵ Domnelý skutok pokresťančovať dovtedy ešte pohanské územie Nitrianska postavením kostola mohol neskorší odpisovateľ pomocou interpolácie v 11. kapitole *Conversio* zámerne pripísať Adalramovi, a to bez ohľadu na reálnu situáciu

30 WOLFRAM, Herwig. *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*. Wien, München : R. Oldenbourg Verlag, 1995, s. 311–312; STEINHÜBEL 2016, s. 127–128.

31 Súhrnný prehľad názorov na výstavbu kostola v Nitre s dôrazom na slovenskú a českú historiografiu pozri: IVANIČ, Peter. Pribinov kostol v Nitre v zrkadle historiografie. In *Konštantínove listy*, 2008, roč. 1, č. 1, s. 60–69. Pre stručnejší prehľad ďalších názorov pozri: TŘEŠTÍK 2001, s. 121–122.

32 Porovnaj: MARISNA, Richard. Začiatky cirkevnej organizácie na Slovensku (Od prelomu 8./9. až do začiatku 11. storočia). In *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 115–116; STEINHÜBEL 2016, s. 124–125.

33 Jediným pramenným svedectvom, ktoré spája pôsobenie, a teda aj misijné záujmy Salzburgu s územím naddunajského Nitrianska v prvej polovici 9. storočia je vsuvka z 11. kapitoly *Conversio* o Adalramovom svätení kostola. Avšak ani samotné *Conversio*, Cap. 8, s. 116, ani Paulínove *Dictatus patriarchae* zo synody na brehoch Dunaja (K tomu pozri: KOŽIAK, Rastislav. Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji: Príbeh svätcov-misionárov, svätá vojna alebo kultúrny šok? In KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (eds.) *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I*. Bratislava : Chronos, 2006, s. 133.) a ani neskoršie falzum hlásiace sa do roku 829 (Spuria 107. In *MMFH III*, s. 93–94.) neimplikuje nárok Salzburgu na územia severne za hranicou na Rábe a Dunaji. Bližšie pozri: HARVÁT, Matej. Mocenské postavenie Pribinovej naddunajskej d'žavy. In *Konštantínove listy* (v tlači).

34 K pôsobeniu Salzburgu na územiach severne od Dunaja pred rokom 829 porovnaj: LYSÝ 2014, s. 90–91.

35 Epistolae 90. In *MMFH III*, s. 205. Podľa Theotmarovho listu (Epistolae 109. In *MMFH III*, s. 198–199), ktorého obsah napriek tendenčnosti netreba v tejto súvislosti spochybňovať, ešte ani v roku 900 nebol celkom zreteľný nárok na Nitriansko zo strany východofranských misijných centier. Z dikcie oficiálneho listu bavorského episkopátu totiž vyplýva, že novozriadená nitrianska diecéza nebola (na rozdiel od Moravy) ešte objektom cirkevno-administratívnych záujmov Pasova, tým menej pravdepodobne samotnej salzburskej arcidiecézy. K tomu: TŘEŠTÍK 2001, s. 116.

v prvej polovici 9. storočia. Z písomných a archeologických prameňov totiž nie sú v rámci Nitrianska v období, ku ktorému sa vzťahuje predmetná veta, dostatočne doložené prejavy christianizačnej činnosti.³⁶ Správu o existencii kostola postavenom v Nitre a vysvätenom samotným prímasom bavorskej cirkevnej provincie treba posudzovať kriticky aj z toho dôvodu, že do dnešných dní neboli v okolí Nitry archeologickým výskumom presvedčivo lokalizované pozostatky sakrálnej architektúry ani identifikované prejavy christianizácie, ktoré by sa dali datovať do prvej polovice 9. storočia.³⁷ Bez spoliehania sa na často nepreukázateľné historiografické konštrukcie a pri neprijatí hodnovernosti vety o Adalramovom svätení kostola, pramene v skutočnosti nepotvrdzujú spojitost' Pribinu s Nitrou. Odkiaľ bol teda tento významný človek so svojou družinou (*cum suis*), ako aj so synom Kocelom a snád' aj s predpokladanou bavorskou manželkou vyhnaný Mojmírom?

Nitra sa javí byť ako prirodzená odpoveď. Územie medzi Váhom a Hronom nepochybne disponovalo významným postavením v rámci moravského kniežatstva. Ustanovenie nitrianskeho biskupstva v roku 880³⁸, bez ohľadu na reálnu podobu akú nová diecéza nadobudla, dokladá význam Nitrianska v mocenskej organizácii Svätoplukovho panstva. Pribinova „Nitrava“ však kvôli absencii presvedčivých archeologických dôkazov, ktoré by svedčili o výraznejších mocenských elitách na územiach medzi Váhom a Hronom v prvej polovici 9. storočia,³⁹ ako aj kvôli neudržateľnosti chronológie tzv. blatnicko-mikulčického horizontu⁴⁰ a nedostatku písomných dokladov o sformovaní osobitného kniežatstva či politického spoločenstva (*gens*) „Nitranov“ stále vzbudzuje viac otázok a pochybností než jasných záverov. Napriek tradičnému a zvyčajne neproblematizovanému výkladu o vzniku Veľkej Moravy spojením Moravy a Nitry je v skutočnosti otázne, kedy sa Nitriansko mohlo stať súčasťou moravskej domény a či je vôbec oprávnené bezvýhradne

36 Porovnaj súbor archeologických nálezov z územia dnešného Slovenska, ktoré niektorí archeológovia datujú do 9. – 10. storočia: HANULIAK, Milan – PIETA, Karol. Odras christianizácie v hnutelných prameňoch z 9. storočia vo východných častiach Veľkej Moravy. In KOUŘIL, Pavel (ed.) *Cyrlometodějská misie a Evropa. 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*. Brno : Archeologicky ustav Akademie věd České republiky, 2014, s. 136-149. Datovanie značnej časti predmetov kresťanského charakteru (napr. pektorálne kríže z rôznych sídlisk, či fragmenty oltára a ďalších predmetov z lokality Bojná) do prvej polovice 9. storočia je sporné, resp. sú tieto predmety datované až do mladšieho obdobia. Z území Nitrianska je pre archeologické lokality datované do prvých dvoch tretín 9. storočia charakteristická predovšetkým absencia sakrálnej architektúry a výraznejších prejavov kresťanského pohrebného rítu. Porovnaj najnovšie: BEDNÁR, Peter – RUTTKAY, Matej. Nitra and the Principality of Nitra after the Fall of Great Moravia. In KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Radoslav (eds.) *Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe*. Brno : The Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, 2018, s. 234-235.

37 Napriek tomu archeologické bádanie najmä na základe sekundárnych fragmentov počíta opatrne s existenciou Pribinovho kostola v Nitre. Pozri: FUSEK, Gabriel – BEDNÁR, Peter. Die (vermutete) Kirche am Burgberg von Nitra (Slowakei). In PIPPAL, Martina – DAIM, Falko (eds.) *Frühmittelalterliche Wandmalereien aus Mähren und der Slowakei. Archäologischer Kontext und herstellungstechnische Analyse*. Innsbruck : Universitätsverlag Wagner, 2008, s. 31-45; BEDNÁR – RUTTKAY 2018, s. 233-234.

38 Epistolae 90. In *MMFH III*, s. 169-170: „*Ipsum quoque presbiterum nomine Uuichinus, quem nobis direxisti, electum episcopum consecravimus sacntae ecclesiae Nitrensis...*“

39 HARVÁT, Mocenské postavenie (v tlači).

40 K tomu súhrnne: ROBAK, Zbigniew. The Origins and the Collapse of the Blatnica-Mikulčice Paradigm. In *Slovenská archeológia*, 2017, roč. 64, č. 1, s. 99-153; UNGERMAN, Šimom. Tzv. blatnicko-mikulčický horizont a jeho vliv na chronologii raného středověku. In *Archeológia supplementum 4 : Zborník SNM*, Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2011, s. 135-151. Hana Chorvátová upozorňuje na dôsledky spochybnenia koncepcie blatnicko-mikulčického horizontu, ktoré môžu ovplyvniť historické interpretácie Nitrianskeho kniežatstva v prvej pol. 9. storočia: CHORVÁTOVÁ, Hana. Následný alebo paralelný vývoj avarských a tzv. veľkomoravských pohrebísk. In CSÜTÖRTÖKY, József (ed.) *Iuxta Danubium, Spravodaj podunajského múzea v Komárne 16* Komárno : Podunajské múzeum, 2018, s. 144-150.

prijat' výklad o Mojmirovej expanzii na juhozápadne Slovensko. Územie medzi Váhom, Dunajom a Hronom patrilo v 9. storočí k oblastiam, ktoré mocensky kontrolovali moravské kniežatá, avšak domnievam sa, že nie je nevyhnutné spájať ovládnutie Nitrianska (už) s Mojmirom I. V súčasnosti totiž de facto neexistuje jediná hodnoverná pramenná zmienka, ktorá by potvrdzovala notorickú tézu, že Mojmír dobyl Nitru a Pribinu odtiaľ následne vyhnal.⁴¹ Otázku územnej príslušnosti Nitrianska na tomto mieste nemožno bližšie rekonštruovať, je ale potrebné vrátiť sa k jedinej hodnovernej vete v *Conversio* vzťahujúcej sa k Pribinovej nadunajskej dŕžave.

Zmienka o vyhnaní moravským kniežatom nehovorí nič o Pribinovom nezávislom kniežatstve, naopak, svojou formuláciou skôr naznačuje, že okolo roku 833 Mojmír nevyháňal samostatného kmeňového vládcu, ale zrejme významného veľmoža či „druhostupňové knieža“⁴² ktorý bol voči moravskému panovníkovi do istej miery mocensky závislý.⁴³ Nasvedčuje tomu nielen absencia kniežacej hodnosti Pribinu, ktorý je v *Conversio* – napriek významu, ktorý mu celkovo tento prameň pripisuje – uvedený iba ako „akýsi“ (*quidam*), ale najmä samotná forma latinského slova *exulatus*. V *Conversio* sa tak nedočítame o Mojmirovom útoku a dobývaní Nitry, ale iba o skutočnosti, že Pribina bol vyhnaný moravským kniežatom, prípadne „od Mojmíra“ (*quidam Priwina exulatus a Moimaro*). Jan Sieklický si už dávnejšie všimol, že v Pribinovom prípade prameň zachycuje bežný príklad vypovedania podriadeného človeka do exilu. Poľský bádateľ v dvoch štúdiách upozornil na skutočnosť, že *Conversio* napriek terminologickej rozkolísanosti včasnostredovekých latinských textov zachováva jednotnú dikciu a celkom určite termín *exulatus* vypovedá o vypudení nižšie postaveného veľmoža.⁴⁴ V prípade Pribinovho

41 Dušan Třeštík, Miroslav Lysý a ďalší však odkazujú na pasáž z Theotmarovho listu z roku 900. Prameň hovorí o bližšie nešpecifikovanom kmeni (*gens*), ktorý si Svätopluk vojensky podmanil a nechal pokresťančiť. Na území tohto kmeňa mal Svätopluk ustanoviť biskupstvo na čele s Vichingom. Autori zastávajú názor, že v skutočnosti išlo o pisateľov omyl, teda kontamináciu Svätopluka s Mojmirom I. TŘEŠTÍK 2001, s. 115-116, 277-278; LYSÝ 2014, s. 96-101. Pri tomto presvedčení sa však opäť vychádza z apriórneho názoru, že Nitru si podrobil práve a jedine Mojmír. Hodnovernosť svedectva o Svätoplukovom podmanení si Nitry, ktorého ozveny možno nájsť aj v mladších kronikách, bádatelia, podľa môjho názoru, neopodstatnene diskvalifikujú. Okrem toho, staršie bádanie sa tiež opieralo o pôvodné, avšak dnes už revidované datovanie zánikového horizontu drevozemných hradov na území Slovenska, ktoré stotožnilo ich zánik práve s obdobím vlády Mojmíra. Podľa dendrodát boli opevnenia hradov na území Nitrianska zničené v dôsledku požiaru, respektíve vojenského konfliktu až v samom závere 9. storočia alebo začiatkom 10. storočia. Pozri: HENNING, Joachim – RUTTKAY, Matej. Frühmittelalterliche Burgwälle an der mittleren Donau im ostmitteleuropäischen Kontext: Ein deutsch-slowakisches Forschungsprojekt. In MACHÁČEK, Jiří – UNGERMAN, Štefan (eds.) *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*. Břeclav: Verlag Dr. Rudolf Habelt, 2011, s. 259-288; HENNING, Joachim – HEUSSNER, Karl-Uwe et. al. Bojná and the dating of hillforts of the Nitra Principality. contribution of natural sciences to the archaeological research. In PIETA, Karol – ROBAK, Zbigniew (eds.) *Bojná 2, Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*. Nitra: Archeologický ústav, Slovenskej akadémie vied, 2015, s. 335-345.

42 Porovnaj: LYSÝ, Miroslav. Druhostupňové kniežatá na Morave v 9. storočí. In HURBANIČ, Martin et al. (eds.) *Byzantinoslovaca V: Zborník k životnému jubileu Tatiany Štefanovičovej*. Bratislava: Byzantologický seminár Alexandra Avenaria pri Katedre všeobecných dejín FiF UK, 2014, s. 123-127.

43 Názor o podriadenom postavení Pribinu voči Mojmirovi zastávalo už niekoľko zahraničných bádateľov, výberovo najmä: DIETRICH, Zdenko R. *Christianity in Great-Moravia*. Gronigen: Instituut voor middeleeuwsche geschiedenis, 1962, s. 67-72; VLASTO, Alexis P. *The Entry of the Slavs into Christendom*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, s. 24. SIEKLICKI 1962, s. 115-146; TŘEŠTÍK 2001, s. 110. Samostatné a nezávislé Pribinovo kniežatstvo z textu *Conversio* ešte neodvodzovali ani obrodeneckí historici 19. storočia ako Pavol Jozef Šafárik, Jonáš Záborský či František Vítazoslav Sasinek. K tomu pozri: STEINHÜBEL 2016, s. 126 pozn. 431.

44 SIEKLICKI 1962, s. 159-164; SIEKLICKI, Jan. „Priwina exulatus“. In *Pamiętjmol Słowiański*, 1967, roč. 17, s. 161-165.

poslania do exilu máme množstvo analógií z franských prameňov, ktoré používajú obdobnú formu označenia vyhnanstva ako *Conversio*.⁴⁵ Použitý termín *exulatus* teda nenaznačuje, že by išlo o vyhnanie alebo útek, ktorý mal byť vynútený v dôsledku moravského útoku na samostatné kniežatstvo.

V tejto súvislosti je veľmi dôležité, že autor *Conversio* pri popise vojenskej porážky a následnom vyhnaní Gótov, Gepidov, Rimanov či Avarov vždy použil iba sloveso *expello*, resp. *expulso*.⁴⁶ Latinské pramene franskej proveniencie neoznačovali vyhnanie podrobených protivníkov termínom pre exil (subst. *exilio*, verb. *exulo*), tak ako je to uvedené v *Conversio* v prípade vyhnania Pribinu.

Z obdobia 8. – 10. storočia poznáme asi iba jediný prípad, keď pisateľ nepoužil pre vypudenie podrobených ľudí adekvátny termín (*expello*), ale z hľadiska literárnej praxe nesprávnu formuláciu, označujúcu vyhnanie do exilu. Ján Steinhübel upozornil, že v Theotmarovom liste⁴⁷ je pre vyhnanie podmanených obyvateľov Panónie použitá formulácia pre exil (*exilio deputaverunt*), na rozdiel od zvyčajného označenia násilného vypudenia (*expellere*). Táto skutočnosť by vice versa mohla naznačovať, že aj správa o Pribinovom vyhnaní vlastne vypovedá o vojenskom podmanení.⁴⁸ Theotmarov list z roku 900 je však ojedinelým príkladom použitia termínu *exilio* v zmysle vyhánania podmaneného obyvateľstva dobyvateľmi. Dobový terminologický úzus vychádzal z jasného odlišovania medzi vypovedaním do exilu (*exilio est deportatus*) a vyhnaním od nepriateľa v dôsledku útoku (*expulsus est*).⁴⁹ Predstava, že útočiace maďarské vojská vykázali zajatých Panóncov do exilu, je zjavne formálnou dezinterpretáciou Theotmarovho listu, keďže v texte sa opisuje vyhnanie podmanených ľudí. *Priwina exulatus* však v dikcii *Conversio* ničím nedáva tušiť vypudenie porazeného nepriateľa. Z formulácie, naopak, vyplýva, že Pribina bol kvôli bližšie neznámemu dôvodu vykázany do exilu Mojmirom ako vyššou autoritou, pričom sa dá oprávnene usudzovať, že musel so svojou družinou odísť z nejakého naddunajského územia (*supra Danubium venit*), ktoré už v prvej tretine 9. storočia ovládal ako jednu zo súčasti širšej moravskej oblasti. Ak neprijmeme hodnovernosť vsuvky z 11. kapitoly,⁵⁰ potom nie je vylúčené, že Pribinova pôvodná drážava nemusela byť nutne Nitra, ale eventuálne aj oblasť Devínskej brány na sútoku Moravy a Dunaja.⁵¹

45 Mnohé príklady uvádza: STEINHÜBEL 2016, s. 131-136.

46 *Conversio*, Cap 6, s. 110: „...et amplius Huni ex sedibus suis in aquilonari parte Danubii in desertis locis habitantes, transfretantes Danubium expulerunt Romanos et Gothos atque Gepidos...Tunc vero Sclavi post Hunos inde expulsos venientes coeperunt istis partibus Danubii diversas regiones habitare. Sed nunc, qualiter Huni inde expulsus sunt et Sclavi inhabitare coeperunt...“; *Conversio*, Cap. 10, s. 120: „...coeperunt populi sive Sclavi vel Bagoarii inhabitare terram, unde illi expulsus sunt Huni, et multiplicari.“

47 Kritické vydanie s komentárom pozri: LOŠEK 1997, s. 55-87, 138-157.

48 Ján Steinhübel predpokladá, že Pribina bol Mojmirom najprv vojensky porazený, potom zajatý a následne vyhnaný. STEINHÜBEL 2016, s. 134-137.

49 SIEKLICKI 1967, s. 164.

50 Podobne argumentuje Charles Bowlus, avšak snažiac sa predovšetkým potvrdiť jednu z „alternatívnych“ lokalizácií mojmirovského kniežatstva v južnej Panónii. Pozri: BOWLUS 2009, s. 319, 327.

51 Fuldske anály spomínajú osobitú *regnum* ovládanú Svätoplukom v rámci moravského kniežatstva. *Annales Fuldenses ad a. 869, a. 870* (ďalej Ann. Fuld.). In *MGH : SS rer. Germ.* KURZE Friedericus (ed.). Hannoverae : Hahniani, 1891, s. 69, 70. Toto Svätoplukovo panstvo sa spája s Nitrou iba na základe nepriamych indícií, ako aj akceptovaním hodnovernosti vety z 11. kapitoly v *Conversio*. Najnovšie originálnu argumentáciu v tomto smere predložil: LYSÝ 2014, s. 101-107. Avšak o možnom situovaní *regnum Zuentibaldi* do oblasti Devínskej brány s centrom na Bratislavskom hrade uvažoval už Dušan Třeštík. Pozri TŘEŠTÍK 2001, s. 195.

Pribinov prípad je v porovnaní s ostatnými vyhnancami a utečencami spomínanými vo franských prameňoch unikátny práve v tom, že ide o ojedinelý doklad uplatňovania panovníckeho práva vypovedania do exilu v moravskom prostredí v 9. storočí, ktorého aplikácie sú inak známe len z odlišných regiónov a iných právnych systémov. *Conversio* pomerne podrobne uvádza oblasti, kam sa Pribina so svojou družinou a synom Kocelom (o predpokladanej bavorskej manželke sa prameň nezmieňuje) uchýlili so žiadosťou o azyl. Vďaka salzburskému spisu sme informovaní, že Pribina ako exulant najprv smeroval k východofranskému markgrófovi Ratpodovi. Následne bol na príkaz Ľudovíta II. Nemca pokrstený v Kostole svätého Martina v Traismaueri (*Treisma*), čo mu nepochybne otvorilo mnohé, pohanovi dovtedy zatvorené dvere pre politické manévrovanie.⁵² Po nezhodách s Bavormi, odchode k Bulharom, neskoršom úteku k slavónskemu kniežatú Rati mírovi a konečne, po odchode ku grófovi Salachovi, ktorý ho definitívne uzmierril s Ratpodom, sa uzatvára exulantská dráha Pribinu. Prostredníctvom jedného z najskoršie dosvedčených majetkových benefícií v strednej Európe nadobudol tento vysoko postavený slovanský vyhnanec okolo roku 840 správu nad oblasťou v dolnej Panónii.⁵³ Treba ale dodať, že v priamej závislosti na franskej moci.⁵⁴

Exules v moravskom kniežatstve

Keďže najväčší počet zachovaných prameňov vzťahujúcich sa k moravskému kniežatstvu pochádza z latinského kultúrneho okruhu, je celkom prirodzené, že dostupné správy hovoria predovšetkým o vyhnancoch a utečencoch z franského prostredia. V písomnostiach evidujeme najmä osoby exulantov (*exules*) z karo línskeho západu, čo je vo všeobecnosti symptomatické pre mocenskú pozíciu mojmírovskej domény. Na územiach moravských Slovanov hľadali útočisko a spojenectvá mnohí významní predáci, ktorí sa snažili dostať čo najďalej od dosahu právomoci východofranského kráľovského dvora, pričom v novom prostredí mohli nachádzať vhodné podmienky pre ďalšie pôsobenie. Mojmírovská Morava sa stávala z hľadiska bavorských politických elít, napriek určitej periférnej pozícii, čoraz zreteľnejšie súčasťou kresťanského sveta. Zdá sa byť reálne, že kniežatstvo Mojmírovcov franská moc chápala ako odlišnú právnu oblasť. Napriek do istej miery závislému postaveniu moravského kniežata voči východofranskému panovníkovi,⁵⁵ Ľudovít II. (843 – 876), Karloman (876 – 880), Karol III. (882 – 887), Arnulf (887 – 899) a zjavne ani Ľudovít IV. (900 – 911) počas druhej polovice 9. storočia nepovažovali Moravu za územie kam mala siahať pôsobnosť ich právneho poriadku. V prameňoch z franského okruhu síce pozorujeme existenciu určitých hierarchických nárokov ríšskeho dvora, ako aj bavorských cirkevných in-

52 *Conversio*, Cap. 10, s. 120-122.

53 *Conversio*, Cap. 10, s. 122.

54 ŠTIH 1994, s. 220-225; SZŐKE 2017, s. 181-187.

55 K otázke a limitom franskej zvrchovanosti a politických záväzkov moravských panovníkov voči východofranským kráľom pozri podrobne: LYSÝ, Miroslav. Mojmírovská Morava na hraniciach s impériom. In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 98-129; LYSÝ 2014, s. 149-224. Porovnaj: HAVLÍK, Lubomír E. Velká Morava a Franská říše. K otázce vzájemných politických vztahů. In *Historické štúdie*, 1963, roč. 8, s. 129-180.

štitúcií (Pasovské biskupstvo) voči Moravanom,⁵⁶ no naddunajský slovanský priestor reálne tvoril odlišnú právnu sféru.

Avšak pomerne ambivalentne sa uvedená skutočnosť prejavuje na príklade prvého známeho utečenca na Morave, Albgisa. Tento bližšie neznámy človek bol podľa nariadenia mohučskej synody, konanej v roku 852, poslaný do vyhnanstva (*in exilium missus*) kvôli únosu manželky istého Patrika. Cudzoložník Albgis podľa znenia prameňa uniesol ženu vydatú za iného muža do najvzdialenejšieho konca Ríše (*ad extremos fines regni*), čiže práve na územie Moravanov, za čo bol následne formálne odsúdený do vyhnanstva.⁵⁷ Vzhľadom na to, že podľa cirkevných kánonov mu bol uložený dohromady sedemročný trest, počas ktorého sa mal kajať za svoje previnenie, môžeme predpokladať, že legálne stanovenie dĺžky obdobia jeho vyhnanstva súviselo s časom stanoveného pokánia.

Pri Albgisovom úteku k Moravanom si treba uvedomiť, že previnilec hľadal a zrejme aj našiel azyl v krajinách mojmírovského panstva, pretože tu sa nachádzal „na najvzdialenejšom konci“ východofranskej ríše.⁵⁸ Tým pádom Albgis utiekol s unesenou manželkou na Moravu z čisto praktických dôvodov, keďže sa potreboval(i) dostať mimo dosahu franskej súdnej moci. Podľa rozsudku, ktorý bol vynesený na mohučskej synode však trest za únos manželky a asi aj za vraždu⁵⁹, čiže sedemročné vyhnanstvo a pokánie, mal nadobudnúť platnosť aj v moravskej oblasti. Je preto pomerne nejednoznačné určiť, nakoľko Albgisa franská právna sankcia reálne postihla. Hypoteticky však možno predpokladať, že si svoj trest „odpykával“ na Morave. Existuje však možnosť, i keď text rozsudku to explicitne neuvádza ani inak neimplikuje, že Albgis mohol byť Moravanmi neskôr po svojom úteku vydaný naspäť do Franskej ríše, a tak by počas rozhodnutia z mohučskej synody previnilec už bol v sfére domáceho práva. V tomto prípade však pravdepodobnejšie išlo o rozsudok v jeho neprítomnosti; Albgisa tak zastihol už v dobrovoľnom exile na Morave, ktorý sa následne mal stať aj jeho trestným pokáním.

Okrem Albgisovho prípadu existuje ešte jedna zmienka, ktorá dokresľuje charakter výkonu súdnej praxe v pohraničí bavorského a moravského územia. V privilegálnej listine východofranského kráľa Arnulfa z roku 888 vystavenej pre svojho ministeriála Heima, ktorý bol podriadený markgrófovi Aribovi, sa uvádza, že do východnej marky zjavne bežne prichádzali ľudia z moravského kniežatstva so zámerom rozsúdiť svoje

56 Asi najzreteľnejšie sa to prejavuje v známej formulácii autora Fuldských análov, ktorá priamo odrážala oficiálnu východofranskú dvorskú optiku tvrdením, že moravskí Slovania sa snažili odpadnúť od ríše (*defectionem molientes*), a preto následne musel kráľ Ľudovít II. Nemeč zasiahnuť a usporiadať pomery na hraniciach svojho kráľovstva (*ordinatis et iuxta libitum suum conpositis rebus*). Ann. Fuld. ad a. 846, s. 36. Bližšie pozri: LYSÝ 2014, s. 171-182; Miroslav. „*Sclavos Margenses defectionem molientes*“. Mojmírovci medzi suverenitou a závislosťou. In KISELYOVÁ, Zuzana et al. (eds.) *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore, 1. časť*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2013, s. 96-102.

57 Concilium Moguntinum §11. In *MGH: Additamenta ad Capitularia Regum Franciae orientalis* (ďalej CRF), č. 249, s. 189: „*Albgis, qui uxorem Patrichi publice auferens ad extremos fines regni duxit in rudem adhuc christianitatem gentis Maraensium et crimine adulterii ecclesiam Christi diffamavit, communi consilio decernimus, ut iussu regis in exilium missus iuxta sacrorum canonum statuta penitentiam pleniter agat, id est: III annos cum pane et aqua et leguminibus atque holeribus, excerptis precipuis festivitatis, et postea IV annos alios per singulas ebdomadas III dies similiter abstineat et III quadragesimas, nisi infirmitatis nimia hoc ilium prohibeat ita implere...*“

58 K Albgisovmu prípadu pozri: ČIBULKA, Jozef. *Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958, s. 279-281.

59 Rozsudok o Albgisovi je súčasťou článku pojednávajúcim o prečine vraždy (*De homicidio*). Concilium Moguntinum §11, č. 249, s. 189.

spory. V listine sa píše, že osoby, ktoré by prišli z ríše Moravanov (*de Marauorum regno*) kvôli dovoľávaniu sa práva, má rozsudzovať Heimo zo svojho titulu sudcu (*iudex*) alebo jeho právny zástupca (*advocatus eius*), pritom ako konečná odvolávacia inštančia je určený markgróf Aribo.⁶⁰ Aj keď správa zreteľne neuvádza Moravanov, ale len niektorých ľudí (*aliquis*) z „ríše Moravanov“, možno sa domnievať, že v poslednej tretine 9. storočia v mojmírovskom panstve pôsobil istý okruh osôb, ktorý považoval bavorský právny systém a miestnu súdnu prax, ktorá bola pravdepodobne dôslednejšie reglementovaná ako na Morave, za bežný spôsob usporadúvania právnych záležitostí. Prelínanie a akulturáciu rôznych zložiek obyvateľstva, predovšetkým však mocenských elít, môžeme čiastočne sledovať aj pri ďalších správach o vyhnancoch a exulantoch zo západných regiónov.

Päť rokov po Albgisovom úteku našiel exil u moravského kniežata Rastislava syn jedného z českých kniežat Slavitach (*Sclavitago*), ktorého vyhnaní z hradu jeho otca po útoku ríšskeho vojska. Situáciu následne využil jeho brat, ktorý sa, naopak, vrátil z exilu od srbského kniežata Čestibora.⁶¹ Pramene mlčia o následnom osude vyhnaného Slavitacha, keďže ďalšie správy o kontaktoch Moravanov s Čechmi sa objavujú až od 70. rokov 9. storočia v súvislosti s vládou Svätopluka.⁶² Avšak podľa Kristiánovej legendy, písanej zrejme na konci 10. storočia,⁶³ aj české knieža Bořivoj kvôli nechuti svojich súkmeňovcov prijať kresťanstvo a hrozbe zabitia utiekol k Svätoplukovi a Metodovi.⁶⁴ Eventualita Bořivojovho úteku k moravskému panovníkovi je založená najmä na povesti o krste českého kniežata, ktorú zaznamenal mních Kristián so značným časovým odstupom, preto je historicitu tejto udalosti ťažké vylúčiť alebo potvrdiť.⁶⁵

Fuldské anály podrobnejšie informujú o ďalšom vysoko postavenom človeku, ktorý utiekol do Rastislavových dŕžav z bavorského pohraničia a ďalej pôsobil ako vojvoda v moravskom prostredí. Korutánsky gróf Gundakar⁶⁶ si v roku 863, vďaka prebehnutiu od rebelujúceho Karlomana k jeho otcovi Ľudovítovi II. Nemcovi, vyslúžil hodnosť prefekta Východnej marky.⁶⁷ Nepoznáme presné dôvody a okolnosti, ktoré viedli správcu východofranského pohraničia k hľadaniu politického azylu na Morave. Nie je vylúčené, že jeho útek k Moravanom súvisel s vypuknutím povstania vo Východnej marke v roku 866, ktoré organizoval kráľovský syn Ľudovít III. (876 – 882) a do ktorého sa zapojil aj moravský Rastislav.⁶⁸ V dôsledku podozrenia z organizovania vzbury a spojenectva s Rastislavom bol už franský gróf Verinhar v roku 865

60 Diplomata 44. In *MMFH III*, s. 57: „*Et is forsan de Marauorum regno aliquis causa iustitiae supervenerit, si tale quidlibet est quod ipse Heimo vel advocatus eius corrigere nequiverit, iudicio eiusdem comitis potenter finiat.*“

61 Ann. Fuld. ad a. 857, s. 47.

62 Pozri: TŘEŠTÍK 1997, s. 297, 312-313; STEINHÜBEL 2012, s. 68-76.

63 Podrobne: KALHOUS, David. *Legenda Christiani and Modern Historiography*. Leiden ; Boston : Brill, 2015.

64 Christiani monachi Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmile ave eius. In *MMFH II*, s. 172.

65 Pozri TŘEŠTÍK 1997, s. 336-337.

66 K rodovému pôvodu a postaveniu Gundakara vo Východnej marke pozri: MITTERAUER, Michael. *Karolingische Markgrafen im Südosten*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1963, s. 175-178.

67 Ann. Fuld. ad a. 863, s. 56-57.

68 Ann. Fuld. ad. a. 866, s. 64-65; Annales Bertiniani ad. a. 866, In *MMFH I : Annales et chronicae, Třetí revidované a rozšířené vydání*. BARTONKOVÁ et al. (eds.). Koniasch Latin Press : Praha, 2019, s. 55-56.

obžalovaný pred kráľom a následne zbavený svojej funkcie.⁶⁹ Niekedy v tomto období boli zosadení zo svojich grófskych postov aj Uton a Berengar.⁷⁰ Možno sa preto domnievať, že Gundakar ako prefekt Východnej marky, ktorá bola jedným z ohnísk celého povstania, nezostal pri revolte proti franskej moci verný kráľovi, ale zrejme patril k mocenskej klike bavorských a korutánskych elít, ktoré hľadali spojenectvo u moravských kniežat. Ak sa Gundakar skutočne spojil s Rastislavom už počas povstania v roku 866, je prirodzené, že sa po jeho rýchlom potlačení⁷¹ uchýlil k Moravanom ako renegát. V turbulentnom roku 869 sa už definitívne zdržiaval severne od Dunaja a so zbraňou v ruke na čele moravských oddielov hájil mojmírovské záujmy proti svojmu niekdajšiemu seniorovi Karlomanovi, ktorého v minulosti zradil kvôli dohode s jeho otcom Ľudovítom II. Nemcom. Omilostený Karloman však po rokoch získal príležitosť vykonať pomstu na svojom bývalom vazalovi, neváhajúcim „*mnohými krivými prisahami a lstivými úskokmi stať sa mnohokrát nevní kráľovi Ľudovítovi a jeho synom*“.⁷² Gundakar v boji s Karlomanovými vojskami padol a obširny spôsob, akým franský analista vykresľuje jeho zabitie dáva jasne tušiť, že odpadlíctvo vysokého franského hodnostára, ktorý „*opustiac vlastného pána, pridal sa na stranu Rastislavovu*“ vnímali ríšsky predstavitelia so značným zadosťučinením.⁷³ Farbistý opis posledných chvíľ vzbúreného grófa, prehovárajúceho k moravskému vojsku a vyzývajúceho sv. Eme ráma, ktorý ho kvôli vierolomnosti oslabí v boji a vydá napospas franským mečom, ako aj zmienka o ďakovných oslavách Boha a sviatočnom vyzváňaní Regensburských zvonov na pokyn Ľudovíta Nemca, výrečne ilustruje postoj, aký prechovávali reprezentanti východofranského kráľovského dvora voči osobám, ktoré sa rozhodli postaviť na odpor najvyššej autorite, či dokonca prebehnúť k inému vládcovi.

Vilhelmovci a Mojmírovci vo vyhnanstve

Začiatok sedemdesiatych rokov 9. storočia sa v krajinách moravsko-bavorského pohraničia niesol v znamení zásadných mocenských poryvov. Zajatie a zosadenie Rastislava a väznenie jeho synovca Svätopluka v roku 870 viedlo ku krátkodobému pripojeniu mojmírovej državy k územiám Východnej marky. Moravské územia boli z poverenia Ľudovíta II. Nemca zverené do správy markgrófom Viliamovi a Engelšalkovi.⁷⁴ V dôsledku Svätoplukovho úspešného návratu na Moravu, a po jeho bezprostrednom znovunadobudnutí kniežacej vlády nad Moravanmi, prišli vo

69 Ann. Fuld. ad a. 865, s. 63.

70 Ann. Fuld. ad a. 866, s. 64-65: „*Werinharium quoque, Utonem et Berengarium comites a patre suo [Ľudovítom Nemcom] depositos.*“

71 Annales Bertiniani ad a. 866, s. 56: „*Quam praecedens, in brevi rebellantes sine conflictu domat et hostem nondum pene promotum domi residere mandavit.*“

72 Ann. Fuld. ad a. 869, s. 68.

73 Ann. Fuld. ad a. 869, s. 68: „*Gundakar vassallus Carlmanni, qui multis periuriis et dolosis machinationibus Hludowico regi eiusque filiis saepenumero extitit infidelis et proprium dominum [de]relinquens ad Rastizen defecerat, contra patriam [more Catilino] dimicare volens occisus est. Hic Carlmanni ducibus ad locum certaminis propinquantibus dixisse fertur ad eos, quibus a Rastizo erat praelatus: ‚Pugnate fortiter vestram patriam tuentes; ego enim in hoc certamine vobis proficiuus non ero, quoniam sanctus Emmerammus ceterique sancti, in quorum reliquiis Hludowico regi filisque illius fidem me servaturum [esse] iuravi, [meum clipeum et hastam tenentes] mea brachia iusum premunt et me undique constrictum quasi loris ligatum retinent, ita et nec manum quidem ad os mittere praevaleram.‘ Dum haec infelix loqueretur, nostris supervenientibus occubuit, Domino illi infidelitatis suae condignam mercedem retribuente. Quod cum regi relatum fuisset, omnes in commune Deum laudare signis etiam nunciarum in Reganesburg aecclesiarum concrepantibus pro interitu hostis extincti praecepit.*“

74 K tomu pozri: TŘEŠTÍK 2001, s. 194-200.

vojenských zrážkach o život obaja východofranskí správcovia z vilhelmovského rodu.⁷⁵ Príslušníci tohto rodového klanu nadobudli významné mocenské postavenie v bavorských krajinách ešte niekedy v prvej tretine 9. storočia.⁷⁶ Po smrti Viliama a Engelšalka nezískali dedičnú správu nad Východnou markou ich synovia, ani iní Vilhelmovci, ale kráľ Ľudovít II. Nemec dosadil v roku 871 ako markgrófa Ariba.⁷⁷ Nový správca pohraničia bol po čase konfrontovaný s dedičnými nárokmi mladých Vilhelmovcov. Nespokojní uchádzači vyzvali kráľom dosadeného markgrófa, aby im prenechal svoju pozíciu a územie spravované ich otcami, pretože inak ho násilne zosadia. Aribo v snahe nájsť mocenskú zábezpeku proti neodbytným ašpirantom na markgrófsku funkciu sa obrátil so žiadosťou o pomoc na moravského knieža. Svätopluk a Aribo uzavreli dohodu o politickej podpore, pričom podmienky si do značnej miery akiste diktoval práve moravský knieža, keďže na Moravu bol poslaný ako rukojemník samotný markgrófov syn Isanrik.⁷⁸ Synovia Viliama a Engelšalka nakoniec naplnili svoje hrozby a niekedy v roku 882 vyhnaní Ariba z Východnej marky.⁷⁹ Týmto násilným činom začal vyše desaťročie vlečúci sa konflikt, ktorého počiatková fáza medzi rokmi 882 – 884 je v historiografii označovaná ako Vilhelmovská vojna (Wilhelminer War). Ohnisko bojových stretov ležalo práve v moravsko-bavorskom pohraničí a na pomedzí Blatnohradu, ktorý po Kocelovej smrti mocensky ovládal korutánsky vojvoda a neskorší východofranský kráľ Arnulf. Počas dlhotrvajúcich bojov medzi odbojnými Vilhelmovcami a straníkmi Ariba a moravského kniežaťa Svätopluka sa nešetrilo vraždami a úkladmi. Až okolo roku 893 skončila séria prenasledovaní, útekov a krvných pômst, pričom vilhelmovský klan zostal na konci bojov značne zdecimovaný a zostávajúci preživší sa museli uchýliť do politického exilu,⁸⁰ pritom aspoň časť bývalých pokrvných nepriateľov nakoniec našla dočasný azyl práve na Morave.

Ostáva otázne, kam sa na istý čas uchýlil markgróf Aribo po tom, ako ho v roku 882 Vilhelmovci pozbavili úradu a vypudili z Bavorska. Franský analista uvádza jedine okolnosť, že kráľom ustanovený správca pohraničia bol nečestne vyhnaný (*inhonorfice expellebant*), no nezmieňuje sa o mieste, kam Aribo utiekol. Je možné, že krátkodobý azyl našiel buď u svojho seniora, východofranského kráľa Karola III. Tučného, alebo, čo je oveľa reálnejšie, práve na území moravského kniežaťa, s ktorým uzavrel spojenectvo a na ktorého panstve sa zdržiaval ako rukojemník jeho syn Isanrik. Z Fuldských análov sa síce dá dozvedieť, že kráľ Karol III. „čoskoro vrátil spomenuté

75 Ann. Fuld. ad. a. 871, s. 73-74; Annales Bertiniani ad. a. 871. In *MMFH I*, s. 59-60.

76 ZEHETMAYER, Roman. Rakouské Podunají kolem roku 900. In MACHÁČEK, Jiří – WIHODA, Martin (eds.) *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi* (ďalej *Pád Velké Moravy*). Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 79-80. K pôvodu a postaveniu Vilhelmovcov pozri: MITTERAUER 1963, s. 172-188.

77 Annal. Fuld. ad. a. 884, s. 110: „...non vero esset honor illorum filiis redditus, Arbo in comitatum domno rege concedente succesit.“

78 Annal. Fuld. ad. a. 884, s. 110-111: „Quod praedictorum virorum pueruli illorumque propinqui in contrarium accipientes vel vertentes dixerunt alterutrum fieri, vel Arbonem comitem, si non recederet de comitatu parentum suorum, vel se ipsos ante faciem gladii morituros. Hoc experimento Arbo concussus amiciciam iniit cum Zuentibaldo duce Maravorum gentis firmataque inter illos foedera filium suum obsidem fieri non tardavit.“

79 Annal. Fuld. ad. a. 884, s. 111: „...comitem a rege constitutum inhonorfice expellebant comitatumque illis in usum usurpaverunt.“

80 BOWLUS, Charles. Wilhelminer und die Mährer. In *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*, 1973, roč. 36, s. 761-775; MACLEAN, Simon. *Kingship and politics in the late Ninth Century. Charles the Fat and the end of the Carolingian Empire*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003, s. 136-143; ZEHETMAYER 2016, s. 80.

*grófstvo Aribovi*⁸¹ no text neobsahuje detaily o mieste, kde tento oponent Vilhelmovcov reálne našiel útočisko po vypudení z funkcie *comes terminalis*. V tejto súvislosti je veľmi pravdepodobné, že Aribo bol po Gundakarovi už druhý markgróf, ktorý z politických dôvodov hľadal azyl na Morave.⁸² Nasvedčovala by tomu skutočnosť, že bezprostredne na to, ako Vilhelmovci vyhnaní Ariba, Svätopluk s ním potvrdil dohodnuté priateľstvo a prísahu (*amicitie et iuramenti, quae cum Arbone iniit pepigitque*) a rázne zaútočil proti vilhelmovským pozíciám v rakúskom Podunajske.⁸³ S istou dávkou špekulácie preto možno vysloviť domnienku, že samotný Aribo po svojom vyhnaní v roku 882 na krátky čas pôsobil v moravskej oblasti, odkiaľ smeroval hlavný útok proti znepriateleným Vilhelmovcom. Žiaden prameň však takýto predpoklad priamo nepotvrzuje.

Mocenská situácia, ktorá sa vyprofilovala na konci Vilhelmovskej vojny, mala značne odlišný ráz oproti rozloženiu síl spreď dvoch rokov. Aribo si bezpečne udržal funkciu markgrófa aj po roku 887, keď zasadol na východofranský kráľovský stolec jeden z jeho hlavných oponentov z predošlých bojov – korutánsky vojvoda Arnulf. Nový kráľ vzišiel z radov bavorskej aristokracie, pričom Vilhelmovci sa ešte v začiatkoch konfliktu zverili do jeho služieb.⁸⁴ Skončenie neutíchajúcich bojov musel podnieť až cisár Karol III., keď sa v roku 884 počas stretnutia na hore Comiano pokúsil zmieriť obe znepriatelené strany. Podľa bavorských analistov boli za hlavných vinníkov rozbrojov považovaní práve Vilhelmovci,⁸⁵ no Karol III. zrejme presvedčil Svätopluka, aby pristal na mier, ako aj na určité odškodnenie svojich súperov.⁸⁶ Pramene nás informujú, že v časoch skončenia bojov už niektorí zo starých Svätoplukových nepriateľov z vilhelmovského klanu pobývali v novom exile na Morave. Moravia tak medzi seba, podobne ako po iné roky, prijali exulantov z radov východofranských provinčných elít. V roku 893 vilhelmovec Engelšalk II. dokonca uniesol Arnulfovú ne manželenskú dcéru a utiekol s ňou práve na Moravu. Samotná závažnosť protiprávneho skutku nebránila v neskoršom uzmiernení tohto „muža mladíckej odvahy“ (*iuvenili audatia vir*) s kráľom Arnulfom. Navyše z poverenia panovníka, proti ktorému sa iba nedávno previnil, následne získal vytúžený titul markgrófa východného pohraničia.⁸⁷ Engelšalkova kariéra v ríšskej správe však nemala dlhé trvanie. Kvôli rozporom s bavorskou aristokraciou sa dostal do nemilosti významného okruhu ľudí a po predvolaní do Regensburgu bol bez vedomia kráľa Arnulfa oslepený. Následne popravili aj jeho príbuzného Viliama, pričom dôvodom hrdelného trestu mali byť kontakty s moravským kniežaťom Svätoplukom.⁸⁸

Vilhelmovský exil na Morave neskončil šťastne. V dôsledku prenasledovania ostatných rodových príslušníkov bol na Morave zabitý ďalší vyhnanec, Viliamov brat Ru-

81 Ann. Fuld. ad. a. 884, s. 111: „*Qui mox, prout antea tenuit, Arboni praedictum comitatum reddidit...*“

82 Rovnako uvažoval: ZAVADIL, Ondřej. Dopis markrabího Ariba kráľi Arnulfovi. In *Mediaevalia Historica Bohemica*, roč. 11, č. 1, 2007, s. 13.

83 Ann. Fuld. ad. a. 884, s. 111.

84 Ann. Fuld. ad. a. 884, s. 112: „*recesserunt statueruntque fieri homines Arnolfi.*“

85 MACLEAN 2003, s. 138-139.

86 WIHODA, Martin. Druhý život mojmírovských knížat. In *Pád Velké Moravy*, s. 153.

87 Ann. Fuld, ad. a. 893, s. 122.

88 Ann. Fuld, ad. a. 893, s. 122.

odpert. Podľa fuldského analistu údajne na pokyn samotného Svätopluka.⁸⁹ Nielen Ruodpert, ale aj jeho družina a mnohí neznámi, alebo pre franského autora menej významní exulanti (*cum allis quam plurimis*) našli v krajinách moravských Slovanov svoju smrť. A to aj napriek tomu, že im tu bolo poskytnuté útočisko. Ťažko povedať, do akej miery sa podarilo týmto ľuďom z vonkajšieho bavorského, respektíve korutánskeho prostredia integrovať do cudzej spoločnosti. Vyhnanci a utečenci však prúdili oboma smermi aj po Svätoplukovej smrti v roku 894. Krátko predtým, ako prepukol mocenský zápas medzi Mojmirom II. a Svätoplukom II., synmi zosnulého moravského kniežata, Moravia žiadali kráľa Arnulfa „v záujme zachovania mieru“, aby neprijímal vyhnanco, ktorí sa k nemu uchýľovali na úteku z mojmírovských dŕžav.⁹⁰ Kto boli spomenutí vyhnanci či utečenci, nie je celkom jasné. V minulosti sa uvažovalo o „frankofilských straníkoch“ Svätopluka II., prípadne sa verilo, že správa sa môže skôr vzťahovať na české kniežatá, ktoré dva roky predtým pretrhli politické zväzky s mojmírovským kniežatstvom.⁹¹ Je však možné predpokladať, že posolstvo Moravanov z roku 897 sa týkalo hierarchicky vyššie postavených osôb z bavorského pohraničia, ktoré podobne ako po minulé roky hľadali prechodný či trvalý azyl v moravských krajinách.

Poodhalenie konkrétnych dôvodov „emigrácie“ týchto *exules* nie je na základe dostupnej pramennej bázy vôbec jednoduché. Napriek tomu ostáva zrejmé, že mojmírovská Morava bola vítaným útočiskom predovšetkým pre vypudené bavorské elity. Jeden z týchto vyhnanco sa ešte aj začiatkom 10. storočia posledný raz vynára z kronikárskych správ. Švábska svetová kronika doplnená o zápisy Hermanna z Reichenau z 11. storočia, vychádzajúca zo správy fuldského analistu, poslednýkrát uvádza meno vyhnanca, ktorý istý čas pôsobil ako exulant na Morave.⁹² Išlo pritom opäť o vysoko postaveného príslušníka východofranskej pohraničnej aristokracie. Bavorský gróf (*Noricus comes*) Isanrik sa za panovania Mojmíra II. dostal do exilu na Moravu, pričom sa po skončení ďalšieho z radu bavorsko-moravských konfliktov následne zmieril s kráľom Ľudovítom IV.⁹³ Isanrik vystupoval na konci 9. storočia proti autorite cisára a kráľa Arnulfa, ním podnecovanou revoltou sa zaoberajú aj Fuldské anály, ktoré tiež uvádzajú okolnosti jeho úteku k Moravanom.⁹⁴ Či už išlo o vyhnanie z politických alebo trestno-právnych dôvodov, alebo jednoducho o pragmatické úteky do bezpečného prostredia v slovanskom pohraničí na periférii franského vplyvu, územia Moravanov boli pomerne bežným útočiskom mocenských elít z východofranskej ríše.

Záverom treba spomenúť, že aj niektorí z Mojmírovcov, podobne ako príslušníci mnohých iných rodov včasného stredoveku, museli zrejme v určitom momente odísť do vyhnanstva. Ak zohľadníme, že Svätopluka II. v roku 899 spoločne s jeho ľuďmi

89 Ann. Fuld., ad. a. 893, s. 122: „*Frater quoque eius cum Maravanis exul delatiscens insidioso consilio ducis cum aliis quam plurimis interfectus est.*“

90 Ann. Fuld., ad. a. 897, s. 130: „...*advenientibus ibidem ad eum Maravorum missis, qui pro pace constituenda, ne exules eorum profugi reciperentur, ab imperatore flagitant.*“

91 Pozri komentár Lubomíra Havlíka: In *MMFH I: Annales et chronicae*. BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. (eds.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 123 poznámka 3.

92 Ann. Fuld. ad. a. 901 (Herimanni Augiensis Chronicon). In *MMFH I*, s. 111.

93 Ann. Fuld. ad. a. 901 (Herimanni Augiensis Chronicon), s. 111: „*Eodem anno Moymarius dux Marahensis et Isanricus Noricus comes, qui ad ipsum transfugerat, cum Ludovico rege pacificati sunt.*“

94 Ann. Fuld. ad. a. 899, s. 133.

(*suum populum*) oslobodila bavorská výprava zo zajatia, kam ho uvrhol brat Mojmir II., a Bavori ho následne aj odviedli do končín ich vlasti (*in fines patriae sue abduxerunt*),⁹⁵ je potom celkom reálne uvažovať o mojmirovskom exile. Akýsi Svätopluk zo vznešeného rodu koncom augusta roku 898 nadobudol darom od cisára Arnulfa sídelné majetky v Korutánsku,⁹⁶ pritom prvá donačná listina bola spísaná iba pol roka predtým, než došlo k oslobodeniu Svätopluka II. z moravského zajatia. Napriek odlišným názorom na pôvod Svätopluka z listín cisára Arnulfa⁹⁷ je viac než len pravdepodobné, že jeho urodzený pôvod (*vir progenie bonae nobilitatis exortus*) svedčí o príslušnosti k mojmirovskému rodu. Vzhľadom na politické okolnosti a fuldským analistom zaznamenaný rok odchodu Svätopluka II. do bavorských krajín (899) asi nemožno bezpečne potvrdiť, že išlo o jedného zo synov najmocnejšieho moravského panovníka. Avšak možnosť, že urodzený muž obdarovaný v lete 898 Arnulfom skutočne bol identický so Svätoplukom II. tiež nie je neprípustná.⁹⁸ Altaišské pokračovanie Fuldských análov totiž uvádza k roku 898 bavorskú výpravu vedenú najvyššími predstaviteľmi Východnej marky – grófmi Liutpoldom a Aribom – ktorá prišla pomôcť zrejme na osobnú žiadosť(!) jednej zo súperiach strán.⁹⁹ Existuje preto možnosť, že brat Mojmir II. a syn Svätopluka I. už v roku 898 podnikol cestu do Východnej marky kvôli snahe nájsť spojencov.¹⁰⁰ Nie je vylúčené, že mladší syn kniežata Svätopluka, teda muž (či skôr ešte mladík) z význačného rodu, mohol byť už počas prebiehajúceho bratského sporu obdarovaný cisárom Arnulfom menšími majetkami v Korutánsku. V každom prípade, Svätopluk, ktorý od konca 9. storočia vystupuje vo viacerých listinách ako svedok a vazal Liutpolda, môže byť pokojne stotožnený s viac alebo menej významným Mojmirovcom, ktorý v dôsledku nástupníckych sporov ušiel za Dunaj a bezprostredne nato začal pôsobiť v radoch korutánskych elít.¹⁰¹

Navyše je asi zjavne omylom domnievať sa, že zánik „Veľkej“ Moravy, ktorého príčiny historiografia najčastejšie hľadá v dobyvačnom úsilí maďarských kmeňov,¹⁰² bol aj faktickým zánikom panovníckeho rodu. Mužskí príslušníci mojmirovského vládnuceho klanu v skutočnosti dovedna nevykrvácali pri obrane svojej krajiny, ale prinajmenšom časť rodovej línie našla nové pole pôsobnosti v rakúskom Podunajsku. Moderné bádanie opatrne predpokladá, že Mojmirovci mohli byť v dôsledku politických otrasov na

95 Ann. Fuld. ad. a. 899, s. 133.

96 Diplomata 51. In *MMFH III*, s. 64-65.

97 Pozri komentár Lubomíra Havlíka: Diplomata 51. In *MMFH III*, s. 64, poznámka 312; K tomuto záhadnému Svätoplukovi, ktorý pôsobil ako vazal salzburského grófa Liutpolda pozri najnovšie: WIHODA 2016, s. 155-157. Porovnaj MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Morava na úsvitě dějin*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 2011, s. 593-596.

98 K tomu pozri komentár Davida Kalhousa a Zdeňka Měřínskeho: In *MMFH I* (2019), s. 107, poznámka 629.

99 Ann. Fuld. ad. a. 898, s. 131-132: „*Tunc vero rex imperator ista sciens marchiones suos, Liutbaldum scilicet et Arbonem comitem, una cum ceteris fidelibus suis parti, quae ad se spem ac confugium habuit, auxilium ad eorum liberationem protectionemque Bawarios suos primates transmisit.*“

100 Túto možnosť opatrne pripúšťal Lubomír Havlík. Pozri jeho komentár: In *MMFH I* (1966), s. 125, poznámka 5.

101 WIHODA 2016, s. 155.

102 K novším interpretačným modelom a názorom na príčiny pádu Veľkej Moravy pozri podnetne: MACHÁČEK – WIHODA 2016. Porovnaj: ŠTEFAN, Ivo. Great Moravia, Statehood and Archaeology. The ‘Decline and Fall’ of One Early Medieval Polity. In MACHÁČEK, Jiří – UNGERMAN, Štefan (eds.) *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*. Bonn : Habelt Verlag, 2011, s. 333-354. So zreteľom na východnú časť moravského kniežatstva pozri najnovšie: KÖNIG, T. Nitrianski Slovania a zánik Veľkej Moravy. In CHUDZIŇSKA, Barbara – WOJENKA, Michał – WOŁOSZYN, Marcin (eds.) *Od Bachórze do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*. Kraków ; Rzeszów : Uniwersytet Jagielloński ; Uniwersytet Rzeszowski, 2016, s. 181-187.

začiatku nového veku vyhnaní, prípadne nútení odísť z krajín, nad ktorými kedysi držali moc.¹⁰³

Svedčia o tom predovšetkým početné pramenné správy, ktoré na začiatku 10. storočia v Bavorsku zmieňujú osoby s dedičnými menami Mojmirovcov ako významných svedkov právnych pokonaní. Medzi rokmi 924 a 935 sa v salzburskom prostredí objavujú v katalógu arcibiskupa Odalberta *comes* Mojmír a *nobilis vir* Svätopluk.¹⁰⁴ Martin Wihoda presvedčivo predostrel, že obaja spomenutí aktéri mohli byť viac či menej vzdialení príbuzní, pochádzajúci z rovnakých rodových štruktúr, ktorých príslušníci ešte pred niekoľkými rokmi koncentrovali vo svojich rukách moc na Morave. Dokonca je možné, že prinajmenšom jeden z mojmirovských predákov sa v prvej polovici 10. storočia pokúsil o návrat z bavorského exilu do oblasti starého sídla v Pohansku pri Břeclavi.¹⁰⁵ V súvislosti so zánikom mojmirovskej moci asi tiež nemožno pustiť zo zreteľa možnosť, že vládnucci rod mohol na začiatku 10. storočia z rozličných príčin stratiť v očiach Moravanov panovnícku legitimitu. Následkom oslabenia mocenskej pozície by tak došlo k „vypovedaniu charizmatickej zmluvy“ medzi dovtedy sakralizovaným a privilegovaným pokolením potomkov Mojmíra (či iného mýtizovaného predka reprezentujúceho dedičnú moc) a spoločenstvom Moravanov.¹⁰⁶ Tristný zánik Veľkej Moravy, nad ktorým lamentovali niektorí autori 10. storočia, by tak do výraznej miery znamenal práve pád Moravy mojmirovskej. Azda ďalšie bádanie dokáže bližšie ozrejmiť okolnosti a dôvody stojace za skutočnosťou, že niektorí držitelia rodových mien panovníkov kedysi mocnej Moravy našli dočasné pôsobenie v oblastiach bavorského pohraničia.

103 HAVLÍK, Lubomir E. *Morava v 9. a 10. století. K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Praha : Academia, 1978, s. 94-102; WIHODA 2016, s. 151-160.

104 K rodovým menám Mojmirovcovm zmieňovaných v *Codex Odalberti* a k okolnostiam mojmirovského exilu: WIHODA 2016, s. 153-160.

105 WIHODA 2016, s. 156-160.

106 Pozri: WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí. 906 – 1197*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 91-93.

Cituj:

HARVÁT, Matej. Úteky, vyhnanci a renegáti na moravsko-bavorskom pohraničí v 9. storočí. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 40-58. ISSN 1337-6861. DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.3>

Mgr. Matej Harvát
Oddelenie stredovekých dejín
Historický ústav SAV
P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99
Bratislava
Slovenská republika
matej.harvat@savba.sk

Panovníci, biskupi, veľmoži a ľud. Zhromaždenia v historickom porovnaní mojmírovskej Moravy a arpádovského Uhorska*

Miroslav Lysý

Abstract

LYSÝ, Miroslav: Rulers, Bishops, Magnates and the People. Assemblies in a Historical Comparison of Mojmir's Moravia and Arpad's Kingdom of Hungary.

The article examines the beginnings of people's assemblies in the territory of present-day Slovakia. It consists of two parts. While the first one is concerned with the period of the Mojmirid dynasty (the 9th century), the second one deals with the period of the Arpadian dynasty until the 12th century. For both periods, it is typical that assemblies were termed variously, for example as "all the Moravians", congregatio, consilium, etc. They were mostly juridical bodies for solving conflicts between individuals, but they also functioned as electoral or consultative bodies. In the Mojmirid period, assemblies used to gather mostly once a month (in connection to the central fairs of the Moravians), while their periodicity was lower in the Arpadian times.

Keywords: assembly, Moravians, Hungarians, judiciary, legislature, election of a monarch

DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.4>

Dejiny jednotlivých krajín sa zvyknú časovo členiť na obdobia vlád jednotlivých panovníkov a dlhšie obdobia sa vymedzujú podľa jednotlivých dynastií. Historici preto hovoria o období Mojmírovcov, Přemyslovcov, Piastovcov, Arpádovcov či Anjouovcov. Dejiny roztriedené podľa vlád jednotlivých panovníkov zvyčajne zdôrazňujú ich veľký význam a osobnostné kvality. Stredoveký dejinný naratív tak veľmi často býval rozprávaním o zásluhách panovníka, jeho vlastnostiach či reformách, ktoré sa uskutočnili počas jeho vlády. Oblúbeným pohľadom je taktiež analýza uplatňovania moci alebo vlastníckych pomerov. To všetko nás tak alebo onak vedie k hlavnej otázke, v akom vzťahu bol panovník k ľuďom, v ktorých mene spravoval krajinu.

Mojmírovská Morava

V tzv. veľkomoravskom dejinnom naratíve dominujú dva vzájomne sa prelínajúce príbehy, a to rozprávanie o príslušníkoch mojmírovského rodu (a najmä ich vzťahov s Východofranskou ríšou či Rímom) a cyrilo-metodská misia. Listín a listov je veľmi málo a aj tie, ktoré máme k dispozícii, boli iba doplnkom naračných prameňov a navyše pochádzajú zo zahraničia.

* Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0006/18 *Imago episcopi* – moc biskupa a jej prezentácia v stredoveku.

Podoba a výpovedná hodnota prameňov, ktoré majú historici k dispozícii, sú do veľkej miery ovplyvnené zámermi autorov písomných prameňov. Pre autorov hagiografických diel (napr. životy Konštantína a Metoda alebo životov sv. Štefana kráľa) je v prvom rade dôležitá oslava svätca, jeho skutkov a smrti. Pre autorov Fuldských letopisov je to opis politických udalostí, ktoré sa týkajú Východofranskej ríše. K týmto záznamom neodmysliteľne patria aj vzťahy so Slovanmi, ktorí sídlili východne od ich ríše. K nim patrili aj Moravia, ktorých voči ríši navonok reprezentoval ich panovník. V prameňoch označovaní Moravia boli pre východofranského autora len anonymnou masou. Preto bolo užitočné, aby týchto „moravských Slovanov“ konkretizoval práve ich knieža. Ak aj bol knieža Moravanov v literárnych pamiatkach ich personifikáciou, v politickej praxi nebol jediným, kto rozhodoval o dôležitých otázkach celého spoločenstva. Okrem neho sa totiž na vláde podieľali aj ďalšie kniežatá, ktorých tituly sa v slovansky písaných pamiatkach neodlišovali od panovníkov. Boli jednoducho tiež kniežatá a niektorí z nich si našli svoje miesto aj v písomných prameňoch.¹

Vláde panovníka Moravanov spolu s druhostupňovými kniežatami sa už venovalo viaceru autorov.² Predmetom ich záujmu však neboli len kniežacie elity moravskej spoločnosti, pretože pri prijímaní dôležitých rozhodnutí hrali významnú úlohu aj „Moravia“.³ Je preto možné sformulovať výskumnú otázku: Boli títo „Moravia“ inštitúciou tak ako panovník, resp. druhostupňové kniežatá?

Hoci je v súčasnej historiografii trend nepreceňovať význam spoločného slovan-ského dedičstva, stále môžeme poukázať na to, že z viacerých starších prameňov vyplýva, že zhromaždenia mohli byť bežnou súčasťou rozhodovania u Slovanov. Jedným z takýchto prameňov je mnohokrát citovaná pasáž od byzantského autora Prokopia, podľa ktorého Anti a Sklavíni, ktorí vraj žili v demokracii, rozhodovali „o všetkom“ spoločne.⁴ Rozhodovanie väčšej skupiny ľudí naznačuje aj kronika tzv. Fredegara, podľa ktorej si mali Vinidi (Slovania) spoločne zvoliť Sama za kráľa.⁵ Hoci je u franského kronikára samotná voľba len naznačená a tento autor prí-

1 Žitije Mefodija, c. 14. In *Magnae Moraviae Fontes Historici* (ďalej MMFH) II: *Textus biographici, hagiographici, liturgici*. In BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. (eds.). Brno: Universita J. E. Purkyně, 1967, s. 98; *Законъ судный людѣмъ*, Cap. 17. In *MMFH IV: Leges, textus iuridici*. BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. (eds.). Praha: KLP, 2013, s. 166; *Annales Fuldenses ad a. 864, 884, 901* (ďalej Ann. Fuld.). In *Monumenta Germaniae historica* (ďalej MGH): *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi* 7. KURZE Fridericus (ed.). Hannoverae: Hahniani, s. 62, 113, 135; *MMFH III: Diplomata, epistolae, textus historici varii*. BARTOŇKOVÁ, Dagmar (ed.). Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1969, Epistolae 90, 101, s. 201, 218.

2 HAVLÍK, Lubomír E. *Slovanské státní útvary raného středověku. Politické postavení, společenská a vládní organizace státních útvarů ve východní, střední a jihovýchodní Evropě od 8. do 11. století*. Praha: Academia, 1987, s. 75; HAVLÍK, Lubomír. *Morava v 9. a 10. století. K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Praha: Academia, 1978, s. 65; TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530 – 935)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 288; STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. 2. prepracované vydanie. Bratislava: Rak, 2016, s. 230-231; LYSÝ, Miroslav. *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnóm stredoveku*. Bratislava: Atticum, 2014, s. 127-129; LYSÝ, Miroslav. *Druhostupňové kniežatá na Morave v 9. storočí*. In *Byzantinoslovaca*, 2014, roč. 5, s. 123-127.

3 HAVLÍK 1978, s. 67; TŘEŠTÍK 1997, s. 288-289; STEINHÜBEL 2016, s. 230-232.

4 PROCOPIOS III 14. *De bello Gothico*. In *Procopii Caesariensis Opera omnia II*. HAURY, Jakob – WIRTH, Gerhard (eds.). Leipzig: Teubner, 1963, s. 357.

5 CHRONICARUM quae dicuntur Fredegarii scholastici, Lib. IV, Cap. 48. *Fredegarii et aliorum Chronica: Vitae sanctorum*. In *MGH: Scriptores rerum Merovingicarum* 2. KURSCH, Bruno (ed.). Hannoverae: Hahniani, 1888, s. 145.

liš nepoznal spoločenské zvyklosti Slovanov za hranicami Franskej ríše, môžeme tento údaj brať ako dôveryhodný. Išlo by o zaužívaný spôsob, keď sa po voľbe na zhromaždení mohol aj cudzinec Samo dostať k vláde u Slovanov.

Uvedené dva prípady nedávajú príliš veľa možností na zamyslenie o fungovaní zhromaždení u Slovanov. Štruktúra kmeňových spoločenských Slovanov sa dá totiž analyzovať až z neskorších prameňov. Bolo to však obdobie, keď dochádzalo k ich výrazným premenám. Neskôr sa však zhromaždenia zvolávali aj v 9. storočí, kedy boli tiež prirodzenou súčasťou politického života Slovanov.

Slovanský termín *veče*, ktorý sa často používa najmä (ale nielen) v poľskej literatúre,⁶ zrejme nie je možné zovšeobecniť.⁷ Prijateľnejším označením by mohol byť výraz *СЪБЪР*, ktorý sa pokúsil presadiť Lubomír Havlík.⁸ Pravdepodobnejšie je, že názov tejto inštitúcie – pokiaľ aj nejaký bol – nebol vo včasnom stredoveku ustálený.

Otázne je, do akej miery boli slovanské zhromaždenia reprezentatívne, akým spôsobom a ako často sa zvolávali. V prameňoch sa pri zhromaždeniach Moravanov nápadne zdôrazňuje ich úplnosť (*ВЪСА ЛЮДИ МОРАВСКЪИИ, СЪ ВЪСЪМИ МОРАВЛАНЪИ*, *omnes Marahoni, omnes Moravi*). Formuláciu „všetci“ netreba brať doslovne, pretože mala pravdepodobne zvýrazňovať legitimitu a reprezentatívnu zhromaždenia,⁹ a tým aj legálnosť rozhodnutí, ktoré tam boli prijaté. Aj keď sa tam v skutočnosti nezišli „všetci“ Moravania,¹⁰ veľmi pravdepodobne to boli početné zhromaždenia, ktorých pravidelné zvolávanie muselo byť prispôbené dobovým možnostiam. Tie vychádzali z praxe predkresťanských slovanských spoločenských, ktoré na rozdiel od kresťanského kalendára (týždeň, mesiac a rok) delili rok len na mesiace. Moravské obyvateľstvo aj po prijatí kresťanstva zrejme ešte nepoužívalo kresťanský kalendár. Trhy, súdne a snemové zhromaždenia sa preto veľmi pravdepodobne konali s mesačnou periodicitou.¹¹ Arabské pramene síce snemové zhromaždenia nespomínajú, tie trhové však už áno, a dokladajú mesačnú periodicitu trhu Moravanov.¹² Delenie roka na mesiace a pravidelné stretávanie sa v mocenských centrách krajiny bolo pre Moravanov jednoduché

6 K večam pozri hlavne: ŁOWMIAŃSKI, Henryk. *Początki Polski IV. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n. e.* Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1970, s. 73-108.

7 MESIARKIN, Adam. Veča. Príspevok k dejinám slovanského práva. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 2, s. 333-360.

8 HAVLÍK 1978, s. 67.

9 Premennosť výrazu všetci Česi v podmienkach 11. a 12. storočia analyzoval: ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034 – 1198)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 343-347. České a moravské súvislosti snemovania spracoval vo svojej štúdii: WIHODA, Martin. Sněmy Čechů. In KNOZ, Tomáš – DVORÁK, Jan (eds.) *Šlechta v proměnách věků*. Brno : Matice moravská, 2011, s. 17-37.

10 Peter Ratkoš interpretoval „všetkých Moravanov“ ako skupiny slobodného obyvateľstva, resp. významnejších členov družín. Porovnaj RATKOŠ, Peter. *Slovensko v dobe veľkomoravskej*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 85. Do tejto skupiny Moravanov tak už nemali patriť otroci a nevoľníci. Ratkošova predstava vychádzala z akceptácie feudálnych vzťahov v 9. storočí a z právnej diferenciacie sociálnych vrstiev obyvateľstva. Tá by sa potom prejavila práve v označení „Moravania“. V skutočnosti bola štruktúra obyvateľstva nepochybne jednoduchšia a neslobodné obyvateľstvo (najmä otroci) netvorilo významnú časť populácie. Porovnaj napr. TŘEŠTÍK 1997, s. 293-294.

11 TŘEŠTÍK, Dušan. „Trh Moravanů“ – ústřední trh staré Moravy. In *Československý časopis historický*, 1973, roč. 21, č. 6, s. 885.

12 Kitábu l-a^láki n-náfišati li-bni Rusta. In *MMFH III*, s. 347.

a praktické. Konanie trhu a zvolávanie snemu bolo zrejme rovnakou významnou udalosťou, s ktorou sa zrejme spájala nielen tovarová výmena, riešenie „vecí verejných“, ale v predkresťanskej dobe aj vykonávanie verejného kultu.¹³

V súvislosti s významom verejného kultu v predkresťanskej dobe je zaujímavé, že na spomenutých zhromaždeniach sa aj po krste Moravanov v roku 831 riešili náboženské otázky súvisiace s pohanským kultom. Známa veta zo Života Konštantína naznačuje, že knieža Rastislav sa rozhodol poslať posolstvo do Konštantínopola po porade „s kniežatami a Moravanmi“.¹⁴ Rovnako „Moravania“ a nie knieža Svätopluk žiadali pápeža o vyslanie Metoda za „arcibiskupa a učiteľa“ po tom, ako z Moravy sami vyhnali bavorských kňazov.¹⁵ Svätopluk síce následne Metoda prijal, ale stalo sa tak „СЪ ВСѢМИ МОРАВЛАНЪИ“.¹⁶ Vďaka „Moravanom“ sa arcibiskup Metod po dlhom väznení v Bavorsku dostal naspäť na Moravu. Prítomnosť „všetkých Moravanov“ dávala tejto udalosti všeobecnú záväznosť a Metod ako arcibiskup získal na svojom území nespochybniteľnú autoritu, ktorá mu v Panónii, na jeho hlavnom diecéznom území, chýbala.

Keď sa bavorskej strane na Morave podarilo pred pápežom obviniť arcibiskupa Metoda z herézy, znovu sa táto udalosť riešila na zhromaždení „všetkého moravského ľudu“.¹⁷ Tam sa mal čítať aj pápežský list, podľa ktorého bol údajne Metod vyhnaný z Moravy. Život Metoda však naznačuje, že na zhromaždení Moravanov sa čítal aj preklad listu pápeža Jána VIII. *Industrię tuę*, ktorý Metoda pokladal za pravoverného a do jeho rúk boli vložené „všetky slovanské krajiny“.¹⁸ Život Metoda a pápežove listy z rokov 880 a 881 sa dopĺňajú a nezávisle od seba hovoria, že pokus o odstránenie arcibiskupa Metoda sa viedol aj na pôde zhromaždenia „všetkých Moravanov“.

Zhromaždenia, na ktorých sa zúčastňovalo celé spoločenstvo, dodávali všetkým rozhodnutiam všeobecnú záväznosť a legitimitu. V tomto zmysle boli prijaté uznesenia skutočne rozhodnutím „všetkých“ Moravanov. Túto skutočnosť dokla-

13 BANASZKIEWICZ, Jacek. *Pons mercati, gradus lignei, stепен i inne*. Uvagi o znaku władzy i prawa słowiańskich miejsc wiecowych. In *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – Polonia, Sectio F*, 1990, roč. 45, s. 80.

14 Žitije Konstantína, Cap. 14. In *ММФН II*, s. 98. „РОСТИСЛАВЪ БО, МОРАВСКИЙ КНАЗЪ, БОГОМ ОУСТИМЪ, СЪВѢТЪ СЪТВОРИ СЪ КНАЗИ СВОИМИ И С МОРАВЛАНЪИ...“

15 Žitije Mefodija, Cap. 10, s. 153. „ПРИКЛЮЧИ ЖЕ СА ТЪГДА, МОРАВЛАНЕ ОЧЮЩЪШЕ НѢМЪЧЬСКЪИА ПОПЪИ, ИЖЕ ЖИВААХОУ ВЪ НИХЪ, НЕ ПРИАЮЩЕ ИМЪ, НЪ КОВЪ КОУЮЩЕ НА НА, ИЗГЪНАША ВСЬСА, А КЪ АПОСТОЛИКОУ ПОСЛАША...“

16 Žitije Mefodija, Cap. 11, s. 154.

17 Žitije Mefodija, Cap. 12, s. 157. „СЪБЪРАВЪШЕ ЖЕ ВЪСА ЛЮДИ МОРАВЪСКЪИА, ВЕЛАХОУ ПРОЧИСТИ ПРѢДЪ НИМИ ЕПИСТОЛИЮ, ДА БЪИША СЛЪИШАЛИ ЗГЪНАНИЕЮ ЮГО.“

18 Žitije Mefodija, Cap. 12, s. 158. „ПОЧЪТЪШЕ ЖЕ АПОСТОЛИКОВЪИ КНИГЪИ, ОБРѢТОША ПИСАНИЕЮ: ЯКО БРАТЪ НАШЪ МЕФОДИЙ С(ВА)ТЪИИ ПРАВОБЪРНЪ ЮСТЬ, И АП(О)С(ТО)ЛЬСКО ДѢЯНИЕЮ ДѢЛАЕТЪ, И ВЪ РОУКОУ ЮГО СОУТЬ ОТ Б(О)ГА И ОТ АП(О)С(ТО)ЛЬСКАГО СТОЛА ВЪСА СЛОВѢНЬСКЪИА СТРАНЪИ, ДА ЮГО ЖЕ ПРОКЛЪНЕТЪ, ПРОКЛАТЪ, А ЮГО ЖЕ С(ВА)ТИТЬ, ТЪ С(ВА)ТЪ ДА БОУДИ.“ List *Industrię tuę* obsahuje podobnú pasáž. Porovnaj: Epistolae 90. In *ММФН III*, s. 204. „Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis, et utilitatibus orthodoxum, et proficuum esse reperientes, vobis iterum ad regendam commissam sibi Dei ecclesiam remisimus.“ O intrigách proti Metodovi s údajným pápežovým listom neskôr priamo spomína list Jána VIII. z 23. marca 881. Porovnaj: Epistolae 95. In *ММФН III*, s. 211-212. K interpretácii označenia „všetky slovanské krajiny“ porovnaj: LYSÝ, Miroslav. Slovania arcibiskupa Metoda na Morave a v Panónii. In *Konštantínove listy*, 2018, roč. 11, č. 1, s. 40-50.

dajú aj západné pramene, podľa ktorých boli pokrstení „všetci“ Moravia¹⁹ alebo sa „všetci“ Moravia zaviazali k plateniu tribútu.²⁰ Podobne vyznieva postavenie Moravanov aj podľa moravských hagiografických prameňov. Legitimita rozhodovania „všetkých Moravanov“ sa s najväčšou pravdepodobnosťou získavala konsenzuálnym, teda jednomyselným rozhodnutím, ktorého mechanizmus neskôr popisoval Thietmar z Merseburgu na príklade zhromaždenia Luticov.²¹

Do „vecí verejných“ patrilo zrejme aj riešenie konfliktov medzi jednotlivými príslušníkmi spoločnosti. Rozlišovanie medzi súdnictvom, vytváraním zákonných noriem a realizáciou rozhodnutí je charakteristické až pre modernú dobu, ktorá si osvojila princíp del'by (štátnej) moci. Staršie spoločnosti, akými boli aj Slovania, vtedy ešte nerozlišovali medzi týmito funkciami. Verejné inštitúcie tak poznali skôr jednotu moci, nie jej del'bu.

Slovanský termín *súd* (*sod*,²² *СОУД*²³) je odvodený od výrazu *sedieť*, pričom tento význam neplatí len pre slovanské jazyky.²⁴ V tejto súvislosti je zaujímavé, že v prenesenom význame výraz *sedieť* (*СѢДѢТИ*) znamenal aj vládnuť. Kto vládol, ten sedel na stolci a panoval. Súčasne mohol aj súdiť, teda rozhodovať o sporoch (*ПЪРЯ*) medzi stranami, ktoré sa k nemu dostavili. Osobou, ktorá rozhodovala, mohol byť sudca alebo knieža, ako sa o tom zmieňuje napríklad Súdny zákon pre ľud.²⁵ Sudcovia i kniežatá mohli rozhodovať nielen na zhromaždeniach v centrálnej časti krajiny, ale zrejme aj mimo nich.

Zhromaždenia „všetkých Moravanov“ boli multifunkcionálne, pretože mali hospodársko-trhovú funkciu, boli priestorom súdneho i všeobecne-politického rozhodovania. V prípade potreby mohli Moravia rozhodovať aj o svojom panovníkovi. Moravia (v tomto prípade zrejme nitrianski²⁶) sa tak napríklad v roku 871 pod dojomom nepravdivej správy o Svätoplukovej smrti rozhodli ustanoviť si

19 HISTORIA episcoporum Pataviensium, ad a. 838. Historiae episcoporum Pataviensium et ducum Bavariae. In *MGH : Scriptores 25* (ďalej SS). WAITZ, Georg (ed.). Hannoverae : Hahniani, 1880, s. 620. „Reinharius archiepiscopus Laureacensis et Pataviensis apostolus Maravorum obiit.“ ; NOTAE de episcopis Pataviensis, Codicis C. In *MGH : SS 25*, s. 623. „Reinharius episcopus Matavorum baptizat omnes Moravos.“ ; BERNARDI Cremifanensis historiae, ad a. 818 – 838. Bernardi, ut videtur, liber de origine et ruina monasterii Cremifanensis Eiusdem historiae. In *MGH : SS 25*, s. 655. „Item Renharius episcopus baptizat omnes Moravos.“ K spoľahlivosti týchto prameňov porovnaj: DITTRICH, Zdeněk R. *Christianity in Great-Moravia*. Groningen : J. B. Wolters, 1962, s. 61-65.

20 SCHWARZMAIER, Hansmartin. Ein Brief des Markgrafen Aribos an König Arnulf über die Verhältnisse in Mähren. In *Frühmittelalterliche Studien*, 1972, roč. 6, č. 1, s. 57. „...omnes Marahoni insimul mandauerunt <pecora> in seruitium sicut proprii serui facere debuerunt...“

21 THIETMARI CHRON, Lib. VI, Cap. 25 (18). Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon. In *MGH : SS rer. Germ. N. S. 9*. HOLTZMANN, Robert (ed.). Berolini : APVD Weidmanos, 1935, s. 304. „Unanimi consilio ad placitum suimet necessaria discucientes, in rebus efficiendis omnes concordant. Si quis vero ex comprovincialibus in placito hiis contradicit, fustibus verberatur et, si forinsecus palam resistit, aut omnia incendio et continua depredatione perdit aut in eorum presentia pro qualitate sua pecuniae persolvit quantitatem debitae.“ K rozboru tejto zmienky a jej vierohodnosti porovnaj: MODZELEWSKI, Karol. *Barbarzyńska Europa*. Warszawa : ISKRY, 2004, s. 358-359.

22 GÁBRIŠ, Tomáš – JÁGER, Róbert. *Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016, s. 224-226.

23 Takto v cyrilskom prepise prekladu Nomokánonu. Porovnaj: Nomokanonъ, Tit. 16. In *MMFH IV*, s. 224.

24 Tak *sedes iudicaria* (súdna stolica) bola súdnou inštitúciou, ktorá vznikla v rámci komitátu a ktorá dala neskôr pomenovanie komitátu vo forme *stolica*.

25 Законъ судный людьмъ, Tit. 2, s. 159. „ВЪ ВСАКОУ ПЪРЮ И КЛЕВЕСТОУ И ШЬПТЫ ДОСТОИТЬ КНАЗЮ И СОУДИИ НЕ ПОСЛОУШАТИ БЕСЪ СВѢДИТЕЛЬ МНОГЪ...“

26 LYSÝ 2014, s. 104-106.

za panovníka Slavomíra. Pevnosť rozhodnutia Moravanov umocňuje autor Fuldských letopisov stručnou poznámkou o tom, že Moravania museli k tomu Slavomíra donútiť pod hrozbou smrti.²⁷

Na trhovo-snemovom mieste sa nachádzal „stred“ krajiny. Nemusel to byť síce geografický stred, bol však stredom „ideálnym“.²⁸ Bolo to miesto na stretávanie sa, obchodovanie, rokovanie, súdenie a kontakt medzi ľuďmi, druhostupňovými kniežatami a panovníkom. Práve na tomto mieste sa z množstva ľudí, ktorí prichádzali zo všetkých častí Moravy, stali „všetci Moravania“. V prípade Moravanov tento „stred krajiny“ môžeme stotožniť s miestom, ktoré popisuje vo svojom diele arabský cestovateľ Ibn Rusta. Spomína aj názov sídelného hradu Svätopluka, no v natoľko nejasnej podobe,²⁹ že je prakticky nemožné s istotou rekonštruovať pôvodnú podobu jeho názvu. Meno sídelného hradu Mojmirovcov mohlo znieť rovnako ako meno krajiny, teda Morava.³⁰ Tento predpoklad je však značne neistý.³¹ Fuldské letopisy spomínajú Rastislavovu pevnosť, ktorá mala byť „nevýslovná a všetkým starobyľým nepodobná“.³² V týchto letopisoch sa k roku 871 spomína aj akýsi starý Rastislavov hrad.³³ „Rastislavova pevnosť“ a „Rastislavov hrad“ sú pravdepodobne totožné so Svätoplukovým sídlom, ktoré spomenul Ibn Rusta.

Nie je nič zvláštne, že sa vo Fuldských letopisoch nezachovalo meno moravského centrálného hradu. Geografické údaje franských letopiscov a podobne aj neskorších ríšskych kroník neboli veľmi podrobné a názvy slovanských hradov sa v nich objavovali len výnimočne. Ibn Rusta zaznamenal názov sídla kniežata Svätopluka vo forme *Dž.r.wáb* a poznamenal, že sa tam koná trh každé tri dni v mesiaci.³⁴ Tento *mercatum Marahorum* však poznali nielen arabskí, ale aj bavorskí obchod-

27 Ann. Fuld. ad a. 871, s. 73. „Zuentibald nepos Rastizi apud Karlmannum a infidelitatis crimine insimulatus in custodiam missus est. Sclavi autem Marahenses ducem suum perisse putantes quendam presbyterum eius(dem) ducis propinquum nomine Sclagamarum sibi in principem constituunt, ei minantes interitum, ni ducatum super eos susciperet. Qui eisdem necessitate coactus assensum praebens contra Engilscalum et Willihelmum duces Karlmanni proelia movere et eos ex obsessis civitatibus expellere nititur. Illi vero adversus hostem pari intentione dimicantes et nonnullos de exercitu eius prosternentes eum fugere compulerunt.“

28 STEINHÜBEL, Ján. Slovanský „gens“ a jeho stred. Kniežací hrad, pohanská svätyňa, snem a trh. In *Byzantinoslovaca*, 2014, roč. 5, s. 142-159.

29 Kitábu l-a^láki n-náfsati li-bni Rusta, s. 347.

30 STEINHÜBEL 2014, s. 111-112.

31 Podporovať by ho mohla správa v Živote Nauma, podľa ktorej Metod získal do správy hrad Moravu. Porovnaj: II. Žitije Nauma. In *MMFH II*, s. 254. Problém je v tom, že tento prameň je príliš neskoro (rukopis je až zo 16. storočia), preto ho nie je možné považovať za presvedčivý doklad. Táto hypotéza by sa dala podoprieť tým, že Metod sa označoval ako moravský arcibiskup. Titulácia biskupov sa totiž spravidla označovala podľa ich sídla, a nie podľa krajiny. Metod bol však takto označený až relatívne neskoro. V liste *Industrie tue* z roku 880. Porovnaj: Epistolae 90. In *MMFH III*, s. 199-200. Ešte predchádzajúci rok ho pápež Ján VIII. označil ako panónskeho arcibiskupa. Porovnaj: Epistolae 81. In *MMFH III*, s. 192. Metodova titulácia ako panónskeho metropolitu spochybňuje predpoklad, že jeho označenie ako moravského arcibiskupa v neskorších prameňoch odzrkadľuje názov jeho sídla. Navyše pôvodným antickým sídlom panónskej arcidiecezy, ktorá mala byť obnovená menovaním Metoda, bolo Sirmium. To však obsadili Bulhari a pápeži tak používali pre Metoda takpovediac núdzový titul. VAVRÍNEK, Vladimír. *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolem a Římem*. Praha : Vyšehrad, 2013, s. 141, 175-177, 183; JAN, Libor. O smysl příběhu bratří Konstantina a Metoděje. In JAN, Libor (ed.) *Christianizace českých zemí ve střeoevropské perspektivě*. Brno : 2011, s. 100-115.

32 Ann. Fuld. ad a. 869, s. 69. „...in illam ineffabilem Rastizi munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem...“

33 Ann. Fuld. ad a. 871, s. 74. „...urbem antiquam Rastizi...“ Bohatý prehľad literatúry k tejto problematike najnovšie uvádza Peter Baláž v štúdiu, kde sa nepresvedčivo pokúša stotožniť *urbs antiqua Rastizi* s Devínom. BALÁŽ, Peter. K starobylosti a jedinečnosti „*urbs antiqua Rastizi*“. In *Historický zborník*, 2013, roč. 23, č. 1, s. 23-31. *Urbs Rastizi* nemohol byť Devín, lebo z kontextu Fuldských letopisov vyplýva, že udalosti z roku 871 sa odohrávali v centrálnej časti Moravy, obsadenej Bavormi a správcami Viliamom a Engelšalkom.

34 Kitábu l-a^láki n-náfsati li-bni Rusta, s. 347.

níci. Dokladom je Raffelstettenský colný predpis,³⁵ v ktorom sa stretávame s podobnou situáciou ako v ostatných západných prameňoch. Spomína sa tam veľa konkrétnych lokalít v Bavorsku alebo aj inde na západe (Rosdorf, Url, Ebersberg, Mautern), ale trh, ktorý sa konal v centre vojnovskej Moravy, je jednoducho pomenovaný len ako trh Moravanov (*mercatum Marahorum*).³⁶

Na Morave, podobne ako v iných krajinách, sa praktická potreba obchodnej výmeny³⁷ spojila s riadením „vecí verejných“. Nejde o výnimočné riešenie, skôr naopak. Spojenie trhu a miesta snemov sa uskutočňovali aj pri hradoch Praha alebo Kyjev. Oba spomenuté hrady dokladajú spojenie trhov, verejného kultu i snemovania,³⁸ pričom kyjevský príklad je zvlášť užitočný, keďže sa v Povesti vremennych let spomína, že sa v roku 1068 konal snem Kyjevčanov na miestnom trhovisku.³⁹

Práve z týchto dôvodov boli zhromaždenia včasnostredovekých slovanských (ale aj iných) spoločenstiev prirodzenou súčasťou aj v politickom rozhodovaní. Počet prameňov, ktoré spomínajú rozhodovanie týchto zhromaždení, je prekvapujúco vysoký a významovo pestrý, preto je možné tieto zmienky pokladať za spoľahlivé.

Arpádovské Uhorsko

Podľa Zlatej buly vydané kráľom Ondrejom II. v roku 1222 sa celokrajinské zhromaždenie malo konať každoročne v Stoličnom Belehrade (maď. Székesfehérvár). Pokiaľ by na ňom kráľ nemohol byť prítomný, mal ho viesť palatín. Zhromaždenie servientov (služobníci kráľa, formujúca sa šľachta) sa dostalo na prvé miesto ustanovení v Zlatej bule, čo svedčí o jeho veľkom význame v rebríčku noriem arpádovského Uhorska, ktoré si v spomenutom roku nechali servienti potvrdiť (resp. ustanoviť) svojím kráľom. Na tomto každoročnom zhromaždení mali byť vypočúvané spory servientov,⁴⁰ čo naznačuje, že z pohľadu Zlatej buly z roku 1222 išlo najmä o súdnu inštitúciu. Ustanovená ročná periodicita tohto zhromaždenia poukazuje na odlišný vzťah panovníkov k zhromaždeniam v porovnaní s vojmi-

35 Inquisitio de thelonis, Tit. 8. In *MMFH IV*, s. 101. „Si autem transire voluerint ad mercatum Marahorum, iuxta estimationem mercationis tunc temporis exsolvat solidum I de navi et licenter transeat; revertendo autem nichil cogantur exsolvere legitimum.“

36 Nie je možné súhlasiť s názorom, že neuvedenie názvu lokality v prameni je znakom toho, že sa trh konal na rôznych miestach krajiny, ako sa napríklad domnieva: ZEHETMAYER, Roman. The Austrian Danube Region in the Decades around 900. In MACHÁČEK, Jiří – WIHODA, Martin (eds.) *The Fall of Great Moravia. Who Was Buried in Grave H135 at Pohansko near Břeclav?* Leiden ; Boston : Brill, 2019, s. 53. Mesačná periodicita trhu Moravanov sa dala realizovať práve vďaka existencii jedného konkrétneho miesta, na ktorom sa tento trh mohol uskutočňovať. Hoci sa trhy mohli konať na viacerých lokalitách, zrejme len jedno z moravských centier bolo tým *mercatum Marahorum*, ktoré spomínajú franské pramene. MACHÁČEK, Jiří. „Velkomoravský stát“ – kontroverze stredoveké medievistiky. In *Archeologické rozhledy*, 2012, roč. 64, č. 2, s. 781-782.

37 Otázne je, do akej miery bol tento *mercatum Marahorum* významný a aký sortiment ponúkal pre potreby vnútornej i vonkajšej tovarovej výmeny. Podľa Ibrahima ibn Jakuba bol v Prahe na trhu tento sortiment: otroci, cín a kožušiny. Ibráhím ibn Ja'kúb, Cap. 6. In *MMFH III*, s. 413. Otázka výmenných vzťahov v moravskej spoločnosti bola predmetom záujmu v diskusnom príspevku: MACHÁČEK, Jiří. O Velké Moravě, archeologii raného středověku i o nás samých. In *Archeologické rozhledy*, 2015, roč. 66, č. 3, s. 464-494.

38 Podrobnejšie porovnaj: STEINHÜBEL 2014, s. 143-145, 149-151.

39 Latopis Nestora. In *Monumenta Poloniae historica I*. BIEŁOWSKI, August (ed.). Lwów : Nakładem własnym, 1864, s. 719.

40 *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej CDS I.) MARSINA, Richard (ed.). Bratislavae : Vydavateľstvo SAV, 1971, č. 270, s. 200. „Ut annuatim in festo sancti regis, nisi arduo negotio ingruente vel infirmitate fuerimus prohibiti, Albe teneamur solempnizare. Et si nos interesse non poterimus, palatinus procul dubio ibi erit pro nobis, ut vice nostra causas audiat et omnes servientes, qui voluerint, libere illuc convenient.“

rovským obdobím. Pravda, tento poznatok môžeme rovnako dobre pripísať špecifikám Uhorského kráľovstva z hľadiska jeho zvyklostí či väčšej rozlohy, ako aj zachovaným prameňom a nedostatku informácií v porovnaní s 9. storočím. Treba tiež povedať, že rozhodovanie sporov sa v Uhorskom kráľovstve dialo relatívne decentralizovane, keďže napríklad palatín ako zástupca kráľa mohol rozhodovať spory na vidieckych zhromaždeniach.⁴¹ Tým mohla byť potreba ústredného celokrajinského zhromaždenia menšia.

V tejto súvislosti je zaujímavé, že svätoštefanské legendy vykresľovali obraz vzťahu medzi kráľom Štefanom I. a obyvateľmi Uhorska v negatívnych farbách. Podľa legend *plebs* odmietal prijať kresťanstvo a v spojení s veľmožmi sa snažil vymaniť zo Štefanovej vlády.⁴² Bol to pritom ľud, ktorý podľa biskupa Hartvíka ustanovil Štefana za svojho panovníka a tohto Štefana mal *plebs* a veľmoži aspoň spočiatku v oblúbe.⁴³ Až neskôr sa tento vzťah mal zhoršiť. Z toho vyplýva, že kým na začiatku sa *plebs* podieľal na ustanovení Štefana za svojho panovníka, neskôr už sa pokúšal vymaniť z jeho moci.⁴⁴ Legendista nepochyboval o tom, že nerozumný *plebs* spojený s veľmožmi potreboval kráľovu správu práve tak, ako ju potrebovala aj cirkev. Hartvík zdôrazňuje, že Štefan by mal spravovať „*obojakým právom cirkev aj ľud*“. Pod obojakým právom sa myslelo právo kánonické a svetské.⁴⁵

V porovnaní s Moravanmi sa kresťanstvo v Uhorsku skutočne šírilo s omnoho výraznejším odporom. Kým na mojmirovskej Morave boli Moravia zaangažovaní do cirkevných záležitostí a aj krst Moravanov v roku 831 sa na základe veľmi lakonickej zmienky⁴⁶ javí byť širšou spoločnou akciou, tak šírenie kresťanstva v Uhorsku bolo zrejme komplikovanejšie. Nezabúdajme v tejto súvislosti aj na skutočnosť, že legendy o sv. Štefanovi vznikli s veľkým časovým odstupom pol storočia po smrti prvého uhorského kráľa. Obraz vzťahov medzi ním a obyvateľstvom Uhorska tak bol nepochybne tvorený pod autorovými dojmami, či jeho pamäťou na pohanské reakcie v krajine.⁴⁷

Literárny topos uhorských legendistov vykresľujúci osamoteného panovníka v zápase proti pohanskému ľudu spolčenému s veľmožmi je samozrejme veľkým zjednodušením. Tí istí autori potvrdzujú, že sa panovník zvykol radiť „*so svojimi biskupmi a veľmožmi*“ alebo len „*veľmožmi*“. Rozhodovanie na základe porady s užšou vrstvou cirkevných či svetských hodnostárov patrilo k štandardným

41 SOKOLOVSKÝ, Leon. *Prehľad dejín verejnej správy na území Slovenska. I časť (Od počiatkov do roku 1526)*. Bratislava : Metodické centrum mesta Bratislavy, 1995, s. 23.

42 *Legenda maior s. Stephani*, Cap. 6. In *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum II.* (ďalej SRH II) SZENTPÉTERY, Emericus (ed.). Budapestini : Academia litter. Hungarica atque Societate histor. Hungarica in partem impensarum venientibus, 1938, s. 381; *Legenda s. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, Cap. 6. In *SRH II*, s. 408.

43 *Legenda s. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, Cap. 5, s. 407.

44 *Legenda maior s. Stephani*, Cap. 6, s. 381.

45 *Legenda s. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*, Cap. 9, s. 414.

46 Porovnaj pozn. č. 19.

47 K tomu porovnaj: MÚCSKA, Vincent. Boj uhorského štátu proti pohanstvu v 11. storočí. In KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (eds.) *Pohanstvo a kresťanstvo. Zborník z konferencie usporiadanej 5. – 6. II. 2003 v Banskej Bystrici*. Bratislava : Chronos, 2004, s. 201-210.

spôsobom vykonávania moci v stredoveku.⁴⁸ Napriek tomu, že sa zhromaždenia arpádovského Uhorska v prameňoch spomínajú vzácnejšie ako v 9. storočí u Moravanov, predsa len ich nemožno opomenúť.

Pre Uhrov bolo zrejme náročné za nástupcu Štefana I. prijať cudzinca Petra Orseola, ktorý nepochádzal z arpádovského rodu. Štefan I. mu musel zabezpečiť kráľovskú moc nielen prostredníctvom likvidácie oponentov z arpádovského rodu, ale získať aj vernosť uhorských veľmožov. Po Štefanovej smrti sa títo veľmoži mali stretnúť a Petrovi Orseolovi odprisahať vernosť.⁴⁹ V treťom roku jeho vlády (1041) sa „na radu biskupov“ stretli uhorskí veľmoži a rytieri, aby vystúpili proti kráľovi, s ktorého vládou neboli spokojní. Na zhromaždení Uhrov bol súčasne zvolený nový kráľ, ktorým sa stal Samuel Aba, manžel Štefanovej sestry.⁵⁰ V krajine sa kvôli boju o moc schyľovalo k vojenským nepokojom a vnútornému konfliktu: Samuel zhromaždil vojsko a chystal sa vytiahnuť proti Petrovi, ktorý si však nerobil veľké ilúzie o podpore Uhrov a utiekol do Bavorska.⁵¹ Samuel zhromaždil vojsko (*congregato Hungarorum exercitu*), čo mohli byť veľmoži a bojovníci, ktorí sa zúčastnili tohto zhromaždenia. Muselo ísť o významnú vojenskú silu, ak Peter Orseolo po zvážení svojich šancí radšej utiekol z krajiny.

Rozhodovanie veľmožov o kráľovi Petrovi Orseolovi spomínajú aj Altaišské letopisy. Dôvod sporu medzi kráľom a uhorskými veľmožmi síce charakterizujú odlišne, podstatné však je, že aj podľa týchto letopisov išlo o rozhodnutie uhorskej aristokracie, ktoré bolo prijaté na zhromaždení.⁵² Na tom nie je nič prekvapivé, keďže uhorský prameň vychádzal z ríšskej predlohy, ktorou neboli Altaišské letopisy, ale nejaký nezachovaný prameň.⁵³ Práve preto treba túto informáciu vnímať opatrne. Autor nezachovanej ríšskej predlohy bol pravdepodobne veľmi dobre informovaný o situácii v Uhorsku a Čechách, ako aj o konfliktoch a vzájomných vzťahoch medzi Petrom Orseolom a Samuelom Abom v rokoch 1041 – 1052. Uhorské prepracovanie staršej predlohy, ktoré sa stalo neskôr súčasťou kronikárskej kompozície zo 14. storočia, je preto treba brať s rezervou. Je pochopiteľné, že uhor-

48 K príkladom porovnaj: *Legenda maior s. Stephani*, Cap. 5, 8, 14, s. 381, 383, 389; *Legenda minor s. Stephani*, Cap. 3. In *SRH II*, s. 395. V maďarskej literatúre sa zdôrazňuje rozlišovanie kolektívneho rozhodovania v podobe kráľovskej rady a zhromaždenia ľudu. Porovnaj: KISS, Erzsébet. A király generalis kongregáció kialakulásának történetéhez. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta historica*, 1971, roč. 39, s. 5.

49 *Legenda s. Gerhardi episcopi*, Cap. 5. In *SRH II*, s. 476. „...omnes Pannonie principes fidem ac dilectionem coniurassent...“

50 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, Cap. 72 (ďalej *Chron. Hung. comp. saec. XIV*). In *SRH I. SZENTPÉTERY, Emericus* (ed.). Budapestini : Academia litter. Hungarica atque Societate histor. Hungarica in partem pensarum venientibus, 1937, s. 324-325. „Anno igitur regni Petri tertio principes Hungarorum et milites consilio episcoporum convenerunt adversus Petrum regem et sollicitate querebant, si aliquem de regali progenie in regno tunc invenire possent, qui ad gubernandum regnum esset idoneus et eos a tyrannide Petri liberaret. Cumque neminem talem in regno invenire potuissent, elegerunt de semet ipsis quemdam comitem nomine Abam, sororium sancti regis Stephani et eum super se regem constituerunt.“

51 *Annales Altahenses maiores* (ďalej *Ann. Altah.*) ad a. 1041. In *MGH : SS rer. Germ.* OEFELE, Edmundus L. B. (ed.). Hannoverae : Hahniani, 1891, s. 24; *Herrimani Augiensis Chronicon ad a. 1041*. In *MGH : SS 5*. PERTZ, Georgius Henricus (ed.) Hannoverae : Hahniani, 1844, s. 123; *Chron. Hung. comp. saec. XIV*, Cap. 72, s. 325.

52 *Ann. Altah.* ad a. 1041, s. 25. Naopak, v skrátenej verzii príbehu v kronike Herimana z Reichenau sa spomína len sprisahanie „vierolomných Uhrov“. *Herrimani Augiensis Chronicon ad a. 1041*, s. 123.

53 MEYER, Otto. Bayern. In WATTENBACH, Wilhelm – HOLTZMANN, Robert (eds.) *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Die Zeit der Sachsen und Salier II, Das Zeitalter des Ottonischen Staates (900 – 1050)*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967, s. 547.

ský autor (alebo autori) tohto prameňa sa snažil svoju predlohu očistiť najmä od negatívneho obrazu o Uhroch alebo o prvom uhorskom kráľovi Štefanovi, ktorý sa mal krutým spôsobom zbaviť vlastných príbuzných, aby im znemožnil nástup na uhorský trón.⁵⁴ Zhromaždenie uhorských veľmožov a vojakov, na ktorom sa rozhodlo o odstránení Petra Orseola, a kde došlo k voľbe nového panovníka, však mohlo byť pravdivé. Ved' ako inak by k takejto kľúčovej výmene na tróne mohlo dôjsť?

O početnosti účastníkov uhorských zhromaždení môžeme len špekulovať, pretože zmienky o nich sa v prameňoch nezachovali. Istým náznakom môže byť údaj, podľa ktorého Samuel Aba „*pod zámienkou porady*“ (*sub pretextu consiliandi*) zvolal v roku 1044 asi 50 uhorských veľmožov do Čanádu, zatvoril ich do jedného domu a nechal ich všetkých stať.⁵⁵ Takáto porada, ktorá sa pre zmienených 50 veľmožov neskončila najšťastnejšie, zrejme nebola takým veľkým zhromaždením, na akom došlo k voľbe Samuela a ktorého počet účastníkov azda mohlo dosahovať stovky ľudí.

Pre Samuela Abu bolo udržanie moci v Uhorsku čím ďalej tým náročnejšie. Záujmy Petra Orseola totiž chránil ríšsky kráľ Henrich III., ktorému sa podarilo poraziť uhorské vojsko v bitke pri Menfő v roku 1044. Po veľkom víťazstve Henricha III. sa v Uhorsku konali ďalšie zhromaždenia. Henrich III. najskôr prijal od Uhrov podľa uhorského prameňa „*žiadost' o odpustenie*“ a podľa Herimana z Reichenau „*poníženie a poslušnosť*“. Následne odprevadil Petra do Stoličného Belehradu a usadil ho na kráľovský trón.⁵⁶ O rok neskôr došlo k zmiereniu medzi ríšskym panovníkom Henrichom a uhorskou elitou na čele s kráľom.⁵⁷ To všetko sa uskutočnilo pred „*všetkým svojim (uhorským) a našim (ríšskym) ľudom*“;⁵⁸ pričom poprední uhorskí veľmoži odprisahali vernosť kráľovi Henrichovi III.⁵⁹

Úsilie Henricha III. dosadiť za kráľa v Uhorsku Petra Orseola a získať si jeho vernosť ho stála tri veľké vojenské výpravy. Úspešný výsledok dosiahol v rokoch 1044 a 1045, no ovocie svojho dlhodobého úsilia si Henrich III. nemohol vychutnávať veľmi dlho.⁶⁰ Druhá Petrova vláda nebola o nič populárnejšia ako tá prvá. Uhorskí veľmoži sa preto zišli v Čanáde, aby sa poradili a potom v mene celého

54 Ann. Altah. ad a. 1041, s. 24. „Vylepšená“ uhorská verzia našla ako vinníka veľmoža Budu. Porovnaj Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 69, s. 320-321. Keďže išlo o Vazula a jeho potomkov, ide o zaujímavý príklad, keďže práve z tejto vetvy arpádovského rodu nakoniec pochádzali uhorskí kráľi po zbavení trónu Petra Orseola v roku 1046.

55 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 75, s. 329-330. „*Cum enim rex Quadragesimam Chanadini celebraret, in eadem Quadragesima circiter quinquaginta viros nobiles sub pretextu consiliandi in quandam domo conclusit et ab armatis militibus fecit eos obruncari nec contritos nec confessos.*“

56 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 77, s. 333; Ann. Altah. ad a. 1044, s. 37.

57 Na podrobnejšiu analýzu porovnaj: ZUPKA, Dušan. *Rituály a symbolická komunikácia v stredovekej strednej Európe (Arpádovské Uhorsko 1000 – 1301)*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2011, s. 75-77.

58 Ann. Altah. ad a. 1045, s. 40. „*Veniens autem Ungariam, regio more suspectus decenter est et honorifice retentus. In ipsa sancta solemnitate Petrus rex regnum Ungariae cum lancea deaurata tradidit caesari domino suo coram omni populo suo et nostro.*“

59 Herrimanni Augiensis Chronicon ad a. 1045, s. 125. „*Petrus rex Heinricum regem in festivitate pentecostes ad se invitatum magno apparatu suscepit et maximis muneribus donavit eique regnum Pannoniarum, principibus Ungariorum fidelitatem illi et successoribus eius iuramento firmantibus reddidit.*“

60 BOSHOF, Egon. Das Reich in der Krise. Überlegungen zum Regierungsausgang Heinrichs III. In *Historische Zeitschrift*, 1979, roč. 228, č. 1, s. 265-287.

Uhorska vyslali poslov k Vazulovým synom k Leventemu a Ondrejovi. Žiadali ich, aby sa vrátili do Uhorska, a sľubovali, že sa im „všetci Uhri“ po ich návrate podrobia.⁶¹ Z cudziny prichádzajúcich Leventeho a Ondreja prišlo do Abaújváru privítať množstvo Uhrov, ktorých požiadavky smerovali k návratu pohanstva.⁶²

Konanie uhorského zhromaždenia naznačuje listina palatína Rada zo 4. júna 1057, ktorá je datovaná v Stoličnom Belehrade „*in congregacione regni*“. Problémom tohto dokumentu je, že jeho druhá časť bola interpolovaná,⁶³ čo sa týka aj datácie listiny – (*regni nostri anno duodecimo. Actum in Albaregia, in congregacione regni*). Jej pre polovicu 11. storočia neobvyklý charakter budí podozrenie. Druhá časť tejto listiny je, ako upozorňuje jej vydavateľ György Györffy, charakteristická skôr pre 13. storočie. Preto aj datáciu listiny a zmienku o zhromaždení musíme považovať za nedôveryhodný údaj.⁶⁴ A to aj napriek tomu, že sa v roku 1057 konala korunovácia päťročného Šalamúna, syna kráľa Ondreja I., na ktorej sa bezpochyby zúčastnili aj veľmoži a biskupi z celej krajiny.⁶⁵ Na korunovácií mal byť prítomný aj Ondrejov mladší brat Belo,⁶⁶ ktorý sa spomína aj v prvej, dôveryhodnej časti listiny. Interpolovaná časť listiny je tak prameňom pre 13. storočie.

Belo I. sa stal kráľom v roku 1060 a za jeho vlády došlo asi k najvýznamnejšiemu zhromaždeniu v dejinách arpádovského Uhorska. Kráľ vyslal do celej krajiny poslov, aby zvolali z každej dediny dvoch starších na kráľovskú poradu. Miestom stretnutia sa stal Stoličný Belehrad a do tohto kráľovského sídla prišiel „všetok uhorský ľud“, teda nielen tí, ktorých kráľ nechal pozvať. Uhorský kronikár poznamenáva, že tento výjav vyvolal obavy:

„*Ked' však kráľ, biskupi a všetci veľmoži uvideli nesmierne množstvo ľudí, zľakli sa, či ich nenapadnú. A vstúpili do mesta a strážili ho. Ľud si potom vyvolil zástupcov a pripravili im pódium z dreva, aby ich mohli ľudia vidieť a počuť. Zástupcovia poslali ku kráľovi a k veľmožom poslov s týmito slovami: 'Dovol' nám žiť pohanským spôsobom života podľa zvyku našich otcov, biskupov ukameňovať, kňazom vyvrhnúť črevá, klerikov povraždiť, vyberačov desiatkov obesit', kostoly zbúrat', zvony porozbíjať. Ked' si to kráľ vypočul, zosmutnel a požiadal o trojdňový odklad, aby o všetkom popremýšľal. Medzitým zástupcovia ľudu sedeli na vysokom pódiu a spievali bezbožné piesne proti viere. Ľudu sa to všetko páčilo a prisviedčal: 'Nech je tak,*

61 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 81, s. 337. „*Tunc nobiles Hungarie videntes mala gentis sue in Chanad in unum convenerunt, consilioque habito totius Hungarie nuncios miserunt sollemnes in Rusciam ad Andream et Leuentem dicentes eis, quod tota Hungaria eos fideliter expectaret et universum regnum eis, sicut regali semini libenter obsequentur, tantummodo ipsi in Hungariam descenderent et eos a furore Teutonicorum defenderent. Hoc etiam eis iuramento firmaverunt, quod statim ut ipsi in Ungariam introirent, omnes Hungari unanimiter ad ipsos confluerent et eorum dominio se subderent.*“

62 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 82, s. 337.

63 *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta. Volumen I. Ab anno 1000 usque ad annum 1131* (ďalej DHA I). GYÖRFFY, Georgius (ed.). Budapestini : In aedibus Academiae scientiarum Hungariae, 1992, č. 46, s. 160-162. Porovnaj najmä komentár Györgya Györffyho k tejto listine a k dôvodom jej hodnotenia ako interpolovaného falza.

64 Ako vyplýva už z hodnotení od PAULER, Gyula. *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II.* Budapest, 1899, s. 591.

65 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 92, s. 353. „*Dicunt alii, quod Bela duce et filiis eius, Gyecha scilicet et Ladizlao cunctisque regni optimatibus consuetentibus Salomon unctus esset in regem...*“

66 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 91-92, s. 352-353.

nech je tak! Keď oni na tretí deň očakávali odpoveď, ozbrojení vojaci sa na nich na príkaz kráľa vyrútili, niektorých z nich pripravili o život, ich zástupcov zhodili z vysokého pódia a pošliapali, ostatných spúťali a kruto zbili korbáčmi, no aj tak sa vojakom ledva podarilo potlačiť ich vzburu.“⁶⁷

Vyššie citovaný text si zaslúži niekoľko poznámok. Zaujímavý je tu kontrast medzi pohanským ľuďom (*plebs*) na jednej strane a biskupmi, veľmožmi a kráľom na druhej strane. Opísaný konflikt medzi pohanskou a kresťanskou časťou uhorskej spoločnosti je v tomto prameni pozoruhodne zjednodušený. Deliace čiary medzi kresťanstvom a pohanstvom museli totiž prechádzať aj cez vrstvu veľmožov a vo vládnucem rode Arpádovcov. Napríklad ešte aj Belov najstarší brat Levente bol pohan. Hoci sa relikty pohanstva museli udržiavať v Uhorsku dlhšie, išlo o posledné významné protikresťanské vystúpenie v dejinách arpádovského Uhorska.⁶⁸

Inak ako v uhorskej kronike sa snažili protikresťanské vystúpenia vykresliť svätostefanské legendy. Zdôrazňovali deliace čiary medzi „dobrým“ kráľom Štefanom a nevhodným ľuďom, ktorí sa spolu s veľmožmi snažili zo seba striasť Štefanovu vládu.⁶⁹ Prístup legendistov bol svojím spôsobom pochopiteľný: snaha o glorifikáciu svätca viedla k literárnemu stvárneniu, ktoré zdôrazňovalo Štefanovu výnimočnosť v kristianizujúcej sa spoločnosti. Štefan bol v legende vykreslený ako osamotený, pretože bolo potrebné zvýrazniť jeho kristianizačné zásluhy. V uhorskej kronike však nebolo potrebné formulovať tento kontrast týmto spôsobom. Oproti *plebs*-u stál kráľ, veľmoži a biskupi. *Plebs* tu bol vykreslený ako nerozvážni a strach vzbudzujúci obyvatelia dedín.⁷⁰

Kronikár nerozvíja dôvody, prečo Belo I. snem vôbec zvolal a prečo nakoniec jeho zloženie vraj nezodpovedalo pôvodným predstavám. Belo I. mal zvolať starších mužov so „zdravým úsudkom“. Starší muži boli v spoločnosti, v ktorej sa väčšina obyvateľov nedožila príliš vysokého veku, pokladaní za nesmierne cenných. Napríklad ich svedectvá pri majetkových sporoch boli veľmi dôležité.⁷¹ Dvaja starší z obce (*duo seniores*), ako ich spomína uhorská kronika, mohli v skutočnosti reprezentovať obec podobne, ako je to zaznamenané v jednom z ustanovení Ostrihomskej synody. Podľa neho boli starší obce spolu s richtárom (*villicus cum duobus senioribus*) zodpovední za neprivolanie kňaza na posledné pomazanie.⁷² Starší obce sa podieľali na správe dediny a zúčastňovali sa správnych aktov.⁷³ Dediny alebo územia aj v rámci viacerých komitátov mohli mať svoje lokálne zhromaždenia. Na nich určite mali najdôležitejšie

67 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 95, s. 359-360.

68 K rozboru porovnaj: BERENDOVÁ, Nora – LASZLOVSZKY, József – ZSOLT SZAKÁCS, Béla. Kráľovství uherské. In BERENDOVÁ, Nora (ed.) *Christianizace a utváření křesťanské monarchie : Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10. – 12. století*. Praha : Argo, 2013, s. 325-326; MÚCSKA 2004, s. 201-210.

69 Legenda maior s. Stephani, Cap. 6, s. 381; Legenda s. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta, Cap. 6, s. 408.

70 Niet divu, že ich vystúpenie bolo možné interpretovať ako protifeudálne hnutie, v ktorom pohanstvo ľudu je len prostriedok triedneho boja. Porovnaj: KRISTÓ, Gyula. Megyjegyzések az ún. „pogánylázadások“ kora történetéhez. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta historica*, 1965, roč. 18, s. 49-50.

71 Porovnaj napríklad svedectvo z listiny kráľa Kolomana z roku 1111. CDS I, č. 68, s. 63-64.

72 Decreta synodorum habitorum sub Colomanno rege : Synodus Strigoniensis, Tit. X. In *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. All Complete Monographs. 4* (ďalej ODRMH). BAK, János M. (ed.). https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4.

73 SOKOLOVSKÝ 1995, s. 37; SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP, s. 70-71.

slovo ich najstarší obyvatelia (*seniores*), ktorí mali veľkú autoritu v okolí spolu s ich hlavným predstaviteľom (*villicus*). Rovnako sa zhromaždenie mohlo realizovať aj na celokrajinskej úrovni. Belo I. zvolal starších jednotlivých dedín, pretože spoločne tak reprezentovali celú krajinu.

Zdesenie, ktoré vyvolala zrejme pohanská väčšina na zhromaždení v Stoličnom Belehrade, sa uhorský kronikár snažil prekryť tým, že na zhromaždenie prišli v skutočnosti iní ľudia ako tí, ktorých kráľ pozval. Rozprávanie o tom, ako sa zástupy pohanských dedinčanov z celej krajiny vybrali na snem do Stoličného Belehradu, budí skôr nedôveru. Ani dikcia ich neslýchaných požiadaviek takmer určite nezodpovedala skutočnosti a skôr asi mala ospravedlniť kráľov násilný zásah proti zhromaždeným.

Ak zo správy uhorskej kroniky vylúčime opovrhovanie voči pohanstvu a pokúsime sa stoličnobelehradské zhromaždenie Bela I. interpretovať za pomoci analógií, môžeme pochopiť, prečo kráľ zvolal tento snem, ako aj jeho nešťastný krvavý záver. Nachádzanie práva totiž bolo v predkresťanských spoločenstvách bez akýchkoľvek pochyb udalosťou s výrazným náboženským rozmerom. To bol aj dôvod, prečo boli u Slovanov takéto zhromaždenia priestorom na realizáciu verejného náboženského kultu. Z procesného hľadiska bolo riešenie konfliktov (súdnych konaní) realizované najmä prostredníctvom prísah (analógia dnešného dôkazného prostriedku). V prípade potreby dochádzalo k „napravovaniu“, ktoré malo často podobu obetovania bohom (tzn. poprava), ako ukazujú analógie z iných častí Európy.⁷⁴ Pri nich by sa dalo namietat, že porovnávanie germánskych alebo slovanských zvykov s uhorským prostredím nie je na mieste. Ak aj však existoval rozdiel v náboženstve, mechanizmus fungovania archaického práva mohol byť rovnaký vo všetkých spoločenstvách. Ak by to bolo tak, potom bola rovnaká aj sakralita pri výkone spravodlivosti. Preto nie je zvláštne, ak sa na stoličnobelehradskom zhromaždení „*spievali bezbožné piesne proti viere*“. Vklad kresťanstva do výkonu spravodlivosti spočíval v premene formulácií prísah a ich zosúladení s kresťanskou vierou. V Stoličnom Belehrade sa však zrejme väčšina účastníkov priklonila k zažitým pohanským zvyklostiam. Panovník sa preto rozhodol tvrdo zasiahnuť a zhromaždenie rozmetal. Práve spôsob, akým sa Belo I. vyrovnal so zjavne nie vykorenými pohanskými zvykmi, súvisiacimi s takou dôležitou vecou, ako bol výkon práva, sa stal aj dôvodom, prečo zostala táto udalosť v pamäti a zaznamenali ju aj do uhorskej kroniky. Autor textu sa však rozhodol túto udalosť upraviť podľa toho, ako jej rozumel on sám, prípadne podľa toho, ako o tejto udalosti počul z rozprávania pamätníkov. Čo mohla byť pre zhromaždených pohanov náboženská pieseň, bola pre kresťanov urážka.

Belo I. zomrel iba po troch rokoch panovania a na jeho miesto nastúpil jeho synovec Šalamún s podporou ríšskeho kráľa Henricha IV. V Stoličnom Belehrade ich oboch mali privítať „*klérus a ľud celého Uhorska*“. K ľudu Uhorska sa prihovoril aj Henrich, ktorý následne korunoval Šalamúna „*za súhlasu celého Uhorska*“.⁷⁵ Hoci sa v uhorskej

74 HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha : C. H. Beck, 2011, s. 14-44.

75 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 97, s. 361. „*Rex itaque Salomon cum imperatore sine difficultate intravit in Hungariam rege orbatam et securus venit in civitatem regiam Albam, ibique ab omni clero et populo totius Hungarie honorificentissime susceptus est. Concionatus est autem imperator ad universum cetum Hungarorum pro genero suo rege Salomone pacemque inter eos reformatam iusiurandum religione interposita confirmavit. Regem autem Salomonem in paterno solio glorie coronatum cum assensu et clamatione totius Hungarie sedere fecit.*“

kronike hovorí o ľuďoch celého Uhorska, toto zhromaždenie akiste nebolo také početné, ako Belovo stoličnobelehradské zhromaždenie. Už len výraz *populus*, použitý kronikárom na korunovačné zhromaždenie Šalamúna, svedčí azda o účasti užšieho počtu ľudí z vyšších vrstiev v porovnaní s *plebs*-om, o ktorom sa rozpísal v prípade Belovho zhromaždenia. Tento *populus* znamenal zrejme väčšinu uhorských veľmožov. Neskôr, 20. januára 1064, došlo k zmiereniu kráľa Šalamúna a kniežata Gejzu v Rábe (Győr) „pred zrakom Uhorska“. Mier medzi oboma Arpádovcami bol spečatený aj verejným zmierením na Veľkú noc v Päťkostolí. Vtedy Gejza položil Šalamúnovi korunu na hlavu „v prítomnosti veľmožov krajiny“. Túto udalosť si mohlo pozrieť „všetko zhromaždenie Uhrov“.⁷⁶

Zhromaždenia boli prirodzenou súčasťou korunovačných obradov. Aj Šalamúnov nástupca Gejza I. (*Magnus*) prijal korunu „na podnet Uhrov“.⁷⁷ Gejzovho nástupcu Ladislava „všetci veľmoži Uhorska jednomyselne, spoločným hlasom a spoločnou vôľou“ zvolili za kráľa. Údajne ho museli k prijatiu kráľovského titulu donútiť,⁷⁸ čím nám Ladislavov nástup na uhorský trón čiastočne pripomína mojmírovské knieža Slavomíra. Voľbou iného kráľa sa vyhrážali aj Štefanovi II. na výprave v Haliči jeho vlastní vojaci, ktorí ho nakoniec donútili zanechať dobýjanie hradu. Z tejto voľby nakoniec zišlo, ale rozhodnutia o voľbe poznáme aj z neskorších období. Štylisticky neobratne o nej informuje aj uhorská kronika, podľa ktorej za nástupcu Štefana II. bol zvolený jeho synovec Saul a neskôr ešte aj Borša a Ivan.⁷⁹

Nesmierne zaujímavým bol aradský snem za panovania Bela II. Slepého. Podľa kronikára sa tento krajinský snem (*congregatio generalis*) uskutočnil z rozhodnutia kráľovej manželky Heleny. Kronikár vložil do jej úst reč, v ktorej pozdravila „celý ľud, teda všetkých verných, veľmožov, starcov, mladých, bohatých i chudobných.“ Účelom tohto zhromaždenia malo byť aj vyhľadanie páchatelov zodpovedných za oslepenie kráľa Bela II. Po vyrieknutých kráľovniných slovách sa ľud „vrhol“ na šesťdesiatosem „neverných“, ktorých následne zabili a ich majetky boli darované cirkvi.⁸⁰

76 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 97, s. 362. „In festo autem Sanctorum Fabiani et Sebastiani martirum rex Salomon et Geysa dux coram Hungaria in Geur pacem iuramento firmaverunt. Deinde festum Dominice Resurrectionis ambo simul cum plena curia Quinqueecclesiis celebraverunt. Ubi rex Salomon ipso die Pasce assistentibus regni proceribus per manus Geysae ducis honorabiliter est coronatus et in regiam Beati Petri principis apostolorum basilicam ad audiendam missam gloriose deductus. Universa ergo congregatio Hungarorum videntes pacem regis et ducis et mutuam inter eos dilectionem laudaverunt Deum, pacis amatorem et facta et letitia magna in populo.“

77 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 124, s. 394. „Tunc Geysa dux magnus compellentibus Hungaris coronam regni suscepit.“

78 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 131, s. 403-404. „Audita vero morte regis Magni convenit universa multitudo nobilium Hungarie ad fratrem eius Ladizlaum et eum communi consensu, parili voto et consona voluntate ad suscipiendum regni gubernaculum concorditer elegerunt, ymo vere magis affectuosissimis et instantissimis precibus conpulerunt.“

79 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 158, s. 444. „Antequam vero rex Belam scivisset, coniuverat regnum, ut post regem filius sororis sue Sophie, nomine Saul regnaret...Bors vero comes et Iwan inani spe ducti a traditoribus in regem electi sunt.“

80 Chron. Hung. comp. saec. XIV, Cap. 160, s. 446-447. „Quo regnante regina Elena habito consilio regis et baronum fecit congregationem generalem in regno iuxta Arad. Illa igitur die dicte congregationis, dum rex sedisset super solium regni sui, venit regina cum filiis suis et sedit circa regem. Dixit autem ad populum universum: 'Omnes fideles, nobiles, senes et iuvenes, divites ac pauperes, audite. Cum cuique vestrum Deus visum dederit naturalem, volo audire, cur dominus noster rex suis oculis sit privatus et quorum consilio hoc sit actum? modo mihi propalate et eos fideliter in hoc loco vindicantes, nobis de ipsis finem date. Ecce enim Deus regi nostro pro duobus oculis dedit quatuor.' Facta igitur hac voce irruit omnis populus super illos barones, quorum consilio rex obcecatus fuerat et quosdam ex ipsis lignaverunt, quosdam vero detruncaverunt. Sexaginta autem et octo prophanos ibidem crudeliter occiderunt et omnes successores eorum, tam viri quam mulieres eodem die sunt registrati. Insuper omnis illorum possessio ecclesiis cathedralibus est divisa, et sic omnes ville conditionales de Hungaria donationes regum nominantur.“

V literatúre sa aradské zhromaždenie (podobne ako stoličnobelehradské z obdobia vlády Bela I.) dáva do súvisu s potrebami panovníka upevniť si moc, legitimizovať svoje nie najistejšie postavenie.⁸¹ Tento záver má nepochybne svoje opodstatnenie, treba si ale uvedomiť, že aradský snem je v uhorskej kronike opísaný predovšetkým ako súdny proces, na ktorom došlo k žalobe (od kráľovnej), dokazovaniu (svedectvá účastníkov), k vyhláseniu rozsudku a napokon k jeho vykonaniu. Takýto súdny proces na najvyššej úrovni bol aj politickou udalosťou a v prítomnosti kráľa a kráľovských úradníkov sa pravdepodobne konal len vo výnimočných prípadoch. Zhromaždenia v prítomnosti kráľa sa podľa dikcie Ladislavovho zákonníka mali konať raz ročne na sviatok Nanebovzatia Panny Márie (15. augusta). Zlatá bula Ondreja II. vydaná v roku 1222 zase nariadzovala zhromaždenia servientov na sviatok sv. Štefana kráľa (20. augusta).⁸²

Ak zhrnieme uvedené príklady, je jasné, že Zlatá bula Ondreja II. z roku 1222 kodifikovala zažitú a dlhodobo uplatňovanú zvyklosť. Nedá sa preto súhlasiť ani s tým, že by mali zhromaždenia vzniknúť až niekedy koncom 12. storočia.⁸³ Opačnou tendenciou je potom v literatúre snaha o romantizáciu uhorských zhromaždení.⁸⁴ Arpádovské legendy, ako aj ďalšie pramene poukazujú na význam užších i širších politických elít, ktoré mali okrem panovníka tiež podiel na moci a rozhodovaní o dôležitých veciach v krajine. Terminologicky ich nedokážeme vždy rozlíšiť, hoci výraz *congregatio* označoval skôr väčšie zhromaždenie, kým *consilium* zrejme menšiu kráľovskú radu, prípadne aj väčšie zhromaždenie ľudu.

Z hľadiska funkcií je nutné okrem zákonodarnej úlohy⁸⁵ vyzdvihnúť najmä súdny charakter zhromaždení, ktorý napokon poznáme aj z ustanovenia Zlatej buly z roku 1222, podľa pevne stanoveného dátumu konania. Pravidelnosť týchto zhromaždení, ktorú vieme doložiť od vydania Ladislavovho zákonníka, dodávala celému procesu istú staršiu tradíciu a napokon aj záväznosť. Okrem súdov sa zhromaždenia konali aj pri korunováciách panovníkov. V tejto štúdii sú súčasne zaradené aj tie príklady zhromaždení, pri ktorých *populus* bol svedkom významných politických udalostí, ako bolo uzatvorenie mieru alebo zmierenia panovníkov. Tým dochádzalo k záväznosti príslušného rituálu, ktorý si tak alebo onak vyžadoval aj svojich adresátov, pre ktorých bol určený. Nemenej dôležitou úlohou zhromaždení bola aj voľba panovníka. Aj keď bol výsledok častokrát jasný vopred a kandidátom mohol byť spravidla len člen vládnuceho arpádovského rodu, napriek tomu musel byť takýto kandidát verejne zvolený alebo prijatý na zhromaždení. Pri konfliktoch v Uhorskom kráľovstve a častým súperením o trón v 11. a 12. storočí sa voľba stávala prostriedkom stabilizácie pomerov a upevnenia mocenskej pozície víťazného člena Arpádovcov.

81 MAKK, Ferenc. Megjegyzések II. Béla történetéhez. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila Józsefnominatae, Acta historica*, 1972, roč. 40, s. 39; KISS 1971, s. 9.

82 Decreta S. Ladislai regis. Liber tertius, Tit. 2. In *ODRMH*; KISS 1971, s. 7. Podľa tradície sv. Štefan kráľ zomrel 15. augusta, vyzdvihnutie jeho ostatkov sa sláвило 20. augusta.

83 SOKOLOVSKÝ 1995, s. 22.

84 Porovnaj: MEZEY, Barna. *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest : Osiris Kiadó, 1999, s. 95-96.

85 Ktorú zdôrazňovala vo svojej štúdii: KISS 1971, s. 3-56. Treba však povedať, že táto úloha nebola primárna.

Záverom neostáva než konštatovať, že o najstarších zhromaždeniach toho nevieme veľa. Obraz, ktorý pred sebou máme, potvrdzuje, že Mojmirovci i Arpádovci v rámci dobových zvyklostí a možností participovali na moci s biskupmi, veľmožmi a ľuďom (*populus*, resp. i *plebs*), hoci miera tejto participácie bola veľmi rozdielna. Takto sa formovali zárodky neskorších parlamentov na zastupiteľskom princípe (ten sa v Uhorsku presadzoval od 13. storočia). Tak panovník, ako aj zhromaždení prezentovali na sneme svoje vlastné očakávania a domáhali sa svojich potrieb. Vládnucci panovník získaval poslušnosť a podporu, či už formou okázalých korunovácií, rituálov alebo „múdrymi“ rozhodnutiami. Zhromaždení potrebovali priestor na riešenie svojich sporov či formulovanie vlastných predstáv o krajine. Ich vzťah k panovníkovi sa pohyboval medzi partnerstvom a subordináciou, a to najmä v závislosti od toho, ktorá funkcia zhromaždenia sa aktuálne realizovala. Takto zhromaždení Uhri neboli len anonymnou „masou“ a kulisou pre dôležité rozhodnutia, ktoré realizovali hráči z vyššie postaveného politického rebríčka. Stali sa „všetkými Uhrami“, boli politickou obcou (*tota Hungaria, universum regnum, universa congregatio Hungarorum, universa multitudo nobilium Hungarie, populum universum*) zosobňujúcou úplnosť krajiny, kde záväznosť akéhokolvek rozhodnutia prekračovala osobu zúčastneného a týkala sa všetkých obyvateľov.

Cítuj:

LYSÝ, Miroslav. Panovníci, biskupi, veľmoži a ľud. Zhromaždenia v historickom porovnaní mojmírovekej Moravy a arpádovského Uhorska. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 59-74. ISSN 1337-6861. DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.4>

Doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo nám. č. 6
P.O.BOX 313
810 00 Bratislava
Slovenská republika
miroslav.lysy@flaw.uniba.sk

Comitatus decimationem abbati subiugarem K pôvodu donácie šomodských desiatkov*

Marek Druga

Abstract

DRUGA, Marek: *Comitatus decimationem abbati subiugarem*. On the Origins of the Tithes from the County of Somogy.

The study deals with the topic of tithes from the county of Somogy, given to the monastery of Pannonhalma during the reign of king Stephen I. The first purpose of this article is to present an overview of the studies of medievalists dealing with the subject of monastic tithes and the letter of privilege for the Monastery of St. Martin on the "holy mount of Pannonia", and to summarize their opinions about the circumstances under which the tithes from Somogy county were donated to the monks of Pannonhalma. Thereafter, I try to compare the donation of the tithes from the county of Somogy with similar cases and analogies from the early medieval Czech and Polish territories, focusing especially on the tithes given to the Benedictine monastery of Břevnov by the bishop of Prague, St. Adalbert. Finally, I return to the sources from the Hungarian environment and I try to point out to discrepancies in the interpretations which date the donation of the Somogy tithes to the end of the 10th century.

Keywords: Middle Ages, Tithes, King Stephen I, Donation, Pannonhalma

DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.5>

Možno ešte priniest k problematike materiálneho zabezpečenia najstarších kláštorov v Uhorsku nové postrehy? Otázka vyvoláva určitú skepsu, veď téme obdarovávanía benediktínskych opátstiev venovali pozornosť generácie historikov. Špecifickým problémom je v tejto súvislosti donácia desiatkov z územia Šomodského komitátu pre Pannonhalmský kláštor Štefanom I. V Uhorskom kráľovstve ide o ojedinelý donačný akt, tento kráľovský dar však má významné paralely v poľskom a predovšetkým českom prostredí. Nasledujúce riadky sú predovšetkým pokusom o zhrnutie starších názorov k téme. V štúdiu však nepôjde len o syntézu myšlienok významných medievistov. Krátka sonda do názorového spektra súčasnej medievistiky totiž naznačuje zásadné rozdiely v povahe otázok, ktoré si v kontexte desiatkov darovaných kláštorom (prípadne cirkevným inštitúciám všeobecne) kladú na jednej strane maďarskí, na druhej poľskí alebo českí historici. Nasledujúci súhrn názorov považujem za dôležitý aj z dôvodu, že k téme zavádzania cirkevných desiatkov do stredoeurópskeho priestoru dosiaľ neprebehla širšia diskusia. Je pritom pravdepodobné, že v budúcnosti bude možné prinášať podnetné úvahy k téme len s prihliadnutím na širší stredoeurópsky kontext. V záverečnej časti štúdie sa zároveň snažím upozorniť na nezrovnalosti vyplývajúce z argumentácie maďarskej historiografie, ktorá datuje donáciu šomodských desiatkov už do obdobia založenia Pannonhalmského kláštora.

* Táto práca bola podporená agentúrou VEGA v rámci projektu: VEGA 2/0129/18: Panovnícka moc v stredoveku. Vývoj panovníckej moci od veľkomoravských kniežat po uhorských kráľov neskorého stredoveku.

Donáciu šomodských desiatkov pre Pannonhalmský kláštor obsahuje už údajná privilegálna listina Štefana I., ktorá sa hlási do roku 1001.¹ Donácia je v listine popísaná ako zbožný dar kráľa sv. Martinovi, patrónovi vznikajúceho kláštora, za jeho pomoc pri potlačení povstania šomodského kniežaťa Kopáňa. Darované desiatky sa mali týkať všetkých činností a produktov práce (*decimationem de omnibus negotiis*), majetkov (*praediis*), území (*terris*), viníc (*vineis*), sejby (*segetibus*), mýt (*vectigalibus*) a vína hostí (*vinumque hospitum*), ktoré pochádzalo z úrody na ich šomodských majetkoch alebo z obchodných výnosov na šomodskom území. Aby neboli ukrátené práva vesprímskeho biskupa na desiatky, ktoré mu napokon náležali aj podľa uhorského zákonodarstva, dostal biskup ako kompenzáciu údajne majetok či dvorec (*Cortou*) s príslušnými príjmami.² Takto zdôvodnené odškodnenie nenašlo v radoch episkopátu pochopenie, vesprímski biskupi totiž v 13. storočí práva pannonhalmských opátov na šomodské desiatky (a s nimi aj samotnú privilegálnu listinu Štefana) ostro napádali.³

Po dlhotrvajúcich sporoch je dnes údajná privilegálna listina kráľa Štefana I. z roku 1001 historikmi považovaná prevažne za písomnosť, ktorá bola sfalšovaná v prvej polovici 13. storočia. Listina však zrejme obsahuje aj niekoľko starších informácií, ktoré možno vzťahovať už k počiatkom najstaršej doloženej reholnej inštitúcie v Uhorsku.⁴ K tým by mohla patriť aj zmienka o šomodských desiatkoch. O ich donácii totiž informujú už pramene z druhej polovice 11. a začiatku 12. storočia, predovšetkým svätoštefanské legendy a autentická konfirmačná listina majetkov a privilégií Pannonhalmského kláštora vydaná pápežom Paschalom II. v roku 1102.⁵

Už Väčšia legenda svätého kráľa Štefana (*Legenda maior Sancti Stephani regis*) prináša informáciu o založení kláštora na Svätom vrchu (*Mons Sacer*) prvým uhorským kráľom. Medzi donáciami majetkov, príjmov a ďalších prostriedkov (*possessionibus et redditibus cunctisque sufficientis ditavit*) pridelených na zabezpečenie mníchov menuje autor legendy aj desiatky (*decimationes*) darované opátstvu podľa spôsobu obdarovávanania uhorských biskupstiev.⁶ Donáciu desiatkov podrobnejšie

1 Po tom, čo významný nemecký historik Harry Bresslau (a pred ním bez širšej argumentácie Harold Steinacker) prisúdil autorstvo listiny menom neznámemu pisárovi kancelárie kolínskoho arcibiskupa Heriberta s označením (Heribert) „C“, sa ustálil názor o vzniku pôvodnej písomnosti až v roku 1002. Pozri BRESSLAU, Harry. Internationale Beziehungen im Urkundenwesen des Mittelalters (Exkurs: Zu den Urkunden König Stephans von Ungarn). In *Archiv für Urkundenforschung*, 1918, roč. 6, s. 65-76. K historiografii pannonhalmskej privilegálnej listiny podrobne THOROCZKAY, Gábor. Szent István pannonhalmi oklevelének historiográfiája. In TAKÁCS, Imre (ed.) *Mons Sacer (Pannonhalma 1000 éve) I* (ďalej *Mons Sacer*). Pannonhalma : Pannonhalmi Főapátság, 1996, s. 90-109.

2 *Diplomata Hungariae Antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia* (ďalej DHA) I. GYÖRFFY, György (ed.). Budapest : Akadémiai Kiadó, 1992, č. 5/II, s. 40.

3 Spor prepukol s najväčšou intenzitou po osobnom strete pannonhalmského opáta Uroša a vesprímskeho biskupa Róberta z Lutychu v Ríme začiatkom roka 1211. *A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története* (ďalej PRT) I. ERDÉLYI, László – SÖRÖS, Pongrác (eds.). Budapest : Stephaneum, 1902, č. 37, s. 624; č. 48, s. 634-635; č. 47, s. 633-634 (listiny z monumentálnej syntézy dejín uhorských benediktínskych kláštorov sú v predloženej texte citované z diplomatára, ktorý je súčasťou tohto diela).

4 Pannonhalmská privilegálna listina obsahuje zmienku o založení kláštora kniežaťom Gejzom (*ab genitore nostro incepto*), začiatky výstavby kláštora tak možno klásť už do roku 996. DHA I, č. 5/II, s. 39.

5 DHA I, č. 117, s. 331-334.

6 *Legenda maior Sancti Stephani regis*. In *Scriptores rerum Hungaricarum. Tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (ďalej SRH) II. SZENTPÉTERY, Imre (ed.). Budapest : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in Partem Impensarum Venientibus, 1938, cap. 8, s. 383-384.

rozviedol aj rábsky biskup (Győr) Hartvik, autor ďalšej legendy o svätom Štefanovi (*Legenda Sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*). V Hartvikovom podaní predstavovali pridelené desiatky prísne nariadenú platbu, ktorá sa netýkala len desiatej časti všetkých prostriedkov na obživu (*ex omnibus eorum facultatibus*), ale aj potomstva podrobeného obyvateľstva. Podľa Hartvika tak prisúdil panovník kláštora aj každé desiate dieťa (*decimam prolem Sancti Martini cenobio daret*) narodené poddaným na území Šomodského komitátu.⁷ Autor Menšej svätoštefanskej legendy (*Legenda minor Sancti Stephani regis*) popisuje donáciu desiatkov s ešte výraznejším významovým posunom. Obyvateľov Šomodského komitátu a ich potomkov mal údajne Štefan spočiatku podriadiť Pannonhalme ako kláštorných poddaných. Až neskôr, na radu svojho najbližšieho okolia a z obavy pred útekem šomodských poddaných, pristúpil Štefan ku korekcii pôvodného rozhodnutia, teda len k donácii desiatkov podrobeného obyvateľstva.⁸

K problematike šomodských desiatkov prinášali čiastkové postrehy, pravda najmä v súvislosti s polemikami o pravosti pannonhalmskej privilegiálnej listiny, už maďarskí historici 19. storočia. Systematickejšie sa téme venoval na stránkach dodnes prínosnej monografie o najstarších dejinách Pannonhalmského kláštora (997 – 1241) až vynikajúci historik, archivár arciepiscopátu a benediktínsky mních László Erdélyi.⁹ Medievistu je možné považovať za posledného zástancu názoru o autentickosti privilegiálnej listiny. Toto východisko priviedlo L. Erdélyiho k dnes už predsa len odvážne vyznievajúcim záverom. Kráľ Štefan mal začať naplňať sľub daný sv. Martinovi už v okamihu porážky šomodského kniežata Kopáňa v roku 997. K výberu desiatkov teda údajne pristúpil panovník, za nevyhnutnej asistencie ním dosadenej svetskej správy, ešte na začiatku roka 998 po obsadení centrálného hradu Kopáňa. Po založení Vesprímskeho biskupstva (podľa L. Erdélyiho v roku 1000) a pričlenení Šomodského komitátu k jeho diecéznemu územiu vystúpil vesprímsky biskup voči nárokom opátov na šomodské desiatky. Kráľ Štefan mal následne darovať biskupstvu ako náhradu dvorec s príslušenstvom, pričom kompenzáciu zaznamenal v privilegiálnej listine Pannonhalmského kláštora z roku 1001.¹⁰

Významní maďarskí historici, a Erdélyiho súčasníci, najmä János Karácsonyi a Gyula Pauler, prehodnotili na začiatku 20. storočia svoje staršie názory a spochybnili pravosť privilegiálnej listiny pre Pannonhalmu z roku 1001. Pod náporom narastajúcich nezrovnalostí, ktoré sa týkali najmä časti listiny venovanej desiatkom, tak posúvali vznik písomnosti do rozmedzia rokov 1137 – 1212.¹¹ Donáciu šomodských desiatkov však naďalej spájali so začiatkom vlády Štefana I. a založením Pannonhalmského kláštora.¹² Spochybnili teda iba formálnu stránku zazname-

7 *Legenda Sancti Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta*. In *SRH II*, cap. 6, s. 409-410.

8 *Legenda minor Sancti Stephani regis*. In *SRH II*, cap. 3, s. 395.

9 PRT I, s. 144-190.

10 PRT I, s. 146-147.

11 KARÁCSONYI, János. Szent István megkoronázása. In *Századok*, 1901, roč. 35, s. 874-875; PAULER, Gyula. *A Magyar nemzet története II*. Budapest : Athenaeum, 1899, s. 587-590.

12 Dôvod sfaľšovania listiny však videl Gy. Pauler jednoznačne v snahách opáta Uroša rozhodnúť vo svoj prospech prebiehajúci spoj o desiatky medzi ním a vesprímskym biskupom Robertom. PAULER 1899, s. 590.

kania donácie v zachovanej, podľa nich už sfalšovanej písomnosti. Už János Karácsonyi pritom poukázal na zjavný nesúlad medzi obsahom privilegiálnej listiny a Menšou svätoštefanskou legendou. Podľa legendy totiž ustanovil Štefan z ľudí Šomodského komitátu služobníkov kláštora a až po istom čase toto nariadenie zrevidoval na platbu cirkevných desiatkov.¹³ Gyula Pauler videl za touto neskoršou Štefanovou korekciou rady spolubojovníkov kráľa, ktorým sa zdalo podriadenie obyvateľstva opátstvu neúmerné a pritrvdé. Medievista dokonca považoval za hodnoverný aj Hartvikov výklad o darovaných desiatkoch zo všetkých majetkov, úrody či dokonca narodených detí, z ktorých malo každé desiate dieťa pripadnúť kláštora. Otázka ľudí darovaných kláštora v rámci desiatku sa následne stala predmetom polemiky medzi oboma bádateľmi a diskusia o možnosti takejto formy desiatkov v uhorskom prostredí prebieha v podstate dodnes.¹⁴

Povojnová maďarská medievistika medzitým odsunula do úzadia prekonaný názor Erdélyiho o autentickosti privilegiálnej listiny. Nezodpovedanou otázkou ostávala iba miera sfalšovania pôvodného textu. V tomto období možno označiť za smerodajné názory Györgya Györffyho. Donáciu desiatkov považoval G. Györffy za súčasť výmeny medzi Pannonhalmou a Vesprímskym biskupstvom, ktorej písomné zaznamenanie mohlo byť už súčasťou pôvodnej privilegiálnej listiny pre Pannonhalmu. Túto pasáž mohol mať podľa G. Györffyho k dispozícii ešte Paschalis II. v roku 1102. Pápež totiž v confirmácii majetkov a výsad Pannonhalského kláštora označil šomodské desiatky za poplatky kúpené od vesprímskeho biskupa.¹⁵ Stojí za pozornosť, že v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 20. storočia už považovala časť maďarskej historiografie text privilegiálnej listiny venovaný desiatkom za prepis narácie či hrdinskej epiky z obdobia vlády Štefana I., ktorá popisovala významné činy zakladateľa Uhorského kráľovstva.¹⁶ Písomnosti tým, prinajmenšom v bode venovanom okolnostiam darovania desiatkov, prisúdili autentickú výpovednú hodnotu.

K naposledy zmieneným názorom majú blízko predovšetkým úvahy Gézu Érszegiho, ktorý venoval pôvodu šomodských desiatkov vo svojej štúdií o pannonhalskej privilegiálnej listine Štefana I. značný priestor. Autor poukázal na časté kráľovské donácie desiatkov pre kláštory už v západoeurópskych krajinách v ranom stredoveku. Podľa G. Érszegiho bolo takéto darovanie desiatkov na európskom Západe bežne potvrdzované pápežskou confirmáciou. Desiatky v držbe kláštorov

13 KARÁCSONYI, János. A Hartvik-vita sarokpontjai. Másodit és befejező közlemény. In *Századok*, 1894, roč. 28, s. 112.

14 LADOS, Tamás. Megjegyzések a pannonhalmi gyermektized történetéhez. In FARKAS, Csaba et al. (eds.) *Magister historiae II. Válogatott tanulmányok a 2014-ben és 2015-ben megrendezett középkorral foglalkozó, mesterszakos hallgatói konferenciák előadásaiából*. Budapest : ELTE BTK, 2016, s. 73-98; SOLYMOSI, László. Szent István és a pannonhalmi apátság somogyi tizedjoga. In SOMORJAI, Ádám – ZOMBORI, István (eds.) *Episcopus, archiabbas, Benedictinus, historicus ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. Budapest : METEM, 2016, s. 11-24.

15 GYÖRFFY, György. A magyar egyházszervezés kezdeteiről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján. In *Az MTA II. Osztályának Közleményei*, 1969, roč. 18, s. 205-212; GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II*. Budapest : Akadémiai kiadó, 1987, s. 626-632; GYÖRFFY, György. *István király és műve*. Budapest : Gondolat kiadó, 1983, s. 179-181; DHA I, č. 5/II, s. 36-38.

16 Najmä SZEGFŰ, László. Az államszervező harcok során keletkezett hősénekekről. In HOPPÁL, Mihály – ISTVÁNOVITS, Márton (eds.) *Mítosz és történelem Előmunkálatok a magyarság néprajzához 3*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1978, s. 48-54.

boli neskôr často napádané biskupmi. K všeobecnému konsenzu prichádzalo len za cenu určitých kompromisov, tak ako tomu bolo aj v prípade donácie dvorca (*Cortou*) s príslušným obyvateľstvom Vesprímskemu biskupstvu. G. Érszegi teda považuje aj donáciu kráľovských desiatkov pre Pannonhalmu za veľmi skorú výsadu, ktorú dokladá už *Legenda maior Sancti Stephani regis* z poslednej tretiny 11. storočia. Formuláciu donácie šomodských desiatkov vo Väčšej svätoštefanskej legende a v privilegiálnej listine Štefana I. zároveň interpretuje ako podriadenie pôvodne všetkých šomodských obyvateľov opátstvu. V rámci tejto donácie považoval panovník za vhodné priradiť ku kráľovskému daru pre Pannonhalmu aj platbu desiatkov. Géza Érszegi však zašiel vo svojich úvahách ešte ďalej. Celú časť privilegiálnej listiny venovanej desiatkom, písanej na rozdiel od ďalších častí textu v jednotnom čísle (*singularis prima*), označil za naráciu pochádzajúcu z 11. storočia. Pre G. Érszegiho je tak „*lákavá predstava, že práve časť listiny venovaná desiatkom bola súčasťou pôvodnej zakladacej listiny Pannonhalmského kláštora.*“¹⁷

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa maďarskí historici začali vracat' k téme šomodských desiatkov z odlišnej perspektívy, ktorá sa už týkala otázok súvisiacich s vytváraním cirkevnej organizácie za vlády Štefana I. Medzi historikmi vyvolávala otázky predovšetkým problematická absencia zmienky o Šomodskom komitáte alebo hrade pri vymedzení diecézneho územia Vesprímskeho biskupstva v donačnej listine Štefana z roku 1009 pre Vesprímske biskupstvo.¹⁸ Táto skutočnosť sa stala podnetom k početným diskusiám o okolnostiach vzniku Šomodského komitátu a jeho cirkevnej príslušnosti k Vesprímskemu biskupstvu. Do popredia sa dostali názory, podľa ktorých by pannonhalmskí opáti nemali na šomodskom území spočiatku k dispozícii iba desiatky, ale aj širšie cirkevné právomoci, ktoré neskôr náležali vesprímskym biskupom. Najvýznamnejším zástancom tohto názoru bol Gyula Kristó, ktorý argumentoval spôsobom opisu donácie desiatkov v kronikárskej kompozícii zo 14. storočia a najmä v Menšej svätoštefanskej legende. Podľa hagiografie učinil Štefan I. z obyvateľov územia šomodského kniežata a ich potomkov služobníkov cirkvi (sv. Martina) a až neskôr zmenil ich povinnosť len na platbu desiatkov. Gyula Kristó vyvodil z týchto prameňov záver, podľa ktorého mohli pannonhalmskí opáti spočiatku disponovať na šomodskom území širšími cirkevnými právomocami biskupov (menej pravdepodobne právami cirkevného zemepána), medzi ktoré zaradil aj právo opátov na výber desiatkov.¹⁹

Problematickosť týchto názorov spočíva v skutočnosti, že sa o cirkevnej právomoci opátov na území Šomodského komitátu nezmieňujú žiadne pramene. Svätoštefanské legendy a pápežská listina Paschala II. z roku 1102 navyše interpretujú donáciu desiatkov Štefanom I. ako kúpu alebo dar, za ktorý bolo potrebné poskytnúť vesprímskym biskupom určitú náhradu. Z uvedeného by teda naopak vyplývalo, že pôvodné územie Šomodského komitátu muselo už

17 ÉRSZEGI, Géza. Szent István pannonhalmi oklevele (Oklevéltani-filológiai kommentár). In *Mons Sacer*, s. 52-56, 75.

18 Uvedená listina uvádza ako svetské centrá komitátov pridelených diecéznemu územiu vesprímskych biskupov len Vesprím, Stoličný Belehrad, Kolon (Zalavár) a Vyšehrad (Visegrád). DHA I, č. 8, s. 52.

19 KRISTÓ, Gyula. Joghatóság Somogy felett Szent István korában. In VESZPRÉMY, László (ed.) *Szent István és az államalapítás* (ďalej *Szent István*). Budapest : Osiris kiadó, 2002, s. 449-453.

v čase donácie desiatkov patriť pod cirkevnú právomoc vesprímskych biskupov. Tento predpoklad do značnej miery formoval aj názory súčasných maďarských medievistov, ktorí existenciu širších cirkevných právomocí prvých pannonhalských opátov na šomodskom území odmietli. Attila Zsoldos napríklad považuje územie Šomodského komitátu za súčasť vesprímskej diecézy už od jej samotného vzniku. Poukazuje pritom najmä na absenciu neskorších zmienok, ktoré by v prameňoch zanechali stopu o dodatočnom pričlenení Šomodského komitátu k územiu vesprímskych biskupov. Absenciu zmienky o šomodskom hrade alebo komitátom centre v donačnej listine pre Vesprímske biskupstvo z roku 1009 vysvetľuje tým, že sa v texte archaický názov komitátu Kolon (územie neskoršieho Zalianskeho komitátu) vzťahoval aj na šomodský región.²⁰ Možnosť počiatočných širších cirkevných právomocí pannonhalských opátov odmietol aj László Solymosi, ktorý svoje úvahy podoprel prítomnosťou vesprímskych biskupov pri zakladaní a svätení najstarších cirkevných inštitúcií na šomodskom území v 11. storočí, naopak absenciou pannonhalských opátov. László Solymosi interpretoval neprítomnosť zmienky o Šomodskom komitáte alebo jeho centre v donačnej listine pre Vesprímske biskupstvo z roku 1009 prechodnou absenciou svetskej správy v tomto regióne. Správa šomodského územia mala byť dočasne zverená vesprímskemu županovi, kým proces administratívno-správneho vytvárania Šomodského komitátu kládol L. Solymosi niekde medzi roky 1009 – 1038.²¹ Obaja historici (A. Zsoldos a L. Solymosi) teda prišli s vlastnou interpretáciou záhadnej absencie šomodského správneho centra v listine z roku 1009, ktorá popisuje rozsah diecézneho územia Vesprímskeho biskupstva. Zároveň sa však zhodli na autentickejšť donácie cirkevných desiatkov Pannonhalme už v čase založenia kláštora, kým existenciu širších cirkevných právomocí opátov v šomodskom regióne odmietli.

Téma šomodských desiatkov teda rezonuje v maďarskej historiografii dodnes. Otázky maďarských medievistov smerujú predovšetkým k pokusom o interpretáciu pôvodného obsahu donácie. Maďarskí historici venovali osobitnú pozornosť aj podozrivej zmienke o údajných desiatkoch z vína hostí²² a problematike detí darovaných v rámci cirkevného desiatku kláštora. Výskum sa nevyhnutne spájal s posudzovaním pravosti pannonhalskej privilegiálnej listiny, prípadne s nachádzaním okolností obdarovávaní cirkevných inštitúcií desiatkami v západných, predovšetkým v ríšskych pomeroch.²³ Pramene opisujúce donáciu šomodských

20 ZSOLDOS, Attila. Somogy megye korai történetének forrásairól. In *Szent István*, s. 451-461; ZSOLDOS, Attila. Somogy és Visegrád megye korai története, valamint a „várelemek spontán expanziója“. In *Szent István*, s. 471-477.

21 SOLYMOSI, László. Püspöki joghatóság Somogyban a 11. században. In *Szent István*, s. 439-448.

22 Zmienka je dlhodobo považovaná za neskoršiu vsuvku z 13. storočia. Pozri PAULER 1899, s. 590; Porovnaj SOLYMOSI, László. A szőlőutáni adózás első korszaka. In *Agrártörténeti szemle*, 1990, roč. 32, s. 22-80.

23 Zo slovenských medievistov MÚČSKA, Vincent. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava : Stimul, 2004, s. 102-104. Syntéze vývoja cirkevných desiatkov sa zo starších slovenských historikov venoval KUŠÍK, Michal. Cirkevný desiatok. In *Historický časopis*, 1961, roč. 9, č. 3, s. 462-467. K právnemu vývoju zavádzania cirkevných desiatkov v Uhorskom kráľovstve už podrobne CZIZMADIA, Andor. Die rechtliche Entwicklung des Zehnten (Decima) in Ungarn. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte / Kanonistische Abteilung*, 1975, roč. 61, č. 1, s. 228-257. Dostupné na internete : <https://www.degruyter.com/view/j/zrgk.1975.61.issue1/zrgka.1975.61.1.228/zrgka.1975.61.1.228.xml?format=INT&lang=en>

desiatkov sú na jednej strane interpretované rôzne, v otázke pôvodu donácie desiatkov už v čase založenia alebo vysvätenia Pannonhalmského kláštora však medzi maďarskými historikmi panuje jednoznačná zhoda.

Desiatky darované z územia celého komitátu predstavujú v uhorskom prostredí ojedinelý prípad donácie cirkevných desiatkov z územia svetskej provincie kláštora. Pozornosť je však možné obrátiť k (minimálne na prvý pohľad) analogickej donácii desiatkov z troch severočeských hradských obvodov (Litoměřicko, Bilínsko, Děčínsko) pražským biskupom sv. Vojtechom za asistencie Boleslava II. benediktínskemu kláštora v Břevnove. Na príklade břevnovských desiatkov sa zároveň pokúsím predstaviť aspoň v hrubých obrysoch prístup českej medievistiky k desiatkovej problematike, a to s dôrazom na najstaršie obdobie – teda zhruba na prelom 10./11. storočia.

O založení Břevnovského kláštora informujú zo starších prameňov predovšetkým dve písomnosti, údajne v deň vysvätenia kláštora (14. január 993) vydaná zakladacia listina kláštora kniežaťom Boleslavom (II.)²⁴ a pápežské privilegium Jána XV. (31. marca 993) adresované opátovi Anastáziovi.²⁵ Prvá písomnosť je produktom břevnovskej falzátorskej dielne z 13. storočia, zaujímavá je skôr v tejto súvislosti pápežská listina. Listina sa síce zachovala len v pergamenovom prepise pôvodného papyrusového originálu z obdobia vlády Přemysla Otakara I., historici jej však zväčša priznávajú aspoň čiastočnú hodnovernosť.²⁶ V súvislosti so zameraním tohto príspevku je podstatná informácia, podľa ktorej pápež potvrdzuje kláštora všetky kostoly (*omnes ecclesias vestras*), dediny (*villas*), polia (*agros*), lesy (*silvas*), domy služobníctva (*casas servos et ancillas*) a predovšetkým desiatky troch hradských obvodov (*decimas trium provinciarum Lvtomiricensis, Belinensis, Dechinensis*), ktoré mal kláštora darovať biskup Vojtech.²⁷ Podobnosť s donáciou šomodských desiatkov je nápadná už dobou vzniku a predovšetkým skutočnosťou, že desiatky mali byť v oboch prípadoch darované kláštora z územia vymedzeného svetskou správou.

Kým staršia česká historiografia spochybňovala možnosť postúpenia desiatkov reholnej inštitúcii pražským biskupom (Gustav Friedrich, Václav Hrubý),²⁸ súčasný výskum opätovne považuje informáciu o donácii desiatkov Břevnovu za zmienku, ktorá sa už mohla nachádzať aj na papyrusovej predlohe zachovanej písomnosti.²⁹ Novšie postrehy k zmienke o desiatkoch v pápežskom privilegii priniesol predovšetkým Josef Žemlička. V príspevku o hodnovernosti privilegialnej listiny spochybnil J. Žemlička pôvod a samotný charakter desiatku. Podľa J. Žemličku

24 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (ďalej CDB I). FRIEDRICH, Gustav (ed.). Pragae : sumptibus Comitiorum regni Bohemiae, 1904 - 1907, č. 375, s. 347-350.

25 CDB I, č. 38, s. 43-46.

26 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (ďalej CDB II). FRIEDRICH, Gustav (ed.). Pragae : sumptibus Comitiorum regni Bohemiae, 1912, č. 259, s. 248-251.

27 CDB I, č. 38, s. 45.

28 FRIEDRICH, Gustav. O privilegii papeže Jana XV. daném v r. 993 klášteru Břevnovskému. In *Český časopis historický*, 1905, roč. 11, s. 12-21; HRUBÝ, Václav. Falsa Břevnovská. In *Český časopis historický*, 1920, roč. 26, s. 117-126.

29 Súhrnne ŠRÁMEK, Josef. Co (ne)víme o raně středověkých dějinách břevnovského kláštera – a jak s tím naložit. In *Časopis Matice moravské*, 2015, roč. 134, s. 213-215.

sa donácia nemala týkať cirkevných desiatkov, ale naopak desiatej časti príjmov z troch severočeských provincií vyberaných pôvodne pre potreby kniežacieho dvora, ktoré mali byť kniežatom darované pražskému biskupovi. Sv. Vojtech mal následne postúpiť desiatky opátovi novej fundácie v Břevnove. Josef Žemlička pritom poukazuje na terminologické zhody so spôsobmi zabezpečovania poľských biskupstiev prostredníctvom svetského podielu z kniežacích príjmov v rámci biskupských kastelánií v Poľsku.³⁰ Podľa J. Žemličku ostával výnos z cirkevných desiatkov dlhé obdobie skromný, hmotné zaistenie najstarších cirkevných inštitúcií tak na ňom spočívať nemohlo. Aby panovník kláštory a biskupstvá účinnejšie podporil, nechal im pridelať podiely zo svojich príjmov, ktoré často pozostávali práve z ich desiateho dielu. Text pápežského privilégia tak síce navodzuje dojem cirkevných (alebo skôr biskupských) desiatkov, tento významový posun však mohol byť podľa J. Žemličku až dielom falzátorov zo začiatku 13. storočia.³¹

Názor J. Žemličku odmietol najmä Pavel Bolina, ktorý považoval donáciu Vojtecha za postúpenie desiatkovej platby plynúcej výlučne do rúk biskupov, teda za biskupský desiatok. Pavel Bolina predpokladá, na rozdiel od ďalších českých historikov, existenciu biskupského desiatku v Čechách od založenia Pražského biskupstva v roku 973. Medievista definuje biskupské desiatky ako dávku, ktorá vznikala nezávisle na cirkevnom desiatku už v kniežacích Čechách 10. storočia. V prípade donácie Vojtecha pre Břevnov išlo podľa P. Bolinu o šesťdenárový poplatok náležiaci pôvodne pražským biskupom. Zmienku z pápežského privilégia o cirkevných desiatkoch z území patriacich kláštora (*decimas omnium hominum eiusdem monasterii*) už považuje P. Bolina za neskoršiu vsuvku z 13. storočia. Týmto významovým posunom (biskupský desiatok → cirkevný desiatok) mali břevnovskí falzátori reagovať na stupňujúci sa nápor biskupov (najmä pražského biskupa Ondreja) na břevnovské desiatky.³²

Ako reakcia na Bolinove príspevky do desiatkovej problematiky v ranostredovekých Čechách vznikli štúdie Davida Kalhousa. David Kalhous považuje donáciu desiatkov Břevnovu obdobne ako P. Bolina za biskupský desiatok. Táto platba však nemala spočiatku existovať nezávisle na cirkevnom desiatku. Naopak, podľa D. Kalhousa išlo pôvodne o štvrtinový podiel z cirkevného desiatku. David Kalhous označuje túto platbu za právny základ tzv. podymného, neskorostredovekého označenia šesťdenarovej čiastky, ktorá náležala biskupom. Biskupská časť cirkevného desiatku mohla byť podľa D. Kalhousa na území Čiech teoreticky požadovaná už pred vznikom Pražského biskupstva, keďže už pred rokom 973 mali byť Čechy diecéznym územím, na ktoré si nárokovalo Regensburské biskupstvo.

30 Poľský výskum v tomto smere produkuje početné výstupy. Pozri DERWICH, Marek. Studia nad początkami monastycyzmu na ziemiach polskich. Pierwsze opactwa i ich funkcje. In *Kwartalnik Historyczny*, 2000, roč. 107, s. 77-105.

31 ŽEMLIČKA, Josef. K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31. V. 993). In KLÁPŠTĚ, Jan – LUŇÁKOVÁ, Ludmila – WIHODA, Martin (eds.). *Návraty do krajiny českého středověku. Výbor z díla*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 15-18.

32 BOLINA, Pavel. Konec nebo začátek diskuse o problematice desátků v českém středověkém státu? In *Studia Mediaevalia Bohemica*, 2016, roč. 8, č. 2, s. 291-298; K desiatkom v českých krajinách širšie tiež BOLINA, Pavel. Příspěvek k interpretaci Kosmových desátkových údajů (K 880. výročí úmrtí kronikáře). In *Český časopis historický*, 2005, roč. 103, s. 828-860.

O zavedení cirkevného desiatku na českom území D. Kalhous mieni, že tu mohol byť vybraný až potom, ako jeho zavedenie „nariadil knieža a nahradil ním iné povinnosti, ktoré mali poplatníci plniť predtým“.³³

Nariadenia o cirkevnom desiatku sa v Čechách spájajú už s prvým pražským biskupom Thietmarom (Dětmar, 973 – 982). Podľa kroniky pražského dekana Kosmasa Thietmar určil, že má výška desiatku predstavovať od každého, kto užíval majetok aspoň o jednom popluží, dve kopy obilia po päťdesiatich snopoch. Štvrtý pražský biskup Ekkehard už dávku konkretizoval na mericu pšenice a ovsu vysokú päť dlaní a dva prsty.³⁴ Cirkevný desiatok bol v každom prípade v pomeroch ranostredovekého českého štátu najneskôr na prelome 10. a 11. storočia historickou realitou. Podľa všeobecne zaužívaného zvyku sa aspoň teoreticky delil na štvrtiny. Najneskôr od roku 992 uznávala právo pražských biskupov na desiatky aj ústredná kniežacia moc.³⁵ Zavedenie cirkevného desiatku v Čechách možno spájať so založením Pražského biskupstva, prípadne už s obdobím pred jeho vznikom. Domnienky českých historikov sa v tomto smere môžu oprieť, okrem priamych zmienok prameňov, o relatívne pokročilý stupeň kristianizácie na sklonku 10. storočia. Česká medievistika napriek tomu zdôrazňuje dlhodobu pretrvávajúci slabý výnos desiatkovej platby a jeho časté zneužívanie svetskými predstaviteľmi.

V porovnaní s českými prameňmi máme o desiatkoch vybraných na území Uhorska v 11. storočí k dispozícii skromnejšie a všeobecnejšie zmienky. Z prameňov z 11. storočia sa o desiatkoch zmieňujú najmä vzácne zachované uhorské kráľovské zákonníky. V uhorských prameňoch však chýba možnosť komparácie všeobecne formulovaných nariadení so svedectvom cirkevných predstaviteľov, pre ktorých predstavoval výber desiatkov bežnú prax. Absentujú tu predovšetkým dobové zmienky autorov naračných prameňov (Kosmasa, Dalimila alebo autora Homiliára opatovického). Na nasledujúcich riadkoch sa obmedzím na stručné zhrnutie normatívnych prameňov s výpovednou hodnotou k desiatkovej problematike v 11. storočí. Následne sa pokúsím poukázať na nezrovnalosti, ktoré sa spájajú so súčasnými predstavami medievistiky o donácii šomodských desiatkov kláštora v Pannonhalme.

S povinnosťou odvádzať cirkevný desiatok sa stretávame už v zákonníkoch kráľa Štefana I. V 20. článku druhej knihy zákonov nariadil ďalej panovník každému, kto by desiatok odovzdať odmietol, zaplatiť jeho deväťnásobnú hodnotu. Osoba, ktorá by odcudzila desiatok náležiaci biskupom, mala byť súdená ako zlodej, pričom celá výška pokuty za krádež mala pripadnúť poškodeným biskupom.³⁶ Na základe Štefanovi pripisovaných nariadení tak možno predpokladať, že cirkevný desiatok

33 KALHOUS, David. K otázce desátků v českých zemích doby přemyslovské. In *Studia Mediaevalia Bohemica*, 2016, roč. 8, s. 299-308, najmä s. 302-303.

34 Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, Liber I, Cap. 40. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum, Nova series*. BRETHOLZ, Berthold (ed.). Berolini : APVD Weidmannos, 1923, s. 75-76.

35 Dokladom toho je tzv. edikt kniežaťa Boleslava II., ktorý umožňoval pražskému biskupovi Vojtechovi stavať na vhodných miestach kostoly a vyberať desiatky. CDB I, č. 37, s. 43.

36 Stephanus II: 20. In *Decreta regni mediaevalis Hungariae I (1000 – 1301)* (ďalej DRMH). BAK, János M. et al. (eds.). Idylwild California : Charles Schlacks jr. Publisher 1999, s. 11. „*Et si quis decimationem episcopo separatam furatus fuerit, diiudicetur ut fur, ac huiusmodi compositio tota pertineat ad episcopum.*“

zaviedol už prvý uhorský kráľ.³⁷ V súvislosti s desiatkami prinášajú konkrétnejšie informácie až zákony kráľa Ladislava I. Podľa „prvého“ zákonníka Ladislava (teda uznesenia Sabolčskej synody z roku 1092) mali platiť všetci slobodní (vrátane slobodných na území opáta) desiatky biskupom s dodatkom, že oslobodení ľudia darovaní do služby cirkvi majú desiatky odvádzať príslušným kostolom.³⁸ Zákony kráľa Ladislava zároveň navodzujú dojem voľnejšej dispozície biskupov s desiatkami – o povinnosti biskupa postúpiť štvrtinu desiatkov nižšiemu kléru v rámci jeho biskupstva informujú len v súvislosti s hospodárskym zvieratstvom, z ktorého prijal biskup desiatok na území inej diecézy. Sabolčská synoda určuje aj spôsob výberu desiatkov. Dohliadať naň mali pristaldi biskupa, v sporných prípadoch pristaldi kráľa a župana, pričom v prípade pochybností určovali výšku desiatkov samotní pristaldi.³⁹ S odkazom na staro- či novozákonné texty priznáva biskupom desiatok aj zákonodarstvo kráľa Kolomana. Podľa prvej Kolomanovej knihy zákonov mali smerovať desiatky z viníc a pôdy kňazov, opátov alebo iných cirkevných hodnostárov do rúk biskupa, na území ktorého sa príslušné vinice a pôda nachádzali.⁴⁰ V jednom z ustanovení Ostrihomskej synody nachádzame zmienku, podľa ktorej mali ľudia v rámci svojej diecézy odovzdávať cirkvi desiatky zo všetkého majetku, kým služobníci cirkvi mali platiť trojdenárový poplatok parochiálnym kňazom, čiže opäť kostolom, do ktorých farského obvodu cirkevní poddaní patrili.⁴¹ Ďalšie nariadenie Ostrihomskej synody zbavuje svetský a reholný klérus aj povinnosti (možno tu však uvažovať o právnej fixácii existujúceho stavu) odvádzať desiatky z oviec, obilia a vínnych pivníc.⁴²

Ranouhorské zákonníky teda v hrubých obrysoch načrtávajú vývoj zákonodarstva o cirkevných desiatkoch od vlády kráľa Štefana I. Až v zákonoch kráľov Ladislava I. a Kolomana sa však nariadenia o desiatkoch stávajú konkrétnejšími. Za neskoršími úpravami možno hľadať postupné dotváranie zákonodarstva, ale aj snahu o písomné zachytenie starších, nejasných a obchádzaných nariadení. V kánonoch uhorských kráľov sa kontinuálne objavujú aj doklady o presmerovaní ¼ desiatkov cirkevných poddaných (ľudí darovaných cirkvi) z rúk biskupov ku kostolom. Skutočnosť stojí za pozornosť aj v súvislosti s nárokmi kláštorov na desiatky z vlastných kláštorných území. Už zákony kráľa Ladislava I. nepriamo dokladajú snahu reholného kléru participovať na kláštorných desiatkoch, ktoré sa v dôsledku nárastu majetkov a počtu poddaných stávali výnosnejším zdrojom

37 Nariadenie o desiatkoch však mohlo byť do zákonníka kráľa Štefana pridané aj dodatočne. Pozri BERENDOVÁ, Nora – LASZLOVSZKY, József – ZSOLT SZAKÁCS Béla. Kráľovství uherské. In BERENDOVÁ, Nora (ed.). *Christianizace a utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10. – 12. století*. Praha : Argo, 2013, s. 341-342; Porovnaj MÁLYUSZ, Elemér. *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest : Akadémiai kiadó, 1971, s. 16-18.

38 Syn. Szab.: 27, 30. In *DRMH I*, s. 57. „*Abbatēs de liberis suis dent decimationem episcopis; liberi vero cuicumque episcopo vel comiti adhesionem, sicut eis placuerit, ita habeantur, salve tamen libertate. Episcopi de liberis accipiant decimas. Qui autem pro animarum salute libertati mancipati fuerint, eo tenore tamen, ut ecclesie serviant, ipsi nemini, nisi soli presbytero administrent.*“

39 Syn. Szab.: 33, 40. In *DRMH I*, s. 57, 58.

40 Colomanus: 66 In *DRMH I*, s. 30. „*Presbyteri et abbatēs, seu cuiuslibet personae dignitatis, ecclesie decimationem persolvant, in cuius territorio agriculturam exercent aut vindemiant.*“

41 Syn. Strig.: 90. In *DRMH I*, s. 65. „*Decretum est in sancta synodo ab omnibus episcopis, ut populus sanctae ecclesie decimas omnium que possident, servi vero ecclesie parochiano presbytero tres denarios impendant.*“

42 Syn. Strig.: 64. In *DRMH I*, s. 64.

príjmov. Desiatky ako donáciu kráľa Štefana I. si nárokovali prostredníctvom falošných zakladacích listín predovšetkým kráľovské benediktínske kláštory. Otázka, na ktorú sa pokúsim hľadať na nasledujúcich riadkoch odpoveď, znie: nakoľko môžu zodpovedať predstavy o pôvode donácie cirkevných desiatkov už v období založenia alebo vysvätenia prvého doloženého kláštora benediktínov v Uhorsku historickej realite ranostredovekého štátu?

Starší maďarský medievista János Karácsonyi v štúdiu o pannonhalskej privilegiálnej listine Štefana I. napísal, v snahe dokázať neskorší pôvod dodatku písomnosti o donácii tretiny bratislavských mýt, že by bolo naivné predpokladať existenciu Bratislavského komitátu už k roku 1001. Podľa J. Karácsonyiho je dokonca v prostredí vznikajúceho kráľovstva ťažko predstaviteľná schopnosť svetskej správy zabezpečovať výber a následné prerozdeľovanie mýtnych poplatkov.⁴³ Nemožno však argumentáciu maďarského historika vzťahovať práve a predovšetkým na cirkevné desiatky, ktoré boli darované opátstvu z územia celého komitátu? Pre ranú kláštornú fundáciu bola otázka zabezpečenia materiálnych potrieb mníchov v prvých rokoch existencie kláštora (denná obživa, výstavba kláštorných obydlí a postupné rozširovanie areálu kláštora, liturgická výbava, neľahké zaobstarávanie prvých kníh a podobne) nevyhnutnou prioritou. Z tohto pohľadu si ťažko predstaviť, že by prežívanie prvej rehoľnej komunity mala zabezpečiť donácia dosiaľ neexistujúcej, správnym aparátom panovníka zároveň nezabezpečenej platby.

Donáciu šomodských desiatkov podrobne popisuje predovšetkým časť pannonhalskej privilegiálnej listiny. Na druhej strane, v donačnej listine kráľa Štefana I. pre Vesprímske biskupstvo z roku 1009 sa Šomodský komitát ako súčasť diecézneho územia biskupstva nespomína. Z tejto skutočnosti však nie je nevyhnutné predpokladať cirkevnú príslušnosť šomodského regiónu k Pannonhalme. Donačná listina pre Vesprímske biskupstvo naopak naznačuje, že v roku 1009 ešte nemusel Šomodský komitát ako organizačne sformovaná územno-správna jednotka na čele s dosadeným županom existovať. Rozpor medzi donačnou listinou pre vesprímske biskupstvo a privilegiálnou listinou pre Pannonhalmu možno vnímať ako ďalšiu indíciu, ktorá naznačuje neskorší pôvod časti privilegiálnej listiny venovanej desiatkom. Ako najstaršie hodnoverné pramene informujú o donácii desiatkov až svätoštefanské legendy z poslednej tretiny 11. alebo začiatku 12. storočia. Autori legend definujú donáciu ako postúpenie desiatkov opátstvu v dôsledku porážky odboja šomodského kniežaťa. Svätoštefanské legendy boli písané s odstupom storočia v dobe, kedy už cirkevné desiatky predstavovali bežnú a stále významnejšiu časť hmotného zabezpečenia cirkevných inštitúcií. Napriek tomu obsahuje Menšia svätoštefanská legenda staršiu vrstvu informácií, ktoré by mohli vypovedať o pôvodne odlišnom charaktere hmotného zaistenia Pannonhalského kláštora. Autor legendy uvádza, že kráľ spočiatku podriadil šomodských poddaných Pannonhalme ako služobníkov kláštora a až neskôr upravil svoje rozhodnutie tak, aby boli z územia Šomodského komitátu odvádza-

43 KARÁCSONYI, János. *Szetnt-István király oklevelei és a Szilvester-bulla*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1891, s. 149-150.

né len desiatky podrobeného obyvateľstva.⁴⁴ Zmienku možno interpretovať aj tak, že ako protihodnotu za pomoc sv. Martina pri víťazstve proti šomodskej vzbure kniežata Kopáňa zasvätil Štefan I. svätcovi na Panónskom vrchu kláštor a zabezpečil ho daňovým zaťažením ľudí, ktorí pôvodne podliehali šomodskému kniežatú. O tom, že sa táto myšlienka ponúka ako pravdepodobné riešenie hmotného zabezpečenia prvého pannonhalmského konventu môže svedčiť aj rozsiahle majetkové zázemie opátstva na území Šomodského komitátu. Podľa listiny pápeža Paschala II. z roku 1102 sa na šomodskom území nachádzali dokonca tri zo šiestich najstarších kostolov opátstva (Tard, Tepe, Köröshegy). V prvej polovici 13. storočia už tvorila hospodárska základňa opátstva v Šomodskom komitáte takmer štvrtinu všetkých kláštorných majetkov a tretinu poddaných. Už na začiatku 11. storočia tak mohol opát z pozície cirkevného zemepána vlastniť na šomodskom území majetky s príslušnými príjmami, ktoré sa stali základom neskoršej kláštornej držby.⁴⁵

Okrem zmienky autora Menšej svätoštefanskej legendy, logistickej náročnosti výberu a prerozdelenia cirkevných desiatkov v podmienkach neexistujúcej cirkevnej správy, absencie zmienky o Šomodskom komitáte v donačnej listine pre Vesprímske biskupstvo z roku 1009 a rozsahu najstarších majetkov Pannonhalmy na šomodskom území spochybňuje donáciu desiatkov kláštora na prelome tisícročí ešte jeden argument. Hmotné zabezpečenie Pannonhalmského kláštora bolo votívnym darom (*votum Sancto Martino*), ktorým si mal kráľ Štefan zabezpečiť podporu sv. Martina v nadchádzajúcom vojenskom strete so šomodským kniežatom Kopáňom. V tejto súvislosti si ťažko predstaviť, že by povrchne kristianizovaný panovník očakával podporu budúceho patróna kláštora za príslub neurčitej a neexistujúcej cirkevnej platby, ktorej by sa v prospech svätca nakoniec nevzdával ani z vlastných, teda panovníckych príjmov.

Donáciu kráľa Štefana ako obdarovanie kláštora cirkevnými desiatkami spomínajú autori svätoštefanskej hagiografie, pápež Paschalis II. a falzátori, ktorí stáli za vydaním pannonhalmskej privilegiálnej listiny v 13. storočí. Predstavené pramene a naše skromné poznatky o zdĺhavosti a náročnosti procesu zavádzania cirkevných desiatkov do pohanských či povrchne kristianizovaných štruktúr však naznačujú, že na desiatkovej platbe pôvodné hmotné zabezpečenie Pannonhalmského kláštora pravdepodobne nestálo. S postupným zavádzaním desiatkov do uhorského kráľovského zákonodarstva a cirkevnej praxe, a predovšetkým so zvyšujúcou sa efektivitou ich výberu sa už niekedy v prvej polovici 11. storočia mohol formovať nárok opátov na desiatky. Táto biskupom adresovaná platba mohla byť následne pričlenená k predchádzajúcim príjmom opátstva zo šomodskej oblasti, prípadne mohla ďalšie príjmy svojím narastajúcim významom nahradiť. S rozšírením diecézneho územia Vesprímskeho biskupstva o Šomodský komitát, pravdepodobne až niekedy po roku 1009, sa

44 *Legenda minor Sancti Stephani regis*. In *SRH II*, cap. 3, s. 395. „*Illos autem et posteros eorum usque in presentem diem servos ecclesiae instituit. Postea impetratione suorum optimatum consilium cepit, ut tantum decimas ex his, que possidebant darent, ne afflicti disperderentur e terra.*“ (Porovnaj poznámku deväť). Domnievam sa, že slová autora legendy o zredukovaní služby kláštora „len“ na desiatky sú skôr pokusom vysvetliť už samotnému autorovi sotva známe a pochopiteľné dôvody, ktoré stáli za pôvodne inou než desiatkovou donáciou kláštora.

45 Najstaršie majetky kláštora menované v dodatku privilegiálnej listiny kráľa Štefana síce nemožno stotožňovať s lokalitami na šomodskom území, zdá sa však, že tu mohol pisár vkladať do appendixu listiny práve územne značne nesúrodé miesta mimo vlastného šomodského regiónu.

môže spájať aj zmienka o odškodnení biskupa dvorcom v *Cortou* s príslušným obyvateľstvom.⁴⁶

Názory na okolnosti vzniku donácie šomodských desiatkov sú dlhodobo formované výpovednou hodnotou najstarších prameňov. Domnievam sa však, že je k nim nutné pristupovať do istej miery kriticky, ako k prameňom, ktoré prenášajú pomery v pokročilom 11. storočí na jeho začiatok. V tejto skutočnosti je možné hľadať aj schematizované predstavy autorov hagiografie o počiatkoch výberu desiatkov v Uhorskom kráľovstve. Na druhej strane je práve zmienka Menšej svätoštefanskej legendy o pôvodne inej než desiatkovej povinnosti šomodských obyvateľov významným argumentom proti okolnostiam vzniku donácie desiatkov tak, ako ju popisuje pannonhalská privilegiálna listina. V tejto súvislosti sa možno pýtať, akú historickú hodnotu má v prvej polovici 13. storočia sfalšovaná privilegiálna listina kráľa Štefana I. Od deväťdesiatych rokov 20. storočia sa totiž v maďarskej historiografii opätovne presadzujú názory, podľa ktorých sa časť listiny venovaná desiatkom opiera o naráciu spísanú ešte za vlády Štefana. Skutočne je však možné klásť na prelom 10. a 11. storočia časť listiny, ktorá tak zoširoka zdôvodňuje obdarovanie kláštora desiatkami a následnú kompenzáciu vesprímskeho biskupa, alebo je možné hľadať potrebu spísania takejto širokej argumentácie v snahách falzátorov brániť práva kláštora vo vznikajúcich sporoch o desiatky?⁴⁷ Zdá sa, že nebývalá produkcia falzátorských dielní benediktínskych kláštorov z 13. storočia, ale aj blízke analógie z českého prostredia výpovednú hodnotu narácie o desiatkoch skôr spochybňujú.

Téma najstarších desiatkov v kláštornom prostredí ostáva otvorená. Pohľady na dávno známe pramene z odlišnej perspektívy otvárajú nové interpretačné možnosti. Domnievam sa však, že nové interpretácie prameňov budú musieť zohľadňovať už aj pramennú základňu širšieho, prinajmenšom stredoeurópskeho regiónu. Desiatková problematika na jednej strane ukazuje, že vývoj cirkevných desiatkov šiel v ranom Uhorsku, Čechách, prípadne Poľsku vlastnou cestou. Zároveň sa však s ich zavádzaním do praxe spájajú aj obdobné prvky. V rehoľnom prostredí k nim patrí pomerne skorý nástup nárokov opátov na príjmy z desiatkovej platby a doklady o výnimočnom postupovaní desiatkov najstarším rehoľným komunitám z celých území vymedzených svetskou správou (komitáty, provincie, už skôr v súvislosti s biskupstvami poľské kastelánie). Táto vonkajšia podobnosť a na pohľad príbuzné analógie však nesmú zväzdať k stotožňovaniu podmienok, za ktorých k odvádzaniu prvých desiatkov kláštrom prichádzalo. Kým totiž české pramene dokladajú na území s pokročilejším stupňom kristianizácie existenciu cirkevného desiatku už na sklonku 10. storočia,

46 Identifikácia tejto lokality je nejasná. Možno ju stotožniť s neskorším majetkom biskupstva v blízkosti hradu Šomod' (Somogyvár), dvorec však mohol stáť aj na mieste (*Curtou*) menovanom medzi najstaršími majetkami kláštora v Komárňanskom komitáte.

47 Oproti novším Érszegiho názorom (pozri poznámku 18) sa prikláňam k staršej argumentácii Gy. Paulera, ktorý považoval časť pannonhalskej privilegiálnej listiny kráľa Štefana o desiatkoch za prácu falzátorskej dielne pannonhalského opáta Uroša z prvej tretiny 13. storočia. Stojí za zmienku, že sa v rovnakom období (1216 – 1222) a motívoch (obrana práv na desiatky Břevnovského opátstva proti pražskému biskupovi Ondrejovi) hľadajú dôvody na interpoláciu privilegiálnej listiny Jána XV. pre Břevnov. K sporom biskupa Ondreja s panovníkom bližšie ŽEMLIČKA, Josef. Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupom Ondřejem. In *Československý časopis historický*, 1981, roč. 29, s. 704-730. Nemožno vylúčiť, že sa opát Uroš opieral o nejaký starší, nepochybne kratší text o donácii desiatkov opátstvu. Výpovedná hodnota privilegiálnej listiny kráľa Štefana je však, kvôli výraznej interpolácii pôvodného textu, k okolnostiam obdarovania kláštora desiatkami pochybná.

v ranom Uhorsku ho predovšetkým v dôsledku oneskoreného rozvoja cirkevných štruktúr možno doložiť až podstatne neskôr. Predložený príspevok týmto konštatovaním otázku šomodských desiatkov nevyčerpáva. Predchádzajúce riadky sú skôr pokusom zhrnúť názory medievistov, poukázať na nejasnosti vyplývajúce zo starších predstáv a podporiť vlastnú interpretáciu prameňov.

Cituj:

DRUGA, Marek. *Comitatus decimationem abbati subiugarem*. K pôvodu donácie šomodských desiatkov. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 75-88. ISSN 1337-6861. DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.5>

Mgr. Marek Druga
Oddelenie stredovekých dejín
Historický ústav SAV, P. O. Box 198
Klemensova 19
814 99 Bratislava
Slovenská republika
marek.druga@savba.sk

Medieval Dynasties in Medieval Studies: A Historiographic Contribution*

Dušan Zupka

Abstract

ZUPKA, Dušan: Medieval Dynasties in Medieval Studies: A Historiographic Contribution.

The article provides an overview of the current research on the notion, idea and perception of dynasties in medieval Europe. It deals with a variety of studies and books that focus on dynasty and dynastic historical writing within Central Europe, as well as outside this region. The main goal is to provide a selection of examples of how the notion of dynasty can be used in current historiographic discourse. First and foremost, dynasty in medieval studies seems to be (to a certain extent) another intellectual construct applied to the period in question. Just like any other similar concepts, like medieval, feudalism, ritual, community, etc., it helps historians to describe our modern understanding of the phenomena. As a result, dynasty has become a highly fashionable term and a popular recurring theme used in the historiography of the Middle Ages. Medieval dynasties are defined based on family, kinship and shared tradition. In fact, they should not be seen only as a biological line of relatives, but, even more importantly, as a political construct. Last, but by no means least, dynasty should always be scrutinized in connection with genealogy, idoneity and legitimacy.

Keywords: medieval studies, dynasty, historiography, dynastic history, Central Europe, ruling power, genealogy

DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.6>

*This was the period in which the Welfs
identified themselves as Welfs.*

(Leah Shopkow, *Dynastic Historical Writing*, p. 228)

I. Introduction

The concept of dynasty in medieval studies is perceived as a given. Current research within Central Europe, as well as outside this region, provides abundant examples of how the notion of dynasty can be used. Historians usually speak about dynastic identity, dynastic consciousness, dynastic rulership, or even dynastic historical thought.¹

* The research for this study was sponsored by research grants APVV-15-0349 Individuum a spoločnosť – ich vzájomná reflexia v historickom procese [The Individual and the Society: Their Mutual Reflections in the Historical Process] and KEGA 004UKF-4/2018 Európsky stredovek interaktívne [The European Middle Ages, Interactively]. The final version of this paper is a result of the author's research carried out in 2015 – 2016 within the framework of ERC Starting grant project Jagiellonians: Dynasty, Memory and Identity in Central Europe.

1 ANDENNA, Cristina – MELVILLE, Gert. *Idoneität – Genealogie – Legitimation : Begründung und Akzeptanz von dynastischer Herrschaft im Mittelalter*. Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau, 2015; VERCAMER, Grisca – WÓŁKIEWICZ, Ewa (eds.) *Legitimation von Fürstendynastien in Polen und dem Reich : Identitätsbildung im Spiegel schriftlicher Quellen (12. – 15. Jahrhundert)*. Wiesbaden : Harrasowitz, 2016; CLASSEN, Albrecht. *Handbook of Medieval Culture : Fundamental Aspects and Conditions of the European Middle Ages*. Berlin : De Gruyter, 2015; ROSENWEIN, Barbara H. *A Short History of the Middle Ages*. Peterborough, Ont. ; Ormskirk : Broadview, 2002; VOCELKA, Karl. *Die Lebenswelt der Habsburger : Kultur-und Mentalitätsgeschichte einer*

A variety of studies and books focus on the notion, idea and perception of dynasties in medieval Europe, from which one can conclude several general observations. First and foremost, dynasty in medieval studies seems to be (to a certain extent) another intellectual construct applied for the period in question. Just like any other similar concept, like *medieval, feudalism, ritual, community*, etc., it helps historians to describe our modern understanding of the phenomena. Everyone is talking about it, but no one seems to be worried about its definition, meaning, evolution, methodological framework and so on. The vast majority of the works on medieval dynasties use the notion without providing a definition of it.

Numerous examples of famous medieval dynasties from the Latin West (Carolingian, Ottonian, Salian, Angevin), Byzantium (Komnenian, Macedonian), Central European region (Arpadian, Přemyslid, Piast), Eastern Orthodox sphere (Rurikids), and even the Muslim world (Fatimid, Umayyad, Osman) can be repeatedly found in current scholarship.

The great importance of dynasties in current discourse in medieval studies is reflected in their application for chronologic purposes. Periods of national, regional or royal histories are set within the framework of dynasties. In this respect, historians usually talk about the Carolingian period, the Jagiellonian era, Ottonian Germany, Komnenian Byzantium, the Umayyad Caliphate, Rurikid Rus' etc. The reign of a certain dynasty is thus perceived as a relevant delineator of historical periods and epochs. Another striking feature of the appropriation of the concept of dynasties in contemporary medieval studies is that dynasty conflates (substitutes) numerous related terms like family, kinship, lineage, genealogy, ruling house, royal house, ruling family, etc.² As a result, dynasty became a highly fashionable term and one of the popular recurring themes used in the historiography of the Middle Ages.

Familie. Graz : Styria, 1997; WEBER, Wolfgang E. J. "Dynastiesicherung and Staatsbildung. Die Entfaltung des frühmodernen Fürstenstaates." In WEBER, Wolfgang E. J. (ed.) *Der Fürst. Ideen und Wirklichkeiten in der europäischen Geschichte*. Cologne : Böhlau, 1998, p. 95: "Sowohl die Entstehung einer Dynastie als auch deren Verfestigung sind deshalb wesentlich als Ergebnis bewußter Handelns aufzufassen, welchem entsprechend typische Elemente und Muster zugeschrieben werden können".

² MOEGLIN, Jean-Marie. Les dynasties princières allemandes et la notion de Maison à la fin du Moyen Age. In Éditions de la Sorbonne (ed.) *Les princes et le pouvoir au Moyen Age*. Paris : Éditions de la Sorbonne, 1993, pp. 137-154; MOEGLIN, Jean-Marie. Zur Entwicklung dynastischen Bewusstseins der Fürsten im Reich vom 13. zum 15. Jahrhundert. In SCHNEIDMÜLLER, Bernd (ed.) *Die Welfen und Ihr Braunschweiger Hof im Hohen Mittelalter*. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 1995, pp. 523-540; JOHANEK, Peter. "Die Schreiber und die Vergangenheit. Zur Entfaltung einer dynastischen Geschichtsschreibung an den Fürstenhöfen des 15. Jahrhunderts." In KELLER, Hagen et al. (eds.) *Pragmatische Schriftlichkeit im Mittelalter : Erscheinungsformen und Entwicklungsstufen*. Munich : Wilhelm Fink Verlag, 1992, pp. 195-209; KLAPISCH-ZUBER, Christiane. The Genesis of the Family Tree, In *I Tatti. Studies in the Italian Renaissance*, 1991, Vol. 4, pp. 105-129; HECHBERGER, Florian. *Staufer & Welfen : Zwei Rivalisierende Dynastien Im Hochmittelalter*. Regensburg : Pustet, 2009; SEMMLER, Josef. *Der Dynastiewechsel von 751 und die fränkische Königssalbung*. Düsseldorf : Droste Verlag, 2003; HLAWITSCHKA, Eduard. *Stirps regia. Forschungen zu Königtum und Führungsschichten im früheren Mittelalter. Ausgewählte Aufsätze. Festgabe zum seinem 60. Geburtstag*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1988; EALES, Richard G. – TYAS, Shaun. *Family and Dynasty in Late Medieval England*. Donington : Paul Watkins, 2003; SUTTER FICHTNER, Paula. *The Habsburgs : Dynasty, Culture and Politics*. London : Reaktion, 2014.

II. The Concept and Definition of Dynasty in Medieval Studies

General reference books often used by scholars of medieval studies do not treat dynasty as a subject worth of separate consideration.³ From a wide range of publications of recent medieval studies, one can draw the outline of the main ideas and approaches: the treatment of dynasty in connection especially to lineage, genealogy, family, kinship, identity, history, and historiography.⁴

The influential German medievalist Karl Schmid worked on the notions of family, kinship, lineage, house and dynasty (*Familie, Sippe, Geschlecht, Haus und Dynastie*), studying in detail the recurrent terms like *patruus, nepos, consanguineus, consobrinus, translatio sanguinis, stirps, königliche Familie, Königshaus, Königsherrschaft, Haus, Adelshaus, Hausherrschaft, Hauspolitik*, but he strikingly avoided dynasty.⁵ When assessing the *Adelsgeschlecht*, he apparently does not see it as a genealogical relation of families in the form of *agnatio*. He concludes that lineages were historical communities which had their own history according to the law of growth and decay – this enabled the emergence of new lineages and families and, therefore, the extinction of the male lineage was not such a devastating issue as shown by the Welfs. The self-consciousness of a lineage consisted of its tradition, honour, descent, kinship, name, symbols, social position, richness, power etc. Not the genealogy in biological sense, but much more the self-consciousness in its own tradition, lent a historicity to the lineage (*Geschichtlichkeit*).⁶

---

3 In the *Lexikon des Mittelalters*, dynasty does not appear as a headword, although it discusses the Carolingians as a Frankish dynasty, Pepin III as “Begründer der zweiten frk. Dynastie”, and the *Dynastie der Jagiellonen*. Separate contributions deal with the Arpadian, the Piast and the Přemyslid dynasties etc. *Lexikon des Mittelalters*. Munich ; Zürich : Verlag J. B. Metzler, Vol. 5, cols. 275-276; 935-937. The *Encyclopedia of the Middle Ages*. VAUCHEZ, André (ed.). Cambridge : Routledge, 2000, provides 3,000 concise and detailed articles on all aspects of the period from the fifth to the fifteenth century, but not about dynasty. In a detailed manner, the editors described that the Carolingian family left its direct mark on history from the early 7th c. until 987. In a first stage, it had acquired the political responsibilities that gradually made it a princely dynasty. With Pippin the Short, in 751, it acceded to royalty, and in 800 Charlemagne became emperor. These successive titles both supposed and founded a dynastic legitimacy. It was not the extinction of the family that led to the final setting aside of the Carolingians. In 987, the uncle of Louis V was capable of reigning and had sons to succeed him. It was rather a progressive loss of the substance that formed the basis of this capacity to reign, what we term “legitimacy”, a term that is ultimately hard to define (Claude Carozzi). *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*. BJORK, Robert (ed.). Oxford : Oxford University Press, 2010, claims to be an essential new reference work covering all key aspects of European history, society, and culture from 500 to 1500 A. D., as well as the Byzantine Empire, Islamic dynasties, and Asiatic peoples of the era. It does not define dynasty, but, for example, it deals with dynamics, or St. Dymphna; *Il Medioevo : Barbari, cristiani, musulmani*. ECO, Umberto (ed.). Roma : Encyclomedia, 2010, includes chapters as *dinastia sassone e lo Sacro Romano Impero; L'impero Bizantino et la dinastia macedone, Constantino e la sua dinastia; dinastia teodosiana; la dinastia omayyade*. Last but not least, *Dictionnaire raisonné de l'Occident médiéval*. LE GOFF, Jacques Le Goff – SCHMITT, Jean-Claude (eds.). Paris : Fayard, 1999 as well as the *Handbook of Medieval Studies : Terms – Methods – Trends*. CLASSEN, Albrecht (ed.). Berlin ; New York : De Gruyter, 2010, did not include dynasty as a separate entry. All in all, the definition generally accepted by scholars, and the one adopted in this article, is provided by the Oxford English Dictionary: *dynasty; A succession of rulers of the same line or family; a line of kings or princes*.

4 Rosamond McKitterick argued that the Carolingians invented annals to promote the status and ambitions of their dynasty. MCKITTERICK, Rosamond. *History and Memory in Carolingian Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007, pp. 97-119.

5 SCHMID, Karl. Zur Problematik von Familie, Sippe und Geschlecht, Haus und Dynastie beim mittelalterlichen Adel. In *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, 1957, Vol. 105, pp. 1-62.

6 SCHMID 1957, p. 57. Cf. Also: SCHMID, Karl. *Gebüt – Herrschaft – Geschlechterbewußtsein. Grundfragen zum Verständnis des Adels im Mittelalter*. Sigmaringen : Jan Thorbecke Verlag, 1998.

Figure 1: 12th-century family tree of the Carolingians. Staatsbibliothek zu Berlin Ms. lat. fol. 295 80v.

Beate Kellner⁷ proposed the idea of genealogical awareness (*genealogisches Wissen*) stating that genealogic thinking in the Middle Ages was one of the earliest attempts to create a learning system and one of the earliest forms of understanding the world, and that genealogy was a dominant mental structure. Family and kinship were seen as the most important form of medieval people's consociation. The most striking examples of this thinking can be found in Petrus Pictaviensis' *Compendium historiae in genealogia Christi* (1130 – 1205), which served as a model for genealogical textbooks. Among the most influential points of references to dynasties, she quotes the Bible, Troy, Rome, and Melusine. Genealogical thinking and its use in medieval historical narrative was a topic of several inspiring papers written by Gabrielle Spiegel, too.⁸

Dynastic historical writing is a concept promoted by Charles West.⁹ In his work on medieval historiography, he states that the intersection of family and history-writing touches on two fundamental means by which all people situate themselves in their world: through kinship and in relation to the past. Combining family loyalties with past sensitivities, dynastic historical writing represents the creation of a special, and specially revealing, form of knowledge, caught between the socially embedded and the detached. He claims the emergence of a fully-fledged dynastic historiography to be a development of the tenth century which blossomed in the eleventh and twelfth, and maintained its presence, though in absolute terms becoming increasingly peripheral, right through the Later Middle Ages.

7 KELLNER, Beate. *Ursprung und Kontinuität. Studien zum genealogischen Wissen im Mittelalter*. München : Wilhelm Fink Verlag, 2004.

8 SPIEGEL, Gabrielle. Genealogy : Form and Function in Medieval Historical Narrative. In *History and Theory*, 1983, Vol. 22, No. 1, pp. 43-53. "Genealogical histories are thus, from a structural point of view, narrative mimeses of the creation of life itself and as such acquire a genuinely paradigmatic character as imitations of the supernatural order upon which the social order of the human community is based", p. 52. Cf. BRANDT, Hartwin et al. *Genealogisches Bewusstsein als Legitimation : Inter- und Intragenerationelle Auseinandersetzungen sowie die Bedeutung von Verwandtschaft bei Amtswechseln*. Bamberg : University of Bamberg Press, 2010.

9 Next paragraph follows: WEST, Charles. Dynastic Historical Writing. In FOOT, Sarah – ROBINSON, Chase F. (eds.) *The Oxford History of Historical Writing. Vol 2. 400 – 1000*. Oxford : OUP, 2012, pp. 496-516.

According to West, William of Jumièges's history offers a paradigmatic illustration of this mode. William's intention was to document a lineage, an easy task since all the dukes were related to one another, and his account was based on an early eleventh-century history of the Norman people written by Dudo of Saint-Quentin and reflected the emphatically dynastic nature of the eleventh-century Norman principality. He also mentions the thirteenth-century *Grandes chroniques de France* [The Great Chronicles of France].¹⁰ His conclusion is that, in the Medieval West, genealogies often interpreted themselves as a form of dynastic historical writing. The West has adopted the definition of this subject proposed by Leah Shopkow as "*dynastic historiography is that 'whose organisational principle is the reign of a sequence of rulers or the generations of a family'*".¹¹ In the case of Byzantium, she claims that no dynastic history-writing developed in this region, and one can only find historiography organised by the reigns of rulers who merely happened sometimes to be related.

Shopkow traces the concept of dynastic history¹² stating that, to compose history using family as the organizing principle seems so natural to historians that they have hardly questioned the appearance of histories so organised. In the High Middle Ages, the existence of dynastic histories, i.e. genealogies, family histories and regnal history organized around the lives of individuals, could be observed. Some scholars have argued that genealogical thinking was a fundamental mode of thought in the Middle Ages, with the Bible, describing all humanity descending from Adam, having preconditioned this genealogical thinking. She notices that more of this kind of histories were written around 950 and they treated families below the level of royalty. Shopkow briefly outlines a variety of other views, for example that of Georges Duby, who wrote that the appearance of narrative histories organized around the family in the mid-10th century grew from a cultural change in the elite themselves – around 1000 AD, they began to identify themselves as members of a lineage, descended from a common ancestor, as well as holders of a particular patrimony.¹³ An alternative view was proposed by Patrick Geary, who sees the reason in the loss of knowledge by the elite of their ancestors – Carolingian holdings scattered far away from the monasteries which kept the family memory (*libri memoriales*) resulted in the families being forced to secure their memories by creating dynastic histories.¹⁴

In her account, Shopkow traces several influential scholarly works on genealogies (e. g. Leopold Genicot's), reaching a conclusion that dynastic history is a modern

---

10 "Based around the successions of the kings of France, and the best-known of all prose vernacular dynastic histories, this work met with remarkable success in the Later Middle Ages when it was copied for use in aristocratic households in spite of its relentlessly royalist perspective, perhaps contributing in a small way to a steady revival of royal power." WEST 2012, p. 503.

11 WEST 2012, p. 504.

12 SHOPKOW, Leah. Dynastic history. In MAUSKOPF DELIYANNIS, Deborah (ed.) *Historiography in the Middle Ages*. Leiden : Brill, 2003, pp. 217-248.

13 SHOPKOW 2003, p. 218. Cf. DUBY, Georges. *Chivalrous Society*. Berkeley ; Los Angeles : University of California Press, 1980.

14 SHOPKOW 2003, p. 218. Cf. GEARY, Patrick. *Phantoms of Remembrance : Memory and Oblivion at the End of the First Millennium*. Princeton : Princeton University Press, 1996.

Table 1

The most important texts for dynastic history in the Middle Ages
Nennius Historia Britonum
Asser Life of Alfred the Great
Gesta Normannorum Ducum of William of Jumieges
Chroniques des comtes d'Anjou et des seigneurs d'Amboise
Relation de infoedatione comitatus Namucensis
Historia Welforum Weingartensis
Lamberti Ardensis historia comitum Ghisnensium
Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften
Frutolf-Ekkehard (chronica regia)
Suger Vie de Louis VI le Gros, Louis VII
Grandes Chroniques de France
Compendium historie in genealogia Christi
Assises de Jerularem

well as on his continuators Ekkehard and *Kaiserchronik*, saying that these “might be called dynastic, even though organized in annalistic form, in that the emperors are the main concern of the chronicle.” In the end, Shopkow comes to the conclusions that “writing down accounts of the past organized around the descent of the family does not seem to have been a primary means for most families of creating family identity”, and that many dynastic histories were junctions between a family and a domain (national character).¹⁵

Dynastic identity has been recently studied by Liesbeth Geevers and Mirella Marini,¹⁶ who broadened the time span of the creation of dynastic identities in Europe from the traditional period between the 10th and the 13th century to a wider period reaching from the 10th to the 18th century. They speak about the construction

term with no medieval counterpart, a category that brings together works that medieval people would have seen as related; she also mentions other forms of dynastic history, such as family trees (from the 12th century) and family necropolises from the 13th century onwards. Very debatable is her statement on Frutolf, when labelling his history as regnal, as

Figure 2: Genealogia Welforum. Hessische Landesbibliothek, Fulda, ms. D.11 folio 13v.

15 SHOPKOW 2003, pp. 222, 229.

16 GEEVERS, Liesbeth – MARINI, Mirella. Aristocracy, Dynasty and Identity in Early Modern Europe. In GEEVERS, Liesbeth – MARINI, Mirella (eds.) *Dynastic Identity in Early Modern World. Rulers, Aristocrats and the Formation of Identities*. London : Ashgate, 2015, pp. 1-24.

of identity in a dynastic context. Their concept is that dynasties are essentially groups of people. When people consider themselves a group, they invariably create an identity, based more often than not on a collective memory. A collective memory and sense of identity therefore imbued a noble family with shared interests: to uphold the dynasty's position. The constructed dynastic identity created shared interests and also served a normative purpose. Geever and Marini perceive the concept of dynastic identity as a dynamic notion, constantly challenged and changeable so as to adapt to new contexts. To the essential question of what a dynasty is, they quote standard dictionary definitions, such as "*a succession of people from the same family who play a prominent role in business, politics, or another field*" and "*a dynasty is, after all, a family.*"¹⁷ They stress the definition of Wolfgang Weber that a dynasty is, to a very large extent, a social construction, and shared identity – based on history, genealogy, patrimony and socialisation – is a central part of it. The conclusion states that: "*whereas previously kinship relationships were considered to have developed from a broad group to smaller patrilineal groups with an enhanced awareness of their shared genealogy between 1000 and 1300 CE, more recent historiography situates this development in a much longer period stretching from the post Carolingian era into the seventeenth century – and really taking off between 1400 and 1700.*"¹⁸

III. Examples of Current Approaches

THE WELFS

Beate Kellner showed how unique the genealogical traces of the Welfs were in the Middle Ages.¹⁹ Already from the first half of the 12th century, they produced texts, pictures, monuments and other forms of *Welf memoria* in an unprecedented number and frequency. This amount was unattainable by other royal lineages like the Carolingians, Ottonians or Salians, or by their 12th-century counterparts or fierce opponents like the Capetians, Plantagenets, or Staufians. They were consciously forging their identity, *fama* of the past and hopes for the future. Although Kellner does not speak about dynasty, she uses similar terms like *welfische Genealogien*, *Herrschaftsphasen der Geschlets*, *welfischen Herrschaft* etc.²⁰

The most famous example of an early text is the *Genealogia Welforum*²¹ from c. 1120 (preserved only in one codex in Weihenstephan), commissioned by Welf VI who is recorded in the text as *Gwelfo noster*. Curiously enough, their first ancestor was not a Welf, but a certain Eticho. The work stresses the imperial connections of the first Welfs (e. g. Eticho's daughter was married to Charles the Stammer). The first Welf (*Gwelfum huius nominis primum*) occurred only in the 4th generation. When tracing the etymology of the name Welf, the *Genealogia*

17 GEEVERS – MARINI 2015, p. 9.

18 GEEVERS – MARINI 2015, p. 13. For the earlier period see: HAMMER, Hans. *Visions of Kinship in Medieval Europe*. Oxford : Oxford University Press, 2018.

19 Next paragraph follows: KELLNER 2004, p. 297f.

20 KELLNER 2004, p. 298.

21 *Genealogia Welforum*. In *Monumenta Germaniae Historica* (below *MGH*) : *Scriptores in Folio XIII* (below *SS*) : *Supplementa tomorum I – XII*. WAITZ, Georg (ed.). Hannover : Imp. Bibliopolii Hahniani, 1881, pp. 733-734.

proposes the example of the Latin *catulus*, which connects the Welfs with the famous Roman Catilina, claiming that the name was transferred *sanguinis ratione in hanc prosapiam* (i. e. the Welfs).

Another influential work was the famous *Historia Welforum*,²² written in AD 1170, which became the first chronicle from the German lands speaking uniquely about the history of a princely house (of South German provenience). The anonymous author studied old chronicles, history books and charters, but was not able to find any Welf ancestor before Count Gwelf, who lived at the time of Charlemagne. In the first chapter, he describes the perception of the House of Welfs and describes its organisation. The leading position was that of the Duke, then came the *ministeriales* (*familia maior*) and serfs (*familia minor*); subsequently, the work lists all the officers of the court. The author stresses that the Welf House was arranged in a royal manner (*Domum quoque suam regio more ordina-verunt*). Symptomatically, the terms *domus*, *familia* and *curia* repeatedly overlap throughout the work.²³

THE WITTELSBACHS

French medievalist Jean-Marie Moeglin studied the dynastic self-consciousness and tensions between the imperial and the local interests of the German princely families of the Wittelsbachs, the Habsburgs and the Hohenzollerns in the Late Middle Ages.²⁴ Moeglin concludes that the rise of the Habsburgs, Wittelsbachs and Hohenzollerns had a similar tone, as all three comital families were promoted to a ducal status by imperial grace.

Bavarian late medieval historiography tried to create an unbroken line of the Bavarian Dukes and presented all these rulers as Wittelsbachs, with the first attempts made in the 12th and 13th centuries after their coming to power in 1180. The proposed genealogy traced the Bavarians to Armenia, with their legendary ancestor *Bavorus*. In the 13th century, the first sources on the Wittelsbachs were preserved in Hauskloster Scheyern. As for the Welfs, the links between the Wittelsbachs and the Emperors Arnulf and Charlemagne were emphasised. This continued in the 14th and the 15th century. The changes in 1180 were interpreted only as a continuation of the Bavarian imperial tradition (*Fürstentafel von Scheyern*). Strong emphasis on this can be felt in the Bavarian chronicles of Andreas von Regensburg, Veit Arnpeck, etc.

22 *Historia Welforum Weingartensis*. In *MGH: SS. XXI. WEILAND*, Ludewic (ed.). Hannover: Imp. Bibliopolii Hahniani, 1869, pp. 454-471.

23 KELLNER 2004, pp. 309-325. For more details, see: OEXLE, Otto Gerhard. Die "sächsische Welfenquelle" als Zeugnis der welfischen Hausüberlieferung. In *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 1968, Vol. 24, No. 2, pp. 435-497; OEXLE, Otto Gerhard. Welfische Memoria. Zugleich ein Beitrag über adlige Hausüberlieferung und die Kriterien ihrer Erforschung. In SCHNEIDMÜLLER, Bernd (ed.) *Die Welfen und ihr Braunschweiger Hof im hohen Mittelalter*. Wiesbaden: Harrasowitz, 1995, pp. 61-94; BECHER, Matthias. Der Verfasser der 'Historia Welforum' zwischen Heinrich dem Löwen und den süddeutschen Ministerialen des welfischen Hauses. In FRIED, Johannes – OEXLE, Otto Gerhard (ed.) *Heinrich der Löwe. Herrschaft und Repräsentation*. Konstanz: Thorbecke, 2003, pp. 347-380.

24 MOEGLIN, Jean-Marie. Dynastisches Bewusstsein und Geschichtsschreibung. Zum Verständnis der Wittelsbacher, Habsburger und Hohenzollern im Spätmittelalter. In *Historische Zeitschrift*, 1993, Vol. 256, No. 3, p. 593-635.

To sum up, we can state that Bavarian identity was connected to the Wittelsbach dynasty and it became a dynastic, ducal identity.²⁵ In this context, a wide range of synonyms was introduced. For example, *Land* stands for the fundamental connection between the Duke from the Wittelsbach dynasty and the people of the Land. *Haus zu Bayern* stressed the importance of the dynasty even more, as Haus was perceived as dynasty, although, in the 14th and the 15th century, the term Haus (in Bavaria and Austria) changed to signify the unity of the land and the people with all their rights, privileges and liberties. Consequently, all the Wittelsbach dukes were dukes of the House of Bavaria and their inhabitants lived in this house. In the same way, all the dukes had the same Wittelsbach blood (*Blut von Bavaria*).²⁶

THE HABSBURGS

The Habsburgs, ruling in Austria for more than six centuries, became an embodiment and representative of the universal and supranational principle of monarchy. The concept of the ruling family of the house always stood at the centre of their political endeavours.²⁷ Their rich genealogical mythology connected them not only to the noble German ruling houses, the Carolingians and the Merovingians in particular, but their descent could also be traced back to the Roman families of the *Anicii* and *Iulii*, the Trojans or even Noah and Ham. Before moving to Austria, the Habsburgs had their residence in the Habsburg castle in the present-day Swiss canton of Aargau, built in 1020. They founded religious centres that were supposed to keep their family's memory and history (Muri monastery) and quickly joined the party of imperial supporters, gaining access to the Salian and Later Staufian Emperors.²⁸ In domestic policy, the principle of collective inheritance and investiture with total holdings – the right of all sons to inherit in common, in contrast to the principle of primogeniture – was maintained by the Habsburgs with notable stubbornness. At the same time, this divided and distributed – but took into account also the rights of inheritance of the whole House – the unified and maintained family property. In the person of Rudolf of Habsburg, regarded by later Habsburgs as their real ancestor, the dynasty obtained a notable and famous hero. By defeating Ottokar of Bohemia and acquiring the royal title, Rudolf laid the foundations for the future prosperity and power of the House of Austria, as the Habsburgs started to style themselves soon. Other denominations were gradually introduced: *Herrschaft zu Oesterreich* – referring to the political homeland

25 MOEGLIN, Jean-Marie 1993, p. 608.

26 The standard work on the Wittelsbach dynasty is: HOLZFURTNER, Ludwig. *Die Wittelsbacher. Staat und Dynastie in acht Jahrhunderten*. Stuttgart : Kohlhammer, 2005; see also: ZOTTMAYR, Franz Xaver. *Genealogie des königlichen Hauses Baiern*. Füssen : Jakob Winterhalter, 1834; HÄUTLE, Christian. *Genealogie der erlauchten Stammhauses Wittelsbach*. München : Manz, 1870; NIEHOFF, Franz (ed.). *Das Goldene Jahrhundert der Reichen Herzöge*. Landshut : Museen der Stadt Landshut, 2014.

27 KRIEGER, Karl-Friedrich. *Die Habsburger im Mittelalter. Von Rudolf I. bis Friedrich III.* Stuttgart : Kohlhammer, 2004, speaks about *dynastische Machtpolitik, Königsdynastie, Hauspolitik, domus Austriae, die Krise der Dynastie, formierung zur europäischen Grossdynastie* etc. This book traces the rise of the ruling dynasty, the formation of a European Large dynasty (*Grossdynastie*), the function and importance of the Habsburg family as a Royal dynasty, the self-consciousness of the Habsburg dynasty etc.

28 STERCKEN, Martina. *Shaping a Dominion : Habsburg Beginnings*. In LOUD, Graham A. – SCHENK, Joachen (eds.) *The Origins of the German Principalities*. London ; New York : Routledge, 2017, p. 335.

of the dynasty in the regions of the Danube and the Southeast Alps and Tyrol; *Communitas Austriaca* – started by the Babenbergs and developed by the Habsburgs; from 1283, the idea of *communitas terrarium*, formed by Austria, Styria and Krain, and later, in the 15th and 16th century, *domus Austriae* (*Haus Österreich*). In 1338, after the acquisition of Carinthia and its equalisation with Austria and Styria, Duke (Herzog) Albrecht II proclaimed the doctrine of *unus populus, unum dominium, una gens*, which was later extended to other acquired lands and became a maxim of the Habsburgs of the *communitas Austriaca* as a state unit.²⁹

The Habsburgs came to Austria as foreigners (Alamans or Swabians) and identified themselves with the *dominium Austriae* only later. Their dynasty thus became the *domus Austriae* and this resulted in the need to have a list of its rulers created, so the famous *Chronik von den 95 Herrschaften* was written by von Leopold von Wien. This work lists 81 invented rulers, dating from the first Austrian *Landesherr* Abraham von Tremonaria, who came to the *land bey der Tunaw* 859 years after the Flood.³⁰

Previous scholarship repeatedly stressed the importance of the late 13th and early 14th century when the Habsburgs acquired a royal status and, unlike the neighbouring dynasties, continued to rule for many centuries to come.³¹ Another decisive phase came in the 15th and early 16th century, when a functional system of marriage connections and inheritance treaties gave the dynasty one ruling title after another, without having to fight for it much. As a matter of fact, the Habsburgs came

Figure 3: Genealogy of Edward IV (British Library, Harley 7353)

to be internationally recognized only between 1477 and 1526. It is no wonder that it was the main architect of this policy, Emperor Maximilian I, who occupied himself with genealogical theories and legends more than any other Habsburg ruler. The Habsburgs were seen as Hector's descendants and, as they were related by blood to almost all the ruling houses in Europe, they made claims to these respective territories.³²

29 WANDRUSZKA, Adam. *Das Haus Habsburg : Die Geschichte einer europäischen Dynastie*. Stuttgart : Friedrich Vorwerk Verlag, 1956; HÖDL, Günther. *Habsburg und Österreich 1273 – 1493*. Wien ; Köln ; Graz : Böhlau, 1988; WELTIN, Maximilian. *Das Land und sein Recht. Ausgewählte Beiträge zur Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*. REICHERT, Folker – STELZER, Winfried Stelzer (eds.). Wien ; München : R. Oldenbourg Verlag, 2006; *Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Österreichische Geschichte im Hochmittelalter 1122 – 1278*. WOLFRAM, Herwig (ed.). Vienna : Ueberreuter, 2003.

30 Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. In *MGH : Deutsche Chroniken 6* (below Dt. Chron.). SEEMÜLLER, Joseph (ed.). Hannover ; Leipzig : Hannsche Buchhandlung, 1909, pp. 1-224.

31 STERCKEN 2017, p. 329.

32 WANDRUSZKA 1956; LACKNER, Christian. *Das Haus Österreich und seine Länder im Spätmittelalter. Dynastische Integration und regionale Identitäten*. In MALECZEK, Werner (ed.) *Fragen der politischen*

IV. Central Europe (Hungary, Poland and Bohemia)

Polish medievalist Zbigniew Dalewski has recently published essential articles on the patterns of dynastic identity, dynastic power as family business, and dynastic conflict.³³ He concluded that *“there is no doubt about dynastic nature of power in Poland, Bohemia, and Hungary in the earlier Middle Ages, ...even though there is still much controversy about some essential aspects of practice of dynastic rulership, and especially patterns of succession to the throne.”*³⁴ For Dalewski, the main idea is the relation between the perception of rule and monarchic power as a given, accessible to and shared by a wide ruling family in a horizontal sense (as defined by the Carolingians), or the concept of a single vertical ruling family with access to rulership limited to the close line and inherited from father to son. In the West, the essential change came when the Carolingians were replaced by new dynasties – by the Ottonians (Saxonians) in the East Frankish realm in 929, and by the Capetians in the western parts. Henry I yielded power straight to his son Otto, who outdid the other members of the family. A new dynasty, built by Henry, was thus designed as restricted to a single line of the royal family, with the majority of his relatives, including most of his sons, remaining outside it.³⁵

As a consequence, the Ottonian dynasty did not follow the patterns set by the Carolingians. They created their dynastic identity in a narrower, vertically oriented pattern and focused on one single representative in each generation. In this respect, the Ottonians refused the traditional Carolingian vertical sense of dynasty and respective distribution of power. Usually, the Carolingians did not restrict the right to throne succession to only one of their sons, but allowed every male descendant, at least theoretically, to hope for their share in power. This ended definitively in 954 when the West-Frankish Kingdom quit the old practice of handing over the crown to all their sons. In doing so, they probably followed the newly established Ottonian pattern.

Dalewski provides a comparative study of the Rurikid, the Arpadian and the Piast attempts to change the rule from the wide family to a close vertical line of successive rulers from father to son (Vladimir, Stephen, Mieszko / Boleslav). In all three cases, this did not prove to be successful immediately, as the side lines of the ruling dynasty also claimed their share in the power and right to rule. In Central and Eastern Europe, *“the ruling houses – similarly to the aristocratic families – ought to be perceived not just as (or, not only as) blood-ties-based communities but rather, as political constructs.”*³⁶ Dalewski draws further conclusions from the examina-

---

Integration im mittelalterlichen Europa. Ostfildern : Thorbecke, 2005, p. 273-301; LHOTSKY, Alphons. *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhundert (1281 – 1358)*. Vienna : Böhlau, 1967.

33 DALEWSKI, Zbigniew. Family Business : Dynastic Power in Central Europe in the Earlier Middle Ages. In *Viator : Medieval and Renaissance Studies*, 2015, Vol. 46, No. 1, pp. 43-60; DALEWSKI, Zbigniew. “Patterns of Dynastic Identity in the Early Middle Ages.” In *Acta Poloniae Historica*, 2013, Vol. 107, No. 1, pp. 5-43; DALEWSKI, Zbigniew. *Ritual and Politics : Writing the History of a Dynastic Conflict in Medieval Poland*. Leiden : Brill 2008.

34 DALEWSKI 2015, p. 43.

35 DALEWSKI 2013, p. 6.

36 DALEWSKI 2013, p. 26.

tion of three case studies: Theodoric and Mieszko II of Poland, 1032, Vladivoj and Boleslav III of Bohemia, 1002, and Stephen I and Koppány of Hungary, 997.

One of his main arguments is that there was a generally accepted belief among the representatives of the Central European dynasties in the communal nature of monarchical power. All the members of the ruling family were supposed to have an equal right to this power. Monarchical power was therefore regarded as belonging to the entire ruling family, understood as a large kin group, including on equal terms a variety of close and more distant individual relatives, or lineages. That is why Dalewski speaks about the notion among the Piasts, the Přemyslids and the Arpadians as a sort of “family business,” in which all the members of the family held equal shares and participated equally. Essential changes in the perception and exercise of power by the dynasties of Central Europe happened at the end of the 13th century (in Poland only in the 14th century). This was due to the important social and political changes of the period that enabled the definitive adoption of the father-to-son system of succession.³⁷

V. Conclusion

The dynastic perception of the ruling families usually occurred either in the horizontal sense (all relatives with equal right to rule) or in the vertical sense (access to power limited to the close nuclear family of the ruler and his direct descendants, i.e. his sons, or only his eldest son).

The main change took place presumably in the 10th century, after the fall of the Carolingians, who were replaced by the Ottonian and the Capetian dynasties. With this as a starting point, current medieval studies therefore apply the notions of dynastic history, dynastic historical writing, dynastic chronology etc., in a very broad, and usually not specifically defined, manner. Calling for a strict banishment of the very

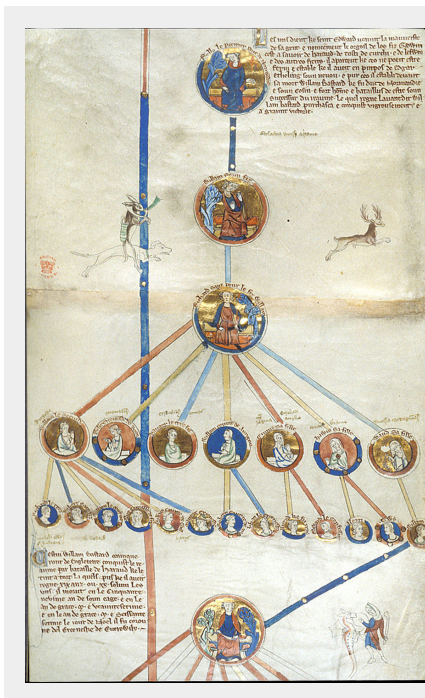

Figure 4: Royal 14 B V Membrane 4 and 5 Rollo and his descendants

37 The topic is currently under close examination by scholars within the region. FONT, Márta. *Dinasztia, hatalom, egyház. Régiók formálódása Európa közepén 900 – 1453*. Pécs : n. p., 2009; FONT, Márta. Dynastic Tradition and the Legitimation of Power. In *Canadian-American Slavic Studies*, 2015, Vol. 49, No. 4, pp. 407-420; BAGI, Dániel. Genealogische Beziehungen zwischen Piasten und Arpaden im 11. und frühen 12. Jh., In ADAMCZYK, Dariusz – KERSKEN, Norbert (eds.) *Fernhändler, Dynasten, Kleriker*. Wiesbaden : Harrasowitz, 2015, pp. 135-154; BAGI, Dániel. Genealogical Fictions and Chronicle Writing in Central East Europe in the 11th – 13th Centuries. In PLESZCZYNSKI, Andrzej et al. (eds.) *Imagined Communities. Constructing Collective Identities in Medieval Europe (ďalej Imagined Communities)*. Leiden : Brill, 2018, pp. 15-29; DALEWSKI, Zbigniew. *Modele władzy dynastycznej w Europie Środkowo-Wschodniej we wcześniejszym średniowieczu*. Warszawa : PAN, 2014; DALEWSKI, Zbigniew. Strategies of Creating Dynastic Identity in Central Europe in the 10th – 11th Centuries. In *Imagined Communities*, pp. 30-45. I will deal with these issues in a separate contribution.

concept of dynasty as such would not be an adequate reaction to this state of the art. It is much more beneficial to point out the great diversity, versatility and semantic richness inherent in this concept. There is no single ideal type of dynasty in history, not even in the period traditionally called the Middle Ages.³⁸ Future research may propose a new look at the historical phenomenon most of us perceive as a clear and given fact. Medieval dynasties are defined as based on family, kinship and shared tradition. In fact, they should not be seen only as a biological line of relatives, but, more importantly, as a political construct. Last, but by no means least, dynasty should always be scrutinized in connection with genealogy, idoneity and legitimacy.³⁹

The lack of interest by modern scholars in defining dynasty in the Middle Ages may also be influenced by another fact. They can easily build on the definition proposed by the late fourteenth-/early fifteenth-century Tunisian Arab historian Ibn Khaldun (1332 – 1406) in his Introduction to History:

“One cannot imagine a dynasty without civilization, while a civilization without dynasty and royal authority is impossible, because human beings must by nature co-operate, and that calls for a restraining influence. Political leadership, based either on religious or royal authority, is obligatory as (such a restraining influence). This is what is meant by dynasty.”⁴⁰

---

38 The most complex theoretical assessment has been recently proposed by: DUINDAM, Jeroen. *Dynasties. A Global History of Power 1300 – 1800*. Cambridge : CUP, 2015; DUINDAM, Jeroen. *Dynasties*. In *Medieval Worlds. Comparative and Interdisciplinary Studies*, 2015, Vol 2, No. 1, pp. 59-78.

39 See most recently: ANDENNA – MELVILLE 2015.

40 KHALDŪN, Ibn. *The Muqaddimah : An Introduction to History*. ROSENTHAL, Franz (trans.). Princeton ; New York : Princeton University Press, 1958, Book IV, Chap. 19, p. 472.

Cituj:

ZUPKA, Dušan. Medieval Dynasties in Medieval Studies: A Historiographic Contribution. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 89-101. ISSN 1337-6861. DOI: <https://doi.org/10.31577/forum-hist.2019.13.2.6>

Mgr. Dušan Zupka, PhD.
Oddelenie stredovekých dejín
Historický ústav SAV,
P.O.Box 198, Klemensova 19
814 99 Bratislava
Slovenská republika
dusan.zupka@savba.sk

Katedra všeobecných dejín
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2, P.O.Box 32
814 99 Bratislava
Slovenská republika
dusan.zupka@uniba.sk

Kráľovraždy, zosadenia, mrzačenia a vyhnania germánskych kráľov v 5. a 6. storočí*

Peter Bystrický

Abstract

BYSTRICKÝ, Peter: Regicides, Dethronements, Mutilations and Expulsions of Germanic Kings in the 5th and 6th Centuries.

The first part of the paper summarizes all regicides that were committed in the kingdoms of the Visigoths, Ostrogoths, Suevi, Vandals, Franks, Burgundians, Thuringians, Lombards, Gepids and Heruli in the 5th and 6th centuries, and gives a brief historical overview of when, why and how the kings were killed or overthrown. A closer look into some specific cases, the political context, social situation, the murderers' motives, and a detailed analysis of the sources, will be subject of the second part. Regicides and dethronements are documented in all Germanic kingdoms. Although we know little or nothing about the circumstances, causes and reasons for the murders of kings, kings' sons and nephews, we can conclude that, in some kingdoms, these violent deaths were quite common and accepted, to some extent, not only by the royal family, but also by the aristocracy, the clergy and the army. Otherwise, regicides would not have occurred so often, and the perpetrators or usurpers would have been punished by the law. The murders were committed mostly by close relatives (brothers, fathers, uncles, cousins, sisters-in-law or even grandmothers), members of the king's inner circle, and "the people" or "the army", which usually meant noblemen and generals. Sometimes, the king or his son was murdered by servants or assassins. In most cases, the kings, queens and the king's sons were killed by sword, spear, ax or dagger, or suffocated, but some of them were allegedly poisoned. The main reasons for regicide were power struggle, a dispute within the royal family, an effort to secure succession for someone's own son(s), competition between families, revenge and personal vengeance, conspiracy, religion, military failures (defeats, failed conquests, territorial losses), outside pressure, or even the king's infancy, incompetence or illness. There is only one case when a king, Ermarich of Suebi, abdicated for health reasons in favor of his son. The high number of regicides among the Visigoths and the Franks is truly remarkable. In the period from the end of the 5th to the end 6th century, eleven of 21 Visigothic kings were murdered or executed, and only eight died of natural death (illness or old age). Visigothic kings failed to establish a dynasty, and the right of succession was not limited to the dead king's relatives. In the Kingdom of the Franks, a half of the kings, but only one third of the kings' sons, died naturally (others were either murdered or the cause of their death is unknown). Regicides were a consequence of the transition from collective rule to monarchy, when primogeniture was not yet defined by law and all the king's sons and brothers believed that they had an equal, or more, claim to the throne.

Keywords: regicide, king, Germanic, kingship, kingdom, monarchy, regnum, gens

DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.7>

V štúdiu *Kráľovská hodnosť u Germánov* publikovanej vo *Forum Historiae*¹ som sa okrem iného venoval kritériám, ktoré museli spĺňať Germáni uchádzajúci sa o funkciu vojvodu, vojenského náčelníka alebo vojenského kráľa. Takýto

* Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektu Vega 02/0110/17 Symboly, gestá a ceremónie v stredoveku, riešeného v Historickom ústave SAV.

¹ BYSTRICKÝ, Peter. *Kráľovská hodnosť u Germánov*. In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 47-60. Dostupné na internete: http://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/2_bystricky1.pdf

vodca sa musel osvedčiť v boji, musel byť osobne odvážny, zdatný, schopný, silný, urastený, inteligentný a pokiaľ možno aj mladý. Pri voľbe nebol urodzený pôvod nevyhnutne potrebný, hoci bol vítaný a výrazne zvyšoval kandidátove šance. Ak tieto vlastnosti uchádzač spĺňal a svojím bojovým plánom a stratégiou presvedčil všetkých slobodných mužov, t. j. vojsko, na kmeňovom zhromaždení ho zvolili za svojho vojvodu. Do vojny s ním potom išli všetci vrátane tých, ktorí dávali prednosť inému kandidátovi alebo plánu, pretože nenasledovať zvoleného vodcu sa považovalo za hanbu. Výber najlepšieho vojvodu vo verejnej voľbe bol jedným z hlavných dôvodov, prečo Germáni boli celé storočia vážnym protivníkom Rimanov, hoci za nimi zaostávali v taktike, organizácii, disciplíne, technológii a nezriedka aj v počtoch.

Zosadenia, vyhnaní a vraždy kráľov sa u Germánov spomínajú už v 1. storočí. Arminia z kmeňa Cheruskov, víťaza z Teutoburského lesa, ktorý síce bol z kráľovskej rodiny (*stirps regia*), ale kráľom sa nikdy nestal, zavraždili v roku 21 jeho príbuzní, pretože sa podľa Tacita usiloval o kráľovskú vládu (*regnum*) a potláčal slobodu (*libertas*) súkmeňovcov.² Keď Marobud, kráľ Markomanov a rímsky spojenec, prehral v roku 18 vojnu s Arminiom, opustili ho niektoré kmene a stratil aj podporu viacerých veľmožov. Jeden z nich, Katvalda, ho napokon pripravil o vládu a vyhnal.³ Sám však vládol len krátko a v roku 21 ho porazil kráľ Hermundurov, Vibilius.⁴ Po vyhnaní Marobuda i Katvaldu si Rimania vybrali ako spojencov germánsky kmeň Kvádov. Ich vodca Vannius bol vraj medzi svojimi bojovníkmi najprv obľúbený, neskôr ho pre jeho dlhú vládu a pýchu, nech už tým Tacitus myslel čokoľvek, znenávideli. Vibilius v spolupráci s Vanniovými synovcami Vangionom a Sidonom ho v roku 50 zbavil moci. Vangio a Sido si jeho ríšu rozdelili, ale kráľmi sa nestali. Po istom čase ich rovnako ako predtým Vannia Kvádi údajne znenávideli.⁵ Podobne aj Italicus, Arminiov synovec, ktorého si za kráľa vyžiadali sami Cheruskovia, prišiel o moc, keď sa im vraj začalo zdať, že ich oberá o slobodu. Získať späť vládu mu pomohli až Longobardi.⁶ Tacitove opakované tvrdenia, že si Germáni vyhánaním kráľov bránili slobodu, sú však sporné. Tacitus germánsku spoločnosť do značnej miery idealizoval a nie vždy mal čerstvé a spoľahlivé informácie. Zosadenia a vyhnaní kráľov ich príbuznými a inými veľmožmi, ktorí sami boli zvrhnutí, už v tomto období ukazujú na boj o moc medzi príslušníkmi jednej rodiny alebo medzi rodinami, alebo sú prejavom či dôsledkom rímskeho tlaku a súperením germánskych veľmožov, rodín a kmeňov o priazeň a peniaze Ríma, alebo naopak, aj snahy zbaviť sa prorímskeho kráľa.

2 TACITUS, *Annales* II, 88. *P. Cornelii Taciti libri qui supersunt, Tom. I : Annales*. HEUBNER, Heinz (ed.). Stuttgart : B. G. Teubner, 1983.

3 TACITUS, *Annales* II, 62-63.

4 TACITUS, *Annales* II, 63.

5 TACITUS, *Annales* II, 63 a XII, 29-30.

6 TACITUS, *Annales* XI, 16-17; TACITUS, *Historiae* III, 5 a 21 už menuje Sidona a Italica ako kráľov Svébov. *P. Cornelii Taciti Libri Qui Supersunt, Tom. II/1 : Historiarum libri*. HEUBNER, Heinz (ed.). Stuttgart : B. G. Teubner, 1978.

V 5. a 6. storočí už v germánskych kráľovstvách, ktoré vznikli na území Rímskej ríše alebo na jej hraniciach,⁷ vládli dediční králi. Predmetom prvej časti štúdie je na základe písomných prameňov sumarizovať a podať stručný prehľad všetkých vražd, ku ktorým došlo v ríšach Vizigótov, Ostrogótov, Vandalov, Svébov, Frankov, Burgundov, Durinkov, Herulov, Longobardov a Gepidov, a takisto zachytiť, kedy, prečo, ako a za akých okolností k nim dochádzalo. Všímať si, kto boli ich páchatelia a objednávateľia. Podrobnejšia analýza prameňov, motivácia a postoje jednotlivých autorov ku kráľovraždám, obetiam a ich strojcom budú spracované v nadväzujúcej druhej časti. Práca je časovo ohraničená od začiatku 5. storočia, keď existenciu kráľov, ich mená a dĺžku vlády dokladajú rímske pramene, až koncom 6. storočia (prípadne s miernym presahom do 7. storočia), keď s výnimkou ríše Vizigótov, Frankov a Longobardov všetky ostatné germánske kráľovstvá už zanikli.

Vizigóti

Obetou prvej kráľovraždy u Vizigótov⁸ bol už Athaulf (411 – 415), prvý nástupca po Alarichovi, ktorý zomrel v roku 410 v Kalábrii na juhu Itálie prirodzenou smrťou

7 Z rozsiahlej literatúry k obdobiu pozri: GRIERSON, Philip. Election and Inheritance in Early Germanic Kingship. In *Cambridge Historical Journal*, 1941, roč. 7, č. 1, s. 1-22; WENSKUS, Reinhard. *Stammesbildung und Verfassung: Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Köln; Graz: Böhlau-Verlag, 1961; THOMPSON, E. A. *Romans and Barbarians. The Decline of the Western Empire*. Madison: University of Wisconsin Press, 1982; WOLFRAM, Herwig. The Shaping of the Early Medieval Kingdom. In *Viator: Medieval and Renaissance Studies*, 1970, roč. 1, s. 11-20; SAWYER, Peter Hayes – WOOD, Ian N. (eds.). *Early Medieval Kingship*. Leeds: University of Leeds, 1977; COLLINS, Roger. *Early Medieval Europe 300 – 1000*. London: MacMillan, 1991; POHL, Walter (ed.). *Kingdoms of the Empire: The Integration of Barbarians in Late Antiquity*. Leiden; New York; Köln: Brill, 1997; POHL, Walter – REIMITZ, Helmut (eds.). *Strategies of Distinction: The Construction of the Ethnic Communities, 300 – 800*. Leiden; Boston; Köln: Brill 1998; WALLACE-HADRILL, J. M. *Early Germanic Kingship in England and on the Continent*. Oxford: Oxford University Press 2000 (reprint 1971); POHL, Walter – DIESENBERGER, Maximilian (eds.). *Integration und Herrschaft: ethnische Identitäten und soziale Organisation im Frühmittelalter. Ethnische Identitäten und soziale Organisation im Frühmittelalter*. Wien: ÖAW, 2002; GOETZ, Hans-Werner – JARNUT, Jörg – POHL, Walter (eds.). *Regna and gentes. The Relationship Between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Leiden; Boston: Brill, 2003; HALSALL, Guy. *Warfare and Society in the Barbarian West, 450 – 900*. London; New York: Routledge, 2003; THEUWS, Frans – NELSON, Janet. *Rituals of Power. From Late Antiquity to the Early Middle Ages*. Leiden; Boston; Köln: Brill 2003; CORRADINI, Richard – DIESENBERGER, Maximilian – REIMITZ, Helmut (eds.). *The Construction of Communities in the Early Middle Ages: Texts, Resources and Artefacts*. Leiden; Boston: Brill, 2003; POHL, Walter. *Die Germanen*. München: Oldenbourg, 2004, s. 65-71; WOLFRAM, Herwig. *The Roman Empire and Its Germanic Peoples*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press, 2005; AIRLIE, Stuart – POHL, Walter – REIMITZ, Helmut (eds.). *Staat im frühen Mittelalter*. Wien: ÖAW, 2006; GOFFART, Walter. *Barbarian Tides: The Migration Age and the Later Roman Empire*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006; HALSALL, Guy. *Barbarian Migrations and the Roman West 376 – 568*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007; POHL, Walter – WIESER, Veronika (eds.). *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Wien: ÖAW, 2009; KASPERSKI, Robert. *Reges et gentes*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2017. K jednotlivým kráľom a ďalším osobám pozri heslá: BECK, Heinrich – BRATHER, Sebastian – GEUENICH, Dieter et al. (eds.). *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Zweite Auflage, 35 Bände. Berlin u. a.: De Gruyter, 1973 – 2007; MARTINDALE, J. R. *The Prosopography of the Later Roman Empire, Vol. II*. Cambridge; London; New York: Cambridge University Press, 1980; MARTINDALE, J. R. *The Prosopography of the Later Roman Empire, Vol. IIIA & Vol. IIIB*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

8 K dejinám Vizigótov a Svébov pozri napr.: CLAUDE, Dietrich. *Geschichte der Westgoten*. Stuttgart; Berlin: Kohlhammer, 1970; THOMPSON, E. A. *The Goths in Spain*. Oxford: Clarendon Press, 1969; JAMES, Edward (ed.). *Visigothic Spain: New Approaches*. Oxford: Oxford University Press, 1980; COLLINS, Roger. *Visigothic Spain, 409 – 711*. Oxford: Blackwell Publishing, 2004; KULIKOWSKI, Michael. *Late Roman Spain and Its Cities*. Baltimore; London: Johns Hopkins University Press, 2004; BOWES, Kimberly Diane – KULIKOWSKI, Michael (eds.). *Hispania in late antiquity. Current perspectives*. Boston: Brill, 2005.

v dôsledku choroby.⁹ Vizigóti si za kráľa zvolili Athaulfa,¹⁰ ktorý síce nebol s Alarichom pokrvne príbuzný, ale ako zrejme manžel jeho sestry patrili tiež k vláducej rodine Balthovcov. Athaulf sa oženil s Gallou Placidiou zajatou pri dobytí Ríma, aby potvrdil spojenectvo s jej bratom cisárom Honoriom (393 – 423).¹¹ V roku 414 sa Athaulfovi a Galle Placidii dokonca narodil syn Theodosius. Spojenectvo oboch dynastií bolo krátke, pretože chlapec sa nedožil ani roka. Athaulf so súhlasom cisára presunul Vizigótov do Galie, aby mu tam pomohol s potláčaním vzbúr a vojenských uzurpácií. V Galii pôsobil aj Gót Sarus, ktorý bol rímskym spojencom už pred popravou Stilichona (408), ale po Stilichonovej smrti sa jeho vzťahy s cisárom Honoriom zhoršili. Po uzurpácii galo-rímskeho senátora Jovina v roku 411 došlo k vojenskému stretu medzi Athaulfom a Sarom, Sarus padol do zajatia a Athaulf ho dal neskôr zabiť.¹² Jeho ľudí však prijal medzi svojich bojovníkov, z ktorých ho jeden v roku 415 v Barcinone (Barcelona), zrejme z pomsty, zavraždil.¹³ Vlády nad Vizigóti sa potom s pomocou svojich stúpcov chopil Sarov brat Sigerich, ale vládol len sedem dní, než ho Vizigóti zabili.¹⁴ Táto gótska frakcia bola teda dostatočne silná a vplyvná, aby zabila kráľa a zmocnila sa vlády, ale nie až natoľko, aby dokázala udržať si svojho vodcu dostatočne dlho pri moci. Po Sigerichovi si Vizigóti zvolili za kráľa Valiu (415 – 418),¹⁵ ktorý taktiež patrili k Balthovcom, hoci jeho príbuzenstvo s Alarichom nie je známe. Príslušnosť k dynastii by mohla naznačovať Olympiodorova poznámka, že Athaulf pred smrťou vraj poveril svojho nemenovaného brata, aby vrátil cisárovi Gallu Placidiu.¹⁶ Valia tak urobil, a preto je možné, že tým bratom bol práve on. Valia vládol len tri roky a po jeho prirodzenej smrti¹⁷ si Góti za kráľa zvolili Alarichovho nemanželského syna Theodoricha (Theodoridus) (418 – 451).¹⁸ Jediná zmienka, ktorá naznačuje príbuzenstvo Theodorida s Alarichom, je báseň Sidonia Apollinara, kde jeho syn

9 OLYMPIODORUS, fragment 26 (ďalej OLYMP., fr.). In *Historici Graeci minores, Vol. I.* DINDORF, Ludwig (ed.). Lipsiae : B. G. Teubner, 1870; IORDANES, *Getica* 146 (ďalej IORD., Get.). In *Jordanis Romana et Getica.* In *Monumenta Germaniae Historica* (ďalej MGH) : *Auctores antiquissimi* 5/1 (ďalej AA). MOMMSEN, Theodor (ed.). Berolini : Weidmann, 1882; IORDANES, *Romana* 319. In MGH : AA 5/1. Za kráľa ho označil aj OROSIUS, *Historiae adversum paganos* II, 3, 3 (ďalej OROS., Hist. adv. pag.). *Pauli Orosii Historiarum adversum paganos libri VII.* ZANGEMEISTER, Karl Friedrich Wilhelm (ed.). Lipsiae : B. G. Teubner, 1889; ISIDORUS HISPALENSIS, *Historia Gothorum, Vandalorum, Sveborum* 12 (ďalej ISID., HG.). In *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII., Vol. II.* In MGH : AA 11. MOMMSEN, Theodor (ed.). Berolini : Weidmann, 1894; HYDATIUS LEMICUS, *Continuatio Chronicorum Hieronymianorum* 45 (ďalej HYD., Chr.). In MGH : AA 11. Vodcom ho nazval: SOZOMENUS, *Historia Ecclesiastica* IX, 4 a 6. *Sozomeni ecclesiastica historia, Tom. II.* HUSSEY, Robert (ed.). Oxonii : E typographeo academico, 1860; PROCOPPIUS, *De bello Vandalico* I, 2 (ďalej PROC., BV). *Procopii Caesariensis opera omnia, Vol. 1 : De bellis libri I – IV.* HAURY, Jacob (ed.). Lipsiae : B. G. Teubner, 1962.

10 OROS. Hist. adv. pag. VII, 43, 2; IORD., Get. 158; ISID., HG 20; HYD., Chr. 45; PROSPER TIRO, *Epitoma Chronicon* 1246 (ďalej PROSP., Chr.). *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII., Vol. I.* In MGH : AA 9. MOMMSEN, Theodor (ed.). Berolini : Weidmann, 1887.

11 OLYMP., fr. 22 a 24; OROS., Hist. adv. pag. VII, 40 a 43; IORD., Get. 159; HYD., Chr. 57; PROSP., Chr. 1257; MARCELLINUS COMES, *Chronica* a. 410 (ďalej MARCEL., Chr.). In MGH : AA 11.

12 OLYMP., fr. 26.

13 OLYMP., fr. 26; PROSP., Chr. 1257.

14 OLYMP., fr. 26; OROS., Hist. adv. pag. VII, 43; IORD., Get. 163.

15 OROS., Hist. adv. pag. VII, 43, 9-10; IORD., Get. 164; PROSP., Chr. 1257; ISID., HG 20-21; HYD., Chr. 60.

16 OLYMP., fr. 26: „*Teleutón de Adaoulfos prosetatte tó idió adelfo apodosthénai tén Plakidian.*“

17 IORD., Get. 173.

18 OLYMP., fr. 35; IORD., Get. 175-176; GREGORIUS TURONENSIS, *Historia Francorum* II, 7 (ďalej GREG. TUR., HF). *Libri historiarum X, Gregorii Turonensis opera, pars I.* In MGH : *Scriptores rerum Merovingicarum* 1/1 (ďalej SS rer. Merov.). KRUSCH, Bruno (ed.). Hannoverae : Imp. Bibliopolii Hahniani, 1885; ISID., HG 23; HYD., Chr. 156.

Theodorich II. oslovuje Alaricha „*náš dedo*“.¹⁹ Toto oslovenie však nemusí nutne dokazovať priame pokrvné príbuzenstvo, ale aj naznačovať dynastickú postupnosť.

Theodorich I. sa so synmi Thorismundom a Theodorichom²⁰ zapojil v roku 451 do bitky na Katalaunských poliach proti Attilovi, ale v boji padol.²¹ Jeho telo našli až na druhý deň a vizigótske vojsko si hneď potom za kráľa zvolilo jeho najstaršieho syna Thorismunda (451 – 453). Thorismund vzápätí odišiel do Tolosy (Toulouse), hlavného mesta ríše, aby sa ujal vlády skôr, než ho o ňu pripravia jeho bratia Frederich, Eurich, Retemer a Himmerith (dvaja poslední bratia sú známi len z Jordana),²² pretože hrozilo, že sa za jeho neprítomnosti zmocnia doma celého otcovho pokladu.²³ Tieto obavy boli zjavne oprávnené, pretože Thorismund vládol iba dva roky. Dal ho zavraždiť alebo ho zabil sám jeho brat Theodorich II. (453 – 466). Podľa Izidora a Hydatia bol za jeho vraždu zodpovedný aj Frederich,²⁴ ktorý je v prameňoch označovaný aj ako „*rex Gothorum*“. Frederich padol v roku 463 v bitke pri Aureliane (Orléans) proti rímskemu vojvodcovi Aegidiovovi.²⁵ Theodoricha II. zavraždil a zmocnil sa vlády jeho brat Eurich (466 – 484),²⁶ ktorý zomrel prirodzenou smrťou, možno aj preto, že z bratov zostal posledný. Jeho nástupcom sa stal jeho syn Alarich II. (484 – 507), ktorého v roku 507 porazil franský kráľ Chlodovig v bitke na poli Vogladensis (Vouillé pri Poitiers) a údajne vlastným mečom aj zabil.²⁷ V obsadenom Toulouse sa potom Frankovia zmocnili „*všetkých pokladov*“.²⁸ Pred úplnou porážkou a vyhnaním Vizigótov z Galie ich zachránil vstup ostrogótskeho kráľa Theodoricha do vojny.²⁹ Vizigóti si za nového kráľa namiesto Alarichovho malého syna Amalaricha urýchlene zvolili jeho neamanželského, ale už dospelého syna Gesalicha (507 – 511),³⁰ ktorý sa snažil

19 SIDONIUS APOLLINARIS, Panegyricus ad Avitum v. 505: „*quae noster pecavit avus*“ (ďalej SIDON. APOL.). *Gai Solii Apollinaris Sidonii Epistulae et carmina*. In *MGH : AA 8*. LÜTJOHANN, Christian (ed.). Berolini : Weidmann, 1887, s. 215.

20 Prítomnosť Thorismunda dokladajú dva na sebe nezávislé zdroje, Jordanes a Gregor z Tours. Theodoricha však spomína len Jordanes: IORD., *Get.* 190; GREG. TUR., HF II, 7.

21 IORD., *Get.* 209; PROSP., *Chr.* 1367 a 1371, ISID., HG 30; HYD., *Chr.* 150 a 152; *Chronica Caesaraugustana* a. 450 (ďalej *Chr. Caes.*). In *MGH : AA 11*; *Prosperi Continuatio Havniensis* a. 451 (ďalej *Prosp. Cont. Havn.*). In *MGH : AA 9*.

22 IORD., *Get.* 190.

23 IORD., *Get.* 216-218; GREG. TUR., HF II, 7; FREDEGARIUS, *Chronica* II, 53 (ďalej FRED., *Chr.*). *Fredegarii et aliorum Chronica et Vitae sanctorum*. In *MGH : SS rer. Merov. 2*. KRUSCH, Bruno (ed.). Hannoverae : Imp. Bibliopolii Hahniani, 1888.

24 IORD., *Get.* 228; GREG. TUR., HF II, 7; PROSP., *Chr.* 1371; *Prosp. Cont. Havn.* a. 453; ISID., HG 30-31; HYD., *Chr.* 156.

25 GREG. TUR., HF II, 18; HYD., *Chr.* 218; MARIUS AVENTICENSIS, *Chronica* a. 463 (ďalej MAR. AVENT.). In *MGH : AA 11*; *Chronica Gallica* a. DXI, 638. In *MGH : AA 9*. Spomína ho, ale nemenuje: SIDON. APOL., *Carmina* VII, 435 a 519. KULIKOWSKI, Michael. *Carmen VII of Sidonius and a Hitherto Unknown Gothic Civil War*. In *Journal of Late Antiquity*, 2008, roč. 1, č. 2, s. 335-352 sa domnieva, že báseň nezachytáva konflikt medzi Gótmami a Rimanmi, ale občiansku vojnu (skutočnú či hroziacu) medzi Theodorichom II. a Frederichom v roku 456.

26 IORD., *Get.* 235; HYD., *Chr.* 238; MAR. AVENT., *Chr.* a. 467; *Chr. Gall.* 643; *Chr. Caes.* a. 466; *Prosp. Cont. Havn.* a. 486, 1.

27 IORD., *Get.* 244-245; GREG. TUR., HF II, 37; FRED., *Chr.* III, 24; HL II, 37; ISID., HG 36; *Chr. Caes.*, a. 485 a 507; *Lib. hist. Fr.* 17.

28 GREG. TUR., HF II, 37: „*cunctos thesauros Alarici a Tholosa auferens*“.

29 IORD., *Get.* 302; ISID., HG 36-38; CASSIODORUS, *Chronica* a. 1348. In *MGH : AA 11*; CASSIODORUS, *Variae* III, 32-33 (ďalej CASSIOD., *Variae*). *Cassiodori Senatoris Variae*. In *MGH : AA 12*. MOMMSEN, Theodor (ed.). Berolini : Weidmann, 1894; PROCOPPIUS, *De bello Gothico* I, 12 (ďalej PROC., *BV*). In *Procopii Caesariensis opera omnia, Vol. II : De bellis libri V – VIII*. HAURY, Jacob (ed.). Lipsiae : B. G. Teubner, 1963.

30 ISID., HG 37; *Chr. Caes.*, a. 508.

otrasenú ríšu upevniť. Spočiatku ho podporoval aj Theodorich, keď však Burgundi, vtedy spojenci Frankov, obsadili Narbonu (Narbonne), ktorá sa po páde Toulouse stala novým hlavným mestom ríše, a Gesalich utiekol do Barcelony, Theodorich ho zosadil a v mene svojho vnuka Amalaricha (511 – 531) prevzal vládu nad Vizigótmami sám.³¹ Do Hispánie vyslal ako svojho miestodržiteľa vojvodu Theudisa, ktorý sa tam oženil s bohatou Rimankou. Z jej veľkého majetku si potom platil zhruba dvetisíc bojovníkov a početnú osobnú stráž. Theodorich si uvedomoval, že Theudis v Hispánii vládne úplne nezávisle, ale napriek tomu ho ponechal v jeho funkcii. Aj Theudis síce plnil všetky jeho nariadenia a do Ravenny každoročne posielal tribút, ale osobne tam už nikdy neprišiel a odmietal to Theodorichovi aj sľúbiť.³² Gesalich sa ešte pokúsil získať korunu späť a hľadal podporu u Vandalov,³³ ale v roku 513 utrpel porážku. Na úteku ho v južnej Galii chytili a popravili.³⁴ Nevie sa, kto a na čí príkaz zabil Gesalicha. Jeho smrť najviac vyhovovala Theodorichovi, pretože už nemohol ohroziť vládu jeho vnuka, čo ale neznamená, že si jeho vraždu aj objednal.

Po Theodorichovej smrti v roku 526 sa vlády „čestne a právom“ ujal Amalarich, ktorému nový ostrogótsky kráľ a jeho bratranec Athalarich a jeho regentka matka Amalasuinthá vrátili vizigótsky poklad.³⁵ Lenže bez ochrancu a spojenca, akým bol Theodorich, sa Vizigóti opäť stali cieľom franského útoku a v roku 531 ich pri Narbonne porazil franský kráľ Childebert I. Podľa Gregora z Tours mal Amalarich v Barcelone pripravenú loď, na ktorej chcel pred Frankami uniknúť, ale vrátil sa do mesta, aby si vraj odniesol časť z kráľovského pokladu. Cestu mu náhle zahatalo vojsko, a preto sa chcel zachrániť v kostole. Než ale stihol prekročiť prah, zasiahol ho oštep a zomrel. Z Gregorovho opisu nie je jasné, či išlo o franské alebo vizigótske vojsko. Podľa Izidora Amalarichovi podrezali hrdlo vlastní vojaci a jeho správa sa zdá byť pravdepodobnejšia.³⁶ Po smrti Amalaricha sa vlády ujal Theudis, ktorý ešte v tom istom roku odrazil vpád Frankov do Hispánie pod vedením Chlothachara I. a Childeberta I.³⁷ Theudis odmietol v roku 533 pomôcť vandal-skému kráľovi Gelimerovi³⁸ a neutralitu zachoval aj v roku 541 počas vojny proti Ostrogótom. Sám sa však stal cieľom Justiniánových výbojov a okolo roku 547 neuspel v Afrike pri obrane mesta Septem (Ceuta) proti Byzantíncom.³⁹ Zavraždili ho v paláci v roku 548, keď sa k nemu potajomky dostal muž, ktorý predstieral šialenstvo. Umierajúci Theudis vraj zakázal zabiť svojho vraha, pretože ho stihol zaslúžený koniec za to, že kedysi tiež zabil svojho veliteľa.⁴⁰ Izidor píše o jeho zaslúženom konci a vraždu datuje krátko po porážke pri Ceute, čo naznačuje, že dôvodom na vraždu bol práve tento vojenský neúspech. Zdá sa, že zlyhanie kráľa

31 ISID., HG 37; Chr. Caes., a. 513, 2.

32 PROC., BG I, 12.

33 ISID., HG 38; CASSIOD., Variae V, 43-44.

34 ISID., HG 38.

35 PROC., BG I, 13.

36 PROC., BG I, 13; GREG. TUR., HF III, 10; FRED., Chr. III, 40; ISID., HG 40; Chr. Caes., a. 531.

37 GREG. TUR., HF III, 29; ISID., HG 41.

38 PROC., BV I, 24 a II, 4.

39 ISID., HG 42.

40 ISID., HG 43; Chr. Caes., a. 544.

ako vojvodcu mohol byť pre Vizigótov dostatočný dôvod, pretože jeho predchodcu zavraždili jeho vlastní bojovníci takisto po vojenskej porážke.

Vizigóti si potom za kráľa zvolili Theudigisela (548 – 549), ktorý sa vyznamenal proti Frankom už ako Theudisov veliteľ – bolo to totiž prvé vizigótske víťazstvo nad Frankmi za dlhý čas. Nevládol však ani rok. Sprisahanci počas večere zhasli v miestnosti sviečky a dohodali ho mečmi. Údajne preto, že poškrvrnil manželky viacerých popredných mužov a mnohí túžili po jeho smrti.⁴¹ Jeho nástupcom sa stal Agila (549 – 554). Za jeho vlády sa vyhrotili vzťahy s rímskymi kresťanmi. Počas ťaženia proti Cordube (Cordoba) prišiel o veľkú časť vojska, syna i celý kráľovský poklad a stiahol sa do Emerity Augusty (Merida).⁴² Neskôr vyslal vojsko proti Athanagildovi do Hispalidy (Sevilla), ktorý „*túžil po vláde*“ a zjavne sa jej zmocnil, pretože Agila opäť bitku prehral. Vizigóti, ktorí sa vraj obávali, že ich vnútornú nejednotu a vojnu využijú Byzantínci vo svoj prospech, nakoniec Agilu v roku 554 zabili a vládu odovzdali vo vojenských veciach očividne schopnejšiemu Athanagildovi (554 – 567).⁴³ Obavy z nejednoty, samozrejme, mohli byť oprávnené, ale opäť sa zdá, že Agila, rovnako ako jeho predchodcovia, prišiel o život preto, že zlyhal ako vojvodca. Athanagild so striedavým šťastím bojoval proti Byzantíncom a päť mesiacov po jeho asi prirodzenej smrti sa kráľom stal Liuvigild (567 – 572), korunovaný prekvapivo v pohraničnom Narbonne.⁴⁴ Vládol takisto krátko. Zomrel pár rokov po svojom nástupe a príčina jeho smrti nie je známa. Už zhruba po roku svojej vlády si za spoluvládca a nástupcu vybral svojho brata Liuvigilda,⁴⁵ čo mohlo súvisieť nielen s priamou franskou hrozbou, ale byť dokladom jeho choroby. Liuvigild (568 – 586) sa oženil s Goisuinthou, manželkou Athanagilda,⁴⁶ a úspešne bojoval proti Byzantíncom, Svébom a vzbúreným hispánskym mestám. V roku 584 dokonca v Seville obliehal svojho syna Hermenegilda, ktorý pod vplyvom svojej franskej ženy Ingundy prestúpil z ariánskeho na „pravoverné“ nikajsko-konštantínopolské (katolícke) vyznanie viery. V roku 583 sa vzbúrili proti otcovi, odtrhol svoju časť ríše (Baetica) a usiloval sa o spojenectvo s byzantským cisárom. Po vojenskej porážke našiel útočisko v kostole v Cordobe a jeho otec Liuvigild ho napokon ušetril. Nechal ho však obliecť do jednoduchých šiat a len s jedným sluhom vykázal do Valentie.⁴⁷ V roku 585 ho v Tarracone (Tarragona) na pokyn Liuvigilda alebo Goisuinthy zabil istý Sisbert.⁴⁸ Kráľ Liuvigild vyhnan mnoho biskupov a mnohých kresťanov vrátane klerikov rôznym spôsobom presvedčil, aby prijali ariánstvo. Veľmožov, ktorých podozrieval, že ho chcú zbaviť vlády, nechal popraviť alebo poslal do vyhnanstva. Správy o popravách sa dostali až do Galie. Gregor z Tours píše o zabíjaní „*všetkých, ktorí chceli zabiť kráľa*“ a dodáva, že z nich nezostal nikto, kto močil oproti múru, t. j. vyhubil všetkých mužov

41 GREG. TUR., HF III, 30; ISID., HG 44; Chr. Caes., a. 545.

42 ISID., HG 45-46.

43 GREG. TUR., HF IV, 8; FRED., Chr. III, 47-48; ISID., HG 46; Chr. Caes., a. 552.

44 GREG. TUR., HF IV, 38; ISID., HG 47-48; IOHANNES BICLARENSIS, Chronica a. 568, 3 (ďalej IOH. BICL.). In *MGH: AA 11*.

45 ISID., HG 48; IOH. BICL., Chr. a. 569, 4 a 573, 2.

46 GREG. TUR., HF V, 38; IOH. BICL., Chr. a. 569, 4.

47 GREG. TUR., HF V, 38 a HF VI, 43; IOH. BICL., Chr. a. 579, 2-3, a. 582, 3, a. 583 a 584, 3.

48 GREG. TUR., HF VIII, 28; FRED., Chr. III, 92; IOH. BICL., Chr. a. 585, 3.

v niektorých rodinách.⁴⁹ Zjavne aj preto Liuvigild vládol dlhých osemnásť rokov a zomrel v Toledě prirodzenou smrťou.⁵⁰

Liuvigildovým nástupcom sa stal jeho druhý syn Rekkared (586 – 601).⁵¹ Rekkared však krátko rovnako ako jeho brat Hermenegild konvertoval, čo vzbudilo odpor proti nemu u časti Vizigótov. Už v roku 587 došlo k sprisahaniu Seggu a ariánskeho biskupa Siumu, ktoré sa podarilo prekaziť. Siuma musel odísť do vyhnanstva, Seggovi uťali ruky a tiež ho vyhnali.⁵² Rekkareda chcela zvrhnúť aj jeho nevlastná matka kráľovná Goisuintha. S ariánskym biskupom Uldilom zosnovala sprisahanie, ktoré sa takisto nepodarilo utajiť. Biskup musel odísť do vyhnanstva a Goisuintha zomrela v tom istom roku, príčina jej smrti nie je známa.⁵³ Rekkareda chcel v roku 589 zabiť a zmocniť sa vlády aj vojvoda Argimund, ale aj tento plán bol odhalený. Argimunda na výstrahu všetkým najprv zbičovali, potom mu oholili hlavu, uťali pravú ruku a posadili na osla.⁵⁴ Rekkared nakoniec úspešne vládol až do svojej prirodzenej smrti.⁵⁵ Jeho syna Liuvu II. (601 – 603) však už o dva roky zosadil Vitterich, ktorý ho v spolupráci s ariánskym biskupom dal najprv uväzniť a potom mu dal uťat pravú ruku. Neskôr, už ako kráľ, ho vo veku dvadsať rokov nechal popraviť.⁵⁶ Vittericha, muža rázneho v umení vojny, ale bez víťazstiev, ako poznamenal Izidor, zavraždili zjavne pre vojenské neúspechy v roku 610.⁵⁷

Vizigótskym kráľom, z ktorých niektorí zomreli za neznámych okolností, sa nepodarilo založiť dynastiu a udržať dedičnú monarchiu. Hoci nie všetci vizigótski panovníci boli zavraždení a niektorí vládli pomerne dlho, časté kráľovraždy si všimol aj Gregor z Tours, ktorý po vražde Theudigisela poznamenal, že u Gótov sa ujal „odporný“ zvyk: „*ak sa im znepáči nejaký kráľ, zabijú ho mečom a dosadia nového, ktorý s mŕtvym ani nie je príbuzný*“.⁵⁸

Ostrogóti

Gótov⁵⁹ sídliačich v Panónii po smrti Attilu a rozpade jeho ríše zjednotili bratia Valamer, Thiudimer a Vidimer z rodu Amalovcov. O priebehu zjednotenia nevieme nič. Jordanes sa však zmienil o hunskom kráľovi Balamberovi, ktorý v spolu-

49 GREG. TUR., HF IV, 38. O prenasledovaní kresťanov: GREG. TUR., HF V, 30.

50 ISID., HG 49-52; IOH. BICL., Chr. a. 586, 2.

51 GREG. TUR., HF VIII, 46 a IX, 15-16; FRED., Chr. IV, 6; ISID., HG 52; IOH. BICL., Chr. a. 586, 2.

52 IOH. BICL., Chr. a. 588, 1.

53 IOH. BICL., Chr. a. 589, 1.

54 IOH. BICL., Chr. a. 590, 3.

55 ISID., HG 56.

56 ISID., HG 57.

57 ISID., HG 58.

58 GREG. TUR., HF III, 30: „*Sumpserant enim Gothi hanc detestabilem consuetudinem, ut, si quis eis de regibus non placuisset, gladio eum adpeterent, et qui libuisset animo, hunc sibi statuerent regem.*“ EHLERS, Joachim. The Birth of the Monarchy out of Violent Death. Transformations in Kingship from late Antiquity to the Tenth Century. In *German Historical Institute London Bulletin*, 2004, roč. 26, č. 1, s. 8, pozn. 17.

59 K dejinám Gótov pozri: WOLFRAM, Herwig. *History of the Goths*. Berkeley ; Los Angeles ; London : University of California Press, 1990; HEATHER, Peter. *Gótové*. Praha : NLN, 2002; GIESE, Wolfgang. *Die Goten*. Stuttgart : Kohlhammer, 2004; AMORY, Patrick. *People and Identity in Ostrogothic Italy, 489 – 554*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009; BARNISH Sam J. B. – MARRAZZI, Federico (eds.). *The Ostrogoths: From the Migration Period to the Sixth Century: An Ethnographic Perspective*. Woodbridge ; San Marino : Boydell Press, 2007.

práci s gótskym kráľom Gesimundom, synom Hunimunda, po dlhej vojne porazil gótskeho kráľa Vinitharia, vzal si jeho dcéru Vadamerku za manželku a ovládol „*pokojnou cestou celý národ Gótov*“ (*omnem in pace Gothorum populum*). Po Vinithariovi vraj potom vládol Hunimund, syn Ermanaricha, ktorý bojoval proti Svébom. Jeho syn Thorismud už po dvoch rokoch padol v bojoch proti Gepidom a Thorismudov syn Berimud ušiel pred Hunmi.⁶⁰ Jordanes alebo jeho zdroj zjavne použil grécky prameň, kde Gótov nazývali Hunmi, a Balamber bol v skutočnosti Valamer, ktorého meno sa v zachovaných gréckych rukopisoch písalo ako Oualameros, Balimeros a podobne, a Jordanes si to zjavne neuvedomil.⁶¹ V období na prelome 4. a 5. storočia, do ktorého kladie výboje kráľa Balambera, Huni ešte ani nemali kráľov a žiadny ďalší prameň Balambera nepozná. Kráľ Vinitharius sa do amalovského rodokmeňa dostal neskôr a nie preto, že bol Amalovcom, ale preto, že sa Valamer (Balamber) oženil s jeho dcérou a spolu s ňou získal aj Gótov jej otca. Po smrti zrejme bezdetného Valamera prevzali vládu Thiudimer a Vidimer. V roku 473 Thiudimer slovami Jordana „*povzbudil*“ (*hortatus est*) Vidimera, aby odišiel do Itálie, kde krátko nato zomrel. Vláda nad jeho Gótmami potom prešla na jeho syna Vidimera II., ktorý odišiel do Galie k Vizigótom.⁶² Podľa Jordana to vyzerať tak, že došlo k pokojnému rozdeleniu moci i Gótov samotných. Nie je však jasné, prečo by Góti delili svoje sily, keď ich obklopovali nepriateľské ríše a sami sa chystali presunúť na Balkán, územie Rímskej ríše. Je preto množné, že po Valamerovej smrti Thiudimer a Vidimer v skutočnosti o nástupníctvo a nároky svojich synov bojovali. Vidimer prehral a so svojimi Gótmami musel odísť. Thiudimerovi Góti sa potom presunuli do Moesie, kde chorý Thiudimer v roku 474 zomrel a kráľom sa stal jeho syn Theodorich (474 – 526).

V rímskej Trácii žili aj ďalší Góti, ktorých viedol Triariov syn Theodorich nazývaný Strabon, v tom čase vo funkcii *magister militum*. Vzťahy oboch Theodorichov boli zložité, čo šikovne využíval východorímsky cisár Zenon (474 – 491). Strabon už v roku 481 vraj nešťastnou náhodou zahynul po páde z koňa a napichol sa na kopiju. Povrávalo sa, že za týmto vskutku podivným nešťastím stál jeho syn Rekitach a zjavne to bola pravda, pretože Rekitach potom zabil aj svojich strýkov a ujal sa velenia nad tráckymi Gótmami sám.⁶³ V prameňoch sa Rekitach spomína ako bratranec (*anepsios*) Theodoricha Amala alebo v širšom význame príbuzný, ale ich rodinný vzťah nie je známy. Nech už bol akýkoľvek, Theodorich, ktorý bol v roku 484 konzulom, Rekitacha so súhlasom cisára zabil v Konštantínopole za bieleho dňa a tým zjednotil svojich a tráckych Gótov.⁶⁴ To však nebola posledná Theodorichova vražda. Odstránil aj kráľa Odovakara, ktorého v roku 493 neúspešne obliehal v Ravenne. Keď sa obrancovia nechceli vzdať bez záruk, Theodorich súhlasil s dohodou, aby obaja králi vládli v Itálii spoločne. Odovakar vydal Theodorichovi

60 IORD., Get. 130 a 248-250, pozri tiež 79-81; IORD., Rom. 347.

61 HEATHER, Peter. Cassiodorus and the Rise of the Amals: Genealogy and the Goths under Hun Domination. In *The Journal of Roman Studies*, 1989, roč. 79, s. 105-106.

62 IORD., Get. 283-284.

63 IOANNES ANTIOCHENUS, fr. 234 (ďalej IOAN. ANT.). In *Ioannis Antiocheni fragmenta quae supersunt omnia. Corpus fontium historiae Byzantinae* 47. MARIEV, Sergei (ed.). Berlin ; New York : De Gruyter, 2008.

64 IOAN. ANT., fr. 237.

ako rukojemníka svojho syna Thelu, čím dohoda nadobudla platnosť. Theodorich potom bez odporu vstúpil do mesta, ale slovo nedodržel. Už o desať dní dohodu porušil a Odovakara zabil.⁶⁵ Pramene, ktoré sympatizovali s Gótmí, túto záker-
nú vraždu ospravedlňovali ako nutnú obranu pred úkladmi, ktoré vraj Odovakar
chystal proti Theodorichovi. Zjavne to pravda nebola, pretože po jeho smrti sa
Theodorich rovnakým spôsobom zbavil aj jeho príbuzných a stúpcov. Odovaka-
rovu manželku Sunigildu dal umučiť hladom, jeho brat Hunvulf si zachránil život
útekom a Thela dostal milosť pod podmienkou, že odíde do Galie. Keď sa vraj
Thela chcel vrátiť späť, zabili ho tiež. Tak ako trácki Góti po smrti Strabona a Reki-
tacha, ani Germáni v Itálii nemali po smrti svojho kráľa Odovakara a ďalších vod-
cov veľmi na výber – buď uznajú vládu Theodoricha, alebo budú zabití či vyhnaní.

Theodorichovi sa vďaka svojim sestrám a dcéram podarilo uzavrieť cenné spo-
jencvá s okolitými ríšami. Na mužských potomkov však šťastie nemal. Po jeho
smrti sa stal kráľom jeho vnuk Athalarich (526 – 534), syn jeho dcéry Amalasu-
inthy, ktorý bol ešte dieťa a navyše s chatrným zdravím. Po jeho smrti Amalasu-
intha stratila svoju úlohu regentky a musela uznať za kráľa svojho bratranca The-
odahada (534 – 536), syna Theodorichovej sestry Amalafridy. Vraj s ním dokonca
uzavrela dohodu, že budú vládnuť spoločne. Jej neochota vzdať sa moci však
viedla k napätiu a rozkolu medzi Gótmí. Ich spory využil cisár Justinian, ktorému
bolo jedno, ktorá strana zvíťazí, a s oboma jednal a manipuloval s nimi súčasne.
Kráľovná si napríklad jednu jeho odpoveď vyložila ako podporu a dala zavraž-
diť troch svojich oponentov. Theodahad dal potom Amalasuinthu, ktorá otvorene
podrývala a spochybňovala jeho vládu, uväzniť. V roku 535 ju v jej väzení zabi-
li,⁶⁶ ale podiel kráľa na jej smrti je otázný. Pramene sa síce zhodujú, že ju zabi-
li príbuzní jej obetí, resp. prívrženci Theodahada, ale Prokopios i Jordanes nám
predkladajú len byzantský pohľad, ktorý je skreslený a zvlášť voči Theodahadovi
zaujatý. Podľa Prokopia ju zavraždili jej odporcovia, ktorí vraj od Theodahada na-
koniec získali súhlas. Jordanes v Getike spomína len jeho ľudí, v Rímskych deji-
nách už píše o jeho rozkaze (*ipso iubente*). Marcellinov pokračovateľ za pôvodcu
jej vraždy takisto označil Theodahada (*occidit*). Kráľ však o jej vražde ani vedieť
nemusel, pretože podľa Prokopia práve v čase jej vraždy boli na ceste k cisárovi
jeho poslovia s ubezpečením, že jej nijako neublížil.⁶⁷ Cisár jej smrť využil ako

65 IOAN. ANT., fr. 238; PROC., BG I, 1; IORD., Get. 295; ISID., HG 39; MARCEL., Chr. a. 489; CASS., Chr. 1319 – 1321; MAR. AVENT., Chr. a. 493; Chr. Gall. 670; Prosp. Cont. Havn. a. 493, 2-6; Chr. Caesaraug. a. 492; ANONYMUS VALESIANUS, Pars posterior 11, 50-55 (ďalej ANON. VALES.). In *MGH: AA 9; Fasti Vindobonenses priores 646-649*. In *MGH: AA 9; Gesta Theoderici regis, Vita Fuldensis 9-10 et Vita ex Aimoino hausta 2*. In *MGH: SS rer. Merov. 2; ENNODIUS, Panegyricus dictus Theoderico 8-10* (ďalej ENNOD., Paneg. dict. Theod.). Magni Felicis Ennodi Opera. In *MGH: AA 7. VOGEL, Friedrich* (ed.). Berolini: Weidmann, 1885; ENNODIUS, Vita Epifani 111. In *MGH: AA 7; AGNELLIUS, Liber pontificalis 39* (ďalej AGN., Lib. Pont.). In *MGH: Scriptores rerum Langobardicarum* (ďalej *SS rer. Lang.*): *Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI – IX*. WAITZ, Georg (ed.). Hannoverae: Hahnian, 1878; PAULUS DIACONUS, Historia Romana XV, 17 (ďalej PAUL. DIAC., HR.). In *MGH: AA 2: Eutropi Breviarium ab urbe condita cum versionibus Graecis et Pauli Landolfique additamentis*. DROYSEN, Hans (ed.). Berolini: Weidmann 1879.

66 PROC., BG I, 4; IORD., Get. 306: „Theodahadum...germanitatis gratia...in regno locavit. Qui in memor consanguinitatis...eam exilio religavit, ubi...ab eius satellitibus...strangulata est.“; IORD. Rom. 368: „Theodahadum...regni sui participem faciens non post multum ipso iubente occisa est“; MARCEL., Chr. add. a. 535: „Quo tempore Theodahadus rex Gothorum Amalasuintham reginam creatricem suam de regno pulsam in insula laci Vulsinensis occidit“.

67 Možnosť tajnej dohody medzi Amalasuinthou a Theodahadom o podiele na moci a zodpovednosť Theodahada na jej vražde vyjadril pochybnosti napr. COLLINS 1991, s. 121-122.

vítanú zámienku na vojnu, ktorá sa začala v roku 536. Keď Theodahad vlastnou nečinnosťou stratil Neapol, gótske vojsko ho v decembri 536 zosadilo a za kráľa si zvolilo úspešného vojvodu Vitiges.⁶⁸ Vitiges dal Theodahada zabiť a jeho syna Theodegisela uväzniť. Aby si poistil vládu, oženil sa s Matasuinthou, sestrou Athalaricha. Vo vojne sa mu ale nedarilo o nič lepšie a nakoniec skončil obliehaný v Ravenne, kde sa v roku 540 bez nádeje na pomoc vzdal byzantskému vojvodcovi Belisariovi. Gótske posádky v iných mestách na severe Itálie sa však nevzdali. Justinián z neznámeho dôvodu ani netrval na ich porážke či podriadení a povolal Belisaria z Itálie naspäť do Konštantínopola. Keď Belisarios odmietol prijať gótsku korunu, Góti ju ponúkli Urajovi. Urajas bol synovcom Vitiges a teda tiež nepatril k Amalovcom. V Itálii z tohto rodu už vlastne nikto nezostal. Vitiges, Matasuintha, Amalafred, jeho sestra a nepochybne aj ďalší žijúci Amalovci odišli s Belisariom. Theodegisel pravdepodobne zomrel vo väzení alebo ho Belisarios taktiež odviekol.⁶⁹ Osudy Theodahadovej dcéry Theodenanthy sú neznáme, jej manžel Ebermud za hodnosť patrícia a „*mnohé dary*“ však prebehol k Byzantíncom už v roku 536.⁷⁰ V Konštantínopole sa stopa po Vitigesovi stráca, ale zrejme dožil pokojným životom ako vážený rukojemník.

Na Urajovu radu si Góti za nového kráľa zvolili Hildibada (540 – 541).⁷¹ Hildibad nebol veľmi majetný, ale mal urodzený pôvod. Bol totiž synovcom vtedy už vizigótskeho kráľa Theudisa a Góti touto voľbou zjavne počítali s pomocou Vizigótov, ktorá ale nikdy neprišla. Po Belisariovom odchode začal Hildibad zhromažďovať Gótov a v bitke pri Trevice v roku 540 porazil byzantské vojsko. Týmto víťazstvom sa síce stal známym „*na celom svete*“,⁷² ale bol to jeho jediný vojenský úspech. V roku 541 ho zavraždili a dôvod, ktorý spomína Prokopios, je vskutku podivný. Hildibada zavraždil Gepid Velas vraj len preto, že ženu, s ktorou sa chcel oženiť, dal kráľ za manželku niekomu inému. Zároveň však autor poznamenal, že Hildibad dal predtým popraviť obľúbeného Uraju, a že z vraždy kráľa Góti vinili Eraricha z kmeňa Rugiov, ktorého jeho súkmeňovci vyhlásili za kráľa hneď potom.⁷³ Hildibadova vražda bola po zajatí a odvečení kráľa Vitiges a ďalších Amalovcov zjavne dôsledkom mocenského boja rôznych frakcií. Podľa Prokopia totiž Erarich so súhlasom Gótov vyslal k Justiniánovi poslov, aby rokovali o mieri a údajne jeho dezercii, ale než vyslanci prišli do Konštantínopola, Góti Eraricha zabili a za kráľa zvolili Hildibadovho synovca Totilu (541 – 552).⁷⁴ Prokopios síce nezachádza do podrobností a nerozlišuje Gótov, ktorí Eraricha podporovali a ktorí nie, môžeme však vysloviť názor, že proti sebe stáli Góti ochotní uzavrieť mier a Góti odhodlaní bojovať. Porážkou a smrťou Totilu v roku 552 v bitke pri Taginách a o rok neskôr smrťou jeho nástupcu Teju (552 – 553) v bitke pri Vezuve ríša aj kráľovstvo Ostrogótov zanikli.

68 PROC., BG I, 9-11.

69 PROC., BG I, 11.

70 PROC., BG I, 8; IORD., Rom. 370; MARCEL., Chr. add. a. 536, 1.

71 PROC., BG III, 1; IORD., Rom., 378; MARCEL., Chr. add. a. 540, 5.

72 PROC., BG III, 1.

73 PROC., BG III, 2; IORD., Rom. 378; PAUL. DIAC., HR XVI, 22; MARCEL., Chr. add. a. 541, 2.

74 PROC., BG III, 2; IORD., Rom. 379; PAUL. DIAC., HR XVI, 22; MARCEL. Chr. add. a. 542, 2.

Svébi

V Hispánii založili ríšu aj Svébi (Kvádi), ktorí sa spolu s Vandalmi a Alanmi prevalili cez Rýn v roku 406. Kráľom Svébov bol vtedy Erme(n)rich,⁷⁵ ktorého Jordanes zjavne omylom stotožnil s Ermanarichom, kráľom Greuthungov. Preto považoval svébskeho kráľa Hunimunda,⁷⁶ „syna mocného Ermanaricha“, za gótskeho kráľa, ktorý úspešne bojoval proti Svébov.⁷⁷ V skutočnosti však Svéb Hunimund, syn svébskeho kráľa Ermericha, prevzal vládu nad Svébi, ktorí na území Slovenska a Panónie zostali, stali sa súčasťou ríše Hunov a neskôr sa dostali bojovali proti Gótom. Chorý Ermerich zomrel v roku 441, ale už v roku 438 musel vládu prenechať alebo odovzdať svojmu synovi Rechilovi (438 – 448).⁷⁸ Za vlády Ermericha sa spomína ešte aj kráľ Ermen-garius (Heremigarius), ktorý padol v bojoch s Vandalmi v roku 428.⁷⁹ Mohol byť príbuzným alebo spoluvládcom Ermaricha, prípadne ďalším samostatným kráľom, ale nemusel byť kráľom vôbec, keďže dobové pramene nazývali kráľmi aj vodcov, ktorí síce pochádzali z kráľovskej rodiny, ale kráľmi neboli. Rechila bol vo výbojoch ešte úspešnejší ako jeho otec a podarilo sa mu aspoň na čas dostať pod kontrolu takmer celú Hispániu. Mal to však aj jednoduchšie, pretože Vandali aj s Alanmi v roku 428 túto provinciu opustili. Po jeho smrti, ktorej príčina nie je známa, sa kráľom stal jeho rovnako výbojný syn Rechiar (448 – 456), ktorý ako prvý ariánsky, respektíve pohanský germánsky kráľ (a zjavne ešte pred svojím nástupom) prijal nikajsko-konštantínopolské vyznanie.⁸⁰ Expanzia Svébov vyvolala reakciu cisára Avita a Svébov v októbri 456 pri Asturike (Astorga) porazili jeho vizigótski spojenci. Ranenému Rechiarovi nepomohlo ani to, že bol švagrom vizigótskeho kráľa Theodoricha II., ktorý ho na úteku zajal a dal popraviť.⁸¹ Po jeho smrti, ktorou skončila Ermerichova dynastia, sa ríša Svébov plienená Vizigótmami rozpadla. Svébi v najzápadnejšej časti Galície si zvolili za kráľa Maldru (Masdra) (456 – 460), syna Massilu. Iní si za kráľa vybrali Framtana (Frantan) (457)⁸² a po jeho smrti Richimunda,⁸³ ktorého Izidor v tom čase ešte za kráľa neoznačil. Maldras bol podľa autora „zaslúžene“ zavraždený po troch rokoch vlády, ale sám ešte stihol zabiť svojho brata.⁸⁴ O vládu sa usiloval aj Aiolf (Ag(r)ivulf) z kmeňa Varnov, ktorý buď ušiel od Vizigóto, alebo ho Vizigóti dosadili Svébov ako miestodržiteľa. Podľa Jordana Theodorich II. Aiolf porazil a popravil. Podľa Hydatia zomrel v júli 457, pričom príčinu smrti neuviedol.⁸⁵ Po Maldrovej vražde o vládu bojovali Richimund (460 – 464) s Frumarom (460 – 464).⁸⁶ Po smrti Richimunda a krátko na to aj Frumaria, čo zaiste stojí za povšimnutie, Svébov zjednotil až

75 ISID., HG 85.

76 IORD., Get. 273-274 a 277. Hunimunda pozná aj: EUGIPPIUS, Vita sancti Severini 22. Eugippii Vita sancti Severini. In *MGH: AA 1/2*. SAUPPE, Hermann (ed.). Berolini: Weidmann, 1877.

77 IORD., Get. 81: „*Hermanaricus, filius Achiulf, genuit Hunimundum*“; a 250: „*Hunimundus, filius quondam regis potentissimi Hermanarici, acer in bello totoque corpore pulchritudine pollens, qui post haec contra Suavorum gente feliciter dimicavit*.“

78 HYD., Chr. 114; ISID., HG 85-86.

79 HYD., Chr. 90.

80 ISID., HG 87: „*Reccarius Reccirani filius catholicus factus succedit in regnum*“.

81 HYD., Chr. 137, 140, 173 a 175; ISID., HG 87. Odlišne: IORD., Get. 229-232.

82 HYD., Chr. 181 a 188.

83 HYD., Chr. 189.

84 HYD., Chr. 195 a 198; ISID., HG 88.

85 HYD., Chr. 187; IORD., Get. 233.

86 HYD., Chr. 201-203; ISID., HG 89.

Rimismund (464 – 469).⁸⁷ Jeho vzťah s nimi nie je známy. Aliterácia ich mien však naznačuje, že Richimund a Rimismund mohli byť príbuzní (otec a syn, brat a brat) a Frumari mohol byť synom Framtana. Hydatiova kronika končí jeho vládou, a tak sú „*po mnohých kráľoch*“ doložení ďalší vládcovia až o sto rokov neskôr. Boli to Theudemir (+ 570), o ktorom sa vie len to, že konvertoval, Miro (570 – 583)⁸⁸ a po ňom jeho malý syn Eborich (583 – 584). Eboricha zosadil Andeca (584 – 585), snúbenec jeho sestry, a poslal ho do kláštora. Andeku už o rok neskôr zosadil, dal ostriať a takisto do kláštora poslal vizigótsky kráľ Liuvigild. Vlády sa chcel ujať ešte istý Malarich (585), ale aj jeho Vizigóti porazili a zajali. Liuvigild zničil ríšu Svébov po 177 rokoch jej trvania.⁸⁹

Vandali

K prvému zosadeniu a vražde kráľa u Vandalov⁹⁰ došlo až ku koncu ich ríše. Neznačená to však, že vandalskí králi nečelili žiadnej opozícii alebo nezabíjali svojich príbuzných. Najstarším známym vandalským kráľom (vodcom) bol Godegisel, ktorý viedol Vandalov Hasdingov pri prechode cez Rýn v roku 406 a zrejme padol v bitke proti Frankom, v tej dobe rímskym spojencom, ktorí bránili hranicu. Prokopios naopak uvádza, že Godegisel zomrel až v Hispánii, kde im cisár už ako spojencom dovolil usadiť sa.⁹¹ Vládu po ňom prevzal jeho legitímny syn Gunderith, podľa Prokopia v tom čase ešte dieťa. Podľa Gregora priviedol Vandalov do Hispánie v roku 409 až Gunderith.⁹² Keď Gunderith „*uchvátený démonom*“⁹³ v roku 428 zomrel, bol už kráľom nielen Vandalov Hasdingov, ale aj Alanov a Vandalov Silingov, ktorých asi v roku 416 vizigótsky kráľ Valia porazil a takmer zničil a ich posledného kráľa Fredebala zajal a odovzdal Honoriovi.⁹⁴ Po Gunderithovi nastúpil jeho polovičný brat Geiserich (Genserich),⁹⁵ ktorý vládol obdivuhodných bezmála päťdesiat rokov a patrilo k najväčším germánskym kráľom a vojvodcom vôbec. Aby unikol neustálemu tlaku Vizigótov a Svébov, už v prvom roku svojej vlády previedol Vandalov a Alanov do severnej Afriky. Po porážke nie veľmi silných rímskych vojsk a obsadení Kartága v roku 439 založil ríšu, ktorá sa veľmi rýchlo stala námornou mocnosťou a hegemónom v západnom Stredomorí. Vandali obsadili Maltu, Baleárske ostrovy, Sardíniu, Korziku a neskôr aj Sicíliu, v roku 455 zaútočili na Rím, dobyli ho a vyplienili. V roku 468 východorímsky cisár Leon II. (467 – 474) vyslal proti Vandalom odvetnú výpravu, ale Vandali v námornej bitke rímsku flotilu aj s inváznou armádou porazili tak drvivo, že ešte aj cisár Justinián (527 – 565) a jeho vojvodcovia mali obavy o osud Belisariovho ťaženia. Keď v roku 477 v Kartágu zomrel a jeho syn Gento padol ešte za jeho života, kráľom sa stal

87 HYD., Chr. 223; ISID., HG 90; IORD., Get. 234.

88 ISID., HG 90-91; GREG. TUR., HF VI, 43.

89 ISID., HG 49 a 90-92; GREG. TUR., HF VI, 43; IOH. BICL., Chr. a. 585, 2-6.

90 K Vandalom pozri: MERRILLS, Andrew (ed.). *Vandals, Romans and Berbers : New perspectives on late antique North Africa*. Aldershot ; Ashgate, 2004; STEINACHER, Roland – BERNDT, Guido M. (eds.). *Das Reich der Vandalen und seine (Vor)Geschichten*. Wien : ÖAW, 2008; MERRILLS, Andrew – MILES, Richard. *The Vandals*. Chichester : Wiley, 2009.

91 PROC., BV I, 3; GREG. TUR., HF II, 9; ISID., HG 71.

92 PROC., BV I, 3; GREG. TUR., HF II, 2. Podľa Prosp. Cont. Havn. a. 406 Gunderith previedol Vandalov už cez Rýn.

93 HYD., Chr. 89: „*dei iudicio daemone correptus interiit*“.

94 ISID., HG 74; HYD., Chr. 60-68.

95 PROC., BV I, 3-8; IORD., Get. 167-172; IORD., Rom. 334; HYD., Chr. 89.

jeho syn Hunerich (477 – 484),⁹⁶ ktorého manželkou sa stala Eudocia, dcéra cisára Valentiniana III. (425 – 455), odvečená z Ríma v roku 455. Zrejme aby zaistil trón pre svojho syna Hildericha, Hunerich, známy pre tvrdé prenasledovanie rímskych kresťanov, vyhnan svojho brata Theodoricha preč nahého a bez prostriedkov, jeho manželku a najstaršieho syna nechal zabiť. Keď Theodorich vo vyhnanstve nevedno kedy zomrel, vyhnan preč aj jeho malého syna a jeho dve už dospelé dcéry, ktoré posadil na somáre, aby ich ešte viac ponížil. Do vyhnanstva poslal aj Gentonovho najstaršieho syna Godagis(el)a aj s manželkou bez jediného sluhu či slúžky. Godagis a zjavne aj malý Theodorichov syn vo vyhnanstve tiež zahynuli alebo boli zabití.⁹⁷ Okrem svojich príbuzných Hunerich prenasledoval a dal popraviť aj vandalských veľmožov, ktorí podporovali Theodoricha. Údajne bol rovnako krutý ako Geiserich, ktorý vraj dal utopiť manželku svojho brata Gunderitha a potom zabiť aj jej deti,⁹⁸ zjavne tiež preto, aby zabezpečil nástupníctvo pre svojich synov a vnukov. Náš prameň biskup Viktor z Vity, hoci bol súčasníkom, neskrýval svoju zaujatosť voči Hunerichovi i Vandalom a ariánom a udalosti mohol zámerne zveličiť, ich priebeh, rozmer a dosah prehnat.⁹⁹ Hunerich zomrel v roku 484 a napriek jeho opatreniam sa kráľom nestal Hilderich, ale Gentonov druhý syn Gundamund (484 – 496) a po jeho smrti v dôsledku nemoci jeho ďalší syn Thrasamund (496 – 523).¹⁰⁰ Thrasamund sa oženil so sestrou ostrogótskeho kráľa Theodoricha Amalafriidou,¹⁰¹ ktorej venom bol sicílsky mys s prístavom Lilybaeum. S Amalafriidou však prišlo aj tisíc gótskych vojakov urodzeného pôvodu a ďalších päťtisíc ozbrojencov, čo je neklamný znak gótskej hegemonie.

Až po jeho smrti sa konečne stal kráľom Hilderich (523 – 530),¹⁰² ktorý v tom čase už ale nebol žiadny mladík, a stal sa ním asi iba preto, že Gentonov tretí syn Gelari(ch) (Geilaris) už nežil. Hilderich aj pre svoj vek prenechal vojenské záležitosti svojmu schopnému synovcovi Hoamerovi a sám sa viac venoval riadeniu ríše. Snažil sa o zmierenie ariánskych a miestnych kresťanov, povolal z vyhnanstva rímskych biskupov, sám aj s ďalšími Vandalmi dokonca konvertoval, čím si znepriatelil veľkú časť príbuzných i veľmožov. Krátko po nástupe na trón nechal uväzniť vdovu Amalfredu, ktorú zjavne aj právom vinil z podnietenia maurského útoku a vandalskej porážky pri Capse, a pozabíjať gótskych bojovníkov. Amalafrida zomrela vo väzení¹⁰³ a od novej gótskej odvety ho zachránila len Theodorichova smrť.¹⁰⁴ Hilderich na druhej strane mal výborné vzťahy s Konštantínopolom. Podľa Prokopia bol veľkým priateľom Justiniána skôr, než sa stal cisárom, a vzájomne si aj vymieňali dary.¹⁰⁵ Ústretovosť k cisárovi mu však doma na obľube takisto nepridala a v roku 530 ho Vandali

96 PROC., BV I, 5 a 8; ISID., HG 78; VIC. TON., Chr. a. 464. In *MGH AA* : 11.

97 VICTOR VITENSIS, *Historia persecutionis Africanae provinciae* II, 5 (12-15) (ďalej VIC. VIT., Hist. Pers.). *Victoris Vitensis Historia persecutionis Africanae provinciae sub Geiserico et Hunirico regibus Wandalarum*. In *MGH* : AA 3/1. HALM, Karl F. (ed.). Berolini : Weidmann, 1879.

98 VIC. VIT., Hist. pers. II, 5 (14).

99 K motívu, cieľom a spoľahlivosti Viktora z Vity pozri: MERRILLS – MILES 2009, s. 186-189.

100 PROC., BV I, 8; IORD., Get. 170; VIC. TON., Chr. a. 479, 2 a 497, 4; ISID., HG 80-81.

101 PROC., BV I, 8; IORD., Get. 299; ANON. VALES., Pars post. 68.

102 PROC., BV I, 8; IORD., Get. 170; ISID., HG 82; VIC. TON., Chr. a. 523, 2.

103 PROC., BV I, 9; VIC. TON., Chr. a. 523, 1.

104 WOFLRAM 1990, s. 308.

105 PROC., BV I, 9.

po vojenských porážkach s Maurmi nakoniec zosadili. Za kráľa si zvolili jeho bratranca Gelimera (530 – 534), syna Gentonovho syna Gelaricha. Gelimer dal Hildericha, Hoamera a jeho brata Euagesa uväzniť.¹⁰⁶ Gelimer bol ariánom a nie bezdôvodne videl v miestnej cirkvi nástroj Byzantskej ríše. Zmenu na tróne a prenasledovanie kresťanov využil Justinián a zamiešal sa do ich vecí. V posolstve ich vyzval, aby sa Hilderich vrátil na trón. Gelimer to, samozrejme, odmietol a zjavne ako varovanie nechal Hoamera oslepiť. V odpovedi ďalšiemu posolstvu už bez okolkov varoval cisára, aby sa nemiešal do záležitostí iných, a ak poruší „večný mier“, uzavretý v roku 476, postaví sa mu celou silou na odpor. Cisár tak dostal zámienku na vojnu. Gelimer jej chcel ešte zabrániť tým, že odstráni jej dôvod a v roku 533 nariadil svojmu bratovi Ammatovi, aby zabil Hildericha a všetkých jeho príbuzných.¹⁰⁷ Vo vojne Ammatas, ďalší Gelimerov brat Gunthimer a Gelimerov synovec Gibamund padli v bitke pri Ad Decimum v septembri 533,¹⁰⁸ Gelimerov brat Tzazo padol v bitke pri Tricamare v decembri 533,¹⁰⁹ Gelimer obklúčený na hore Papua sa vzdal Belisariovi v roku 534 a bol odvečený do Konštantínopola. Jeho zajatím ríša Vandalov zanikla a Afrika sa opäť stala rímskou provinciou.

Frankovia

V 5. storočí Frankom¹¹⁰ vládlo niekoľko nezávislých, viac či menej významných kráľov súčasne a jedným z nich bol aj Childerich. Jeho dedom bol údajne kráľ Chlogio (Chlodio), za ktorého vlády bol mečom zavraždený iný kráľ Frankov Theudemer a jeho matka.¹¹¹ Childerich tiež vraj musel dokonca utiecť k Durinkom, keď ho sálski Frankovia zbavili vlády, údajne preto, že prznil dcéry franských veľmožov, a chceli ho dokonca zabiť. Namiesto neho si vraj potom zvolili vrchného rímskeho veliteľa v Galii Aegidia (*magister equitum* alebo *magister utriusque militiae*). Aegidius, ktorý údajne vládol Frankom osem rokov, sa však franským ani „rímskym“ kráľom v skutočnosti nestal. Frankovia zjavne len uznali alebo boli nútení aspoň uznať rímsku moc, a dokonca aj platiť tribút. Ich kráľom bol vtedy údajne „Childerichov priateľ“ Viomad, ktorého im dosadil Aegidius.¹¹² Childerich sa podľa Gregora potom vrátil od Durinkov a kráľom sa stal asi až v roku 464 po smrti Aegidia, po ktorom ako „kráľ

106 PROC., BV I, 9; ISID., HG 83-84; VIC. TON., Chr. a. 531.

107 PROC., BV I, 17.

108 PROC., BV I, 18; VIC. TON., Chr. a. 534, 1; ISID., HG 83. Gelimerovho brata Ammata spomína Prokopios a Gunthimera zasa Victor Tonnennensis. Keďže Prokopios je dôveryhodnejší zdroj, zdá sa, že Gunthimer bol príbuzným Gelimera, ale nebol jeho bratom, možno skôr bratrancom. Victor Tonnennensis označuje aj Gebamunda a Gunthimera ako bratov kráľa, takže obaja mohli napokon byť aj synovcami Gelimera.

109 PROC., BV II, 3.

110 K dejinám Frankov pozri: SCHMIDT, Ludwig – WERNER, Joachim – ZÖLLNER, Erich. *Geschichte der Franken bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*. München : Beck, 1970; EWIG, Eugen. *Die Merowinger und das Frankreich*. Stuttgart : Kohlhammer, 1988; WOOD, Ian N. *The Merovingian Kingdoms*. Harlow, England : The Longman Group, 1994; JAMES, Edward. *Frankové*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997; BEDNÁŘÍKOVÁ, Jarmila. *Frankové a Evropa*. Praha : Vyšehrad, 2009. GEARY, Patrick J. *Before France and Germany: the Creation and Transformation of the Merovingian World*. New York : Oxford University Press, 1988 (nem. preklad: GEARY, Patrick J. *Die Merowinger Europa vor Karl dem Großen*. München : C. H. Beck München, 2008). K menám najstarších franských kráľov pozri štúdiu: EWIG, Eugen. Die Namengebung bei den ältesten Frankenkönigen und im merowingischen Königshaus. In *Francia*, 1999, roč. 18, č. 1, s. 21-69.

111 GREG. TUR., HF II, 9.

112 GREG. TUR., HF II, 12; FRED., Chr. III, 11; Liber historiae Francorum 7 (ďalej Lib. hist. Fr.). In *MGH : SS rer. Merov. 2*.

Rimanov“ nastúpil jeho „syn“ rímsky veliteľ v severnej Galii Syagrius.¹¹³ Asi v roku 482 prevzal vládu po Childerichovi jeho syn Chlodovig. Nedá sa povedať, že bol najsilnejším franským kráľom hneď po nástupe. Zaiste však bol najšikovnejším a zároveň najkrutejším, pretože svojich skutočných i domnelých konkurentov a odporcov zabil vlastnými rukami alebo nechal úkladne zavraždiť. Syagria dal po vojenskej porážke tajne popraviť mečom,¹¹⁴ s pomocou ďalších franských kráľov porazil Alamanov,¹¹⁵ Burgundov¹¹⁶ a v roku 507 aj Vizigótov.¹¹⁷ Vizigótskeho kráľa Alaricha II. zabil na úteku a týmto víťazstvom si získal podporu východorímskeho cisára Anastasia (491 – 518),¹¹⁸ ktorý ho údajne vymenoval za konzula. Hoci to bolo čisto formálne, týmto menovaním Chlodovig získal oproti ostatným franským kráľom veľkú výhodu a pravdepodobne aj sympatie Galorimanov.

Ku koncu života začal odstraňovať ľudí, ktorí si mohli nárokovať moc a ohrozovali nástupníctvo jeho synov. Jeho obeťami sa stali ostatní franskí kráľi i jeho príbuzní vrátane tých, ktorí mu v bitkách pomáhali alebo boli jeho spojencami, ako napríklad Sigibert Chromý, ktorý vládol v Colonia Agrippina (Kolín). Chlodovig v roku 509 presvedčil Sigibertovho syna Chlodericha, ktorý s ním šiel do vojny proti Vizigótom, aby sa zbavil otca a získal jeho kráľovstvo pre seba. Chloderich tak urobil a poslal k Chlodovigovi posla s odkazom, že jeho otec je mŕtvy a jeho poklad aj kráľovstvo má teraz on. Prisľúbil mu, že z pokladu mu dá, čo bude chcieť.¹¹⁹ Chlodovig ho uistil, že nič nechce a svojich ľudí k nemu posielal iba preto, aby si pozreli cennosti. Keď poslovia prišli, Chloderich im ukázal otcov poklad a vtedy mu nič netušiacemu jeden z Chlodovigových mužov roztrieštil lebku sekerou. Chlodovig potom prišiel do Kolína, dal zvolať všetok ľud a z vraždy Sigiberta, vraj jeho príbuzného, obvinil Chlodericha, ktorého medzitým „niekto“ tiež zabil. Sigibertovi Frankovia sa potom pridali k Chlodovigovi, zdvihli ho na štíte a vyhlásili za kráľa.¹²⁰ Ďalšou obeťou bol Chararich, ktorý Chlodoviga v boji proti Syagriovi nepodporil. Chlodovig proti nemu vyrazil s vojskom a zajal ho aj so synom. Oboch najskôr prinútil stať sa kňazmi, ale neskôr ich dal aj tak popraviť.¹²¹ Tretím kráľom, ktorého sa Chlodovig zbavil a získal jeho kráľovstvo, bol Ragnachar sídliaci v Camaracu (Cambrai). Keď v bitke začal Chlodovig víťaziť, vojací zviazali ustupujúceho Ragnachara a jeho brata Richaria. Oboch predviedli pred Chlodoviga, ktorý ich vlastnoručne zabil sekerou. Ich brata Rignomera dal potom tiež zabiť.¹²² Podľa Gregora z Tours Chlodovig „povraždil ešte aj mnohých iných kráľov i svojich najbližších príbuzných, ktorých podozrieval, že ho pripravia o vládu“¹²³ tak dôkladne, až raz zabedákal, že zostal sám ako cudzinec bez príbuzného, ktorý by mu

113 GREG. TUR., HF II, 18 a 27: „*Romanorum rex*“; FRED., Chr. II, 55; HYD., Chr. 228.

114 GREG. TUR., HF II, 28; FRED., Chr. III, 15; Lib. hist. Fr. 9.

115 GREG. TUR., HF II, 30.

116 GREG. TUR., HF II, 32; FRED., Chr. III, 23; Lib. hist. Fr. 16.

117 GREG. TUR., HF II, 37.

118 GREG. TUR., HF II, 38.

119 GREG. TUR., HF II, 40.

120 GREG. TUR., HF II, 40; FRED., Chr. III, 25.

121 GREG. TUR., HF II, 41; FRED., Chr. III, 26.

122 GREG. TUR., HF II, 42; FRED., Chr. III, 27; Lib. hist. Fr. 18.

123 GREG. TUR., HF II, 42: „*Interfectisque et aliis multis regibus vel parentibus suis primis, de quibus zelum habebat, ne ei regnum auferrent*“.

mohol pomôcť, keby potreboval.

Keď Chlodovig v roku 511 zomrel, ríšu zanechal svojim štyrom synom, Theuderichovi (511 – 534), Chlodomerovi (511 – 524), Childeberty (511 – 558) a Chlothacharovi (511 – 558), ktorí si ju rozdelili „*rovným dielom*“.¹²⁴ Theuderich bol z nich najstarší, ale nemanželský syn, Chlodovigov prvorodený legitímny syn Ingomer zomrel krátko po krste.¹²⁵ Kráľ Chlodomer padol v bitke proti Burgundom už v roku 524. Burgundi mu utáli hlavu, nabodli ju na oštep a vyzdvihli ju. Po jeho smrti si jeho brat Chlothachar vzal nielen jeho manželku Guntheuku, ale prisvojil aj kráľovský poklad.¹²⁶ Po Chlodomerovi zostali traja synovia Theudevald, Gunthar a Chlodovald, ktorí mali zdediť otcovu časť ríše. Kráľ Childeberty, ktorý synov nemal, a Chlothachar ich však v Paríži zajali a svojej kráľovnej matke Chrodechilde údajne poslali posla s nožnicami a mečom, aby si vybrala, či ich majú zabiť alebo ponechať nažive, ak sa stanú kňazmi.¹²⁷ Kráľovná vraj rozhodla, že ak nemajú zdediť trón, chce ich vidieť radšej mŕtvych než ostrihaných. Chlothachar po tejto odpovedi vzal najstaršieho, asi desaťročného chlapca a vlastnými rukami ho zrazil k zemi a zozadu prebodol nožom. Jeho sedemročný brat hľadal záchranu u Childeberta. Ten ho však zdrapil a priniesol ku Chlothacharovi, ktorý mu vrazil nôž do boku. Potom zabili aj ich sluhov a vychovávateľov. Prežil len najmladší Chlodovald, ktorého sa včas podarilo oslobodiť. Aby sa zachránil, sám si potom ostrihal vlasy a stal sa kňazom.¹²⁸ Zomrel niekedy po roku 560. Childeberty a Chlothachar si Chlodomerovu časť ríše rozdelili medzi sebou. Vzťahy však neboli dobré ani medzi bratmi. Ešte počas ťaženia proti Durinkom v roku 531 chcel kráľ Theuderich z neznámeho dôvodu zabiť Chlothachara, ktorý sa o jeho pláne včas dozvedel a na stretnutie prišiel ozbrojený.¹²⁹ Keď sa, naopak, začali šíriť zvesti, že Theudericha po víťazstve nad Hermenefredom zavraždili, jeho Frankovia ponúkli vládu Childebertovi, ktorý sa jej vzdal, keď sa ukázalo, že Theuderich žije.¹³⁰ Theuderich a Childeberty dokonca potom uzavreli dohodu, že proti sebe nikdy nevytiahnu s vojskom a vymenili si rukojemníkov z radov urodzených Galorimanov ako záruku, že ju neporušia. Spory medzi nimi aj naďalej pokračovali bez ohľadu na osudy rukojemníkov. Keď Theuderich v roku 534 ochorel, jeho syn Theudebert sa ponáhlal domov, aby ho zastihol ešte živého a zabezpečil si nástupníctvo. Jeho strýc Chlothachar a možno aj Childeberty ho totiž chceli o vládu pripraviť, ale Theudebert mal dostatočnú podporu svojich ľudí a ubránil sa.¹³¹ Childeberty si ho však v tom istom roku vybral za svojho dediča a spolu s ním vyrazil proti Chlothacharovi, s ktorým len dva roky dozadu bojoval v Hispánii proti Vizigótom. Chlothachar im nemohol čeliť a utiekol. Od zajatia a popravy ho zachránila len silná búrka s krupobitím. Childeberty a Theudebert ju považovali za Boží zásah, s Chlothacharom sa uzmierili a upustili od jeho

124 GREG. TUR., HF III, 1; FRED., Chr. III, 29; Lib. hist. Fr. 19.

125 GREG. TUR., HF II, 29.

126 GREG. TUR., HF III, 6 a III, 31; FRED., Chr. III, 36; Lib. hist. Fr. 21.

127 K významu dlhých vlasov u Merovingovcov pozri: WOOD 1994, s. 36-38; WALLACE-HADRILL, John Michael. *The Long-Haired Kings and other Studies in Frankish History*. London ; New York : Barnes & Noble, 1962, s. 156; EHLERS 2004, s. 15.

128 GREG. TUR., HF III, 18; FRED., Chr. III, 38; Vita sancti Chlodovaldi 5-7. In *MGH : SS rer. Merov 2*.

129 GREG. TUR., HF III, 7.

130 GREG. TUR., HF III, 9.

131 GREG. TUR., HF III, 23.

vraždy, hoci nepriateľstvo medzi nimi naďalej pokračovalo.¹³² Keď Theudebert v roku 548 predčasne zomrel, kráľom sa stal jeho zhruba len trinásťročný a chorľavý syn Theudebald (548 – 555).¹³³ Po smrti kráľa Chlodomera a vražde jeho synov, smrti kráľa Theudericha, jeho syna Theudeberta a jeho syna ochrnutého Theudebalda,¹³⁴ a nakoniec v roku 558 aj smrti Childeberta sa počet mužských dedičov výrazne znížil a Franská ríša mala po 44 rokoch opäť jedného kráľa, ktorým bol Chlothachar.¹³⁵

Starnúci Chlothachar, ktorý po prevzatí vlády nad celou ríšou poslal Childebertovu manželku a ich dve dcéry do vyhnanstva, mal s rôznymi manželkami sedem synov – Gunthara, Childericha, Chariberta, Gunthramna, Sigiberta, Chilpericha a Chramna. Chramn, Gunthar a Childerich zomreli ešte za jeho života. Okolnosti smrti Gunthara a Childericha nie sú známe. Chramn sa proti otcovi spojil so strýcom Childebertom, ale bitku v Bretónsku v roku 560, kam ušiel, prehral a pri záchrane manželky a dcér ho zajali. Chlothachar ich dal potom všetkých upáliť v dome, kde ich držali, len Chramna predtým zadusili, asi aby netrpel.¹³⁶ Po smrti Chlothachara v tom istom roku sa ríša opäť rozdelila medzi Chilpericha I. (561 – 584), Sigiberta I. (561 – 575), Gunthramna I. (561 – 592) a Chariberta I. (561 – 567). Najstarší Charibert mal len jedného syna, ktorý zomrel krátko po narodení. Keďže sa oženil až so štyrmi ženami, z toho dvoma sestrami, biskup Germanus ho aj so ženou vyobcoval z cirkvi. Zomrel krátko po smrti svojej manželky, „*zasiahnutej Božím súdom*“, ktorú nechcel opustiť,¹³⁷ asi v roku 567. Jeho časť ríše si zvyšní traja bratia rozdelili. Spory o územia medzi Chilperichom, Sigibertom a Gunthramnom postupne prerástli do dlhotrvajúcej vojny. Keď Sigibert v roku 575 došiel až k Parížu, miestni Frankovia opustili svojho Chilpericha, ktorý sa stiahol do Tournai, a Sigiberta dvihli na štíte ako svojho nového kráľa. Po tomto veľkom víťazstve ho však cestou do Tournai, kde chcel svojho polovičného brata zajať a zabiť, zabili otrávenými nožmi dvaja vrahovia, ktorých najala Chilperichova manželka Fredegunda.¹³⁸ Vládu po ňom prevzal jeho jediný syn Childebert II. (575 – 595), ktorý tiež nejaký čas bojoval proti Gunthramnovi.

Kráľ Chilperich mal tri manželky. S prvou Audoverou a tretou Fredegundou mal osem synov, prežil však len jediný. Najstarší Theudebert padol už v roku 575 počas vojny svojho otca proti Sigibertovi a Gunthramnovi.¹³⁹ Druhý syn Merovech nevykonal úlohy, ktorými ho poverili, a keď sa oženil s Brunhildou, manželkou jeho strýca Sigiberta, Chilperich ho zajal a uväznil. Potom ho nechal ostriať, obliecť do kňazského rúcha a vysvätiť za kňaza. V roku 577 ho však dala zabiť Fredegunda.¹⁴⁰ Chilperich mal s Fredegundou troch malých synov, ktorí zomreli na mor, Samson v roku 577¹⁴¹

132 GREG. TUR., HF III, 28 a 31.

133 GREG. TUR., HF III, 36.

134 GREG. TUR., HF IV, 9.

135 GREG. TUR., HF IV, 14; FRED., Chr. III, 53; MAR. AVENT., Chr. a. 558.

136 GREG. TUR., HF IV, 16 a 20; FRED., Chr. III, 54; MAR. AVENT., Chr. a. 560.

137 GREG. TUR., HF IV, 26: „*Sed cum eam rex relinquere nollit, percussa iuditio Dei obiit*“.

138 GREG. TUR., HF IV, 51; FRED., Chr. III, 71; MAR. AVENT., Chr. a. 560; PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum III, 10. In *SS rer. Lang.*

139 GREG. TUR., HF IV, 50.

140 GREG. TUR., HF IV, 14 a 18 a VIII, 10; MAR. AVENT., Chr. a. 578.

141 GREG. TUR., HF V, 22; FRED., Chr. III, 84.

a Chlodobert spolu s Dagobertom v roku 580.¹⁴² Svojho posledného syna Chlodoviga dal Chilperich na popud Fredegundy zajať a uväzniť. Vo väzení ho potom niekto zabil nožom, ale kráľovi oznámili, že spáchal samovraždu. Keďže jeho matku Audoveru potom takisto zabili a jeho sestru Basinu poslali do kláštora,¹⁴³ Chlodovig sa zjavne sám nezabil. Za jeho smrťou stála opäť Fredegunda. Kráľa Chilpericha v roku 484 počas lovu dohodol na smrť neznámy útočník¹⁴⁴ a zjavne išlo o pomstu za vraždu Sigiberta. Objednávateľom vraždy bola najskôr Sigibertova manželka Brunhilda, ale niektorí z toho obviňovali aj Fredegundu.¹⁴⁵ Keďže Chilperichov ďalší syn Theuderich zomrel ako dvojročný,¹⁴⁶ jeho korunu zdedil jeho posledný a najmladší syn Chlothar II. (584 – 629). Regentom Chlothara II. bola jeho matka Fredegunda, ktorá sa neúspešne pokúšala zavraždiť Gunthramna,¹⁴⁷ Brunhildu¹⁴⁸ aj Childeberta II.¹⁴⁹

Starosti s nástupníctvom mal aj kráľ Gunthramn. Jeho nemanželského syna Gundobada dala otráviť jeho manželka Marcatruda, keď kráľovi porodila legitímneho syna. Ten však krátko potom tiež zomrel.¹⁵⁰ Gunthramn zapudil Marcatrudu a oženil sa s inou ženou, s ktorou mal ďalších dvoch synov Chlothara a Chlodomera, ktorí v roku 577 zomreli tiež ako maloletí.¹⁵¹ Keďže všetci jeho synovia zomreli predčasne, jeho časť ríše po ňom zdedil synovec Childebert II.,¹⁵² ktorý však o tri roky nato takisto zomrel. Childebertov syn Theudebert II. (595 – 612) zdedil Austrasiu a ďalší syn Theuderich II. Burgundsko. Medzi bratmi vypukla vojna, Theudebert prehral a bol uväznený a zavraždený aj so synom Merovechom, ktorému rozbili hlavu o kameň. Zavraždili ho pravdepodobne na príkaz jeho starej mamy Brunhildy.¹⁵³ Lenže víťazný Theuderich zomrel nasledujúceho roku na úplavicu¹⁵⁴ a jeho maloletý syn Sigibert II. (613), za ktorého vládla opäť Brunhilda, rozhodujúcu bitku s praprastrýkom Chotharom II. Prehral, Chlothar II. ho dal aj s jeho bratom Corbom a prababkou popraviť, jeho ďalšieho brata Merovecha ušetril a ďalší brat Childebert stihol utiecť. Rok a okolnosti ich smrti nie sú známe.¹⁵⁵ Po Chlotharovi II. zjednotenú ríšu zdedili jeho synovia Charibert II. a Dagobert I. V 7. storočí sa počet kráľovrážd už výrazne znížil (medzi obeť však patrilo možno aj Charibert II. v roku 632; v roku 632 Chilperich, synovec Dagoberta I.; v roku 675 kráľ Childerich II. a jeho syn Dagobert; a v roku 679 kráľ Dagobert II.) Pokles a napokon úplný koniec zabíjania zrejme súvisel s presadením kresťanstva a silnejšou pozíciou cirkvi v 7. a 8. storočí.¹⁵⁶

142 GREG. TUR., HF V, 34; FRED., Chr. III, 84.

143 GREG. TUR., HF V, 39 a VIII, 10.

144 GREG. TUR., HF VI, 46; FRED., Chr. IV, 3.

145 GREG. TUR., HF VII, 7.

146 GREG. TUR., HF VI, 36.

147 GREG. TUR., HF VII, 18; VIII, 44 a IX, 3.

148 GREG. TUR., HF VII, 20.

149 GREG. TUR., HF VIII, 29 a X, 18.

150 GREG. TUR., HF IV, 25.

151 GREG. TUR., HF V, 17; MAR. AVENT., Chr. a. 577.

152 FRED., Chr. III, 78 a IV, 14-16.

153 FRED., Chr. IV, 38; Lib. hist. Fr. 38.

154 FRED., Chr. IV, 39.

155 FRED., Chr. IV, 42; Lib. hist. Fr. 39.

156 EHLERS 2004, s. 23.

Z prostredia Franskej ríše sú známe aj pokusy uchvátiť trón skutočnými či falošnými príbuznými franských kráľov. Niekedy po roku 532 si nároky na Theuderichov trón robil istý Munderich, ktorý vyhlasoval, že je z kráľovskej rodiny a naozaj si získal podporu. Theuderich ho chcel pôvodne nalákať a zabiť, keď sa mu to ale nepodarilo, vyslal proti nemu vojsko. Munderich sa so svojimi stúpenkami utiahol do pevnosti Vitry. Theuderich mu dal záruky, že ho nezabije, ak sa vzdá, a v tejto veci jeho posol dokonca prisahal na oltár. Ani táto lešť však nevyšla, Munderich padol v boji a jeho majetku sa potom zmocnil Theuderich.¹⁵⁷ Theuderich z neznámych dôvodov zabil mečom aj svojho príbuzného Sigivalda a nariadil aj popravu jeho syna Sigivalda II., ktorému život zachránila len Theudebertova milosť a Theuderichova smrť.¹⁵⁸ Pomerne vysoký počet legitímnych i nelegitímnych potomkov v kráľovskom rode využil aj Gundovald, ktorý sa okolo roku 584 s byzantskou podporou a zlatom vylodil v Massilii (Marseille) a tvrdil, že je synom Chlothachara I. Napriek tomu, že dosiahol značné úspechy a získal si podporu v južnej Galii, hoci z veľkej časti kúpenú za peniaze cisára Maurikia,¹⁵⁹ kráľ Gunthramn ho nakoniec porazil a dal popraviť.¹⁶⁰ Vyzývateľom Childeberta II. bol Rauching, ktorý takisto neuspel a v roku 587 prišiel o život.¹⁶¹

Burgundi

Po smrti Gibiku (okolo roku 407), kráľa Burgundov¹⁶², ktorý je viac známy z neskoršej germánskej epiky než z dobových prameňov, vládli jeho synovia Gundomar, Gislahar a Gundahar,¹⁶³ nie je však jasné, či spolu alebo postupne. Prvým kráľom doloženým písomnými prameňmi je až Gundahar, ktorý sa stal ďalším z radu z mocných Germánov na území Rímskej ríše, keď napríklad v roku 411 s Alanom Goarom vyhlásili už spomínaného Jovina v Mogontiacu (Mainz) za cisára.¹⁶⁴ Práve jeho veľká moc bola dôvodom, že wormskú ríšu Burgundov v roku 436 zničili Huni v službách vojvodu Aetia.¹⁶⁵ Aetius potom presunul Burgundov už ako spojencov do Sapaudie v južnej Galii a pod vedením nového kráľa Gundericha (Gundovech) (? – 473) bojovali s Aetiom, Vizigótmami a Frankmi proti Hunom na Katalaunských poliach. Nie je známe, či Gunderich bol synom Gundahara alebo jeho príbuzným. Aliterácia a prvá zložka oboch mien môže túto možnosť naznačovať.¹⁶⁶ Po Aetiovej vražde v roku 454 kráľ Gunderich obnovil nezávislosť Burgundskej ríše. Po jeho smrti prevzal vládu jeho brat Chilperich I. (473 – 480). Vládol v mene alebo namiesto svojich synovcov Godomara, Gundobada, Chilpericha II. a Godegisela. O Godomarovi nevieme nič,¹⁶⁷ Chilpe-

157 GREG. TUR., HF III, 11; FRED. Chr. III, 36.

158 GREG. TUR., HF III, 23.

159 K „afére“ Gundovald pozri: GOFFART, Walter. Byzantine Policy in the West under Tiberius II and Maurice : The Pretenders Hermenegild and Gundovald (579 – 585). In *Traditio*, 1957, roč 13, s. 73-118; EWIG, Eugen. *Die Merowinger und das Imperium*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1983, s. 33-42.

160 GREG. TUR., HF VII, 38; FRED., Chr. IV, 2.

161 GREG. TUR., HF IX, 9.

162 K dejinám Burgundov pozri: KAISER, Reinhold. *Die Burgunder*. Stuttgart : Kohlhammer, 2004; KAMP, Hermann. *Burgund. Geschichte und Kultur*. München : Beck, 2011.

163 Lex Burgundionum, III. Leges Burgundionum. In *MGH : Leges nationum Germanicarum 2, 1*. De SALIS, Ludwig Rudolf (ed.). Hannover : Hahnian, 1892.

164 OLYMP, fr. 17. GREG. TUR., HF II, 9.

165 PROSP., Chr. 1322.

166 GREG. TUR., HF II, 28. Hovorí o príbuznosti s Athanarichom, vodcom gótskych Tervingov v 4. storočí.

167 GREG. TUR., HF III, 1. *Passio sancti Sigismundi regis 2* pozná len dvoch kráľov, Gundobada, ktorý vládol dvom

richa II. zabil mečom Gundobad. Nie je však jasné, kedy, kde a či vôbec bol Chilperich II. kráľom. Jeho manželku dal vraj Gundobad hodiť do vody s kameňom uviazaným okolo krku a obe ich dcéry vyhnal z dvora.¹⁶⁸ Chroma sa stala mníškou a s Chrodechildou (Klotilda) sa v roku 492 oženil franský kráľ Chlodovig. Vďaka tejto svadbe mohol potom zasahovať do záležitostí Burgundskej ríše, ako aj do vecí kráľovskej rodiny. Ríšu si po smrti Chilpericha II. rozdelili Gundobad (473 – 516) a Godegisel (473 – 501). Gundobad vládol v Lugdune (Lyon) a Godegisel v Genave (Ženeva). Na prelome storočí vypukli medzi nimi spory a Godegisel hľadal pomoc u Frankov. Údajne sa jeho vojsko počas bitky v roku 500 spojilo s franským a spolu tak Gundobada porazili. Gundobad musel súhlasiť s platením tribútu Chlodovigovi, ale len čo sa z porážky zotavil, už v roku 501 vyrazil s vojskom proti Godegiselovi do Vienny. Godegisel hľadal záchranu v kostole, ale zabili ho tam aj s ariánskym biskupom.¹⁶⁹ Gundobad po jeho smrti zjednotil Burgundskú ríšu a po jeho prirodzenej smrti sa jeho nástupcom stali synovia Sigismund a Godomar II. Sigismund dal asi v roku 522 zabiť svojho syna Sigericha a dôvody tejto vraždy spomína Gregor z Tours.¹⁷⁰ Matkou Sigericha bola Ostrogotha, dcéra ostrogótskeho kráľa Theodoricha,¹⁷¹ ktorá zomrela niekedy pred rokom 516. Vzťahy novej Sigismundovej manželky a Sigericha neboli veľmi dobré. Správala sa k nemu závistlivo a Sigerich ju raz vraj urazil. Presvedčila kráľa Sigismunda, že jeho syn ho chce pripraviť o moc i život. Kráľ dal preto Sigericha uškrtiť a vraždu vykonali dvaja sluhovia kusom látky. Sigismund si však potom smrť svojho syna veľmi vyčítal. Keď v roku 523 synovia franského kráľa Chlodoviga a Chrodechily začali proti Burgundom vojnu, Sigismund so ženou a deťmi padol po prehratej bitke do zajatia a vláda nad Burgundmi pripadla Godomarovi.¹⁷² Kráľ Chlodomer dal v roku 524 Sigismunda a jeho rodinu popraviť a ich mŕtvolu aj napriek varovaniu opáta Avita hodili do studne. Aj pre tento zločin vraj Chlodomer v ďalšej bitke s Burgundmi padol. Frankovia však zvíťazili a Godomar musel aspoň na pár rokov uznať franskú nadvládu. V roku 534 ho Frankovia porazili znova. Godomar ušiel a jeho ďalšie osudy, rok a okolnosti smrti nie sú známe.¹⁷³ Jeho útekem končí samostatnosť Burgundskej ríše a moc a kráľovskú korunu tejto krajiny získali Merovingovci.

Durinkovia

O kráľovskej rodine Durinkov¹⁷⁴ veľa nevieme. Prvým kráľom, ktorého spomínajú Gregor z Tours, Venantius Fortunatus a longobardské pramene, bol Bisin. Vládol za čias Childericha, teda v druhej polovici 5. storočia.¹⁷⁵ Gregor z Tours spomína aj jeho manželku Basinu, ktorá vraj ušla za Childerichom a stala sa jeho ženou. Dejiny Lon-

častiam ríše, a Godegisela, ktorý vládol jednej. In *MGH SS : rer. Merov.* 2.

168 GREG. TUR., HF II, 28; FRED., Chr. III, 17; Lib. hist. Fr. 11.

169 GREG. TUR., HF II, 32-33; FRED., Chr. III, 23; MAR. AVENT., Chr. a. 500; Lib. hist. Fr. 16.

170 GREG. TUR., HF III, 5; FRED., Chr. III, 33; MAR. AVENT., Chr. a. 522.

171 ENNOD., Vita Epiphani 163; ENNOD., Paneg. dict. Theod. 10, 54; ANON. VALES., Pars post. 63.

172 GREG. TUR., HF III, 6; FRED. Chr. III, 34; MAR. AVENT., Chr. a. 523 a 524; Lib. hist. Fr. 20.

173 GREG. TUR., HF III, 11; FRED. Chr. III, 36; MAR. AVENT., Chr. a. 534.

174 K Durinkom pozri: GRAHN-HOEK, Heike. Stamm und Reich der frühen Thüringer nach den Schriftquellen. In *Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte*, roč. 56, 2002, s. 7-90.

175 GREG. TUR., HF II, 12; FRED., Chr. III, 11; VENANTIUS FORTUNATUS, Vita sanctae Radegundis 2 (ďalej VENANT. FORTUN.). Venanti Honori Clementiani Fortunati presbyteri Italici Opera poetica. In *MGH : AA 4/1*. LEO, Friedrich (ed.). Berolini : Weidmann, 1881.

gobardov v gotajskom kódexe z 9. storočia spomínajú kráľa Durinkov Pissu a jeho manželku Meniu, ktorá bola matkou neskoršieho longobardského kráľa Audoina z rodu Gausovcov.¹⁷⁶ Vzhľadom na podobnosť mien sa skôr zdá, že Bisin a Basina boli súrodenci, u ktorých sa vyhnaný Childerich schovával, a nie manželia. Nie je tiež úplne isté, či je Gregorov Bisin totožný s Pissom z longobardskej tradície, pretože Audoin sa narodil až okolo roku 500. Tento zrejme „mladší“ Bisin mal okrem dcéry troch synov, Badericha, Berthachara a Hermenefreda. Po otcovej smrti, ktorej rok nie je známy, si bratia ríšu rozdelili. Hermenefred, ktorý sa oženil s Amalabergou, neterou ostrogótskeho kráľa Theodoricha,¹⁷⁷ asi v roku 529 porazil a zabil Berthachara. O rok neskôr, podnecovaný vraj svojou manželkou, vytiahol s podporou franského kráľa Theudericha aj proti Baderichovi. Baderich bitku prehral a sám „zahynul mečom“, čo môže znamenať aj to, že ho zabili až po bitke, teda popravili.¹⁷⁸ Baderichove dcéry Aregunda a Ingunda sa neskôr stali manželkami Chlothachara. Hermenefred údajne nespĺnil svoju časť dohody, a preto Theuderich aj s bratom Chlothacharom a synom Theudebertom vpadli na územie Durinkov. Hermenefred v bitke pri rieke Unstrut utrpel veľké straty a z bojiska utiekol. Theuderich tak zajaľ Berthacharovu dcéru Radegundu, s ktorou sa neskôr oženil, aj jeho syna, ktorého dal neskôr zavraždiť.¹⁷⁹ Porazenému Hermenefredovi nariadil, aby za ním prišiel uzavrieť dohodu. Keď sa obaja králi asi v roku 534 stretli a rozprávali na hradbách Tolbiacu (Zülpich), „niekto“ Hermenefreda strčil a zhodil dole. Gregor nevedel alebo nechcel povedať, kto ho zabil, ale pripustil, že v tom mal prsty Theuderich.¹⁸⁰ Smrťou Hermenefreda skončila aj ríša Durinkov a jeho vdova Amalaberga aj so synom Amalafredom a dcérou ušli do Ravenny k Ostrogótom, odkiaľ ich potom Belisarios odviekol do Konštantínopola. Amalafredova sestra sa mala v roku 551 vydať za Audoina, nie je však jasné, či k svadbe naozaj došlo. Longobardská tradícia za Alboinovu matku označuje Rodelindu. Ak by bola totožná s Amalafredovou sestrou, narážame na vážny chronologický problém a musíme zodpovedať otázku, aký starý bol Alboin v roku 552, pretože v tom čase bol alebo by mal byť už (skoro) dospelý. Po vojne Longobardov s Gepidmi sa Amalfred už viac nespomína a zdá sa, že padol v bitke. Jeho syn sa volal Artachis, ale o ňom sa nevie nič.¹⁸¹

Heruli

Prvým kráľom Herulov,¹⁸² ktorého spomínajú dva na sebe nezávislé pramene, Prokopios a longobardská tradícia,¹⁸³ bol Rodulf. Po roku 510 padol v bitke proti Longo-

176 *Historia Langobardorum codicis Gothani* 5 (ďalej Hist. Lang. c. Goth.). In *SS rer. Lang.*: „*Mater autem Audoin nomine Menia uxor fuit Pissae regis.*“

177 IORD., Get. 299; GREG. TUR., HF III, 4; ANON. VALES., Pars post. 70.

178 GREG. TUR., HF III, 4; FRED., Chr. III, 32.

179 GREG. TUR., HF III, 7.

180 GREG. TUR., HF III, 8; FRED., Chr. III, 32; Lib. hist. Fr. 22.

181 VENANT. FORTUN., Carminum Appendix, Ad Artachin.

182 K dejinám Herulov pozri: SCHWARCZ, Andreas. Die Heruler an der Donau. In PABST, Christiane M. (ed.) *Sprache als System und Prozess: Festschrift für Günter Lipold zum 60. Geburtstag*. Wien: Edition Praesens, 2005, s. 504-512; STEINACHER, Roland. The Herules: Fragments of a History. In CURTA, Florin (ed.) *Neglected Barbarians* (ďalej *Neglected*). Turnhout: Brepols, 2010, s. 319-360; SARANTIS, Alexander. The Justinianic Herules: From Allied Barbarians to Roman Provincials. In *Neglected*, s. 361-402.

183 PROC., BG II, 14; Hist. Lang. c. Goth. 4; PAUL. DIAC., HL I, 20; Origo gentis Langobardorum 4 (ďalej Or. g. Lang.). In *MGH: SS rer. Lang.*

bardom a víťazní Longobardi sa zmocnili jeho zástavy (*bandum*) a bojovej prilby.¹⁸⁴ Heruli teda stratili niektoré alebo všetky atribúty a symboly kráľovskej moci. Ďalším kráľom Herulov, ktorí už ako rímski spojenci dostali od cisára Anastasia územie pri Bassiane v provincii Pannonia II a neskôr od Justiniána pri Singidune (Belehrad) v Moesii, bol Gretes. Do pozornosti byzantských autorov sa dostal len preto, že v Konštantínopole prijal kresťanstvo. Zomrel pravdepodobne počas morovej epidémie niekedy v rokoch 541 – 542¹⁸⁵ a novým kráľom sa stal Ochos. Mená týchto dvoch kráľov zrejme nie sú germánske.¹⁸⁶ Ochos skončil takým podivným spôsobom, že sa uvažuje o jeho sakrálnej kráľovražde.¹⁸⁷ Podľa Prokopia ho totiž Heruli v roku 545 zabili údajne bez dôvodu, vraj len preto, že už viac nechceli mať kráľa. Potom však usúdili, že kráľa predsa len potrebujú. Vyslali preto poslov na Thulé (Škandinávia), kam sa po porážke od Longobardov odsťahovala Rodulfova rodina s časťou kmeňa, aby odtiaľ priviedli „niekoho s kráľovskou krvou“. Medzitým však začali pochybovať, či je vhodné zvoliť kráľa bez súhlasu cisára. Preto vyslali iné posolstvo k Justiniánovi, aby im kráľa vybral. Cisár im z Konštantínopola poslal Suartu. Heruli ho poslúchali len pár dní, pretože čoskoro prišla správa o vracajúcich sa Heruloch zo Škandinávie s kráľom Datiom a jeho bratom Aordom. Suartas prikázal Herulom, aby Datia zabili, ale väčšina z nich prešla k Datiovi a Suartas musel utiecť k Byzantíncom. Keď im nahnevaný Justinián pohrozil, že im Suarta dosadí silou, utiekli aj s Datiom k neďalekým Gepidom.¹⁸⁸ Herulská vzburá skončila v roku 550 alebo 551, keď v bitke zvíťazili Heruli verní cisárovi. Aordus padol a väčšina vzbúrencov sa vrátila do rímskych služieb. Suartas sa po potlačení vzbury už kráľom zjavne nestal a spolu s Datiom, ktorý možno taktiež padol v bitke, bol posledným herulským kráľom. Heruli sa o niekoľko rokov neskôr vzdali svojej kmeňovej identity a splynuli s provinciálmi.

Longobardi

V prameňoch je ako prvý longobardský kráľ bezpečne doložený až Tato (? – 510).¹⁸⁹ Jeho predchodcovia Lethuc, podľa ktorého sa celá dynastia nazývala Lethingovci, Hildeoc, Gudeoc a Claffo sa spomínajú len v longobardskej tradícii a žiadne iné pramene ich existenciu nepotvrdzujú. S výnimkou Lethuca, ktorý mal vládnuť štyridsať rokov, nie je ani z longobardských prameňov známa dĺžka ich vlády ani rok nástupu a úmrtia. Jedinými spoľahlivými časovými údajmi z tohto obdobia je len príchod Longobardov do Rugilandu po roku 489 a ich víťazstvo nad Herulmi okolo

184 PAUL. DIAC., HL I, 20.

185 GOFFART 2006, s. 209.

186 MAENCHEN-HELFEN, Otto J. Germanic and Hunnic Names of Iranian Origins. In *Oriens*, 1957, roč. 10, č. 2, s. 281; WAGNER, Norbert. Herulische Namenprobleme. Givrus, Datus und aderes. In *Beiträge zur Namenforschung, Neue Folge*, 1981, roč. 16, č. 4, s. 406-421.

187 WENSKUS 1961, s. 470.

188 PROC., BG II, 15.

189 K dejinám Longobardom pozri: BÓNA, István. Die Langobarden in Ungarn. In *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1956, roč. 7, s. 183-242; WERNER, Joachim. *Die Langobarden in Pannonien*. München : C.H. Beck, 1962; BÓNA, István. *The Dawn of the Dark Ages – The Gepids and Lombards in the Carpathian Basin*. Budapest : Corvina, 1976; MENGHIN, Wilfried. *Die Langobarden. Geschichte und Archäologie*. Stuttgart : Konrad Theiss Verlag, 1985; CHRISTOU, Konstantinos P. *Byzanz und die Langobarden. Von der Ansiedlung in Pannonien bis zur endgültigen Anerkennung (500 – 680)*. Athens : St. D. Basilopoulos, 1991; CHRISTIE, Neil. *The Lombards. The ancient Longobards*. Oxford; Malden MA : Blackwell, 1998; POHL, Walter – ERHART, P. (eds.). *Die Langobarden. Herrschaft und Identität*. Wien : ÖAW, 2005.

roku 510. Kráľa Tata krátko po víťazstve zabil z neznámych dôvodov Vacho (510 – 539). Podľa longobardskej tradície bol Vacho synom Viniges (Unichis) a Viniges bratom Tata. Vacho zavraždil svojho strýka kráľa Tata „*so Zuchilom*“ (*Tatonem regem barbanem suum cum Zuchilone*), z čoho nie je jasné, či zabil Tata aj Zuchila alebo zabil Tata v spolupráci so Zuchilom. Nevie sa, kto bol Zuchilo, zaiste však bol niekto významný, pretože by ho inak nespomínali. Podľa longobardských prameňov sa potom Vacho zbavil aj Tatovho syna Hildiges, ktorý sa zachránil útekou ku Gepidom, kde zostal až do smrti a jeho prítomnosť bola zámenkou k vojne. Prokopios zachytil tieto udalosti veľmi podobne, ale s niekoľkými dôležitými rozdielmi. Podľa neho sa po Vachovej smrti mal stať kráľom jeho „*bratranec*“ (*anepsios*) Risiulf. Keď sa však Vachovi v roku 439 narodil syn Valthari, vyhnan Risiulf a neskôr ho dal zavraždiť. Risiulf mal dvoch synov. Prvý zomrel asi prirodzenou smrťou, druhý Hildiges utiekol krátko pred Vachovou smrťou k Slovanom, Gepidom a nakoniec do Konštantínopola.¹⁹⁰

Prvou Vachovou manželkou bola Radegunda (*Ranigunda, Raicunda*), dcéra kráľa Bisina a Menie, no z tohto zväzku nemali žiadnych potomkov. Druhou ženou bola Ostrogotho (*Austrigusa*), dcéra gepidského kráľa Elemunda. S ňou mal Vacho dve dcéry, Visigardu a Valderadu, ktoré sa neskôr stali manželkami franských kráľov Theudeberta a Theudebalda. Tretou ženou bola Salinga, dcéra nomenovaného herulského kráľ, s ktorou mal syna Valthariho (539 – 546).¹⁹¹ Regentom malého kráľ sa stal Audoin z rodu Gausovcov, ktorý už za Vachovho života musel patriť do kruhu jeho najbližších podporovateľov.¹⁹² Ak sa gotajský kódex nemýli, stal sa ním preto, že bol vzdialeným nevlastným strýcom Valthariho. Po jeho predčasnej smrti Audoin (546 – 565) nebol jediným uchádzačom o trón. Vyhnany Hildiges, či už bol Tatov alebo Risiulfov syn, mal lepší nárok na korunu, nikdy sa ho nevzdal a v roku 551 sa zapojil do vojny na strane Gepidov. Keď v roku 552 víťazní Longobardi uzavreli s Gepidmi mier, Audoin žiadal Thorisinda, aby mu na dôkaz ich večného priateľstva vydal Hildiges. Thorisind ho po porade s poprednými Gepidmi odmietol vydať, pretože by sa poškvrnili „*velkým zločinom*“, pretože bolo zjavne proti ich zákonom vydať niekoho, koho už raz prijali ako hosťa. Kráľ ale nechcel Longobardom ani cisárovi dať zámenku na novú vojnu, preto si od Audoina vyžiadal Ostrogotha, právoplatného dediča gepidskej koruny, čo Longobardi taktiež zrejme z rovnakého dôvodu odmietli. Audoin a Thorisind teda Hildiges a Ostrogotha nevydali, no tajne sa dohodli, že ich dajú zavraždiť, čo napokon aj vykonali.¹⁹³ Prokopios nepoznal Ostrogotha a nič o ňom nevedel, určite sa však veľa počul alebo sa dokonca s Hildigesom stretol. Preto mu venoval toľko priestoru a sledoval jeho osudy až do úplného konca, hoci podrobnosti jeho vraždy spomenúť nechcel, hoci ich poznal.

Okolo roku 565 po Audoinovi nastúpil jeho syn Alboin, ktorého v Itálii už v roku 572 zavraždil jeho štítonoš (*skilpor*) a príbuzný (*conlactaneus*) Hilmiges. Vraj bol aj mi-

190 Edictum Rothari, Prologus (ďalej Edictum Rothari). *Leges Langobardorum*. In *MGH: Leges (in Folio) 4*. PERTZ, Georg Heinrich (ed). Hannoverae: Hahnian, 1867; Or. g. Lang. 4; Hist. Lang. c. Goth. 4; PAUL. DIAC., HL I, 21, ktorý však zle pochopil *Origo gentis Langobardorum* a zo Zuchila spravil Vachovho otca a teda Tatovho brata. Nedá sa tiež úplne vylúčiť, že Zuchilo a Risiulf je tá istá osoba. PROC., BG III, 35.

191 Or. g. Lang. 4; Hist. Lang. c. Goth. 4, PAUL. DIAC., HL I, 21.

192 CHRISTOU 1991, s. 76.

193 PROC., BG IV, 27.

lencom jeho manželky Rosamundy,¹⁹⁴ dcéry gepidského kráľa Kunimunda, ktorú zajačili a odvliekli v roku 567. Alboin vraj vtedy Kunimunda zabil vlastnou rukou a z jeho lebky si dal urobiť čašu. Počas jednej z hostín údajne prikázal Rosamunde, aby sa z nej napila so slovami, nech pije veselo s otcom.¹⁹⁵ Tento príbeh je možno vymyslený, aby dali Rosamunde dôvod na vraždu, osobná pomsta je však rovnako pravdepodobná. Nie je tiež vylúčené, že Hilmiges a Hildiges boli príbuzní, napríklad otec a syn. Po Alboinovej vražde sa chcel vlády ujať Hilmiges zjavne preto, aby si zabezpečil beztrestnosť, ale Longobardi ho odmietli.

S Rosamundou, svojou novou ženou, jej dcérou Albsuinthou, „mnohými“ Gepidmi a kráľovským pokladom utiekol do Ravenny. Pri úteku mu pomohol Longinus, byzantský prefekt Ravenny. Keď však pre to hrozil konflikt s Longobardmi, Longinus dal Hilmigesa aj Rosamundu zabiť.¹⁹⁶ Albsuinthu aj s longobardským pokladom poslal loďou do Konštantínopola.¹⁹⁷ Longobardi si potom zvolili za kráľa Clepha (573 – 574) z veľmi urodzeného rodu, ktorého už po roku a šiestich mesiacoch vlády zavraždil jeho sluha.¹⁹⁸ Dôvody mohli byť osobné, sluha však mohol konať aj v záujme niekoho iného, keďže Cleph dal popraviť alebo vyhnal mnohých Rimanov. Longobardi po jeho vražde nemali kráľa desať rokov a až pod tlakom okolností si za nového kráľa zvolili Clephovho syna Authariho (584 – 590),¹⁹⁹ ktorý sa oženil s Theudelindou, dcérou bavorského vojvodu Garibalda a Vachovej dcéry Valderady. Authari sa tak prihlásil k dynastii Lethingovcov a posilnil svoju legitimitu. Zomrel už po siedmich rokoch vlády a údajne ho otrávil.²⁰⁰ Kráľom sa potom stal vojvoda Agilulf (590 – 616), ktorý sa s Theudelindou oženil z rovnakého dôvodu ako Authari.²⁰¹ Agilulf vládol dlhých 26 rokov, jeho syn Adaloald (616 – 626), ktorého dal korunovať už ako ročného v roku 603,²⁰² samostatne len desať. Keďže trpel duševnou poruchou, zosadil ho Ariold (626 – 636), ktorého si Longobardi zvolili za nového kráľa. Adaloald krátko nato zomrel v Ravenne a dôvody jeho smrti nie sú známe.²⁰³

Gepidi

K dejinám Gepidov²⁰⁴ sa zachovalo málo prameňov a ani tie k nim nie sú vôbec naklonené. Po smrti Attilu obnovil Gepidskú ríšu Ardarich, ktorý sa spomína ako ich prvý

194 Or. g. Lang. 5; Hist. Lang. c. Goth. 5; PAUL. DIAC., HL II, 28; AGN., Lib. Pont. 96; GREG. TUR., HF IV, 41; FRED., Chr. III, 66; IOH. BICL., Chr. a. 573, 1; Prosp. Cont. Havn. 5; MAR. AVENT., Chr. a. 572.

195 PAUL. DIAC., HL II, 28; AGN., Lib. pont. 96.

196 Or. g. Lang. 5; Hist. Lang. c. Got. 5; PAUL. DIAC., HL II, 29; AGN., Lib. pont. 96; Prosp. Cont. Havn. 5; GREG. TUR., HF IV, 41; IOH. BICL., Chr. a. 573, 1; MAR. AVENT., Chr. a. 572.

197 Or. g. Lang. 5; Hist. Lang. c. Got. 5; PAUL. DIAC., HL II, 30; AGN., Lib. pont. 96.

198 Or. g. Lang. 6; Hist. Lang. c. Got. 6; PAUL. DIAC., HL II, 31; MAR. AVENT., Chr. a. 574; Prosp. Cont. Havn. 6.

199 Or. g. Lang. 6; Hist. Lang. c. Got. 6; PAUL. DIAC., HL III, 16; Prosp. Cont. Havn. 8

200 PAUL. DIAC., HL III, 35.

201 Or. g. Lang. 6; Hist. Lang. c. Got. 6; PAUL. DIAC., HL III, 35; Prosp. Cont. Havn. 14-15; FRED., Chr. IV, 13.

202 PAUL. DIAC., HL IV, 30.

203 PAUL. DIAC., HL IV, 41; FRED., Chr. IV, 49.

204 K dejinám Gepidov pozri: DICULESCU, Constantin C. *Die Gepiden, Bd. I.* Halle a. d. Saale : Karras, Kröber & Nietschmann ; Leipzig : C. Kabitsch, 1922; SEVIN, Heinrich. *Die Gebiden.* München, 1955; CSALLÁNY, Dezső. *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454 – 568 u. Z.).* Budapest : UAW, 1961; POHL, Walter. Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches. In WOLFRAM, Herwig – DAIM, Falko (eds.) *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im 5. und 6. Jahrhundert.* Wien : ÖAW, 1980, s. 239-305.

kráľ. Ďalším známym kráľom je až Thrapstila,²⁰⁵ ktorý vládol v Sirmiu do roku 488,²⁰⁶ keď ho Theodorich počas presunu s Gótmami do Itálie porazil v bitke medzi Sirmiom a riekou Ulca.²⁰⁷ V Sirmiu potom Gepidom vládol Thrapstilov syn Thrasarich.²⁰⁸ Na čele Gepidov v Posisí a Sedmohradsku stál Gunderith,²⁰⁹ ktorého hodnosť ani príbuznosť s Thrasarichom nie sú známe. Zdá sa však, že po Thrapstilovej smrti došlo medzi Gepidmi k rozpadu. Ďalším kráľom bol až Elemund, možno Gunderithov syn, ktorý mal syna Ostrogotha (Oustrigotthos)²¹⁰ a dcéru Ostrogotha (Austrigosa). Po Elemundovej chorobe a smrti v roku 548 alebo 549 mal na trón nastúpiť vtedy ešte mladý Ostrogoth, ale vlády sa zmocnil Thorisind a Ostrogotha vyhnal. Útočisko našiel u Longobardov, ktorí sa v roku 549 stali nepriateľmi Gepidov.²¹¹ Keď však po bitke, v ktorej padol Thorisindov syn Thorismod,²¹² uzavreli mier, Alboin a Thorisind sa podľa Prokopia tajne dohodli, že zabijú Hildigesu a Ostrogotha. Tak si chceli poistiť nástupníctvo pre svojich synov Alboina a Kunimunda.²¹³ Mier medzi Longobardmi a Gepidmi vydržal len do Audoinovej a Thorisindovej smrti. Keď okolo roku 560 nastúpil Kunimund,²¹⁴ Alboin obnovil vojnu a v roku 567 s pomocou Avarov Gepidov porazil. Kunimunda zabil a jeho dcéru Rosamundu odviezol so sebou. Kunimundov synovec Reptila, zrejme Thorismodov syn, aj s pokladom a ariánskym biskupom utiekol do Konštantínopola.²¹⁵

***

K prípadom vražd kráľov a ich synov dochádzalo v sledovanom období vo všetkých germánskych ríšach, hoci nie všade rovnako často. Vraždy kráľov a ich mužských potomkov sa spomínajú u Gepidov, Herulov, Durinkov a Svébov, ktorých dejiny poznáme len veľmi okrajovo. Ich dejiny nezaznamenali rímski ani cirkevní vzdelanci ako napríklad Cassiodorus a Jordanes pre Gótoch, Gregor z Tours pre Frankov a Pavol Diakon pre Longobardov. Na rozdiel od Vandalov a Gótoch boli navyše buď málo významní, alebo stáli príliš ďaleko, a teda mimo záujmu Byzantskej ríše. Byzantskí historici Prokopios alebo Agathias o nich veľa nevedeli a nevenovali im ani veľkú pozornosť. Vraždu kráľa nemáme písomne doloženú len u Gepidov, čo však neznamená, že k žiadnej nedošlo. Hoci nepoznáme všetky okolnosti, dôvody a pôvodcov

205 O „Skýtoch“ Thrapstilovi (Trasila, Thraustila, Thraufistila) sa zmienili viaceré latinské aj grécke pramene. Po vražde Aetia vykonanej na príkaz cisára Valentiniana III. spolu s Optilom v roku 455 kvôli pomste zabil cisára. Jeho ďalšie osudy nie sú známe. V roku 479 sa však spomína Thrapstila vo Východorímskej ríši, kde sa v hodnosti *magister militum* zúčastnil sprisahania proti cisárovi Zenonovi. Nie je preto vylúčené, že je totožný alebo príbuzný s gepidským kráľom v Sirmiu: IOAN. ANT. fr. 224, 3-4 a 234, 5; MARCEL., Chr. a. 455; PAUL. DIAC., HL XV, 15; IORD., Rom. 334; PROSP., Chr. 1375; Prosp. Cont. Havn. a. 455.

206 PAUL. DIAC., HL XV, 15.

207 ENNOD., Paneg. dict. Theod. 7; IORD., Get. 292; Gesta Theoderici regis, Vita Fuldensis 6.

208 IORD., Get. 300.

209 ENNOD., Paneg. dict. Theod. 12.

210 PROC., BG IV, 18 a IV, 27.

211 PROC., BG IV, 27.

212 PAUL. DIAC., HL I, 21; PAUL. DIAC., HR XVI, 20.

213 PROC., BG IV, 27.

214 Or. g. Lang. 5; Hist. Lang. c. Goth. 5; PAUL. DIAC., HL I, 27; IOAN. BICL., Chr. a. 572, 1; THEOPHYLACTUS SIMMOCATES, Historiae VI, 10, 8-12. *Theophylacti Simocattae Historiae*. BOOR de, Carl (ed.). Lipsiae : B. G. Teubner, 1883; MENANDER PROTECTOR, fr. 24-25. In *Historici Graeci minores, Vol. II*, DINDORF, Ludwig (ed.). Lipsiae : B. G. Teubner, 1871.

215 IOH. BICL., Chr. a. 572, 1.

vrážd kráľov a kráľovských synov či synovcov, je celkom zjavné, že kráľovraždy musela akceptovať nielen časť kráľovskej rodiny a veľmoži, ale aj ariánski i rímski biskupi, dokonca pápeži a ľud (*gens*, vojsko). V opačnom prípade by k vraždám nedochádzalo tak často a vrahovia by boli potrestaní. K exkomunikácii došlo len v prípade franského kráľa Chariberta, ale aj to len pre jeho „nemravný“ život. Za vraždy svojich rodinných príslušníkov nebol postihnutý žiadny z germánskych kráľov, čo bolo v rozpore aj s ich vlastnými zákonmi, ktoré máme doložené v burgundskom, sálskom či longobardskom zákonníku, kde sa vraždy slobodných mužov trestali vysokou peňažnou pokutou a výnimočne aj smrťou. Králi, príslušníci kráľovskej rodiny a uzurpátori tak stáli nad zákonmi platnými v ich krajine, podľa ktorých súdili iných.

Rôzny pohľad na kráľovraždy a bratovraždy mali aj samotní autori. Kresťanskí autori ako Gregor z Tours, Izidor, Hydatius či Viktor z Vity sa nezdráhali odsúdiť vraždy, ku ktorým dochádzalo u Vizigótov, Vandalov a v iných ríšach, ani vyriešiť súdy nad ich páchatelmi, ktorých po „Božom zásahu“ stihol „zaslúžený koniec“, ak boli ariánmi, keďže vinnými boli už svojím vierovyznaním. Menej priami a kritickí už boli v prípade vrážd, ktorých páchatelmi boli „pravoverní“ kresťanskí králi, ako vidíme najmä u Gregora, ktorý na jednej strane nikdy nezabudol pripomenúť časté vraždy u ariánskych vizigótskych kráľov, ale na druhej strane brutálne vraždy detí, ktoré vlastnoručne spáchal napríklad franský kráľ Chothachar I., obišiel v podstate bez komentára. Gregor, samozrejme, vraždy neospravedlňoval a vnútorne s nimi ani nemohol súhlasiť, čo dokladajú jeho neskrývané sympatie k franskému kráľovi Gunthramnovi. Iní autori priaznivo hodnotili aj ostrogótskeho kráľa Theodoricha, jedného z najmocnejších germánskych kráľov vôbec, ktorému doslova prešla aj vražda. A hoci bol tiež ariánom, jeho vierolomnosť sa snažili ospravedlniť úkladmi Odovakara. Podobne aj Prokopios, Jordanes a pokračovateľ Marcellina comita vykresľujú Amalasuinthu ako obeť nevďačného Theodahada. Hoci o pozadí a skutočných dôvodoch kráľovrážd u Vizigótov, Svébov, Longobardov, Gepidov a ďalších nevieme veľa alebo vôbec nič, diela Prokopia a Gregora z Tours nám dovoľujú vysloviť záver, že príbuzenské vzťahy boli rovnako prepletené, motívy vrahov rovnako pestré a cesta k zločinu rovnako dramatická, ako ich máme podrobne doložené v prípade Ostrogótov a Frankov.

Najjednoduchším spôsobom, ako sa páchatel mohol vyhnúť pomste a zabitiu, bolo, že sa vyhlásil alebo dal vyhlásiť za kráľa. Nie vždy to však pomohlo, ako ukazujú prípady Vizigóta Sigericha, Ostrogóta Eraricha či Longobarda Hilmigesu. Vrahmi kráľov a ich synov alebo objednávateľmi vrážd boli najmä najbližší príbuzní – brat, otec, strýko, bratranec, švagriná, či dokonca stará mama a členovia najužšieho kruhu, teda veľmoži, ktorí mali k obeti jednoduchý až bezprostredný prístup. Niekedy kráľa alebo kráľoviča vraždili sluhovia, ktorí zjavne konali na niečí príkaz alebo za peniaze. Ich ďalšie osudy nie sú zväčša známe. Z prostredia Frankov a Vizigótov máme viaceré doklady nevydarených alebo prezradených pokusov o vraždu. Nájomných vrahov a otravy jedom máme doložené len u Frankov. Vražda nebola jediným spôsobom, ako sa zbaviť kráľa alebo jeho syna. Vo Franskej ríši mohli byť ušetrení pod podmienkou, že sa ostrihajú a stanú sa kňazmi alebo vstúpia do kláštora, čím sa vzdali svojich nárokov na vládu aj ich potomkov. Vstup do kláštora nebol vždy istotou, že právoplatný kráľ či dedič prežije. Stalo sa, že ich neskôr zavraždili aj tam. Ani kostol a azyl nedáva-

li vždy záruku na prežitie. Zabitia priamo v kostole boli síce veľmi zriedkavé, ale vrah sa snažil prenasledovaného vylákať von pod prísahou, ktorú neskôr porušil. Nestalo sa, aby dedič koruny, ktorého už raz ostrihali a obliekli do kňazského šatu, potom ešte niekedy obnovil nároky na trón. Do kláštora sa posielali aj dcéry a matky franských kráľov, aby sa s nimi už nikto nemohol oženiť a nárokovať si vládu. Z prostredia Vizigótov sú zase známe prípady rôzneho mrzačenia. Kráľom, kráľovským synom alebo uzurpátorom utínali pravú ruku, čo naznačuje, že v predstavách Vizigótov mohol byť kráľom len zdravý muž, ktorý dokázal držať v ruke meč, a teda viesť vojsko a bojovať.

Veľmi vysoký počet vrážd je doložený u Vizigótov a Frankov. V 5. a 6. storočí bolo z 21 vizigótskych kráľov zavraždených alebo popravených až jedenásť (52 %), spolu s vraždami kráľovičov dvanásť. Len osem kráľov (38 %) a jeden kráľovský syn zomreli prirodzenou smrťou v dôsledku choroby alebo staroby. Dvaja vizigótski králi (10 %) a dvaja synovia padli v boji. Príčina smrti dvoch kráľovičov, ktorých existencia je navyše pochybná, nie je známa. Celkovo vo Vizigótskej ríši vládlo 32 kráľov a 20 z nich sa dostalo k moci násilím.²¹⁶ Množstvo vrážd vizigótskych kráľov súvislo zjavne s tým, že po vymretí Balthovcov si žiadny ďalší rod nedokázal vybudovať podobnú vážnosť a úctu skôr, než stihol založiť dynastiu. Nie je známe, či Theudis, Theudegisel alebo Athanagild mali synov. Vysoká úmrtnosť detí u Merovingovcov, ktorí naopak mávali veľa potomkov, naznačuje, že rovnaká úmrtnosť bola aj medzi vizigótskymi šľachticmi vrátane kráľovských rodín. U Vizigótov môžeme rozoznať štyri hlavné dôvody vraždy kráľa: boj o moc, zlyhanie v boji či nevýrazné bojové úspechy, osobná pomsta a súperenie ariánskeho a katolíckeho krídla. Vo Franskej ríši bolo z 25 kráľov v sledovanom období zabitých síce len deväť (36 %), ale až štrnásť kráľovičov (trinásť synov a jeden brat, Richari) z 28 známych (50 %) mužských potomkov. Toto číslo by bolo zrejme ešte vyššie, keby viacerí z kráľovských synov nezomreli v mladom veku na rôzne choroby. Prirodzenou smrťou zomrela polovica franských kráľov (52 %) a niektorí sa dožili celkom vysokého veku, ale len tretina známych mužských potomkov (32 %). Jeden kráľ (4 %) a jeden kráľovský syn (4 %) padli v boji, osudy a príčina smrti dvoch kráľov (8 %) a štyroch synov nie sú známe (14 %). Motívom vraždy kráľa alebo jeho synov bol u Frankov nielen boj o moc a snaha zbaviť sa možných súperov, či už synovcov alebo nevlastných synov vrátane ich detí, ale očividne aj osobná pomsta za vraždy blízkych. Objednávatelmi vrážd boli aj kráľovné Marcatruda, Fredegunda a možno aj Brunhilda, ktoré týmto spôsobom chránili vládu alebo nástupníctvo svojich manželov, synov, vnukov a dokonca pravnukov. Okrem úspešne vykonaných vrážd máme svedectvá – hoci nemuseli vždy byť pravdivé – o viacerých neúspešných pokusoch či aspoň o úmysloch odstrániť príbuzného. Tento neblahý jav, ktorý bol v rozpore so základnými kresťanskými zásadami i svetskými zákonmi, si uvedomovali aj samotní Merovingovci. Kráľ Gunthramn chcel vraj pomstiť bratovu smrť a veľmožom odprisahal, že zabije tento nielen vinníka, ale aj jeho potomstvo do deviateho pokolenia, aby sa ich smrťou ukončil „*hanebný zvyk*“ (*consuetudo iniqua*) a králi sa už viac prestali zabíjať.²¹⁷ Napriek tomu, že sa Franská ríša delila na tri či dokonca štyri

216 EHLERS 2004, s. 8.

217 GREG. TUR., HF VII, 21: „*Tunc rex iuravit omnibus optimatibus, quod non modo ipsum, verum etiam progeniem eius in nonam generationem deleret, ut per horum necem consuetudo auferretur iniqua, ne reges amplius interficerentur.*“

časti, nikdy nedošlo k jej rozdeleniu. Dokonca ani Burgundi neobnovili svoju nezávislosť a samostatnosť. Franskí králi, bratia či strýkovia a synovci, hoci vládli svojim časťami, nikdy nepovažovali svoju časť ríše za samostatnú, ale vždy ju chápali ako súčasť veľkého a jednotného celku a za svoje spoločné dedičstvo.²¹⁸

Máme doložený len jediný prípad, kedy kráľ, svébsky Ermarich, abdikoval zo zdravotných dôvodov v prospech syna, všetci ostatní zomreli vo svojom úrade. V niekoľkých prípadoch bol neplnoletý, chorľavý alebo duševne nespôsobilý kráľ zosadený iba preto, že nebol schopný viesť krajinu vo vojne. Nebolo ešte zaužívané, aby korunu zdedila a vládla kráľovná vdova. Je pritom viacero príkladov silných žien, ktoré dokázali riadiť štát a vládnuť celkom úspešne, aj keď iba z pozície regenta, z úradia, ako Theudelinda, Fredegunda či Brunhilda, alebo len z pozície mužského spoluvládcu, ako sa možno stalo v prípade Amalasuinthy. V ríšach Ostrogótov, Vandalov, Svébov došlo k vraždám kráľov v čase vojny, keď medzi sebou súperili rôzne krídla s rôznymi predstavami, záujmami a cieľmi. Za iných okolností a vonkajšieho tlaku by Gelimer možno nedal zabiť väzneného Hildericha, Theodahadovi prívrženci Amalasuinthu a Góti Eraricha. Predošlé kráľovraždy u Longobardov viedli kráľa Rothariho (606 – 652), aby v jeho zákonníku hneď prvý paragraf riešil úmysly zabiť kráľa: „*Ak ktokoľvek zamýšľa alebo nabáda proti životu kráľa, nech stratí svoj život a jeho majetok prepadne*“.²¹⁹

---

218 K tomu pozri: EWIG, Eugen. *Die fränkischen Teilungen und Teilreiche (511 – 613)*. Wiesbaden : Steiner, 1953.

219 Edictum Rothari 1: „*Si quis hominum a contra animam regis cogitaverit aut consiliaverit animae suae incurrat periculum et res eius infiscentur.*“

Kráľovraždy

Vizigóti				
1.	Alarich I.	410	choroba	
2.	Athaulf	415	zavraždený	„Dubius“
	<i>Theodosius</i>	414 / 415	choroba	
3.	Sigerich	415	zavraždený	
4.	Valia	418	choroba / staroba	
5.	Theodorich I.	451	zabitý v boji	
6.	Thorismund	453	zavraždený	Theodorich II.
7.	Theodorich II.	466	zavraždený	Eurich
	<i>Retemer</i>	?		
	<i>Himnerith</i>	?		
	<i>Frederich</i>	463	zabitý v boji	
8.	Eurich	484	choroba / staroba	
9.	Alarich II.	507	zabitý v boji	
10.	Gesalich	511	zosadený a zavraždený	Theodorich
11.	Theodorich	526	staroba	
12.	Amalarich	531	zavraždený	vojsko
13.	Theudis	548	zavraždený	sprisahanie
14.	Theudigisel	549	zavraždený	sprisahanie
15.	Agila I.	555	zavraždený	vojsko
	<i>syn</i>	549 – 554	zabitý v boji	
16.	Athanagild	567	choroba / staroba	
17.	Liuva I.	572	choroba	
18.	Liuvigild	586	choroba / staroba	
	<i>Hermenegild</i>	585	zavraždený	<i>Liuvigild</i>
19.	Rekkared I.	601	choroba / staroba	
20.	Liuva II.	603	zosadený, popravený	Witterich
21.	Witterich	610	zavraždený	

Ostrogóti				
	<i>Odovakar</i>	493	<i>zavraždený</i>	<i>Theodorich</i>
	<i>Thela</i>	493	<i>zavraždený</i>	<i>Góti</i>
	<i>Hunulf</i>	493	<i>útek</i>	
1.	Theodorich	526	staroba	
	<i>Amalasuintha</i>	535	<i>zavraždená</i>	<i>Theodahad</i>
2.	Athalarich	534	choroba	
3.	Theodahad	536	<i>zavraždený</i>	Vitiges
	<i>Theodegisel</i>	536	<i>uväznený</i>	<i>Vitiges</i>
4.	<i>Vitiges</i>	540	<i>zajatý</i>	<i>Belisarios</i>
5.	<i>Hildibad</i>	541	<i>zavraždený</i>	<i>Velas / Erarich</i>
6.	<i>Erarich</i>	541	<i>zabitý</i>	<i>Góti</i>
7.	Totila	552	zabitý v boji	
8.	Tejas	552 / 553	zabitý v boji	

Svébi				
1.	Ermerich	438	abdikácia	
2.	Rechila	448		
3.	Rechiar	456	porazený a popravený	Theodorich II.
4.	Maldras	460	<i>zavraždený</i>	
	<i>brat</i>	459	<i>zavraždený</i>	<i>Maldras</i>
4.	Framtano	457		
4.	Aiolf	456 / 457	porazený a popravený	Theodorich II.
5.	Richimund	464		
5.	Frumari	464		
6.	Rimismund	469		
	Theudemir	570		
	Miro	583		
	Eborich	584	zosadený	Andeka
	Andeka	585	porazený a zosadený	Liuvigild
	Malarich	585	porazený a zajatý	Liuvigild

Vandali				
1.	Godegisel	406	zabitý v boji	
2.	Gunderith	428	„uchvátený démonom“	
3.	Geiserich	477	staroba	
4.	Hunerich	484	staroba	
7.	Hilderich	530 / 533	zosadený / zavraždený	Gelimer
	<i>Genton</i>	477	zabitý v boji	
5.	Gundamund	486	choroba	
6.	Thrasamund	523	staroba	
	<i>Geilaris</i>	?		
8.	Gelimer	534	zajatý	Belisarios
	<i>Ammatas</i>	533	zabitý v boji	
	<i>Gunthimer</i>	533	zabitý v boji	
	<i>Gibamund</i>	533	zabitý v boji	
	<i>Theodorich</i>	o. 481	vyhnaný a zavraždený?	Hunerich
	<i>Godagis(el)</i>	o. 481		Hunerich

Frankovia				
?	Theudemmer	415	zavraždený	
1.	Chlodio	448		
2.	Merovech	457?		
3.	Childerich	482	staroba	
4.	<i>Chlodovig I.</i>	511	staroba	
	<i>Ingomer</i>	494	choroba	
C	Ragnachar	507	zavraždený	Chlodovig
	<i>Rignomer</i>	507	zavraždený	Chlodovig
	<i>Richari</i>	507	zavraždený	Chlodovig
K	Sigibert	508	zavraždený	Chloderig a Chlodovig
	<i>Chloderich</i>	508	zavraždený	Chloderig a Chlodovig
?	Chararich	508	zavraždený	Chlodovig
	<i>syn</i>	508	zavraždený	Chlodovig

? neznáme
 C Cambrai
 K Kolín
 O Orléans
 M Metz
 P Paříž
 R Remeš
 S Soissons

1.	Chlodovig	511	staroba	
O1.	Chlodomer	524	zabitý v boji	
	<i>Theudevald</i>	531	<i>zavraždený</i>	<i>Childebert I. a Chlothachar I.</i>
	<i>Gunthari</i>	531	<i>zavraždený</i>	<i>Childebert I. a Chlothachar I.</i>
	<i>Chlodovald</i>	560	<i>ostrihaný</i>	
R1.	Theuderich I.	534	choroba	
R2.	Theudebert I.	548	choroba	
R3.	Theudevald I.	555	choroba	
P1.	Childebert I.	558	staroba	
S1.	Chlothachar I.	561	staroba	
	<i>Gunthar</i>	?		
	<i>Childerich</i>	?		
	<i>Chramn</i>	560	<i>zavraždený</i>	<i>Chlothachar</i>
O2.	Gunthramn	592	staroba	
	<i>Gundobad</i>	565	<i>zavraždený</i>	<i>Marcatruda</i>
	<i>syn</i>	565	<i>choroba</i>	
	<i>Chlothar</i>	577	<i>choroba</i>	
	<i>Chlodomer</i>	577	<i>choroba</i>	
P2.	Charibert I.	567	staroba	
	<i>syn</i>		<i>choroba</i>	
M1.	Sigibert I.	575	<i>zavraždený</i>	Chilperich / Fredegund
M2.	Childebert II.	595	choroba	
	Theudebert II.	612	<i>zavraždený</i>	Brunhilda / Theuderich II.
	<i>Chlothar</i>	612	<i>zavraždený</i>	<i>Brunhilda / Theuderich II.</i>
	<i>Meroweck</i>	612	<i>zavraždený</i>	<i>Brunhilda / Theuderich II.</i>
M3.	Theoderich II.	613	choroba	
M4.	Sigibert II.	613	popravený	Chlothar II.
	<i>Corbo</i>	613	<i>popravený</i>	<i>Chlothar II.</i>
	<i>Childbert</i>	?		
	<i>Meroveck</i>	?		
S2.	Chilperich I.	584	<i>zavraždený</i>	Brunhilda ?
	<i>Theudebert</i>	575	<i>zabitý v boji</i>	
	<i>Samson</i>	577	<i>choroba</i>	
	<i>Meroweck</i>	577	<i>zavraždený</i>	<i>Fredegunda?</i>
	<i>Chlodobert</i>	580	<i>choroba</i>	
	<i>Dagobert</i>	580	<i>choroba</i>	
	<i>Chlodovig</i>	580	<i>zavraždený</i>	<i>Chilperich I. a Fredegunda</i>
S3.	Chlothar II.	629	choroba	
	Charibert II.	632	<i>zavraždený?</i>	Dagobert I. ?
	<i>Chilperich</i>	632	<i>zavraždený</i>	<i>Dagobert I.</i>
	Dagobert I.	639	choroba	

Burgundi				
1.	Gibika	o. 407		
2.	Gundomar	?		
2.	Gislahar	?		
2.	Gundahar	436	zabitý v boji	
3.	Gunderich	473	choroba / staroba	
	<i>Godomar I.</i>	?		
5.	Godegisel	501	zabitý	Gundobad
5.	Chilperich II.	?	zavraždený	Gundobad
5.	Gundobad	516	choroba / staroba	
6.	Sigismund	523	zajatý, popravený	Chlodomer
	<i>Sigerich</i>	522	zavraždený	<i>Sigismund</i>
7.	Godomar II.	534	zvrhnutý	Frankovia
4.	Chilperich I.	480	choroba / vek	

Durinkovia				
1.	Bisin (II.)	510 ?		
2.	Berthachar	529	porazený a zabitý	Hermenefred
2.	Baderich	530	porazený a zabitý	Hermenefred
2.	Hermenefred	532	zavraždený	Theuderich I.
	<i>Amalafred</i>	552	zabitý v boji	
	<i>Artachis</i>	?		

Heruli				
1.	Rodulf	510	zabitý v boji	
2.	Gretes	542 ?		
3.	Ochos	545	zavraždený	Heruli
4.	Suartas	549 ?	vyhnaný	Heruli (Daios)
4.	Daios	?		
	<i>Aordos</i>	550	zabitý v boji	<i>Heruli (Filimuth)</i>

<i>Longobardi</i>				
1.	Tato	o. 510	zavraždený	Wacho
	<i>Risiulf</i>	510	vyhnaný a zavraždený	Wacho
	<i>Hildiges</i>	539 a 552	vyhnaný a zavraždený	Wacho a Audoin
2.	Wacho	539	staroba	
3.	Walthari	546	choroba	
4.	<i>Audoin</i>	565 ?	staroba	
5.	Alboin	572	zavraždený	Hilmiges
6.	Cleph	574	zavraždený	sluha
7.	Authari	590	otrávený ?	
8.	Agilulf	616	choroba	

<i>Gepidi</i>				
1.	Ardarich	?		
3.	Thrapstila	488	zabitý v boji	
4.	Thrasarich	?		
4.	Gunderith	?		
5.	Elemund	548	choroba / staroba	
	<i>Ostrogoth</i>	552	zavraždený	<i>Audoin / Thurisind</i>
6.	Thorisind	560	choroba / staroba	
	<i>Thorismod</i>	552	zabitý v boji	
	<i>Reptila</i>	568	utiekol	
7.	Kunimund	567	porazený, zabitý	Alboin

Cítuj:

BYSTRICKÝ, Peter. Kráľovraždy, zosadenia, mrzačenia a vyhnanie germánskych kráľov v 5. a 6. storočí. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 102-136. ISSN 1337-6861. DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.7>

Mgr. Peter Bystrický, PhD.
 Oddelenie stredovekých dejín
 Historický ústav SAV
 P. O. Box 198, Klemensova 19
 814 99 Bratislava
 Slovenská republika
peter.bystricky@savba.sk